

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

საქართველოს წითელი წიგნი

ცხოველთა და მცენარეთა
იშვიათი და გადაშენების პირას მისული სახეობები

არაორგანული გუნების ზოგიერთი ქველი

მთავარი სარედაქციო კოლეგია
ვილი კაჭარავა (მთავარი რედაქტორი)
ნიკო კეტხოველი
ლევან მარუაშვილი
ბორის ყურაშვილი

CHIEF EDITORIAL BOARD
WILLY KACHARACA (Editor-in-Chief)
NIKO KETSKHOVELI
BORIS KURASHVILI
LEVAN MARUASHVILI

© გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1982

ფურისულა
ბრონეული
ნითელი ქვებლანდისა
ქართული ნუში
ყამბრო
დიმიტრის ბერყენა
სახოკიას ბერყენა
თურანულა, ტურანგი, ვერხვი
კოლხური ჯონჯოლი
ჩვეულებრივი ჯონჯოლი, ფრთისებ-
რფოთოლა ჯონჯოლი
თელადუმა, ელიფსური თელადუმა
ქართული თელა
თელადუმა, შიშველი თელადუმა
თელადუმა, პატარა თელადუმა
თელადუმა, კორპის თელა
ძელქვა
აჭარის ანგელოზა
რიშავას ქვაპურა
ტილჭირფოთოლა, დიყი
სომიეს დიყი
არაფის ლიგუსტიკუმი
პანიუტინის პოლილოფიუმი
კრიკინა, ტყის ვაზი, უსურვაზი
შობერის ნიტრარია
ზღვის შროშანი
კავკასიის დიოსკორეაო
ოქროწვერა
ისლი
კუპრიანოვის ქვაკვი
დოლის პური, რბილი ხორბალი
დიკა, ქართლის ხორბალი
ჩაგვერა პური, ნამგალა პური
ნამდვილი ასლი
თავთუხი, მაგარი ხორბალი
გვანამახა
გვანა-ზანდური
ჩელტა-ზანდური
ძველი კოლხური ასლი
ჩელტა-ზანდური
ჯავახეთის ხმალა
მინდვრის ყვითელი ზამბახი, ვინოგრა-
დოვის ზამბახი
ქართული ზამბახი
ყირიმის ასფოდელი
კავკასიის კაბაჭრელა
კავკასიის მთის შროშანი
ქართული შროშანი
ალპანის ყაზახა
ბიბერშტეინის ტიტა
ეიხლევის ტიტა, ნითელი ტიტა
ცოცხალი ბუნების ძეგლები

დიდხნოვანი ხეები

უთხოვარი
კავკასიური სოჭი
ჭალის ვერხვი, ხვალო
ოფი
ჩვეულებრივი კაკალი
კავკასიური რცხილა
ჩვეულებრივი ნაბლი
ქართული მუხა
ჭალის მუხა
რცხილისებრი ძელქვა
ჩვეულებრივი თუთა
აღმოსავლეთის ჭადარი

მანდარინი უნშიუ
ქართული ფორთოხალი
კავკასიური ცაცხვი

**არაორგანული
ბუნების ძეგლები**

**ბაიოლოგიურ-ბაიომორფოლოგიური
ძეგლები**

მღვიმეები
აბრსკილის მღვიმე
ახალი ათონის მღვიმე
ახიბოხის „ფანჯარა“
გარანის მღვიმე
თეკენტერის ჭა
თოვლიანი უფსკრული
კორცხელის მღვიმე
კუდაროს მღვიმოვანი
ნაზოდელავოს მღვიმე
სავეკუოს მღვიმე
სათაფლია: მღვიმე და დინოზავრის
ნაკვალევი
სამსრის ქარიანი ხვრელი
სხვავის საყინულე
ურთის მღვიმოვანი
ყალიჩონის მღვიმე
ცუცხვათის მღვიმოვანი
ნონის მღვიმე
ხორხები: საყინულე და მეგალითური
ნაგებობა
ჯრუჭულის მღვიმე

**გადაადგილებული და მოქანავე
ლოდეები**

გლოლის ლოდები
დურუჯის ლოდი
ზემო ერმანის ლოდი
ლაჰილაჭალის ლოდი
მგლისსარბიელის ლოდი
როშკის ლოდები
საკენის ლოდი
ფერხულის ქვა: ლოდი
ქუაქანცალია: მოქანავე ლოდი
ჩეგოლის ლოდები
ნებელდის ლოდები
ჯონოულის ლოდები

კლდის სვეტები და კოშკები

ბეთლემისებრი სვეტი
ბოდორნის სვეტი
კაცხის სვეტი
საირმის ეროზიული მონმე
საირმის მენყერი
უდაბნოს სვეტი
ქვაკაცა: სვეტი

კანიონები და ხეობები

ახაცხის კლუზი
ოკაცეს კანიონი და პლეიტოცენური
ტბური ნალექები
დაშბაშის კანიონი
ხდის ხეობა

ვულკანური ფორმები

ბედენის „ბუმბერაზთა ქვაფენილი“
ილმაზლოს ლავური მონმე
ტყარშეთი: ლავური ღვარი და დამარ-

ხული ტყე
ჩხიკეთის სამება
ლამურა: გამოქვაბული „ლავური ორ-
ლანის“ ქვეშ
ხორისარის ლავური ღვარი

ბუნებრივი ხიდი

სემის ბუნებრივი ხიდი

პერიგლაციალური ფორმები

ყელის პერიგლაციალური ნარმონაქ-
მნები

ტრავერტინები

ბრიტათის ტრავერტინები
თრუსოს ტრავერტინები

ფსევდოკარსტი

ჭერმის კლდეები

კვარცხის კრისტალები

სამშვილდის ინტრუზივი

ნამარხი ტყეები და ფაუნა

ბენარის ნამარხი ფაუნა
გოდერძის ნამარხი ტყე
იალლუჯის ნამარხი ფაუნა
ქვაბების ნამარხი ფაუნა

ოგსიდიანის საბადო

ჭიქიანის მთა

არაუღებელი პერიოზი

მეტეხის არეული შრეები

ტალახის ვულკანები

მეორე ახტალა („ქილაკურა“)
ფორფოტები

კარული ველები

გელგელუკის კარული ველი

ჰიდროგრაფიული ძეგლები

ტბები

აბანოს მინერალური ტბა
ბატეთის ტბა
ერნოს ტბა
რინის ტბა
ტაბისყურის ტბა
ყვარაშის (გორაფის) ტბა

ვოკლუზები

მჭიშთის ვოკლუზი
ოლიანგის ვოკლუზი
ქეთერისის მინერალური ვოკლუზი

ჩანჩქერები

აბაშის ჩანჩქერი
გეგის ჩანჩქერი
ერეთოს ჩანჩქერი
ოჩხომურის ჩანჩქერი
ტობის ჩანჩქერები

საძიებელი

ბუნების კონსერვაციის საერთაშორისო კავშირის (IUCN) მიერ შემუშავებული სახეობის კონსერვაციული სტატუსის კატეგორიები

- Extinct (EX) — გადაშენებულია
- Critically Endangered (CR) — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი ტაქსონი
- Endangered (EN) — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი ტაქსონი
- Vulnerable (VU) — მოწყვლადი
- Near threatened (NT) — საფრთხესთან ახლოს მყოფი ტაქსონი
- Least Concern (LC) — საჭიროებს ზრუნვას
- Regionally extinct (RE) — გადაშენებულია ეროვნულ დონეზე

ყველა ეპოქაში თავისებურად იდგა ადამიანისა და ბუნების ურთიერთქმედების საკითხი, მაგრამ მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა იგი უფრო აქტუალურ და ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გლობალურ პრობლემად აქცია.

გაფართოვდა ბუნებაზე ადამიანის ზემოქმედების შესაძლებლობები, მისი ჩარევის სფერო, რამაც შეკვეცა ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროს საარსებო სივრცეები, დაირღვა მილიონი წლობით შეკრული და ნადუღაბები ეკოლოგიური თანაფარდობა.

ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროს რიგი სახეობების გადაშენების საფრთხემ ადამიანები მათი დაცვისა და გადარჩენის საკითხებზე ჩააფიქრა. ცხადია, დღეს ისინი ვერ გაიმეორებენ იმ სავალალო შეცდომებს, რასაც ადგილი ჰქონდა ადამიანისა და ბუნების წარსულ ურთიერთობაში. მათ ღრმად სწამთ, რომ ველური ბუნების ყოველი დაკარგული და გადაშენებული წარმომადგენელი აუნაზღაურებელი დანაკლისია როგორც ახლანდელ, ისე მომავალ თაობათა ეკონომიკური ინტერესებისთვის.

„საქართველოს წითელ წიგნში“ მოცემულია ცნობები ცხოველთა და მცენარეთა იშვიათი და გადაშენების პირას მისული სახეობების შესახებ.

ჩვენი ქვეყნის ბუნება უნიკალურია. რელიეფისა და კლიმატის მრავალფეროვნება განაპირობებს ბუნებრივ კონტრასტებს; მის არცთუ ისე დიდ ტერიტორიაზე წარმოდგენილია ყველა ვერტიკალური ლანდშაფტური სარტყელი — ტენიანი სუბტროპიკებით დაწყებული და მარადიული მყინვარებით დამთავრებული, საქართველოს ტერიტორიაზე აღრიცხულია 25 ათასზე მეტი დიდი და მცირე მდინარე, რომელთა ჯამური სიგრძე დაახლოებით 55 ათას კილომეტრს შეადგენს, აქ არის ათასამდე ტბა, 1400 მინერალური წყარო; ტყეებში, რომელთა საერთო ფართობი ქვეყნის ტერიტორიის 38.5 პროცენტს შეადგენს, გვხვდება 6 ათასზე მეტი სახესხვაობის მცენარე, ასევე მდიდარია ცხოველთა სამყარო.

მაგრამ საქართველოს ბუნება ლამაზი კი არა, მკაცრიც არის. მნიშვნელოვანია ზარალი, რომელსაც ქვეყნის ეკონომიკა და მოსახლეობა განიცდის სტიქიურ მოვლენათა გამო და რომლის მასშტაბების შემცირება ან გაზრდა ადამიანის სამეურნეო მოქმედებითაა განპირობებული.

ჩვენ ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ საქართველოს ბუნებას სათუთი მოვლა და გაფრთხილება სჭირდება. „საქართველოს წითელი წიგნის“ მიზანიც ნათელია — საყოველთაო ყურადღება მიაქციოს ჩვენს ქვეყანაში გავრცელებულ ცხოველთა და მცენარეთა იმ იშვიათ სახეობებს, რომელთაც გადაშენების საფრთხე მოელოთ და რომელთა გადარჩენისათვის განსაკუთრებული ზომების მიღებაა საჭირო.

წიგნის ერთ ნაწილში მოცემულია ცნობები ცხოველთა იშვიათი და გადაშენების პირას მისული 65 სახეობის შესახებ. ეს სახეობები დაყოფილია სამ ჯგუფად: პირველ ჯგუფს განეკუთვნება თითქმის გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები; მეორეს — გადაშენების პირას მისული, ხოლო მესამეს — იშვიათი სახეობები. მოცემულია ცხოველთა თითოეული სახეობის სტატუსი, გავრცელება, საბინადრო არეალი, რიცხოვნობა ბუნებაში, გამრავლება, კონტურები, მტრები, დაავადებები, რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები, დასაცავად მიღებული ზომები, დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები, ინფორმაციის წყაროები.

წიგნის მეორე ნაწილში შესულია ასევე მცენარეთა იშვიათი და გადაშენების პირას მისული 161 სახეობა. მცენარეთა თითოეული სახეობისათვის მოყვანილია სასიცოცხლო ფორმა, მნიშვნელობა, გავრცელება, ადგილსამყოფელი, მდგომარეობა, გამრავლება, შემცირების მიზეზი, დაცულია თუ არა, დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები, ინფორმაციის წყაროები.

საქართველოს ტერიტორიის ბუნებრივი ფაქტორების მრავალფეროვნება და ინტენსიური გეომორფოლოგიური პროცესები თავისებურ პრობლემებს აყენებს ქვეყნის წინაშე. ამიტომაც, სხვადასხვა ენაზე დღემდე გამოცემული „წითელი წიგნებისაგან“ განსხვავებით, „საქართველოს წითელ წიგნში“ შევიდა ცოცხალი და არაორგანული ბუნების ძეგლებიც, რომლებიც მნიშვნელოვანი ესთეტიკური და სამეცნიერო ღირებულებისაა.

ჩვენი ბუნების უნიკალურ ძეგლებს, ფლორასა და ფაუნასთან ერთად, დაცვა და გაფრთხილება სჭირდება. ამის გამო მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ „წითელ წიგნში“ ყურადღება გაგვემახვილებინა დიდხნოვან ხეებსა და არაორგანული ბუნების ძეგლებზე (სულ 77 ძეგლი). არაორგანული ბუნების ძეგლები ორ ძირითად ჯგუფად არის დაყოფილი: ა) გეოლოგიურ-გეომორფოლოგიური და ბ) ჰიდროგრაფიული ძეგლები.

თითოეული ჯგუფი, თავის მხრივ, სხვადასხვა ტიპებისაგან შედგება. პირველ ჯგუფშია მღვიმეები, გადაადგილებული ლოდები, ბუნებრივი სვეტები და სხვ. მეორეში — ტბები, ჩანჩქერები, ვოკლუზები. მითითებულია თითოეული ძეგლის მდებარეობა, მისასვლელი გზები, ინ-

ფორმაციის წყაროები.

„ნითელ წიგნში“ შეტანილი სახეობების მოპოვება და ხელყოფა დაუშვებელია. თუმცა, ქვეყანა ლამაზი, ცაფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტი რომ იყოს, მარტო იმის დაცვა, რაც „ნითელ წიგნშია“ მოცემული, როდი კმარა. საქართველოს მოქალაქეები მოვალენი არიან, თვალისჩინივით უფრთხილდებოდნენ ბუნების ყველა სახეობას, იცავდნენ და ამრავლებდნენ მის სიმდიდრეს.

მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო აღდგენადი რესურსებია. ადამიანთა გონივრულ და ფრთხილ მოქმედებას, ბუნების უნიკალური და ტიპური ნაკვეთების, გენეტიკური რესურსების დაცვას მათი გამდიდრება და გაჯანსაღება შეუძლია, რაც, ცხადია, დიდ სიკეთეს მოუტანს თვით ადამიანს.

„ნითელი წიგნი“ ჩვენს საზოგადოებას გონივრული მოქმედებისაკენ მოუწოდებს. იგი მცენარეთა და ცხოველთა იშვიათი და გადაშენების პირას მისულ სახეობათა არა მხოლოდ შენარჩუნებას, არამედ მომრავლებასაც გვავალდებს, ისეთ მომრავლებას, რომელმაც უახლოეს წლებში მათი „ნითელი წიგნიდან“ ამოღება უნდა განაპირობოს.

„საქართველოს ნითელი წიგნის“ შემდგენელებს კარგად ესმით, რომ ნაშრომი არ შეიძლება უნივერსალური იყოს. ეს განპირობებულია პრობლემის გლობარულობით. წიგნის სრულყოფა მომავლის საქმეა და მასში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ყველამ, ვისაც უყვარს ჩვენი მადლიანი ბუნება, იქნება ეს დანესებულება, ორგანიზაცია თუ თითოეული მოქალაქე.

The aim of this book is to attract general attention to the rare and endangered species of animals and plants existing in the

territory of the Georgia and requiring special measures of protection.

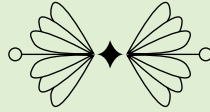
In the book is given information about 65 species of rare and endangered animals. In accordance with the rate of rarity and extinction these species were subdivided into 3 groups: to the first group belong species almost extinct or survived in inaccessible places, to the second — endangered species, to the third — rare species that are not at present endangered, but because of small population are at risk.

For each species of animals are given status, distribution, character of habitat, their state at present, number in nature, reproduction, rivals (EN)emiss, diseases, reasons of decrease in number, number of shut up animals, reproduction in shut up conditions, conservation measures, necessary protection measures, sources of information.

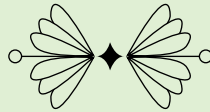
In the book are also given 161 rare and endangered species of plants.

For plants are given life form, importance, distribution, place of habitat, status, reproduction, reasons of decrease, protected or not and necessary reservation measures, sources of information.

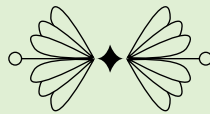
In this book are also presented some monuments of organic nature and some inorganic nature monuments existing in the territory of Georgia (77 monuments in all), divided into two main groups: a) geological and geomorphological and b) hydrographical monuments. Each group consists of different types of monuments. The situation of each monument, characteristics, the ways to the monuments, sources of information are given.

ცხოველები

ANIMALS

შემდგენლები:

ალექსი არაბული, ზაქარია ჩლაიძე, გალინა ენუქიძე, არჩილ ჯანაშვილი, ალექსანდრე კაპანაძე, სევერიან კოხია, გივი მაცაბერიძე, თეიმურაზ მუსხელიშვილი, ნარგიზა ნინუა, ბორის ყურაშვილი (შემდგენელი და რედაქტორი), თამარ როდონია, რევაზ ჟორდანია.

COMPILERS:

Aleqsi Arabuli, Zakaria Chlaidze, Galina Enuqidze, Archil Janashvili, Alexander Kapanadze, Severian Kokhia, Givi Matsaberidze, Teimuraz Muskhelishvili, Nargiza Ninua, Boris Kurashvili (compiler and editor) Tamar rodonia, Revaz Jordania.

მხატვარი — ვიქტორ ბერძენიშვილი
Designed By Viktor Berdzenishvili

ქ უ ქ უ მ ნ ო ვ რ ე ბ ი

გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

ნიამორი
ქურციკი
ზოლებიანი აფთარი
ჯიქი
ჭრელტყავა
თეთრმუცელა სელაპი
გადაშენების პირას მისული სახეობები
ნავი
კავკასიური ნაულა
კავკასიური ფოცხვერი
იშვიათი სახეობები
კავკასიური ირემი
ამიერკავკასიური ზაზუნა
რადეს ბიგა
ფულუ
მცირე კბილთეთრა
მეჭელის ცხვირნალა
ყურგრძელი მლამიობი
სამფეროვანი მლამიობი
გრძელფრთიანი ღამურა
გიგანტური მელამურა
მცირე მელამურა
მანქათელა

ფ რ ი ნ ვ ე ლ ე ბ ი

გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

იშხვარი (ყარყატი)
თეთრკუდა არწივი (ფსოვი)
კრავიჭამია (ბატკანძერი)
ბეგობის არწივი
დურაჯი
კასპიური შურთხი
ხონტქრის ქათამი (პორფირიონი)
წითელთავა ნარჩიტა

გადაშენების პირას მისული სახეობები

შავარდენი
მთის არწივი
ველის არწივი
შაკი
გველიჭამია არწივი (ძერაბოტი)

MAMMLIA

Extincted species or those survived in inaccessible places

Capra aegagrus Erxleben, 1777
Gazella subgutturosa Gld., 1780
Hyaena hyaena L., 1758
Felis pardus L., 1758
Vormela peregusna Gld., 1770
Monachus monachus Hermann, 1779
Endangeres species
Lutra lutra meridionalis Ogn., 1931
Lutreola lutreola turovi kuznez. Et Novik., 1939
Felis Lynx orientalis Sat., 1905
Rare species
Cervus elaphus maral ogilby, 1850
Mesocricetus brandti Nehring, 1894
Sorex raddei Sat., 1895
Suncus etruscus Savi, 1882
Crocidura suaveolens Pallas, 1811
Rhynolophus mehelyi Matschie, 1901
Myotis bechsteini kuhl, 1818
Myotis emarginatus Geoffroy, 1806
Miniopterus schreibersi Kuhl, 1818
Nyctalus lasiopterus Schreber, 1780
Nyctalus leisleri Kuhl, 1819
Barbastella barbastellus Schreber, 1774

A V E S

Extincted species or those survived in inaccessible places

Ciconia nigra L., 1758
Haliaeetus albicilla L., 1758
Gypatus barbatus l., 1758
Aquila heliaca Savigny, 1809
Francolinus francolinus L., 1776
Tetraogallus caspius Gmelin, 1784
Porphyrio porphyrio Latham, 1801
Regulus ignicapillus Temminck, 1820

Endangeres species

Falco peregrinus Gmelin, 1788
Aquila chrysatus l., 1758
Aquila rapax Temminck, 1828
Pandion haliatus L., 1758
Circatus gallicus Gmelin, 1788

გნოლი
რუხი წერო
სავათი
სარსაკი

იშვიათი სახეობები

ბარი (გავაზი)
კავკასიური როჭო
სვაგი
ორბი
დიდი ოყარი (დიდი თეთრი ყანჩა)
პატარა ოყარი (პატარა თეთრი ყანჩა)
მყივანი (ყვითელნისკარტა) გედი
სისინა (წითელნისკარტა) გედი
სირიული ხეკოდა (სირიული კოდალა)
დიდი კოჭობა
წითელმუცელა ბოლოცეცხლა
წითელფრთიანი კოჭობურა
წითელთავა ღაჟო
წითური ასპუჭაკა
მოკლეთითა მგლინავა
ულვაშა წინკანა

ქ ვ ე ნ ა რ მ ა ვ ლ ე ბ ი

გამქრალი და მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

გრძელფეხა სცინკი
დასავლური მახრჩობელა

იშვიათი სახეობები

გრძელი მცურავი
კავკასიური გველგესლა
ცხვირქოსანი გველგესლა
ხმელთაშუა ზღვის კუ

ა მ ფ ი ბ ი ე ბ ი

გამქრალი და მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

სირიული მყვარი

იშვიათი სახეობები

მცირეაზიური ტრიტონი
კავკასიური ჯვრიანა
კავკასიური სალამანდრა

თ ე ვ ზ ე ბ ი

გამქრალი და მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

ატლანტური ზუთხი

Perdix perdix L., 1758
Grus grus L., 1758
Otis tarda L., 1758
Otis tetrax L., 1758

Rare species

Falco cherrug Gray, 1834
Lyrurus mlocosiewiezi Taczanowvski, 1875
Aegypius monachus L., 1766
Gyps fulvus Hablizl, 1783
Egretta alba L., 1758
Egretta garzetta L., 1766
Cygnus Cygnus L., 1758
Cygnus olor Gmelin, 1783
Dendrocopos syriacus Hemprich et Ehrenberg, 1838
Carpodacus rubicilla Güld., 1775
Phoenicurus erythrogaster Güld., 1775
Rhodopechys sanguinea Güld., 1897
Lanius senator L., 1758
Cercotrichas (Erythropterygia) galactotes Temminck, 1820
Certhia brachydactyla Brehm, 1820
Panurus biarmicus L., 1758

R E P T I L I A

Extincted species or those survived in inaccessible places

Eumeces schneideri Daud, 1802
Eryx jaculus L., 1758

Rare species

Elaphe longissima Laurenti, 1768
Vipera kaznakovi Nikolsky, 1910
Vipera ammodytes L., 1758
Testudo graeca L., 1758

A M P H I B I A

Extincted species or those survived in inaccessible places

Pelobates syriacus Boett., 1889

Rare species

Triturus vittatus (Jenyns, 1835)
Pelodytes caucasicus Boulenger, 1896
Martensiella caucasica (Waga, 1876)

P I S C E S

Extincted species or those survived in inaccessible places

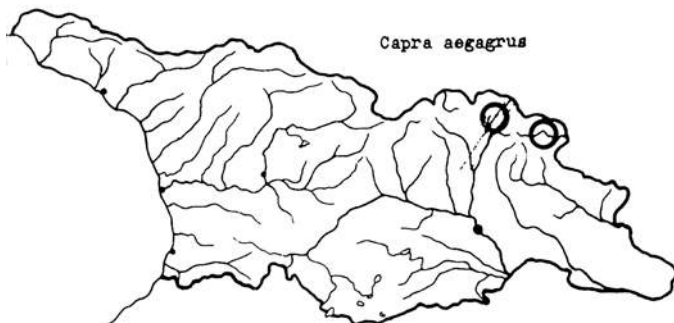
Acipenser sturio L., 1758

გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

ნიამორი

Capra aegagrus Erxleben, 1777

რიგი — წყვილჩლიქოსნები — Artiodactyla
ოჯახი — ღრურქიანები — Bovidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა (IUCN (ბუნების კონსერვაციის საერთაშორისო კავშირი) Red List of Threatened Species (საფრთხეში მყოფი სახეობების წითელი ნუსხა)) — მოწყვლადი (Vu)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

გავრცელება. გავრცელებულია თურქეთის, ირანის, ერაყის, ლიბანის, დასავლეთ ავღანეთის, ჩრდილო-დასავლეთ ინდოეთის, სომხეთის, აზერბაიჯანის, დაღესტანსა და თურქმენეთის მთებში. საქართველოში — თუშეთისა და პირიქითა ხევსურეთის ტერიტორიაზე.

საბინადრო არეალი. ძირითადი ადგილსამყოფელი მთის ზედა სუბალპური მეჩხერი ტყით დაფარული მიუდგომელი კლდეები. ვერტიკალური გავრცელება ზღვის დონიდან 1500-დან 3200 მეტრამდე.

რიცხოვნობა ბუნებაში. თუშეთსა და პირიქითა ხევსურეთში მეტისმეტად შემცირებულია ნიაშორის რიცხოვნობა. ჯერ კიდევ სრულყოფილად არ არის შესწავლილი მისი ბიოეკოლოგია. იშვიათია, რომ არვეში 5-6 სულზე მეტი ნიაშორი იყოს გაერთიანებული.

გამრავლება. ახურება ეწყებათ ნოემბერში და გრძელდება დეკემბრამდე. აპრილის ბოლოდან ივნისის დასაწყისამდე შობს 1-2 ციკანს მეტად მიუვალ ადგილებში და აქვე რჩება, სანამ ციკნები კარგად მომაგრდებიან. სქესობრივ სიმწიფეს ნეზვები 1 წლის ასაკში აღწევენ, ხოლო ვაცები გამრავლებაში მონაწილეობენ 3-4 წლიდან.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ბუნებაში ნიაშორის კონკურენტებიდან აღსანიშნავია ჯიხვი და იშვიათად არჩვი, ხოლო მისი მტრებიდან ძირითადად მგელი, ფოცხვერი და მთის არწივი. ნიაშორის დაავადებებზე ცნობები არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ნიაშორის არეალისა და მისი რიცხოვნობის უკიდურესად შემცირების მთავარ მიზეზად ანთროპოგენული ფაქტორი უნდა ჩაითვალოს.

დასაცავად მიღებული ზომები. აკრძალულია მასზე ყოველგვარი ნადირობა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ნიამორის, როგორც ჩვენი ფაუნის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, დაცვისა და კვლავწარმოებისათვის აუცილებლად უნდა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

1. ნიამორის მკაცრი დაცვა ახლანდელი გავრცელების ადგილები (თუშეთში და პირიქითა ხევსურეთში).

2. ნიამორის გარკვეული რაოდენობის შეყვანა წინანდელი გავრცელების ადგილებში (სამხრეთ კავკასიონზე).

ინფორმაციის წყაროები: ექვთიმიშვილი, 1954; ჯანაშვილი, 1963; Соколов, 1958; Жизнь животных, 1971.

ქურციკი (ჯეირანი)

Gazella subgutturosa Güld., 1780

რიგი — წვეილჩლიქოსნები — Artiodactyla
ოჯახი — ღრურქიანები — Bovidae

სტატუსი ამჟამად საქართველოში რეინტოდუცირებულია აზერბაიჯანიდან ვაშლოვანის დაცულ ტერიტორიებზე.

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენებულია ეროვნულ დონეზე (RE)

გავრცელება. ქურციკი ფართოდაა გავრცელებული პალეარქტიკის უდაბნოსა და ნახევრად უდაბნოს ზონაში, ამჟამად მისი გავრცელება მოიცავს წინა, ცენტრალურ და შუა აზიას, ჯუნგარიას და ტიბეტის ჩრდილო ნაწილს, სადაც სპორადულად გვხვდება.

ქურციკის საკმაოდ ჯანსაღი პოპულაცია გვხვდება აზერბაიჯანში.

საქართველოში ქურციკი მთლიანად გაქრა. ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქურციკი ფართოდ იყო გავრცელებული საქართველოს აღმოსავლეთ რაიონებში: სამგორის, ყარაიას, შირაქისა და ელდარის ველებზე.

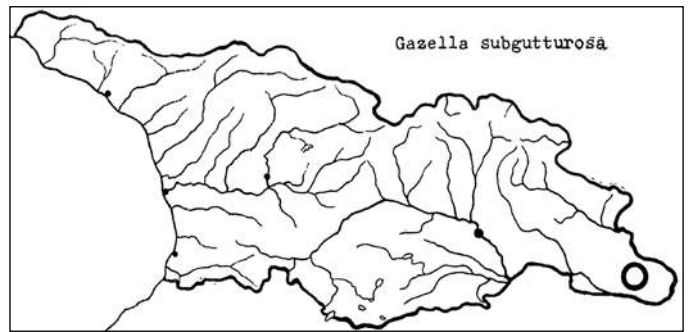
საბინადრო არეალი. საქართველოში ქურციკის ადგილსამყოფელს წარმოადგენს ღია ველები უდაბნოსა და ნახევრად უდაბნოს ავშნიანი მლაშე ნიადაგებით.

განსაკუთრებით მკვეთრად შემცირდა ქურციკის გავრცელების ადგილები მეოცე საუკუნის 20-40-იან წლებში, ტერიტორიის სასოფლო-სამეურნეო მიზნით ათვისების გამო.

გამრავლება. დედალი ქურციკი გამრავლებაში მონაწილეობს 18-19 თვის ასაკიდან, მამალი — 2,5 წლიდან. ქერშილობა ნოემბრის მეორე ნახევრიდან ეწყებათ და დეკემბრის ბოლომდე გრძელდება. ციკლიანობა მაისის მეორე ნახევრიდან იწყება, შობს 1-2, იშვიათად 3 ნაშიერს. პოლიგამური ცხოველია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ქურციკის რაოდენობის შემცირებას განაპირობებს ის, რომ მის ადგილსამყოფელზე ცხვრის ფარები ძოვენ. ბუნებრივი მტრებია: მგელი, ტურა და მელა. გარკვეულ ზიანს აყენებს მეცხვარის და მანანნალა ძაღლები, მოზარდი ქურციკისათვის ზიანი არწივებსაც მოაქვთ. ამ ცხოველში დარეგისტრირებულია ჰელმინთური დაავადებები (დიკროცელიოზი, ხაბერციოზი, ტრიქოსტრონგილიდოზი).

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ქურციკი ტყვეობაში კარგად მრავლდება და ადვილად შინაურდება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ქურციკზე ნადირობა აკრძალულია.

დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები. ქურციკის რეინტოდუცია, რომელიც ვაშლოვანის დაცულ ტერიტორიებზე ხორციელდება, კომპლექსური და ხანგრძლივი ღონისძიებების გატარებას საჭიროებს; მნიშვნელოვანია მწყემსებს შორის პროპაგანდის გაძლიერება, რათა მათ თვითონ დაიცვან ქურციკი თავიანთ სამოქმედო რაიონებში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Соколов, 1958; როდონია, 1972.

ზოლებიანი ავთარი

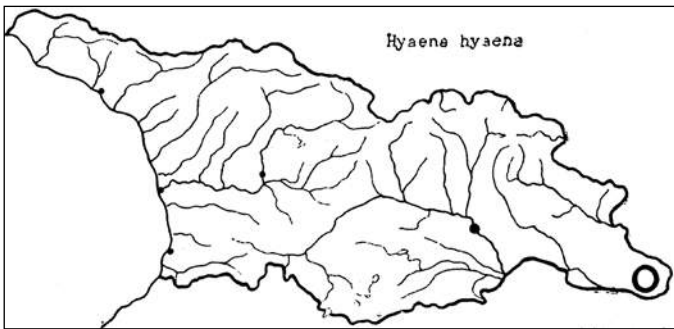
Hyaena hyaena L., 1758

რიგი — მტაცებლები — Carnivora

ოჯახი — ავთრისებრნი — Hyaenidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

გავრცელება. ზოლებიანი აფთარი გავრცელებულია: აფრიკაში, არაბეთში, ირანში, ავღანეთში, ინდოეთში, მცირე აზიასა და შუა აზიის სამხრეთ რაიონებში. ამიერკავკასიაში: სომხეთში, აზერბაიჯანსა და საქართველოში (ივრის ზეგნის აღმოსავლეთ ნაწილში). ადრე ზოლებიანი აფთარი გვხვდებოდა თბილისის მიდამოებამდე. ამჟამად, ერთეულების სახით, შემორჩენილია მხოლოდ ქვეყნის უკიდურეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში.

საბინადრო არეალი. აფთარი უდაბნოებისა და ნახევრად უდაბნოების ტყე-ბუჩქნარიანი ადგილების მობინადრეა. უპირატესობას აძლევს დაუსახლებელ მყუდრო კლდიან ღელეებს „ალესილებს“, სადაც ტყე-ბუჩქნარი, ხრამი ერთმანეთშია არეული და გამოქვაბულებს ქმნის, რასაც აფთარი თავშესაფრად იყენებს. სწორედ ასეთი გაუვალი მყუდრო ადგილების წყალობით გადაარჩა აფთარი ვაშლოვანის ნაკრძალში.

ამ ბოლო დროს აფთარის ადგილსამყოფლის ინტენსიური ათვისება ხდება. მიმდინარეობს სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები, ტყე-ბუჩქნარიანი ადგილებს კი საზამთრო საძოვრებად იყენებენ. მაგრამ აფთარის საიმედო თავშესაფარს, გაუვალ კლდეებსა და ხრამებს, ვაშლოვანის ნაკრძალსა და მის მოსაზღვრე ადგილებში საკმაოდ დიდი ფართობი უკავია და ამ ცხოველის გადარჩენის პერსპექტივას იძლევა.

რიცხოვნება ბუნებაში. აფთარის რიცხოვნება ბუნებაში უკიდურესად შემცირებულია.

გამრავლება. აფთარი სქესობრივ სიმწიფეს 3 წლის ასაკში აღწევს. მძუნაობა გვიან შემოდგომასა და ზამთარში (უფრო დეკემბერ-თებერვალში) მიმდინარეობს. მაკეობის ხანგრძლივობა 90-94 დღემდე გრძელდება. შობს 2-4 თვალაუხელებსა და უსუსურ ლეკვს, რომლებიც თვალებს 10-15 დღის შემდეგ ახელენ. ლაქტაცია სამ თვემდე გრძელდება.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. აფთარის კონკურენტები არიან მის ადგილსამყოფელში ფართოდ გავრცელებული მგელი, მელა, ტურა, გარეული კატა, მონეტიალე ძაღლი, ორბი და სვავი. ბუნებრივ მტრად შეიძლება ჩაითვალოს მგელი. დაავადებები შეუსწავლელია.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. აფთარის რიცხოვნობის შემცირების ძირითადი მიზეზია მისი ადგილსამყოფლის ინტენსიური ათვისება, საძოვრად გამოყენება, ამ ადგილებში ღამით მანქანებით ბრაკონიერობა, როდესაც საშოვარზე გამოსული აფთარიც მონადირეების მსხვერპლი ხდება. ამავე დროს თვით ცხოველის გამრავლების დაბალი ტემპი და მოსახლეობაში არასწორი წარმოდგენა, თითქოს აფთარი საშიში მტაცებელია: იტაცებს ბავშვებს, საფლავიდან იღებს მკვდრებს და სხვ.

დასაცავად მიღებული ზომები. აფთარი შეტანილი იყო მტაცებელ ცხოველთა სიაში და მასზე ნებადართული იყო ნადირობა წლის ყველა დროს. ნადირობა აიკრძალა 1965 წლიდან.

დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები. ზოლებიანი აფთარის გადარჩენისა და დაცვის ღონისძიებები: ზოობარკში მოშენება და ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალში დაცვის ღონისძიებათა გაძლიერება. აფთარის საბინადრო არეალში ყულფებისა და ხაფანგების დაგების აკრძლვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963, არაბული 1978, Сатунин, 1915.

ჰიქი

Panthera pardus, 1758

რიგი — მტაცებლები — Carnivora

ოჯახი — კატისებრნი — Felidae

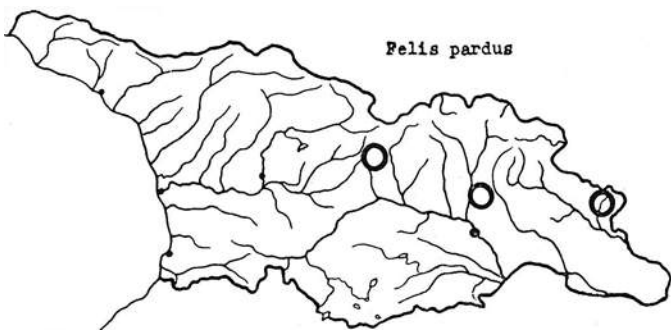
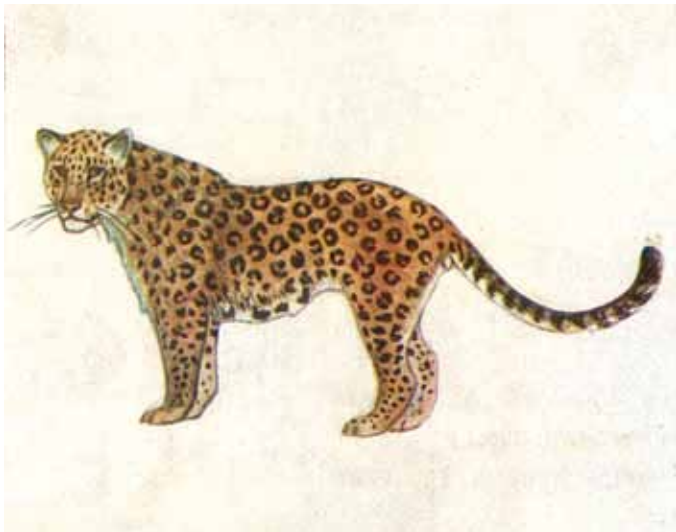
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

გავრცელება. ჯიქი გვხვდება აფრიკაში, შუა, სამხრეთ და აღმოსავლეთ აზიაში, კავკასიაში.

საქართველოში ჯიქი წარსულში ფართოდ იყო გავრცელებული. გვხვდებოდა მთავარი კავკასიონის ქედის ტყეებში, ბორჯომის ხეობაში, ქართლ-იმერეთისა და გურია-აჭარის მთებში. იყო ნადირობის ობიექტი. ამჟამად მისი გავრცელება საქართველოში მეტად შემცირებულია. ერთეულების სახით (თოვლზე ნაკვალევის მიხედვით) შემორჩენილია კავკასიონის ქედისა და მისი განშტოებების მიუწვდომელ ადგილებში, აფხაზეთისა და ლაგოდეხის

რაიონის უღრან ტყეებში. 1950 წელს ჯიქი მოკლეს ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე, სოფ. განთიადის მახლობლად. მეორე ეგზემპლარი მოკლულია 1954 წელს ზედაზენის ტყეში. ნარსულში კოდორისა და ბზიფის ხეობაშიც გვხვდებოდა 3500 მ-მდე ზღვის დონიდან. 1948-1955 წლებში მისი კვალი ახალ თოვლზე აღინიშნებოდა ლაგოდების ნაკრძალის სუბალპურ და ალპურ ზონაში, 1970 წელს — მთათუშეთში (უკანა ფშავის მთა), 1977 წელს — სპეროზის მთაზე (ალაზნის სათავეში).

საბინადრო არეალი. ძირითადად დასახლებულია მაღალი მთის ტყის მასივებში და სუბალპურ ბალახნარებში. ამჟამად ჯიქის საცხოვრებელი გარემოს ბუნებრივი პირობები შეიცვალა, შეცვლა გამოწვეულია ტყის მასივებისა და სუბალპურ-ალპური საძოვრების სამეურნეო მიზნით გამოყენების გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოში ჯიქის საერთო რიცხოვნობის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება. ვიზუალური შეფასებით (თოვლზე ნაკვალევის მიხედვით) ჩვენში უკვე იშვიათი ცხოველია.

გამრავლება. სქესობრივად მნიფდება 2-3 წლის ასაკში, მძუნაობს ზამთარში. მაკეობის ხანგრძლივობა უდრის 3 თვეს. შობს 1-2 ნაშიერს. ცოცხლობს 25 წელს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ბუნებაში მისი კონკურენტებია ყველა სახის დიდი ზომის მტაცებელი ნადირი: მგელი, ფოცხვერი, დათვი. დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ნარსულში ინტენსიური ნადირობა, ამჟამად კი ბუნებრივი ადგილსამყოფლის სამეურნეო მიზნით გამოყენება, შემცირებული საკვები ბაზა, შემანუხებელ ფაქტორთა ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. თბილისის ზოოპარკში თითქმის ყოველთვის არის თითო ჯიქი. აქ მისი სიცოცხლის ხანგრძლივობა (შემოყვანიდან) აღწევს 15 წლამდე.

თბილისის ზოოპარკში არის 2 ინდივიდი.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. საერთოდ ცნობილია ტყვეობის პირობებში გამრავლების შემთხვევა. თბილისის ზოოპარკის პირობებში კი ჯიქის გამრავლების შემთხვევა ჯერ არ ყოფილა.

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოში კანონით აკრძალულია ჯიქზე ნადირობა, მიღებულია ზომები ბრაკონიერობის წინააღმდეგ.

დაცვის აუცილებელი პირობები. ბრძოლა ბრაკონიერობის წინააღმდეგ.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Новиков, 1956; არაბული, 1978.

ჭრელტყავა
Vormela peregusna Güld., 1770

რიგი — მტაცებლები — Carnivora
ოჯახი — კვერნისებრნი — Mustelidae

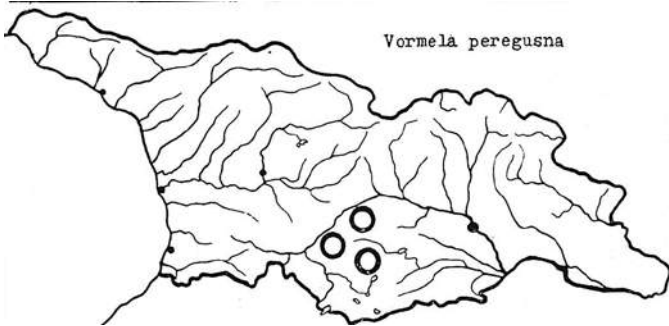
სტატუსი
საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)
საქართველოს ნითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

გავრცელება. ჭრელტყავა გავრცელებულია რუმინეთში, ბულგარეთში, წინა და მცირე აზიაში, ირანში, ავღანეთში, პაკისტანში, ჩინეთში, უკრაინის სამხრეთ ოლქებსა და შავი ზღვის სანაპირო ველებზე, ყაზახეთში, ამიერკავკასიაში. საქართველოში ბინადრობს ახალციხის, ასპინძის, ახალქალაქის, ბოგდანოვკის, გორის, კასპის, მცხეთის, თელავის, ბოლნისის რაიონებში, სამგორში.

საბინადრო არეალი. ჭრელტყავა სიმშრალის მოყვარული ცხოველია. ვერტიკალურად ვრცელდება 2100 მ-მდე ზღვის დონიდან (სომხეთი). მისი ადგილსამყოფელი ღია, მშრალი ლანშაფტებია. ძირითადად სოროს ბინადარი ცხოველია, სოროს თვითონ თხრის, უმეტესად კი სხვის (მეჭვიშიების, ზაზუნების, ბრუცების და სხვ.) სოროში ბინადრობს. ხშირად სახლდება ქუჩიან ზეგნებზე, აგრეთვე სარწყავ მიწებზეც — ბაღებსა და ბოსტნებში. ამ ბოლო წლებში ხდება ჭრელტყავას ტიპურ ადგილსამყოფელთა სასოფლო-სამეურნეო მიზნით ათვისება.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოში ჭრელტყავას დასახლების სიმჭიდროვის შესახებ ციფრობრივი მასალები არ მოიპოვება, მაგრამ, შეხვედრის მიხედვით, მათი გავრცელების ადგილებში ძლიერ მცირე რაოდენობით გვხვდება (ათეულ კვ. კმ.-ზე თითო-ორი).

გამრავლება. ჭრელტყავას გამრავლების შესახებ ლიტერატურაში განსხვავებული ცნობები მოიპოვება. მაგალითად, ა. ჯანაშვილის მონაცემებით, ჭრელტყავა მძუნაობას გაზაფხულზე, აპრილ-მაისში იწყებს, ხოლო მაკეობის ხანგრძლივობა ორ თვემდე გრძელდება, შობს 4-8 ნაშიერს. გრომოვი და სხვები მიუთითებენ, რომ ჭრელტყავას მძუნაობა აგვისტო-სექტემბერში მიმდინარეობს, ხოლო მაკეობის ხანგრძლივობა ხუთ თვემდე

გრძელდება, აგრეთვე ახასიათებს ლატენტური სტადია. ასევე განსხვავებულ მონაცემებს იძლევიან ქრელტყავას გამრავლების შესახებ ბობრინსკი და სხვ.

კონკურენტები, მტრები დაავადებები. საქართველოს პირობებში ქრელტყავას ბიოლოგია სრულიად შეუსწაველია, ამიტომ მისი კონკურენტების, მტრებისა და დაავადებების შესახებ არავითარი ცნობები არ მოიპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ქრელტყავას რიცხოვნობის ცვლილებების (უარყოფითი ან დადებითი მიმართლებით) მიზეზი შესწავლილი არ არის; შემცირების მიზეზზე შეიძლება იყოს მისი ტიპური ადგილსამყოფლის სასოფლო-სამეურნეო მიზნით ათვისება.

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოს ტერიტორიაზე ქრელტყავას დასაცავად ზომები მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ქრელტყავაზე ნადირობის სრული აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

თეთრმუცელა სელაპი
Monachus monachus Hermann, 1779

რიგი — ფარფლფეხიანები — Pinnipedia
ოჯახი — სელაპისებრნი — Phocidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენებულია ეროვნულ დონეზე (RE)

გავრცელება. თეთრმუცელა სელაპი არის ატლანტის ოკეანეში აფრიკის ნაპირებთან, ხმელთაშუა ზღვაში; შავ ზღვაში იშვიათად გვხვდება ანატოლიის, ბულგარეთისა და რუმინეთის ნაპირებთან, უფრო იშვიათად — ყირიმთან.

საქართველოში გვხვდება გამონაკლისის სახით: 1939 წელს ამ ცხოველის ერთადერთი ეგზემპლარი აღნიშნულია ბათუმის მახლობლად.

საბინადრო არეალი. თეთრმუცელა სელაპის ადგილსამყოფელია ზღვა, სანაპირო ზონა. სანოლარები გვხვდება სანაპიროზე: კლდეთა ნაპრალებში, ქვლორლიან ადგილებში. ადგილსამყოფელის უმეტესობა განიცდის ადამიანის სამეურნეო ზეგავლენას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ გაგვაჩნია.

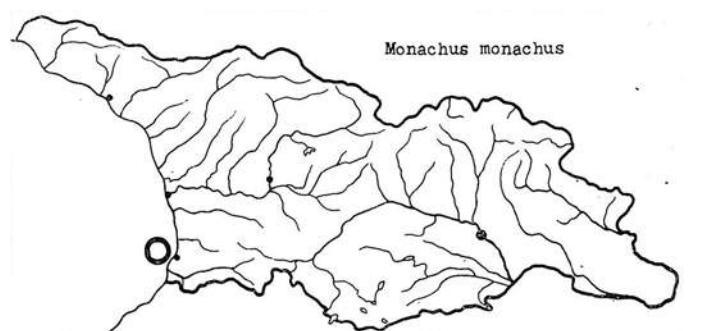
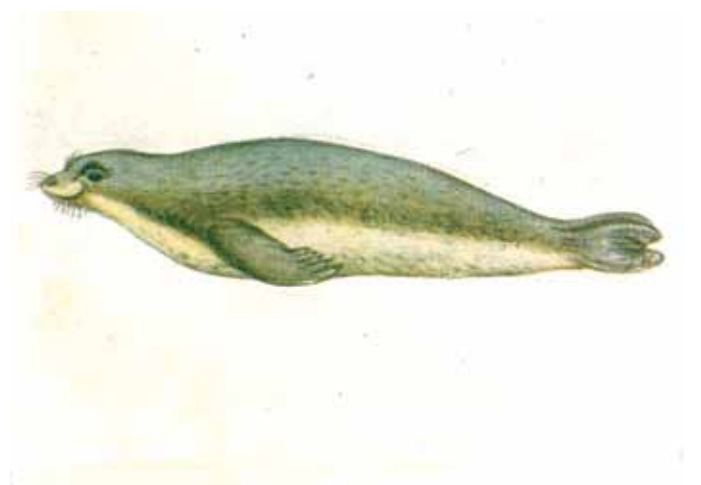
გამრავლება. თეთრმუცელა სელაპი მრავლდება ზაფხულის დამლევს — შემოდგომის დასაწყისში. მკეობა გრძელდება 11 თვემდე. ახალშობილის სხეულის სიგრძე აღწევს 120 სმ, წონა — 20 კგ. დედის რძით იკვებება 8 კვირის განმავლობაში. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს 4 წლის ასაკში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ არის.

გადაშენების მიზეზები. რენვა, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, ზღვის გაჭუჭყიანება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и соавт., 1963; Бобринский и соавт., 1965.

ბაღაშენების ჰიხას მისჯი სანჯობები

ნაჰი

Lutra lutra meridionalis Ogn., 1931

რიგი — მტაცებლები — Carnivora

ოჯახი — კვერნისებნი — Mustelidae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

გავრცელება. ნავი გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში, ჩრდილო ამერიკასა და ჩრდილო აფრიკაში. საქართველოში მრავალ ადგილას გვხვდება ერთეულების სახით. შედარებით უფრო მეტია მდინარე მტკვრის ხეობაში (ასპინძისა და აჭარისწყალის ხეობებში, სუფსის, რიონის, ალაზნის და ივრის ქალებში. ზღვის დონიდან ვერტიკალურად 2800 მ-მდე ვრცელდება.

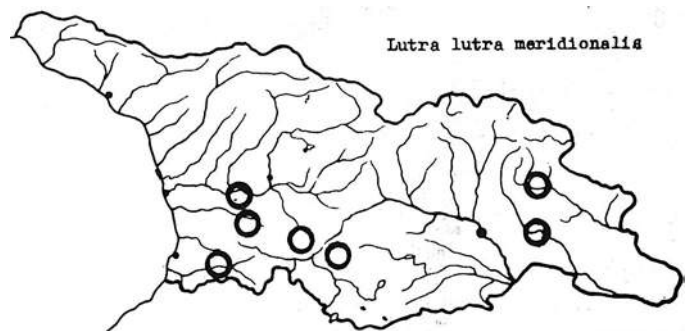
საბინადრო არეალი. ნავი ცხოვრების ნირით წყალთანა დაკავშირებული. იქ პოულობს საკვებსა და თავშესაფარს. მას შორ მანძილზე არ სცილდება. ამიტომ ირჩევს ისეთ მდინარეებს, სადაც წყალი ჩქარი, წმინდა, გამჭვირვალეა და მისი საყვარელი საკვები — თევზი, ბაყაყი მრავლად მოიპოვება. მდორე და მღვრიე მდინარეებს ერიდება. თავს აფარებს იქ, სადაც მდინარეს ჩახერგილი, მიუდგომელი ქვაკლდისანი ნაპირი აქვს და თავისებურ ჩიხებსა და მორევეებს ქმნის. ასეთ ადგილებში მეტი სიმყუდროვეა და ნავიც სოროს იქ იკეთებს, აწყობს დასასვენებელ ბაქნებს. თუ მდინარე არ იყინება, ის საუკეთესო პირობებს ქმნის ნავის გამრავლებისა და არსებობისათვის. როცა მდინარე იყინება, ნავი ადგილს ინაცვლებს ერთი წყალსატევიდან მეორეში. ამ დროს მდინარის მოშორებითაც გვხვდება, ზოგჯერ კი ტყეში არსებულ ფშების გუბებთან გამოჩნდება ხოლმე, მაგრამ იქ დიდხანს არ ჩერდება.

ნავის ადგილსამყოფელი ქალებში ბევრგან განიცდის ადამიანის უარყოფით ზეგავლენას, მაგრამ მისი საიმედო თავშესაფარი, მთის მდინარეების სანაპირო ადგილები ბევრგან ისევ ხელშეუხებელი და სრულყოფილი სახით არსებობს.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ნავის რაოდენობრივი აღრიცხვა არ ჩატარებულა. წარსულში უფრო მრავლად იჭერდნენ. ამჟამად ყველაგან ერთეულების სახით გვხვდება. უფრო მეტია ასპინძის რაიონში.

გამრავლება. ნავი სექსობრივად 3 წლის ასაკში მნიფდება, მძუნაობს სხვადასხვა დროს, უფრო თებერვალ-აპრილში. ამის მიხედვით პატარებიც სხვადასხვა დროს (აპრილ-მაისში, ივნის-აგვისტოში, ხშირად დეკემბერ-თებერვალშიც) იზადებიან. მაკეობის ხანგრძლივობა აღწევს 63-70 დღემდე, შობს 2-5 თვალაუხებელ და უსუსურ ნაშიერს, რომლებსაც თვალები 12-15 დღის შემდეგ ეხილება. პატარები ნახევარ წლამდე დედასთან არიან; ნავი ცოცხლობს 20 წლამდე.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ნავს საქართველოს ბუნებაში კონკურენტები თითქმის არ ჰყავს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ევროპულ წაულას და ალაზნის ქალაში ახლად შემოჭრილ ენოტს, ანკარებსა და წყლის ვირთაგვეებს, რომლებიც ხშირად ბაყაყებით, თევზებითა და კიბორჩხალებით იკვებებიან. ასევე ნაკლებად ჰყავს ბუნებრივი მტრებიც. პატარა ნავს თავს ესხმის: ფოცხვერი, გარეული კატა, კვერნა, ზარნაშო, ქორი, არწივი. ავადდება კოქციდიოზით, ფილტვების ტუბერკულოზით, ედოკარდიტით. ჰელმინთური დაავადება შესწავლილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ნავის რიცხოვნობის შემცირების ძირითადი მიზეზებია ძვირფასი ბუნების გამო მასზე ნადირობა; ხაფანგშიც ადვილად ებმება; ამავე დროს მაკეობა და მშობიარობა ხშირად ზამთარში უწევს, როცა მდინარეები გაყინულია, რის გამოც შთამომავლობა იღუპება; ხშირია ბერწიანობაც.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ნავი ადვილად ეჩვევა ადამიანს. სათანადო ხელშეწყობით ტყვეობაში მრავლდება, მაგრამ დიდხანს ვერ ცოცხლობს.

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოში ნავზე ნადირობა კანონით აკრძალულია განუსაზღვრელი დროით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა შეიქმნას სპეციალური ნავსაშენი, სადაც ხელოვნურ და ნახევრადბუნებრივ პირობებში მოხდება ნავის მოშენება (ზამთარში შთამომავლობის შენარჩუნებით). ამისათვის, პირველ რიგში, უნდა გამოვიყენოთ ჭალიანი ადგილები, სადაც ფშის წყლები ხშირად გამოდის, გუბეებს ქმნის, არ იყინება და მდიდარია ბუნებრივი საკვებით. ამავე დროს, ნავის ნაკრძალად შეიძლება გამოცხადდეს მტკვრის ხეობა — ასპინძა-ვარძის ფარგლებში, სადაც ნავი ამჟამად ყველაზე მრავლადაა, მაგრამ მის დასაცავად უნდა აიკრძალოს ბრაკონიერობა. მდინარის შესაფერის ადგილებში შეიძლება მოეწყოს ნავის ლეკვებისათვის საზამთრო თავშესაფარი და საკვებურები.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Верещагин, 1947, Гептнер и др., 1967 Громов и др., 1963.

კავკასიური ნაულა

Lutreola lutreola turovi Kuznez. et Novik., 1939

რიგი — მტაცებლები — *carnivora*

ოჯახი — კვერნისებრნი — *Mustelidae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელ ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. გავრცელებულია ბზიფის ხეობაში, ფსხუსთან. მისი ეკოლოგია ჩვენში შესწავლილი არ არის.

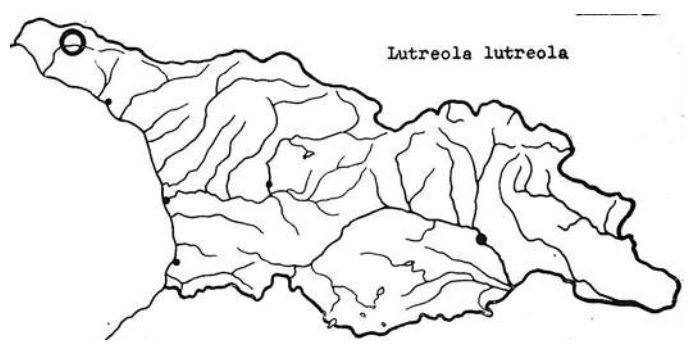
ადგილსამყოფელი, მისი ახლანდელი მდგომარეობა. კავკასიური ნაულა ცხოვრობს თევზით მდიდარი წყალსაცავების სანაპიროებში, რომლებიც შემოსილია ტყით ან ბუჩქნარით. ზოგჯერ გვხვდება ჭაობიან ადგილებშიც. ბუნაგს იკეთებს სოროში, ხის ან ფიჩხის ქვეშ; სოროს ერთი ხვრელი დაკავშირებულია წყალთან, მეორე — მიწის ზედაპირთან, ბუჩქით ან ქვანაყარით დაფარულ ადგილებში. ძირითადად იკვებება მღრღნელებით, ამფიბიებით, ქვეწარმავლებით, თევზებით, უხერხემლო ცხოველებით, იშვიათად — ფრინველებით და მცენარეული ნაყოფით.

თევზის სატბორო მეურნეობის განვითარების პერსპექტიული გეგმის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მომავალში კავკასიური ნაულას ადგილსამყოფელიც გაიზრდება.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ არის.

გამრავლება. მძუნაობს მარტ-აპრილში. მაკეობის ხანგრძლივობა — 42-45 დღემდე. შობს 2-7 უსუსურ ნაშიერს, რომლებიც თვალებს ახელენ 30-35 დღის შემდეგ. სქესობრივად მწიფდება ერთი წლის ასაკში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მისი კონკურენტებია ყველა ცხოველი, რომლებიც თევზით და მღრღნელებით საზრდოობენ — ნავი და სხვ. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. უკანონო ნადირობა ამცირებს რიცხოვნობას. ძვირფასი ბენვის მომცემი ცხოველია. რიცხოვნობის სიმცირის გამო ჩვენში მას სარეწაო მნიშვნელობა არ აქვს.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობილი არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. ნადირობის აკრძალვა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბრძოლა ბრაკონიერობის წინააღმდეგ. ცხოველის ბიოეკოლოგიის შესწავლა საქართველოს პირობებში და ამის საფუძველზე გამრავლების ხელშემწყობ ღონისძიებათა დასახვა მისი გავრცელების კონკრეტულ ადგილებში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963.

კავკასიური ფოცხვერი

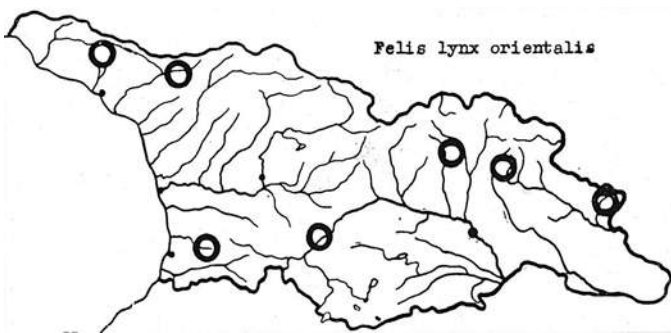
Lynx Lynx (Felis Lynx orientalis Sat.), 1905

რიგი — მტაცებლები — *Carnivora*

ოჯახი — კატისებრნი -*Felidae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

Felis lynx orientalis

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

გავრცელება. ფოცხვერი გავრცელებულია დასავლეთ ევროპაში. გვხვდება კარპატებში, ციმბირში, ალტაიში, შუა აზიის მთებში, კავკასიაში. საქართველოს ტყეებში ფოცხვერი თითო-ორიოლა ყველგან მოიპოვება, უმეტესად იქ, სადაც შველი, ირემი, არჩვი ბინადრობს. უფრო ხშირია ბორჯომის, კინტრიძის, ბანარისა და ლაგოდეხის ნაკრძალებში, ზეკარის სამონადირეო მეურნეობაში, აბასთუმნის ტყეში, ალაზნის, ივრის, არგვის, ქსნის, ლიახვის ხეობათა სათავეებში. აფხაზეთში:

გუმისთის, ბზიფისა და კოდორის ხეობებში. ვერტიკალურად ზღვის დონიდან 3000 მ-დე ვრცელდება.

საბინადრო არეალი. ფოცხვერი ტყის ტიპური ცხოველია. კარგად დაძვრება და იმალება ხეებზე; უტყეო ადგილას და ბუჩქნარებში დიდხანს არ ჩერდება, უფრო ულრან ტყეებში ან ტყის ზედა სარტყელში ბინადრობს. დღისით ნებს კლდის ნაპრალებში, ნაქცეული ხეების ქვეშ, ზოგჯერ ხშირტოტიან ხეზე აფარებს თავს. გარემოსთან ყოველთვის შეხამებული და ჩასაფრებულია. ამიტომ ადამიანი მას იშვიათად ხედავს.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველში გასული საუკუნის 80— იან წლებში 570-მდე ფოცხვერს ითვლიდნენ. 1974-1975 წწ. ბორჯომის ხეობაში მგელთან ბრძოლის დროს 13 ფოცხვერი მოინადირეს.

გამრავლება. ფოცხვერი სქესობრივად 2 წლის ასაკში მნიფდება. მძუნაობს თებერვალ-მარტში. მკეობის ხანგრძლივობა გრძელდება 64-67 დღემდე. შობს 2-6 უსუსურ ნაშიერს, რომელთაც თვალები 10-12 დღის შემდეგ ეხილებათ. შთამომავლობის გაზრდაში ორივე მშობელი მონაწილეობს, ცოცხლობს 20 წლამდე.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ფოცხვერის ბუნებრივი მტრებია: ჯიქი, მგელი, მოხეტიალე ძაღლები. პატარებს თავს ესხმის ზარნაშო. კონკურენტებია: მგელი, მელა, ტურა, კვერნა, ტყის კატა, ჯიქი. ავადდება ცოფით, ქეცით, კოკციდიოზით. რეგისტრირებულია ცესტოდები (2 სახეობა), ნემატოდები (11 სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ფოცხვერის რიცხობრივი ცვლილებების მიზეზია საკვების უკმარისობა და მიგრაციები, ამავე დროს მასზე ინტენსიური ნადირობა; ხშირად ებმება მგლისა და ტურისათვის დაგებული მახეში.

გამრავლება ტყეეობის პირობებში. ფოცხვერი ადვილად ეჩვევა ადამიანს, მაგრამ დიდხანს ვერ ძლებს. ტყეეობის პირობებში იშვიათად მრავლდება.

დასაცავად მიღებული ზომები. 1975 წლამდე ფოცხვერი ირიცხებოდა სამონადირეო და სოფლის მეურნეობისათვის მავნე მტაცებელ ცხოველთა სიაში. მისი მოკვლისათვის ჯილდო იყო დაწესებული.

დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფოცხვერზე ნადირობის მკაცრად აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; არაბული, 1978; როდონია, 1972; Арабули, 1970; Громов, и др., 1963.

იშვიათი სახეობები, რომლებსაც ჯერჯერობით არ ემუქრება გადაშენება, მაგრამ იმდენად მცირეა რაოდენობით, ან იმდენად მცირე ტერიტორიაზე გვხვდება, რომ შესაძლებელია სწრაფად გადაშენდნენ

კავკასიური ირემი

Cervus elaphus maral Ogilby, 1850

რიგი — წვრილჩლიქოსნები — Artiodactyla
ოჯახი — ირმისებრნი — Cervidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი წუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

გავრცელება. ირემი გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში, ჩრდილო აფრიკაში და ჩრდილო ამერიკაში. საქართველში ბინადრობს კავკასიური ირემი, რომელიც წარსულში არსებობდა როგორც მთის, ისე ჭალის ტყეებში. ამჟამად კი მხოლოდ მთის ტყეების ზოგიერთ უბანში გვხვდება და იქაც მცირე რაოდენობითაა შემორჩენილი (900-2500 მ ზღვის დონიდან). ჭალის ტყეებში, გარდა გარდაბნის სატყეო სამონადირეო მეურნეობისა, აღარსად მოიპოვება. მისი არეალი მნიშვნელოვნადაა შევიწროვებული. გვხვდება მხოლოდ ბორჯომის, ლაგოდეხისა და საგურამოს ნაკრძალებში. ერთეულებია ყვარლის, დუშეთის, ახალგორის, კასპის, ცხინვალის, ადიგენის, ასპინძის, ახალქალაქის რაიონებში და აფხაზეთში — ბზიფის ხეობაში, რინის ნაკრძალში.

საბინადრო არეალი. ირემი ისეთ ტყეებში ბინადრობს, სადაც ფართო ბალახიანი ველობები სუბალპურ და ალპურ მდელოებში გადადის და თან წყლიანი ხეეები და ბუნებრივი სამარილეები ახლავს. ირემს უწყლოდ არსებობა არ შეუძლია, მას იყენებს როგორც სასმელად, ისე საბანაოდ. წყლისა და მარილისათვის საკმაოდ დიდ მანძილზე დაიარება.

საქართველოს ტყეებში ირმის ადგილსამყოფლების ფართობი ტყეების ჩეხვისა და გამეჩხერების გამო გაიზარდა, სამაგიეროდ, სუბალპურ და ალპურ ზონებში საძოვრების ინტენსიური გამოყენების გამო შემცირდა.

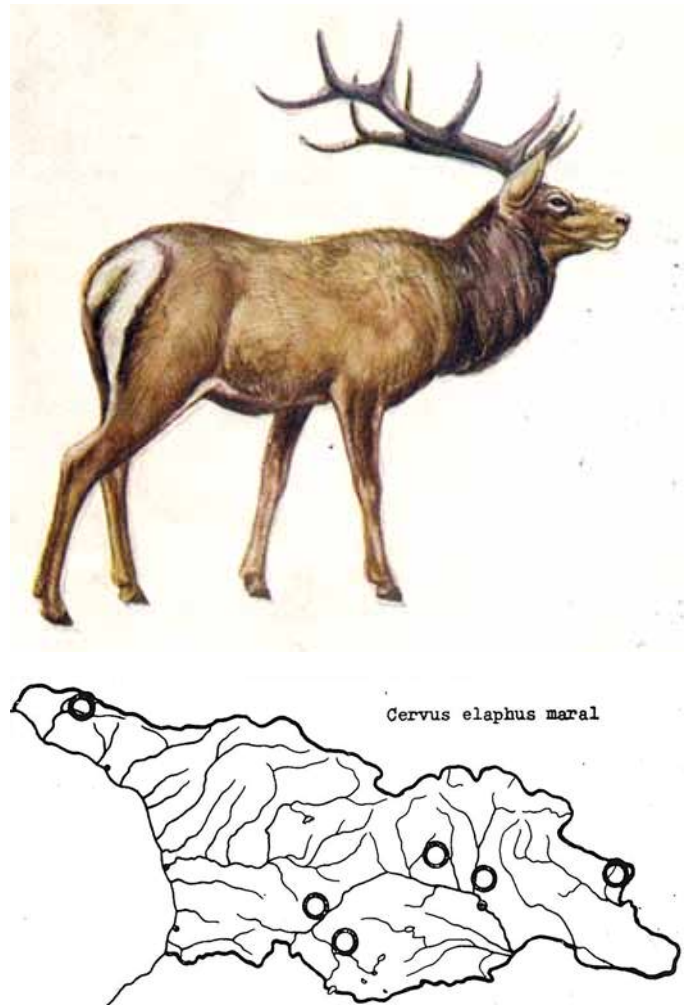
რიცხოვნობა ბუნებაში. ირმის რიცხოვნობა საქართველოში ამჟამად 700-800 სულს არ აღემატება.

გამრავლება. ირემი სქესობრივად მწიფდება 2,5 წლის ასაკში, ხურობა სექტემბრის მეორე ნახევრიდან იწყება და ნოემბრამდე გრძელდება. მაკეობის ხანგრძლივობა — 8,5 თვე. მაის-ივნისში შობს ერთ ნუკრს. დედა პირველად თან არ ატარებს, ბალახებში მალავს, ერთ თვის შემდეგ კი თან დასდევს. ძუძუს 6 თვემდე აწოვებს. ცოცხლობს 20 წლამდე, ტყვეობაში კი 6-8 წლამდე.

კონკურენტი, მტრები, დაავადებები. ირმის ძირითადი კონკურენტი შველი და გარეული ღორია, უფრო მეტად კი შინაური პირუტყვი. მტრებიდან აღსანიშნავია მგელი, ფოცხვერი და მანანწალა ძაღლები. ავადდება თურქულით, ცოფით, ემართება ჰიპერკერატოზი. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (2 სახეობა), ცესტოდები (8 სახეობა) და ნემატოდები (10 სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ირმის რიცხოვნობის შემცირების ძირითადი მიზეზებია ბრაკონიერობა, ირმის ნაკრძალებში მგლის სიმრავლე. ამავე დროს აღამიანის პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გავლენით ირმის ადგილმონაცვლეობისა და გავრცელების შეზღუდვა; შევიწროვებულ ადგილებში თავმოყრა, ხშირი ნათესაური შეჯვარებები იწვევს ამ ცხოველის დაკნინება-გადაგვარებასა და მოსპობას.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ირემი ად-

Cervus elaphus maral

ვილად ეჩვევა ადამიანს, კარგად იტანს ტყვეობას და მრავლდება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ირემზე ნადირობა სამეცნიერო მიზნებითაც კი აკრძალულია. 1964-1965 წლებში ირემზე დაშვებული იყო სალიცენზიო ნადირობა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. კავკასიური ირმის ზოოპარკში მოშენება ჯერჯერობით არ ხერხდება და ეს არცაა მიზანშეწონილი. საჭიროა დაცულ ტერიტორიებში სამეცნიერო მუშაობის გაფართოება; ირმის ადგილსამყოფელში ტყის ჩეხვის, გზების გაყვანის, პირუტყვის ძოვებისა და ბრაკონიერობის აღკვეთა. ნაკრძალებიდან სამონადირეო მეურნეობაში ირმის ხელოვნურად გავრცელება. ირმის გავრცელების შეზღუდულ ადგილებში, სისხლის განახლების მიზნით, კავკასიური ირმის მწარმოებლების შეყვანა.

ინფორმაციის წყაროები: არაბული, 1977; 1978; როდონია, 1972; ყურაშვილი, 1964.

ამიერკავკასიული ზაზუნა *Mesocricetus brandti* Nehring, 1994

რიგი — მღრღნელები — Glires
ოჯახი — ზაზუნისებრნი — Cricetidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

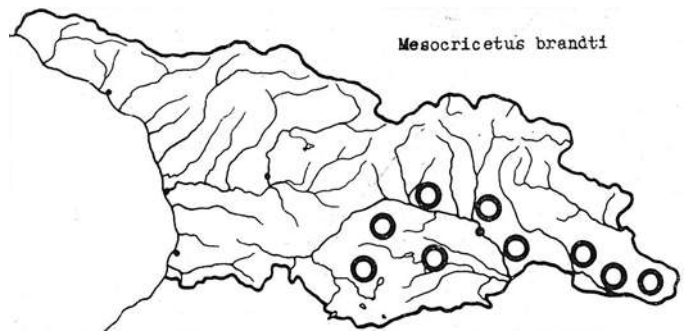
გავრცელება. ამიერკავკასიური ზაზუნა გავრცელებულია ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში, რუმინეთში, ბულგარეთში, მცირე აზიაში, სამხრეთ-დასავლეთ ირანში, ამიერკავკასიასა და დაღესტანში. არეალის ამიერკავკასიის ნაწილში ამ სახეობის ზაზუნა გვხვდება აზერბაიჯანსა და სომხეთის ლიანდმთაფლებში, თალიშში; საქართველოში — ჯავახეთის, ქართლისა და კახეთის ველების ზონაში. ვერტიკალურად ვრცელდება 2800 მ-მდე ზღვის დონიდან.

სახინადრო არეალი. ამიერკავკასიური ზაზუნას ადგილსამყოფელი წარმოდგენილია ქსეროფილური მცენარეულობის ლანდშაფტებით, რომლისათვის დამახასიათებელია მშრალი კლიმატი ამიერკავკასიურ ზაზუნას გავრცელების (აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში) ადგილებს ამ ბოლო წლებში ინტენსიურად ითვისებენ სასოფლო-სამეურნეო მიზნით.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ამჟამად ამიერკავკასიური ზაზუნას რაოდენობა ტიპურ (კერობრივ) ადგილსამყოფლებშიც კი საგრძნობლად შემცირებულია.

გამრავლება. ამიერკავკასიური ზაზუნა წელიწადში ორჯერ მრავლდება, ზოგან ოთხჯერ ასწრებს, რაც დამოკიდებულია გავრცელების სიმაღლეზე (ზღვის დონიდან) და კლიმატზე. შობს 4-20-მდე ნაშიერს. ზამთრის ძილქუშს ეძლევა ოქტომბრიდან, იღვიძებს ადრე გაზაფხულზე.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ამიერკავკასიური ზაზუნას კონკურენტები არიან მასთან მოზინადრე მღრღნელები; განსაკუთრებით საზოგადოებრივი და ჩვეულებრივი მემინდვრიები, რომლებიც კონკურენტციას

უწევნ საკვების მოპოვებაში. ამიერკავკასიური ზაზუნას მტრებიდან შეიძლება დავასახელოთ — მელა, დედაოფალა, გარეული კატა, გიურზა, ველის გველგესლა, მცურავები, მტაცებელი ფრინველები და სხვ., რეგისტრირებული ცესტოდები (6 სახეობა) და ტრემატოდები (6 სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ამიერკავკასიური ზაზუნას რიცხოვნობის შემცირების მიზეზებად შეიძლება ჩაითვალოს ზაზუნას გავრცელების ადგილების ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო ათვისება; მემინდვრიების წინააღმდეგ გამოყენებული შხამქიმიკატებით მონამვლა; აგროტექნიკურ ღონისძიებათა მაღალი დონე.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ამიერკავკასიური ზაზუნა ტყვეობას ადვილად ეგუება და მრავლდება, ამის ფაქტები ძალიან ბევრია (თუნდაც მოყვარულთა ოჯახებში).

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოს ტერიტორიაზე ამიერკავკასიური ზაზუნას დაცვის მიზნით დღემდე არავითარი ზომები არ ყოფილა მიღებული.

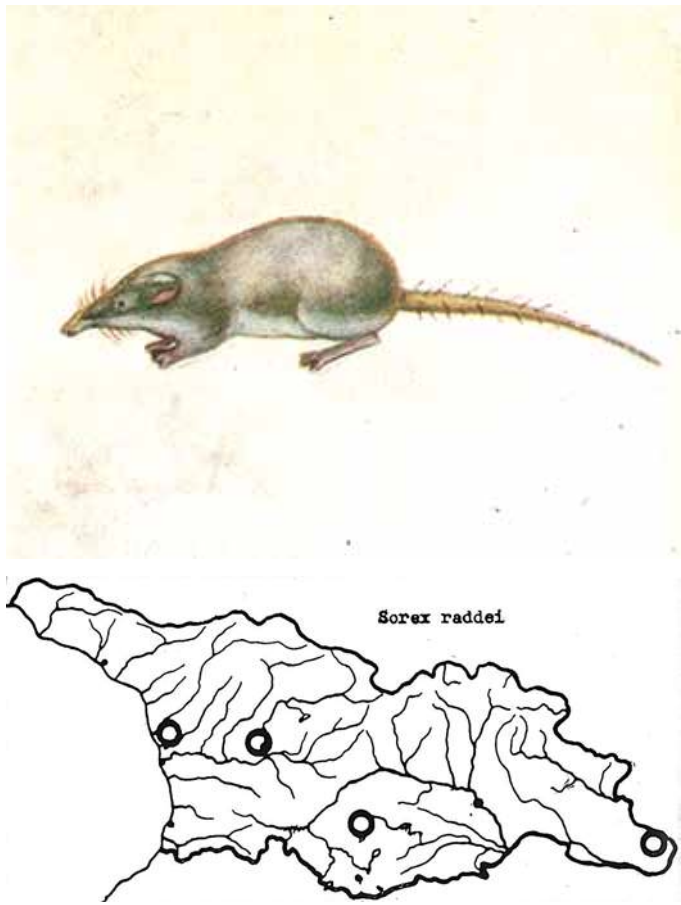
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ამიერკავკასიური ზაზუნას — საქართველოს ფაუნის ერთ-ერთი საინტერესო წარმომადგენლის — დასაცავად საჭიროა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები: 1. მღრღნელების (განსაკუთრებით მემინდვრიების) წინააღმდეგ შხამქიმიკატების გამოყენებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს ზაზუნების ბიოლოგიური თვისებებთან, მემინდვრიებისა და ზაზუნების სოროები თვალსაჩინოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან: ზაზუნების სორო ყოველთვის განიერი, ვერტიკალური და ღრმაა, მაშინ, რო-

დესაც მემინდვრების სორო ვინროა და დაქანებული. მისატყუებელი მოშხამული მასალა უნდა შევიტანოთ მემინდვრების და არა ზაზუნების სოროებში, მით უმეტეს, რომ ეს უკანასკნელი მასობრივი გამრავლებით არ ხასიათდება და სოფლის მეურნეობისათვის მის მიერ მიყენებული ზარალი უმნიშვნელოა; 2. უნდა აიკრძალოს ზაზუნას, როგორც ლაბორატორიული საცდელი ცხოველის, უნებართვო ჭერა. ამ ცხოველით დაინტერესებულმა ორგანიზაციებმა ზაზუნები ხელოვნურად (ვოლიერებში, სპეციალურ გალიებში) უნდა გაამრავლონ, ამით კი თავიდან ავიცილოთ ზაზუნების ბუნებრივ პირობებში რაოდენობრივი შემცირების ერთ-ერთ მიზეზს და ხელს შევუწყობთ ამიერკავკასიური ზაზუნას, როგორც საქართველოს ფაუნის ერთ-ერთი საინტერესო სახეობის, გადარჩენისა და შენარჩუნების საქმეს.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; მაცაბერიძე, 1976; Громов и др., 1963; Шидловский, 1976.

რადეს ბიბა

Sorex raddei Sat., 1895

რიგი — მწერიჭამიები — Insectivora
ოჯახი — ბიგისებრნი -Soricidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი **გავრცელება.** ბინადრობს კავკასიასა და თურქეთში. საქართველოში გავრცელებულია ქუთაისის, ბაკურიანისა და ლაგოდეხის მისადევრებში, შავი ზღვის სანაპიროზე. ვერტიკალურად აღწევს ტყის ზონის ზედა საზღვრამდე.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს ტყეებში, ნოტიო ადგილებში, წყალსატევების სანაპიროებში, ზოგჯერ ეზოებშიც. ადგილსამყოფელი მეტწილად უცვლელია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოში გვხვდება ერთეულების სახით. რიცხოვნობის შესახებ ზუსტი ცნობები არ მოგვეპოვება.

გამრავლება. შეუსწავლელია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ არის. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (2 სახეობა), ცესტოდები (7saxeoba), ნემატოიდები (4 სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომები რადეს ბიგას დასაცავად დღემდე მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ცნობიერების ასამაღლებელი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; მაცაბერიძე, 1976.

ფულუ

Suncus etrescus Savi, 1882

რიგი — მწერიჭამიები — Insectivora
ოჯახი — ბიგისებრნი — Soricidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი **საქართველოს წითელი ნუსხა —** არ არის შეტანილი

გავრცელება. ფულუ ბინადრობს სამხრეთ ევროპაში, ამიერკავკასიაში, შუა აზიაში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთში, იაპონიაში, ინდოეთში, შრი-ლანკაში, ფილიპინების კუნძულებზე, ირანში, ბირმაში, ინდონეზიაში, აღმოსავლეთსა და სამხრეთ აფრიკაში. საქართველოში რეგისტრირებულია თბილისის მიდამოებში.

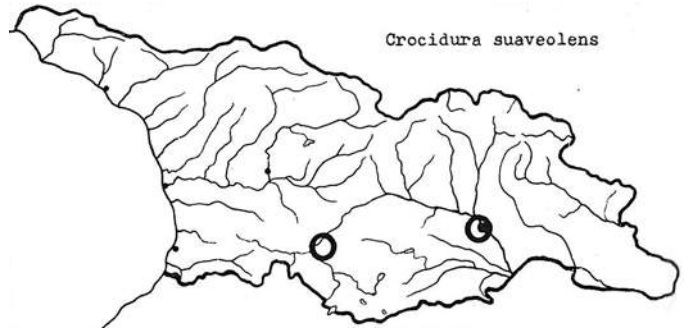
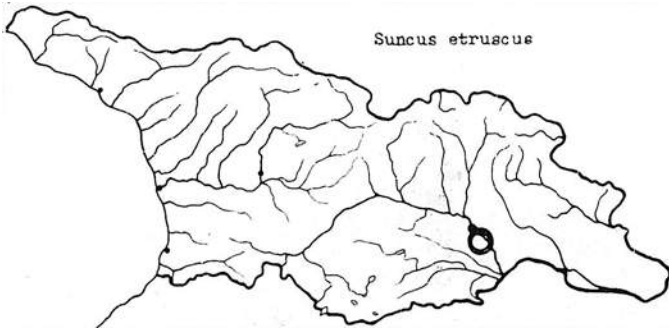
საბინადრო არეალი. ფულუ ბინადრობს ბაღებში, ზოგჯერ ადამიანის სამოსახლოს ტერიტორიაზე. ადგილსამყოფელი მუდამ ადამიანის სამეურნეო მოქმედების ზეგავლენას განიცდის.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობილი არ არის. საერთოდ მცირერიცხოვანია სტაბილურად მთელი არეალის ფარგლებში.

გამრავლება. შეუსწავლელია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფელის სიმცირე, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, შესაძლოა შხამქიმიკატების გამოყენების გამოც.

Suncus etruscus

Crocidura suaveolens

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომა ფულუს დაცვისათვის დღემდე მიღებული არ ყოფილა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფულუს, როგორც ძუძუმწოვრებს შორის თავისი სიმცირით უნიკალური ფორმის (წონა — 3—5 გ.) დაცვისათვის აუცილებელია ადგილსამყოფელისა და რიცხოვნობის ზუსტი დადგენა; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში. მოკვლისათვის დაჯარიმება.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

მცირე კპილთეთრა
Crocidura suaveolens Pallas, 1811

რიგი — მწერიჭამიები — Insectivora
ოჯახი — ბიგისებრნი — Soricidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

იშვიათი, გადაშენების საფრთხის წინაშე მდგარი სახეობაა.

გავრცელება. მცირე თეთრკბილა გავრცელებულია ევროპის ცენტრალურსა და სამხრეთ ნაწილებში, კავკასიაში, სამხრეთ ყაზახეთში, შუა აზიაში, ირანში, მონღოლეთში, ჩრდილო-აღმოსავლეთ ჩინეთში, ჩრდილო აფრიკაში. საქართველოში გვხვდება თბილისის მიდამოებსა და აბასთუმნის მისადევრებში. ვერტიკალურად აღწევს 2200 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ეგუება ნაირგვარ ლანდშაფტს. ადგილსამყოფლის ცვლილება არ შეინიშნება.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოს ფარგლებში მცირერიცხოვანი. რიცხოვნობის ზუსტი მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება. მრავლდება მაისში. მკვობა გრძელდება 28 დღემდე. შობს 5-10 უსუსურსა და თვალაუხელებელნაშიერს. ისინი სწრაფად იზრდებიან და უკვე 40-45 დღის ასაკში დაამოუკიდებლად იწყებენ ცხოვრებას.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ბუნებაში, როგორც ჩანს, კონკურენტები არა ჰყავს. ბუნებრივ მტრებს შორის აღსანიშნავია ზოგიერთი მტაცებელი ფრინველი და მცირე ზომის მტაცებელი ძუძუმწოვრები. დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფლის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომები მცირე კბილთეთრას დასაცავად მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

მეჭელის ცხვირნალა
Rhinolophus mehelyi Matschie, 1901

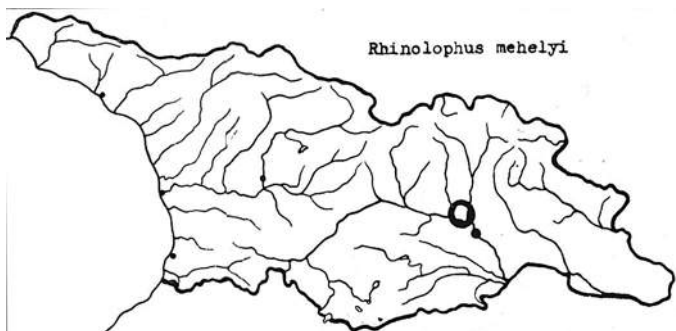
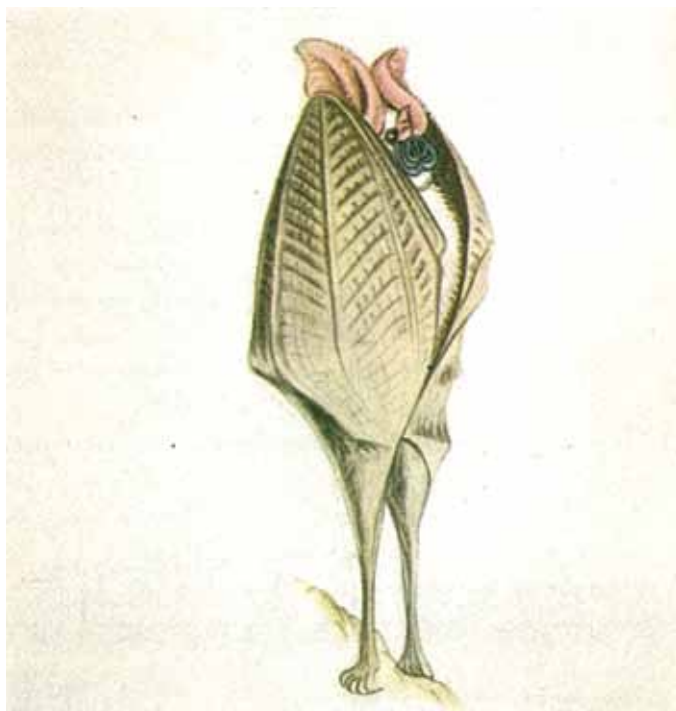
რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera
 ოჯახი — ცხვირნალისებრნი — Rhynolophidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

გავრცელება. მეჭელის ცხვირნალა გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში, ამიერკავკასიაში და ჩრდილოეთ აფრიკაში. საქართველოში რეგისტრირებულია მცხეთაში.

საბინადრო არეალი. მეჭელის ცხვირნალა ბინადრობს ეკლესიებისა და სამრეკლოთა გუმბათების ქვეშ, ძველ შენობათა სახურავების ქვეშ, მღვიმეებსა და გამოქვაბულში. ადგილსამყოფლის უმეტესობა უცვლელია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მთელი არეალის ფარგლებში მცირერიცხოვანია. ზუსტი რიცხოზრივი მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება. შეუსწავლელია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის. რეგისტრირებულია ტრემატოდა (1 სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფლის ნაკლებობა, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. მეჭელის ცხვირნალას დასაცავად დღემდე არავითარი ზომა არ არის მიღებული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965; მაცაბერიძე, 1976.

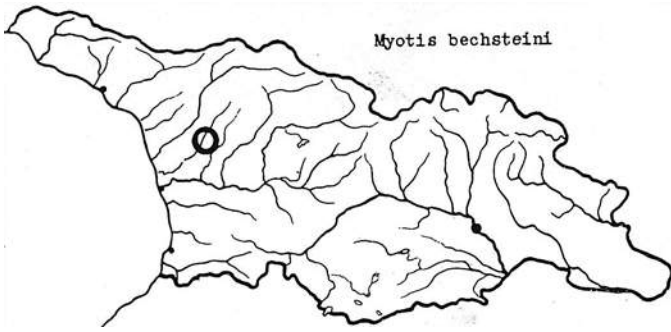
ბრძელყურა მღამიოზი
Myotis bechsteini Kuhl., 1818

რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera
 ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონაცემი (VU)
გავრცელება. ყურგრძელი მლამიობი ბინადრობს ევროპაში. საქართველოს ტერიტორიაზე აღინიშნება ზუგდიდსა და მის მიდამოებში.

ადგილსამყოფელი, მისი ახლანდელი მდგომარეობა. ბინადრობს ტყეებსა და პარკებში. ადგილსამყოფელი მზარდი ანთროპოგენიზაციის ზონაშია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მონაცემები არ გვაქვს. საქართველოში მეტად მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. შეუსწავლელია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის. შესაძლოა ყურგრძელი მლამიობის ნაწილი შინაური კატების მსხვერპლი ხდება.

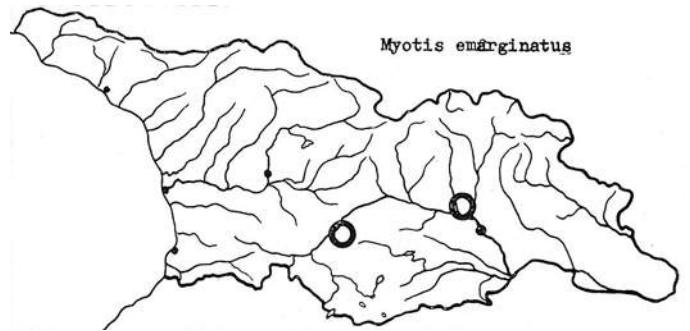
რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, გამრავლების სუსტი უნარი; საქართველოში ვინრილოკალური გავრცელება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობილი არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. ყურგრძელი მლამიობის დასაცავად დღემდე არავითარი ზომები მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

სამფეროვანი მლამიობი

Myotis emarginatus Geoffroy, 1806

რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera

ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი.

გავრცელება. მოიპოვება დასავლეთ ევროპაში, იმიერკარპატის ოლქში, ყირიმში, ამიერკავკასიაში, სამხრეთ თურქმენეთში, უზბეკეთში, ტაჯიკეთში, ირანში, ჩრდილო აფრიკაში. საქართველოში გვხვდება მცხეთისა და ბორჯომის ხეობაში. ვეერტიკალურად აღწევს 1000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს სახლების სხვენში,

სარდაფებში, ძველ შენობათა ნანგრევებში, კედლების ნაპრალებში, ეკლესიებისა და სამრეკლოების გუმბათების ქვეშ, გამოქვაბულებში. ადგილსამყოფელი უცვლელია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოს ფარგლებში მცირერიცხოვანია. რიცხოვნობის შესახებ ზუსტი ცნობები არ არსებობს.

გამრავლება. ზაფხულობით მრავლდება. შობს ერთ ნაშიერს. ეს უკანასკნელი ერთი თვის ასაკში იწყებს ფრენას.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის. ბუნებრივ მტრებს შორის აღსანიშნავია ბუსნა-ირნი და ზოგიერთი მტაცებელი ფრინველი, ზოგან შინაური კატები. დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფლის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომები სამფეროვანი მლამიობის დასაცავად დღემდე მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

ბრძელფრთიანი ღამურა

Miniopterus schreibersi Kuhl, 1818

რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera

ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. მოიპოვება ევროპაში, აზიის უმეტეს ნაწილში, დასავლეთ აფრიკაში, ჩრდილო-დასავლეთ ავსტრალიაში. საქართველოში გვხვდება თბილისსა და მის მიდამოებში, ზუგდიდის შემოგარენში, აჭარაში.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს ტაძრებისა და სამრეკლოების გუმბათების ქვეშ, შენობათა ნანგრევებში, სახლების სხვენში, სარდაფებში, კედლების ნაპრალებში, გამოქვაბულებში, ხის ფულუროებში. ადგილსამყოფლის უმრავლესობა უცვლელია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მთელი არეალის ფარგლებში მცირე რაოდენობითაა. ზუსტი რიცხოვნობის მონაცემები არ მოგვეპოვება.

გამრავლება. მრავლდება ზაფხულობით. ივნის-ივლისში შობს ერთ ნაშიერს, რომელიც საკმაოდ დიდი ზომისაა.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (2 სახეობა).

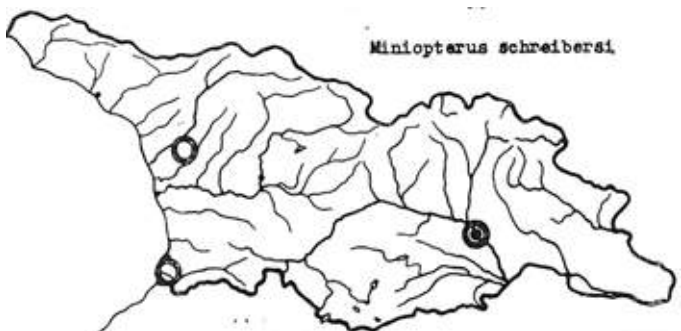
რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფელის ნაკლებობა, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

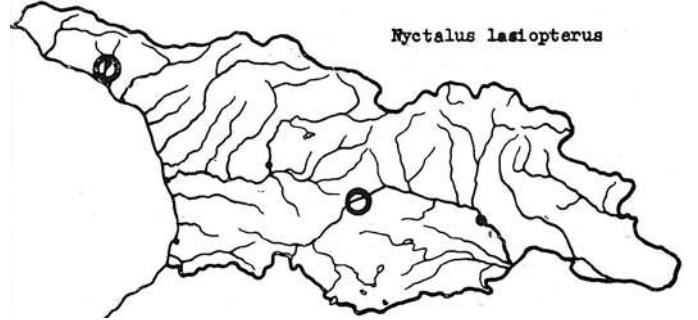
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965; მაცაბერიძე, 1976.

ბიბანტური მელამურა
Nyctalus lasiopterus Schreber, 1780

რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera
ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. გვხვდება ევროპასა და კავკასიაში. საქართველოში გავრცელებულია ბორჯომის ხეობასა და აფხაზეთში.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს როგორც ტყეებში, ისე კულტურულ ლანდშაფტებში. თავს აფარებს ხეების ფულუროებში. ადგილსამყოფელი უცვლელია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. არეალის ფარგლებში მცირერიცხოვანია. რიცხოვნობის შესახებ ზუსტი მონაცემები არ მოიპოვება.

გამრავლება. ივნისში შობს 1—2 ნაშიერს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტები არ ჰყავს. ბუნებრივი მტრებია ბუსნაირნი და ზოგიერთი მტაცებელი ფრინველი, ზოგან შინაური კატები. დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფელის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

მცირე მელამურა

Nyctalus leisleri Kuhl, 1819

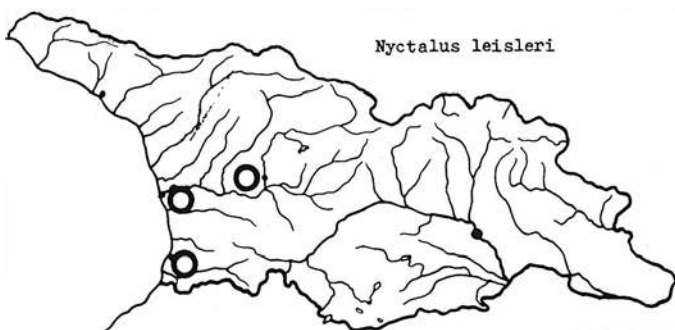
რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera

ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. გვხვდება ევროპასა და კავკასიაში. საქართველოში გვხვდება აჭარაში, ფოთისა და ქუთაისის მიდამოებში.**საბინადრო არეალი.** ბინადრობს ნაირგვარ ლანდშაფტში. თავს აფარებს ხის ფულუროში.**რიცხოვნობა ბუნებაში.** საქართველოს ფარგლებში ყველგან გვხვდება ერთეულების სახით. რიცხოვნობის შესახებ ზუსტი ცნობები არ გავაჩნია.**გამრავლება.** ივნისში შობს 1-2 ნაშიერს.**კონკურენტები, მტრები, დაავადებები.** კონკურენტები ცნობილი არ არის. ბუნებრივ მტრებს შორის აღსანიშნავია ბუსნაირნი და ზოგიერთი მტაცებელი ფრინველი, ზოგან შინაური კატები. რეგისტრირებულია ტრემეტოდა (1 სახეობა), ცესტოდა (1 სახეობა) და ნემატოდა (1 სახეობა).**რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები.** შესაფერისი ადგილსამყოფლის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.**გამრავლება ტყვეობის პირობებში.** ცნობები არ მოგვეპოვება.**დასაცავად მიღებული ზომები.** არავითარი ზომები მცირე მელამურაას დასაცავად დღემდე მიღებული არ არის.**დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები.** ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში.**ინფორმაციის წყაროები:** ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965; მაცაბერიძე, 1976.

მარქათელა

Barbastella barbastellus Schreber, 1774

რიგი — ხელფრთიანები — Chiroptera

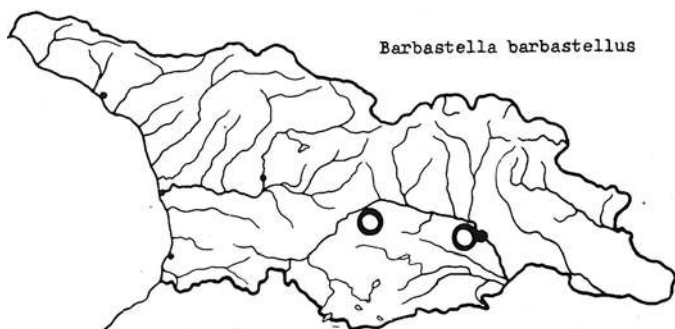
ოჯახი — ღამურისებრნი — Vespertilionidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვალდი (VU)

გავრცელება. გვხვდება ევროპასა და აზიაში. საქართველოში გავრცელებულია თბილისისა და ბორჯომის მიდამოებში. ვერტიკალურად აღწევს 1500 მ-მდე ზღვის დონიდან.**საბინადრო არეალი.** ბინადრობს გამოქვაბულებში, სარდაფებში; იშვიათად ხის ფულუროში. ადგილსამყოფელი მზარდი ანთროპოგენური გავლენის ზონაშია.**რიცხოვნობა ბუნებაში.** საქართველოში გვხვდება ერთეულების სახით. რიცხოვნობის შესახებ ზუსტი ცნობები არ მოგვეპოვება.**გამრავლება.** ივნისში შობს ორ ნაშიერს.**კონკურენტები, მტრები, დაავადებები.** კონკუ-

რენტები ცნობილი არ არის. ბუნებრივ მტრებს შორის აღსანიშნავია ბუსნაირნი და ზოგიერთი მტაცებელი ფრინველი. დაავადებები ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომები მაჩქათელას დასაცავად დღემდე მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Громов и др., 1963; Бобринский и др., 1965.

ლიტერატურა

არაბული ა., შველი, ირემი და გარეული ღორი მცირე კავკასიონზე. თბილისი 1977.

არაბული ა., საქართველოს სამონადირეო ფაუნა და მისი დაცვა. თბილისი, 1978.

ექვთიმიშვილი ზ., მასალები ნიაშორის გავრცელების შესწავლისათვის. „საქ. მეცნ. აკად. ზოოლ. ინს. შრ.“ გვ. 13, 1954.

Алиев Ф. Ф., Сохранение гиены на Кавказе — «Охота и охотничье хозяйство» 1971, №3, с. 22-23.

Арабули А. Б., Распространение и численность некоторых охотничье-промысловых млекопитающих в Восточной Грузии — «Зоологический журнал», 1970, т XLIX, вып. 3, с. 418-421.

Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А.П., Определитель млекопитающих СССР, М., 1965ю

Верещаг Н. К., охотничье-промысловые животные Кавказа, Бакуб 1947.

Гелтнер В. Г., Наумов Н. П. и др., Млекопитающие советского Союза, т.II, М., 1967.

Громов И. М., Гуреев А. А., Новиков Н. А., Соколов И. И., Стрелков П. П., Чапский К. К. Млекопитающие фауны СССР, ч. Ч. 1 — 2 М. — Л. 1963.

მაცაბერიძე გ., საქართველოს მიკრომამალიას ჰელმინთები. თბილისი, 1976.

როდონია თ., საქართველოს სანადირეო-სარეწაო ძუძუმწოვართა ჰელმინთები. თბილისი, 1972.

ყურაშვილი ბ., ადამიანისა და ცხოველთა ექინოკოკოზი და ალვეოკოკოზი საქართველოში. მონოგრაფია. თბილისი, 1964.

ჯანაშვილი ა., საქართველოს ცხოველთა სამყარო, ტ. III, ხერხემლიანები. თბილისი, 1963.

Жизнь животных т. 6. 1971.

Новиков Г. А., Хищные Млекопитающие фауны СССР. М. Л., 1956.

Огнев С. И., Звери СССР и прилегающих стран, т. 3, М. 1935

Сатунин К. А., Млекопитающие Кавказского края, т.I,Тифлис, 1915.

Соколов И. И., Млекопитающие т.I, в. 3. М. — Л., 1958.

Фишер Д., саймон Н., Винсент Д., «Красная книга: дикая природа в опасности» “Прогресс”, М., 1976.

Шидловский М. В., Определитель грызунов закавказья, Тбилиси, 1976

ბამძრალ ან მიშვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

იშხვატი (ყარყატი)

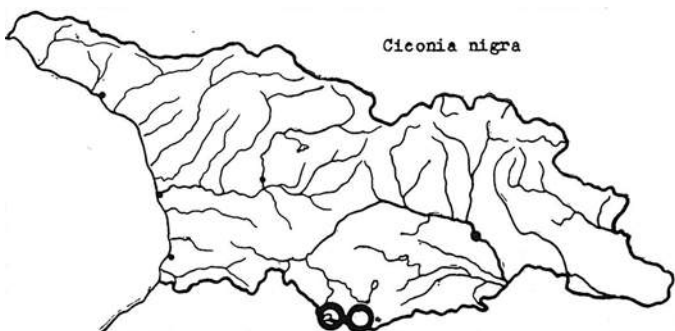
Ciconia nigra Linnaeus, 1758

რიგი — ლაკლაკისნაირნი — *Ciconiiformes*

ოჯახი — ლაკლაკისებრნი — *Ciconiidae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს
ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

გავრცელება. ყარყატი გავრცელებულია ევროპაში, აზიასა და, შესაძლებელია, სამხრეთ აფრიკაში. საქართველოში წინათ გვხვდებოდა ბორჯომ-ბაკურიანისა და თეთრიწყაროს მიდამოებში, მდინარეების — ალგეთისა და ხრამის ხეობებში. ამჟამად მეტად მცირერიცხოვანია ჯავახეთში — მადათაფის, ხოზაფინისა და ფარავნის ტბების სიახლოვეს.

საბინადრო არეალი. ყარყატი ბუდობს ხეებზე, ტყეებსა და ჭალებში, კლდეებსა და მთების ქვაბულში, ჭაობებისა და ტბების პირას. მისი საბუდარი ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი ამჟამად გამოყენებულია ადამიანის სამეურნეო საჭიროებისათვის.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოში ყარყატის რიცხოვნობა ძლიერ შემცირებულია.

გამრავლება. სქესობრივად მწიფდება სამი წლის ასაკში. ბუდე იკეთებს ხეებზე, კლდეებში და ხმარობს მრავალი წლის განმავლობაში, რის გამოც იგი ხანხადაც 1,5 მ-ს აღწევს დიამეტრში. ბუდე მიგნიდან ამოგებულია ბალახით, ფოთლებით, მატყლით, ქალაღის ნაგლეჯებითა და სხვა. აპრილში დებს 2 — 5 (იშვიათად 6) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 32-46 დღე-ღამეს. დედალ-მამალი კრუხობს მორიგეობით.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. საბუდარი ტერიტორიების ათვისება სამეურნეო მიზნით. შემანუხებელი ფაქტორების გაძლიერება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მრავლდება ევროპის ზოოპარკებში (ბერლინის, ნიურბერგის, ვენის, რომის, ბუდაპეშტის). სხვა ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადამენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ზუსტი რიცხოვნობისა და საბუდარი ტერიტორიების აღრიცხვა — მათი დაცვის მიზნით; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; ჯარიმა მოკვლისათვის;

ინფორმაციის წყაროები: რადე, 1885; Цветков, 1901; Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1978, 1979.

თეთრკულა არნივი (ფსოვი)

Haliaeetus albicilla Linnaeus, 1758

რიგი — შავარდნისნაირნი — Falconiformes

ოჯახი — ქორისებრნი — Accipitridae

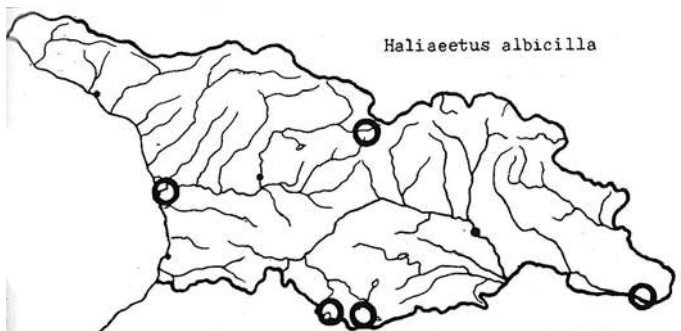
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — საფრთხეში მყოფი (EN)

გავრცელება. ფსოვი გავრცელებულია ევრაზიაში, ისლანდიასა და გრენლანდიაში, ზამთრობს ჩრდილო აფრიკაშიც. საქართველოში ფსოვი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე გვხვდებოდა ახალციხეში, აწყურსა და ბორჯომში, მცხეთაში, თბილისის შემოგარენში, თეთრინყაროს მიდამოებში, მდინარეების — ქვაბლიანის, აჭარისწყალის სათავეებთან, მდინარე ხრამის ხეობაში. ამჟამად თითქმის აღარ გვხვდება — შირაქ-ელდარის ველის, ერნოსა და პალიასტომის ტბების მიდამოებისა და ჯავახეთის გარდა.

საბინადრო არეალი. მდინარეების, ტბებისა და ზღვების ნაპირები, ქალები. საბუდარი ტერიტორიების

რიცხვმა მკვეთრად იკლო სწრაფი ანთროპოგენიზაციის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საქართველოში ოციოდე ეგზემპლარი უნდა იყოს (ზუსტი მონაცემები არ გაგვაჩნია).

გამრავლება. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს ორი წლის ასაკში. ქმნის მუდმივ წყვილებს. ბუდეს იკეთებს მაღალ ხეზე (6-25 მ სიმაღლეზე). ერთი ან რამდენიმე ბუდე, რომლებსაც ფსოვი მორიგეობით იყენებს, დიდია, მისი დიამეტრი აღწევს 1,5 მ-ს, სიმაღლე — 1-1,5 მ-ს. მარტში დებს 1-3 კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა ერთი თვე.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. მტაცებელი ფრინველების მოკვლისათვის პრემიის გაცემის რამდენიმე წლის წინათ არსებული წესი; წყლასატევების გაჭუჭყიანება შხამებით; სასოფლო-სამეურნეო მავნე მღრღნელების წინააღმდეგ შხამქიმიკატების გამოყენება; საბუდრების მოშლა.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ტყვეობაში ვერ გამრავლდება.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის 1 დანართში.

დაცვისათვის აუცილებელი ღონისძიებები. ზუსტი რიცხოვნობისა და საბუდარი ტერიტორიების აღრიცხვა — მათი დაცვის მიზნით. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; ჯარიმა მოკვლისათვის;

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1978, 1979.

კრავიჭამია, ანუ ბატკანძერი

Cypaëtus barbatus Linnaeus, 1758

რიგი — შავარდნისნაირნი — Falconiformes

ოჯახი — ქორისებრნი — Accipitridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

საკმაოდ მცირერიცხოვანი და იშვიათი ფრინველია, ხასიათდება კლებადი რიცხოვნობით.

გამრავლება. კრავიჭამია ევროპის, წინა და ცენტრალური აზიის და აფრიკის მთიანეთის ბინადარია. საქართველოში აღინიშნება: სვანეთში, ყაზბეგის რაიონში, მთა-თუშეთში, ლაგოდეხის ნაკრძალში, ბორჯომის ნაკრძალში, ახალციხისა და ბოგდანოვკის რაიონებში.

საბინადრო არეალი. კრავიჭამია მაღალმთის ბინადარია, თავს აფარებს კლდოვან ნაპრალებს, სუბალპური და ალპური სარტყელების ღია, ქვიან ან კლდიან ადგილებს. ვერტიკალურად ვრცელდება 4800 მ-მდე ზღვის დონიდან. ადგილსამყოფლის თანამედროვე მდგომარეობა არ შეცვლილა, თუმცა გაუარესდა ზამთრის პირობებში საკვები ბაზა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდარი ტერიტორიების გამოვლენა-აღრიცხვა.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1978, 1979.

ბეგობის არწივი

Aquila heliaca Savigny, 1809

რიგი — შავარდნისნაირნი — Falconiformes

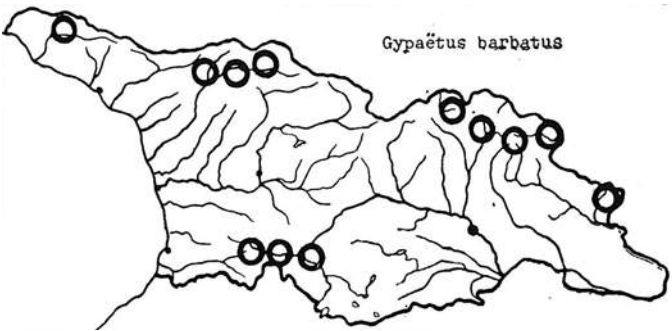
ოჯახი — ქორისებრნი — Accipitridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი წუსხა — მონყვლადი (VU)

გავრცელება. ბეგობის არწივი გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში — წინა აზიამდე, კავკასიაში, სამხრეთ ციმბირში, მონღოლეთსა და ჩრდილო-დასავლეთ ინდოეთში. საქართველოში გვხვდება ერთეული წყვილების სახით ორბეთის მიდამოებში, თეთრწყაროს, ახალციხის, ახალქალაქისა და ბოგდანოვსკის რაიონებში, ვაშლოვანის ნაკრძალის შემოგარენში. ვერტიკალურად აღწევს 2000 მ ზღვის დონიდან.

Gypaëtus barbatus

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობილი არ არის. საქართველოში არ უნდა აღემატებოდეს 100 წყვილს.

გამრავლება. კრავიჭამიების გამრავლების ციკლი მეტად თავისებურია: შეწყვილებები იწყება ნოემბერში და გრძელდება თებერვლამდე. ბუდობს კლდეებში; ბუდე წარმოადგენს ტოტების გროვას, რომელშიც ხანდახან ძვლებიც ურევია და დაფარულია ბალახით და ხავსით. დეკემბერში დებს 2 (იშვიათად 1) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 55-60 დღე-ღამეს. თებერვლის ბოლოს — მარტის დასაწყისში იჩეკებიან მართვეები, რომელთაგან უმცროსს გამოჩეკიდან რამდენიმე დღის შემდეგ მშობლები კლავენ და ჭამენ.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. შესაძლებელია საზრდოს მოპოვებაში კონკურენციას უწევდეს ორბი, სვავი, ყაჯირი, მთის არწივი. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის.

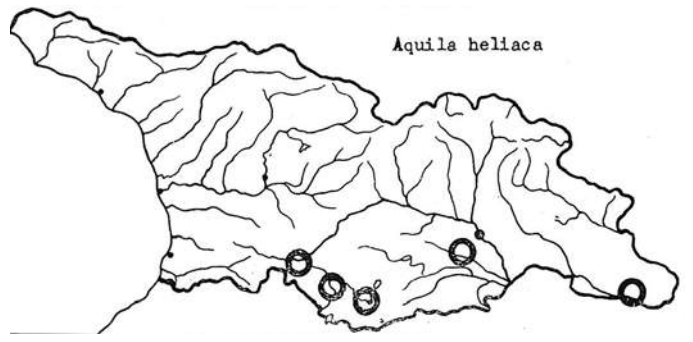
რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. საკვები ბაზის შემცირება; მტაცებელი ფრინველების მოკვლისათვის პრემიის გაცემის რამდენიმე წლის წინათ არსებული წესი.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. 1973 წელს ალმაათის ზოოპარკში გამოიჩეკა ერთი მართვე.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის კონვენციის მე-2 დანართში.

Aquila heliaca

საბინადრო არეალი. მეჩხერი, შერეული და ფოთლოვანი ტყეები, ცალკეული კორომების და ხეების ჯგუფები.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობილი არ არის. საქართველოში ფრიად მცირერიცხოვანია, მისი რაოდენობა შემცირებულია მთელი არეალის ფარგლებში.

გამრავლება. ბეგობის არნივები ქმნიან მუდმივ ნყვილებს (ერთ-ერთი პარტნიორის სიკვდილამდე). ბუდე იკეთებს ხეზე. აპრილში დებს 2 — 3 კვერცხს. იკუბაცია გრძელდება 43 დღეს. კრუხობს დედალ-მამალი. საინტერესოა, რომ ეს არნივები, ჩვეულებრივ, ხმარობენ 2 ბუდეს, მორიგეობით.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. სწრაფი ანთროპოგენიზაცია, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, რამდენიმე წლის წინათ მტაცებელი ფრინველების მოკლისათვის ჯილდოების გაცემის წესი, საკვები ბაზის შემცირება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. 1976 წლის მონაცემებით, თბილისის ზოოპარკში იყო ერთი ბეგობის არნივი და ერთი ც — ალურიცხავი — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხერხემლიანთა ზოოლოგიის კათედრაზე.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობილი არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნის და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის 1 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდარების აღრიცხვა-დაცვა, მოსახლეობაში ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა ამ ფრინველის დასაცავად; ჯარიმა მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; ჟორდანია, 1979; Михаловский, 1880; Радде, 1885; Сатунин, 1907; Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978.

ღურაჯი

Francolinus francolinus Linnaeus, 1776

რიგი — ქათმისნაირნი — Calliformes

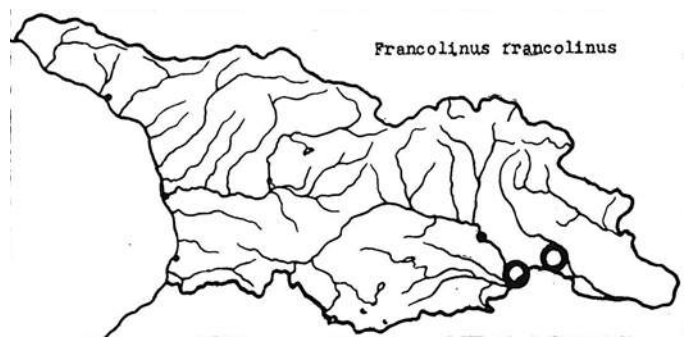
ოჯახი — ხობისებრნი — Phasianidae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონაცემი არ არის შეტანილი

გავრცელება. ღურაჯის არეალი მოიცავს — კვიპროსს, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიას, სირიას, ერაყს, მცირე აზიას, ირანს, სამხრეთ-დასავლეთ თურქმენეთსა და ინდოეთს. საქართველოში ბინადრობდა ივრისა და ალაზნის პირას (გარდაბნის, სიღნაღისა და გურჯაანის რაიონები). ამჟამად რეაკლიმატიზირებულია ივრის

Francolinus francolinus

პირას, გარდაბნის სამონადირეო მეურნეობაში.

საბინადრო არეალი. ცხოვრობს დაბლობზე, მთებში არ სახლდება. ბინადრობს მდინარისპირა ბუჩქნარში, ველ-მინდვრებზე, ყანებსა და ნაყანებზე. უყვარს ხშირი ბუჩქნარი. ამჟამად მისი ადგილსამყოფელი გამოიყენება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისთვის, ბუჩქნარს ხშირად კაფავენ ან წვავენ.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მონაცემები არ არის.

გამრავლება. მონოგამიური გამრავლება ახასიათებს, ბინადრობს ნყვილებად. ბუდე წარმოადგენს მინაში ამოთხრილ პატარა ორმოს. აპრილში დებს 10-12 (20-მდე) კვერცხს. კრუხობს მარტო დედალი 18-21 დღელამეს. მამალი ახლომახლო იმყოფება და „მეურვეობს“ დედალსა და მართვეებს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მტრებიდან აღსანიშნავია: კატა, მელა, ტურა, ქორი, ჭაობის ძელ-ქორი. დიდ ზარალს აყენებენ ბრაკონიერები. რეგისტრირებულია ნემატოდები (ორი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ბრაკონიერობა, ადგილსამყოფელის შემცირება-განადგურება, შხამ-ქიმიკატების გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის. შესაძლებელია მისი შენახვა ვოლიერებში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ლიტერატურული წყაროებით, 1963-1974 წლების განმავლობაში მსოფლიოს ზოოპარკებში გამოიჩეკა 12 მართვე.

დასაცავად მიღებული ზომები. მოკვლა აკრძალულია.

დაცვია აუცილებელი ღონისძიებები. ბრძოლა ბრაკონიერებთან, დაჯარიმება მოკვლისათვის; საბინადრო ადგილებში მისი მტრების მკაცრი რეგლამენტირება; საკვებურების მოწყობა და დაცვა მკაცრი ზამთრის პირობებში.

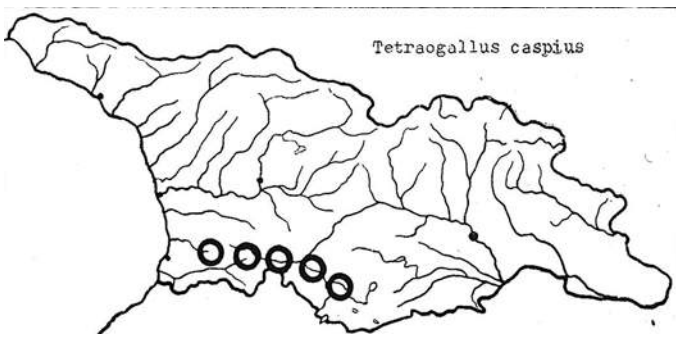
ინფორმაციის წყაროები: Кутубидзе, 1955; ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1962; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანია, 1979.

ქასპიური შურთხი

Tetraogallus caspius Gmelin, 1784

რიგი — ქათმისნაირნი — Calliformes
ოჯახი — ხობხისებრნი — Phasianidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

გავრცელება. ბინადრობს მცირე კავკასიონის ქედებზე: აჭარა-იმერეთის, ბაზუმის, მურგუზის, პამბაკის, გეგამის, აონცხორის, მროვდაგის, დალიდაგის, ზანგეზურის; მთა არაგაცზე და სხვ.

საბინადრო არეალი. მისი ადგილსამყოფელია მაღალმთიანი — სუბალპური და ალპური სარტყელები, 1600-დან 4000 მ-მდე ზღვის დონიდან. სეზონური ნომადობის დროს შურთხეები აღწევენ ტყის ზედა ზონამდე. ამჟამად ადგილსამყოფელის უმეტესობა დეგრადირებულია ცხვრის ძოვების გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ამიერკავკასიაში 1964 წლიდან აღრიცხებოდა 800-მდე კავკასიური შურთხი, საქართველოში — 50-მდე ცალი; ამჟამად საქართველოს პოპულაციის სრული გაქრობა ემუქრება.

გამრავლება. ვარაუდობენ, რომ შურთხეები მონოგამიურად მრავლდებიან, თუმცა სქესთა თანაფარდობა მკვეთრად დაარღვეული (მამლები უფრო მეტია). აპრილში ტიხტიხებენ. ბუდე წარმოადგენს ბალახით ამოგებულ პატარა ორმოს, დებს 6-9 (12-მდე) კვერცხს. კრუხობს მარტო დედალი — დაახლოებით სამ კვირას.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. შესწავლილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ინტენსიური მეცხვარეობა, სპონტანური ნადირობა, მტაცებელი ცხოველები.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოში შურთხის მოკვლა აკრძალულია; შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის I დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუდობების აღრიცხვა-დაცვა; ბრძოლა ბრაკონიერებთან.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; Базиев, 1967, 1978; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანია, 1974, 1979;

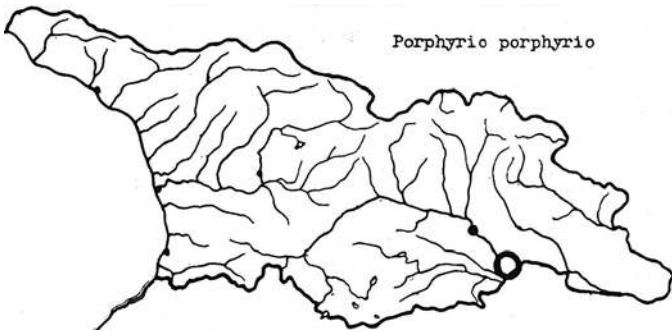
ხონთქრის ქათამი (პორფირიონი)

Porphyrio porphyrio Latham, 1801

რიგი — წეროსნაირნი — Gruiformes
ოჯახი — ლაინასებრნი — Rallidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. ხონთქრის ქათამი გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში, აზიაში, აფრიკაში, მაღალის არქიპელაგზე — ავსტრალიასა და პოლინეზიამდე. ასევე კასპიის ზღვისპირა მიდამოებში. საქართველოში გვხვდება ჯანდარისა და კუმისის ტბებზე, მტკვრის აუზის ლელიანში. ბოლო

Porphyrion porphyrio

საბინადრო არეალი. ზღვებისა და მტკნარი წყალსატევების პირას ხშირი ლერწამი და ლელქაში. ადგილსამყოფელის უმეტესობა გამოიყენება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისათვის ან ისპობა.

რიცხოვნობა ბუნებაში. რაოდენობა მერყეობს, ვერ ეგუება ამინდის სიმკაცრეს ზამთარში. მაგალითად, ყიზილალაჩის ნაკრძალში (აზერბაიჯანი) 1963 წლის შემოდგომაზე ცხოვრობდა 600 ფრთა, რომელთაგან 1964 წლის თებერვლისათვის არც ერთი არ დარჩენილა. საქართველოში აღინიშნება მათი მცირერიცხოვანი შემოფრენა ზამთარში.

გამრავლება. ხონთქრის ქათმები ცხოვრობენ წყვილად. დედალი აპრილში დებს 3-5 (იშვიათად 9-12-მდე) კვერცხს. კრუხობს დედალ-მამალი მორიგეობით, 22-24 დღე-ღამის განმავლობაში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ბრაკონიერობა; ადგილსამყოფელის დეგრადაცია; მასობრივი ამონყვეტა სუსხიან ზამთარში.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ინახება მსოფლიოს მრავალ ზოოპარკში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ტყვეობაში კარგად მრავლდება: 1963-1974 წლებში მოსკოვის ზოოპარკში გამოიჩეკა 129 მართვე.

დასაცავად მიღებული ზომები. ნადირობა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ხელოვნური გამრავლება ზოოპარკებში და შესაფერის ადგილსამყოფელებში გაშვება, მათი სავალდებულო დაცვა. მოკვლისათვის — ჯარიმა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1962; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1979.

ნითელთაჰა ნარჩიტა

Regulus ignicapillus Temminck, 1820

რიგი — ბელურისნაირნი — Passeriformes

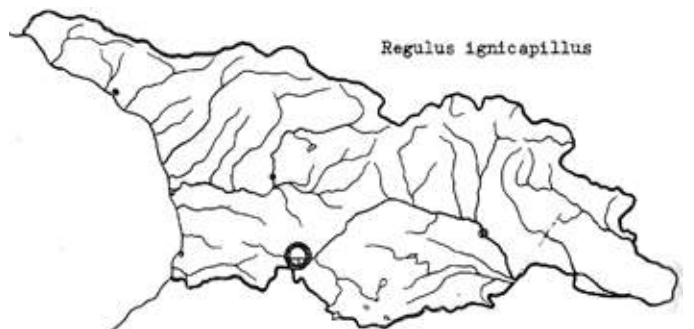
ოჯახი — ასპუჭაკასებრნი — Sylviidae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ვინროლოკალური გავრცელების, იშვიათი და მცირერიცხოვანი ფრინველია.

Regulus ignicapillus

გავრცელება. წითელთავა ნარჩიტა გავრცელებულია შუა და სამხრეთ ევროპაში, ხმელთაშუა ზღვის დასავლეთი ნაწილის კუნძულებზე, მცირე აზიაში, ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკასა და კუნძულ ტაივანზე. სამხრეთ საქართველოსათვის ეს ფრინველი თუმცა რამდენიმე ავტორმა აღნიშნა, მაგრამ საკოლექციო ეგზემპლარების გადასინჯვის შედეგად (პროფ. ლ. ა. პორტენკო) გამოირკვა, რომ ყველა ეს ეგზემპლარი — ყვითელთავა ნარჩიტა ბებერი მამალია, რომლებიც ძლიერ გვანან წითელთავა ნარჩიტებს. მხოლოდ 1961 წელს ადიგენის რაიონში, 1100 მ-მდე ზღვის დონიდან) ნანახი ფრინველები ნამდვილად წითელთავა ნარჩიტებია. აღწერილია ამ ფრინველების შემთხვევითი შემოფრენა აჭარაში (ოქტომბერ-ნოემბერი, იანვარი).

საბინადრო არეალი. ბინადრობს წინვინ ტყეებში. ამჟამად იმყოფება სანიტარული ჭრის ზონაში.

რიცხოვნობა ბუნებაში. არეალის ფარგლებში მრავალრიცხოვანია, საქართველოში მეტად მცირერიცხოვანი (ადიგენის რაიონში არსებული პოპულაციის საერთო რაოდენობა არ აღემატებოდა 20-25 წყვილს).

გამრავლება. ხეზე იკეთებს ბურთისებრი მოყვანილობის ბუდეს. წელიწადში ორჯერ (მაისსა და ივნის-ივლისში) დებს 7-11 (12-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 16 დღე-ღამე. კრუხობს დედალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტები და დაავადებები ცნობილი არ არის. მტრებიდან ცნობილია ბუსნაირთა ნარმომადგენლები.

როცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ვიწრო-ლოკალური გავრცელება საქართველოს ტერიტორიაზე.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. მოკვლა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გარცელების არეალში ყოველგვარი ჭრის აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: Вилконский, 1897; Жордания, 1962; Степанян, 1966; Иванов, 1976; Stresmann, Portenko, Mauersberger, 1971.

ბაქაშენის ჰიხას მისანი სახეობები

შავარდენი

Falco peregrinus Gmelin, 1788

რიგი — შავარდენისნაირნი — Falconiformes

ოჯახი — შავარდენისებრნი — Falconidae

სტატუსი

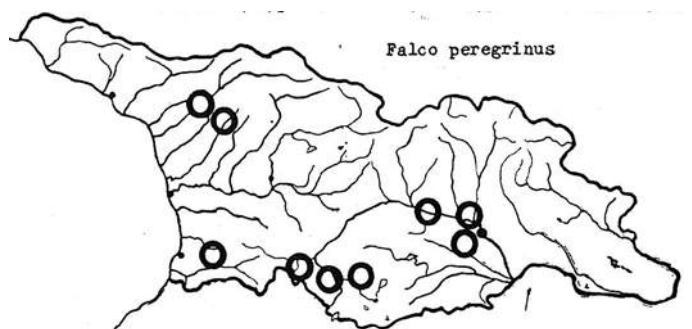
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. შავარდენი კოსმოპოლიტი ფრინველია, რომელიც ანტარქტიკის გარდა ყველა მატერიკზეა გავრცელებული. ჩრდილოეთით მცხოვრები პოპულაციები გადამფრენია, სამხრეთით მცხოვრები — მობინადრენი. საქართველოში შავარდენი ერთეული წყვილების სახით გვხვდება: საგურამოში, ატენის ხეობაში, ტაბახმელა-შინდისის, მანგლისის, ბირთვისის მიდამოებში, მესხეთში (ადიგენის რაიონი, ბორბალოს ხეობა), ჯავახეთში (აბულ-სამსარის ქედის მიდამოები), ხევსურეთში, სამეგრელოსა და აჭარაში.

საბინადრო არეალი. ბინადრობენ ტყეების მომიჯნავე ღია ადგილებში, მაგრამ სრულიად ღია, ვაკე ლანდშაფტს გაურბიან (მაგალითად, შავარდენები არ არიან ევროპის, ციმბირის, ავსტრალიის ველებზე, სამხრეთ ამერიკის პამპაში). ამჟამად შავარდენების ადგილსამყოფელი მცირდება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არსებობს. საქართველოში მეტად მცირერიცხოვანია. საერთოდ, უკანასკნელი 20-30 წლის განმავლობაში არეალის ფარგლებში რიცხოვნობა მკვეთრად დაეცა.

გამრავლება. ქმნიან მუდმივ წყვილებს (ერთ-ერთის სიკვდილამდე) და საბუდარ ტერიტორიებს მრავალი წლის განმავლობაში იკავებენ. თვითონ ბუდე არ იშენებენ და სხვა ფრინველებისთვის წართმეული ან მიტოვებული ბუდეებით სარგებლობენ. ტუნდრაში კვერცხებს დებენ მდინარეების ციცაბო ნაპირებზე, ჩვენში — ხშირად კლდეების ნაჭდევებსა და ბზარებში. აპრილში დებს 2-4 კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობა 28-29 დღე-ღამეა; კრუხობს ძირითადად დედალი, რომელსაც მცირე ხნით მამალი ენაცვლება. მართვეები გამოჩეკიდან მე-40 დღეზე ტოვებენ ბუდეს. სქესმნიფობას აღწევენ ერთი წლის ასაკში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ გაგვაჩნია.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. მტაცებელი ფრინველების მოკვლისათვის ადრე არსებული დაჯილდოების წესი; ახალგაზრდა ფრინველების დაჭერა ბაზებად (მონადირე ფრინველებად) გამოყენების მიზნით; პესტიციდების გამოყენება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მრავლდება აშშ-ში და გფრ-ში მონეობილ ე.წ. „გამრავლების ცენტრებში“, არაბეთის რიგ ქვეყნებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ზუსტი რიცხოვნობისა და საბუდარი ტერიტორიების დადგენა; ჯარიმა მოკვლისათვის; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1978, 1979.

მთის არწივი

Aquila chrysaetus Linnaeus, 1758

რიგი — შავარდნისნაირნი — Falconiformes

ოჯახი — ქორისებრნი — Accipitridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — მოწყვლადი (VU)

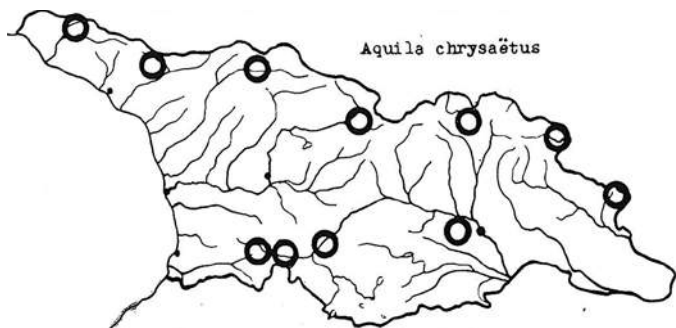
იშვიათი ფრინველი, რომლის რიცხოვნობა საგრძნობლად კლებულობს.

გავრცელება. გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში, ჩრდილო აფრიკასა და ჩრდილო ამერიკაში. საქართველოში გავრცელებულია სპორადულად. მცირერიცხოვანია.

საბინადრო არეალი. კლდეები და მაღალი ხეები; იშვიათად ვაკე ადგილები — კლდოვანი ქანები; უდაბნოებში — შავი საქსაულის ხეები. მრავალი ადგილსამყოფელი განიცდის ადამიანის სამეურნეო ზეგავლენას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არის. საქართველოში მთის არწივის 20-მდე წყვილია თუ იქნება.

გამრავლება. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს 4-5 წლის ასაკში. ქმნის მუდმივ წყვილებს (ერთ-ერთის სიკვდილამდე). საქორწინო ფრენას იწყებს თებერვალში. აქვს 2-4 ბუდე, რომლებსაც რიგრიგობით ხმარობს მრავალი წლის მანძილზე. ბუდე წარმოადგენს ტოტების ნაყარს,

რომელიც თხლად ამოფენილია მშრალი ბალახით; ყოველწლიური შეკეთების მიზეზით ხშირად ბუდე გიგანტური ზომისაა; აღწევს 2 მ-მდე როგორც სიგანეში, ისე სიმაღლეში. დებს 1-2-3 კვერცხს მარტსა და აპრილში. ინკუბაცია გრძელდება 40-45 დღე-ღამეს, კრუხობს დედალ-მამალი. თუ პირველი ბუდობის მართვეები იღუპებიან, მეორედ იბუდებს. მართვეები შეზუმბვლას იწყებენ მაისში და ამთავრებენ ივნისის დამლევისათვის. ბუდეს ტოვებენ 80-მდე დღის ასაკში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოგვეპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ბუდეების მოშლა, რამდენიმე წლის წინათ არსებული პრემიის გაცემის წესი მტაცებელ ფრინველთა მოკვლისათვის.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. მოყვარული მონადირეების მიერ ეს ფრინველიც გამოიყენება როგორც ბაზი — მელაზე, კურდღელზე, იშვიათად მგელზე და სხვა ცხოველებზე სანადიროდ.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობილია ერთი წყვილის გამრავლების ფაქტები კანზასის შტატის ქ. ტოპიკაში (აშშ).

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუდეების გამოვლენა-დაცვა; დაჯარიმება მოკვლისათვის; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1976, 1979.

ველის არწივი
Aquila nipalensis, 1828

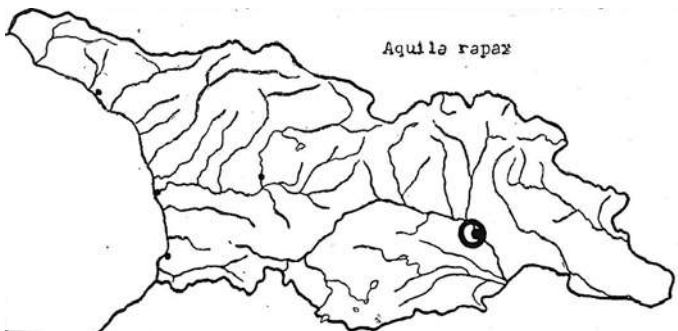
რიგი — შავარდნისნაირნი — **Falconiformes**
ოჯახი — ქორისებრნი — **Accipitridae**

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხეში მყოფი (EN)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. ველის არწივი გავრცელებულია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში, აზიასა და აფრიკაში. საქართველოში შემოდის მიმოფრენისას, შესაძლებელია, მეტად იშვიათად ზამთრობდეს კიდევ აღმოსავლეთ საქართველოში ან გვხვდებოდეს აქ ნომადობის დროს — ზამთარში.

საბინადრო არეალი. ღია ლანდშაფტები ბალახოვანი მცენარეულობით. ადგილსამყოფელი ბოლო წლებში მნიშვნელოვნად შეიცვალა ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო (მაგნე მღრღნელებთან ბრძოლა, ყამირი მიწების ათვისება და სხვ.).

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი ცნობები არ გაგვაჩინია; ლიტერატურული წყაროებით, 1936-დან 1969 წლამდე მისი რიცხოვნობა 10-ჯერ შემცირდა.

გამრავლება. ბუდობს მიწაზე. ქმნის მუდმივ წყვილებს (ერთ-ერთის სიკვდილამდე). კვერცხდების ვადები გაგრძელებულია. დებს 2-3 (5-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 38-45 დღე-ღამეს. მართვეები ბუდეში იმყოფებიან 2 თვემდე.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტებსა და მტრებზე ცნობები არ მოგვეპოვება. რეგისტრირებულია ნემატოდა (ერთი სახეობა) და აკანთოცეფალა (ერთი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ყამირი მიწების ათვისება, მაგნე მღრღნელებთან ბრძოლა (რაც საკვების ბაზას უსობს), შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ჩვეულებრივი ფრინველია ზოოპარკებში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ტყვეობაში ცუდად მრავლდება.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები: ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში. დაჯარიმება მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; Курашвили, 1957, 1967.

შაკი

Pandion haliaëtus Linnaeus, 1758

რიგი — შავარდნისნაირნი — **Falconiformes**
ოჯახი — ქორისებრნი — **Accipitridae**

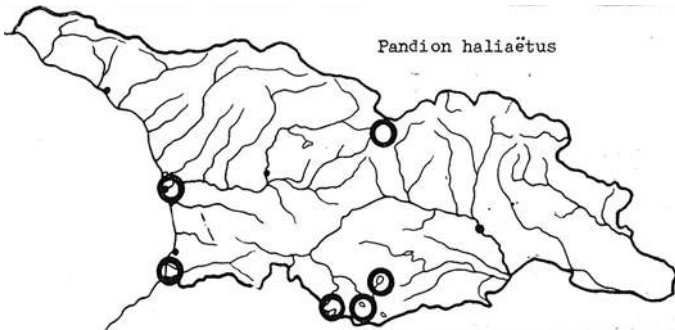
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. შაკი გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში, აფრიკაში, ჩრდილო და ცენტრალურ ამერიკაში, ავსტრალიაში. საქართველოში მეტად იშვიათია, გვხვდება ჯავახეთის, ერწოსა და პალიასტომის ტბებთან, მდინარე ჭოროხის შესართავთან და სხვ. — ყველგან ერთეული წყვილების სახით. ვერტიკალურად ვრცელდება 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან. მოფრინავს ჩვენში მარტში, ხოლო მიფრინავს ოქტომბრის შუა რიცხვებისათვის.

საბინადრო არეალი. მაღალი ხეებით გარშემორტყმული გამჭვირვალეწყლიანი, თევზით მდიდარი წყალსატევები.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არის.

გამრავლება. ბუდობს ცალკეული წყვილების სახით. ბუდეს იკეთებს ხეზე — წყალსატევთან ახლოს, იშვიათად — კლდეებსა და ნიადაგზე. ბუდე წარმოადგენს უხეში ტოტების გროვას, რომლის დიამეტრი აღწევს 1 მ-ს, სიმაღლე კი ხშირად 50-70 სმ-ს. აპრილის ბოლოს ან მაისის დასაწყისში დებს 2-3 კვერცხს. ინკუბაციის პერიოდი გრძელდება 35 დღე-ღამეს. კრუხობს დედალ-მამალი შაკი. მართვეები მიგრაციის დაწყებამდე იმყოფებიან მშობლებთან.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტებსა და მტრებზე ცნობები არ გავგაჩნია. რეგისტრირებულია ნემატოდა (ერთი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფლის ათვისება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებით; რამდენიმე წლის წინ არსებული პრემირების წესი მტაცებელ ფრინველთა მოკვლისათვის.

გამრავლება ტყეების პირობებში. ცნობები არ გავგაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდრების ზუსტი აღრიცხვა-დაცვა, დაჯარიმება მოკვლისათვის; ფართო ახსნა-განმარტებითი საუბრები მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; Курашвили, 1957; ჟორდანია, 1979.

გველიჭამია არწივი, ანუ ქირაბოტი
Circaëtus gallicus Gmelin, 1788

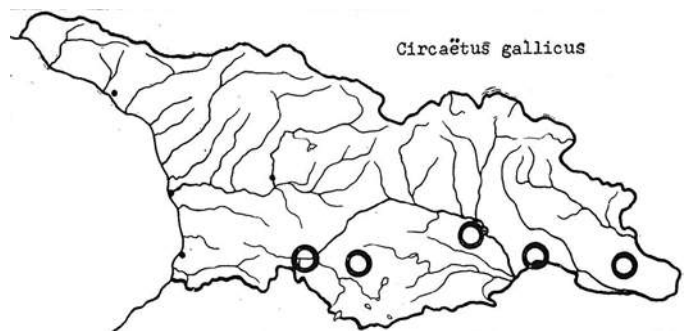
რიგი — შავარდნისნაირნი — **Falconiformes**
ოჯახი — ქორისებრნი — **Accipitridae**

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. გველიჭამია არწივი გავრცელებილია შუა და სამხრეთ ევროპაში, აზიასა და აფრიკაში. საქარ-

თველოში მეტად იშვიათად, სპორაღურად გვხვდება — როგორც მოზუდარი გადამფრენი ფორმა. მოფრინავს ჩვენში მარტის ბოლოს, ხოლო მიფრინავს ოქტომბერში. გვხვდება კოჯორთან, ტაბანყურის ტბასთან, ახალციხის მიდამოებში, შირაქ-ელდარისა და დავით გარეჯის მონასტრის შემოგარენში. წინა წლებში შემჩნეული იყო თბილისის მიდამოებსა და თეთრწყაროში.

საბინადრო არეალი. ღია ადგილების მომიჯნავე ტყეები, მთისწინები, სერები, ქვიშიანი უდაბნოები. ადგილსამყოფელი თანდათანობით მცირდება ადამიანის სამეურნეოსაქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მცირერიცხოვანია. საქართველოს ტერიტორიაზე ერთეული წყვილებია.

გამრავლება. ბუდობს წყვილებად. ბუდეს იკეთებს ხეზე, 6-15 მ სიმაღლეზე. ბუდე წარმოადგენს ტოტების საკმაოდ დიდ გროვას (დიამეტრი 1 მეტრამდე, სიმაღლე — ცოტა ნაკლები). იშვიათად ბუდობს მიწაზე ან კლდეში. აპრილის ბოლოს ან მაისის დასაწყისში დებს ერთ, იშვიათად ორ კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 47 დღე-ღამეს. კრუხობს დედალ-მამალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოგვეპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. საკვები ბაზის მკვეთრი შემცირება, გამრავლების დაბალი კოეფიციენტი, ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა, წინა წლებში არსებული პრემიების წესი მტაცებელ ფრინველთა მოკვლისათვის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მონაცემები არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადაშენების საშიშროების წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ჯარიმა მოკვლისათვის, შესაძლებლობის ფარგლებში საბუდრების გამოვლინება-დაცვა და მათ შემოგარენში რეპტილიებზე მზრუნველობის დანერგვა.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანია, 1978; 1979.

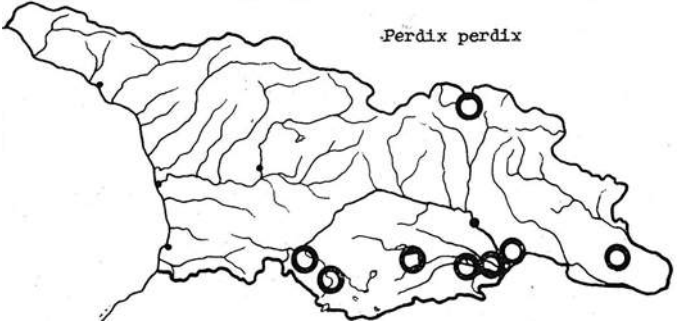
გნოლი

Perdix perdix Linnaeus, 1958

რიგი — ქათმისნაირნი — Galliformes
ოჯახი — ხობხისებრნი — Phasianidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი წუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

გავრცელება. გნოლი გავრცელებულია ევროპასა და აზიაში (მცირე აზია, კავკასია, ირანი, ჩრდილო ყაზახეთი, ციმბირი — ალტაიმდე). საქართველოში ბინადრობს: ჯავახეთში, შირაქში, დავით გარეჯის მონას-

ტრის შემოგარენში, ადიგენის, წალკის, ასპინძის, მარნეულის, ყაზბეგის რაიონებში და სხვა. ვერტიკალურად ვრცელდება 2600 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს მინდორ-ველად, ყანებსა და სათიბებში, ზეგნებზე, რომლებიც დასერილია ქვიან-ბალახიანი ხეხვებით და დაფარულია ბუჩქნარით. ადგილსამყოფელი მკვეთრად იცვლება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება. გნოლი მონოგამიური ფრინველია და უკვე თებერვლის ბოლოს — მარტის დასაწყისში წყვილდება. ბუდეს იკეთებს მიწაზე. აპრილში დებს 12-15 (20-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 26 დღე-ღამეს. კრუხობს მარტო დედალი, მამალი შორიახლოსა და საშიშროების შემთხვევაში გაიტყუებს მოახლოებულ მტერს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ გაგვაჩნია. რეგისტრირებულია ცესტოდა (ერთი სახეობა) და ნემატოდა (ერთი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ბრაკონიერული, მტაცებლური ნადირობა, ადგილსამყოფლის შემცირება, შემანუხებელი ფაქტორების მატება, შხამქიმიკატების გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მრავლდება სპეციალურ ვოლიერებში, როგორც სანადირო ფრინველი.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ნადირობის დაუშვებლობა პოპულაციის რიცხოვნობის მკვეთრ გაზრდამდე; შესაძლებელია ხელოვნური მომრავლება სპეციალურ სანადირო მეურნეობაში და ბუნებაში შემდგომი გაშვება; ადგილსამყოფლის დაცვა.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; Курашвили, 1957; ჟორდანი, 1979.

რუსი წერო

Grus grus Linnaeus, 1758

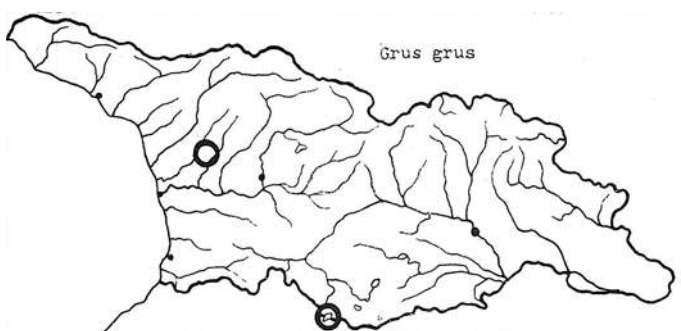
რიგი — წეროსნაირნი — Gruiformes

ოჯახი — წეროსებრნი — Gruidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

გავრცელება. რუსი წერო გავრცელებულია ევროპაში, აფრიკაში (ტუნისში), ციმბირში, შუა აზიაში, თურქეთსა და ჩრდილო მონღოლეთში. ზამთრობს აფრიკასა და სამხრეთ აზიაში. საქართველოში წინათ ბუდობდა ჯავახეთში, ამჟამად ცალკეული წყვილები აღნიშნულია ხოზაფინის ტბასთან და მარტვილის რაიონში.

საბინადრო არეალი. რუსი წერო ცხოვრობს ველზე, მინდვრებზე, მთიანეთის ტბებთან, ჭაობებსა და მდინარეების შესართავებთან. ვერტიკალურად ვრცელდება 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან. ადგილსამყოფელი განიცდის ადამიანის მკვეთრ ზეგავლენას სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებით.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ მოგვეპოვება. საქართველოში ბუდობს 2-3 წყვილი.

გამრავლება. რუსი წერო საქართველოში მოფრინავს მარტში, ხოლო მიფრინავს სექტემბრის ბოლოს ან ოქტომბერში. მონოგამიურია და ქმნის მუდმივ წყვილებს (ერთ-ერთს სიკვდილამდე). ბუდეს იკეთებს მიწაზე: ფეხებით ამოთხრის პატარა ორმოს და ამოაგებს მას წვრილი ტოტებით, ბალახებით ან უბრალოდ დატკეპნის დამპალ ლერწამს. საბუდარი ტერიტორია შემოიფარგლება 5-6 კილომეტრით. აპრილში დებს 1-3 (ჩვეულებრივ 2) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება ერთ თვემდე. კრუხობს დედალ-მამალი, მაგრამ დედალი — უფრო მეტ ხანს. მართვებს ორივე მშობელი კვებას; გამოჩენიდან ორი კვირის შემდეგ მართვებს ეზრდებათ მომქნევი ბუმბულები, ხოლო ერთი თვის ასაკში ისინი უკვე მთლიანად იმოსებიან ბუმბულით. აგვისტოში წეროები იწყებენ ნომადობას, ხოლო თვის დამლევისათვის იკრიბებიან გუნდებად და ემზადებიან გადასაფრენად.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფლის შემცირება — დეგრადაცია, ბრაკონიერობა, შესაძლებელია შხამქიმიკატების გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის. გვხვდება მრავალ ზოოპარკში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მრავლდება რიგ ზოოპარკებში. ზუსტი მონაცემები არ გაგვანია.

დასაცავად მიღებული ზომები. წეროებზე ნადირობა და მათი ბუდეების მოშლააკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდარი ტერიტორიების გამოვლენა-დაცვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Jordania, 1967; Жордания, 1970; ჟორდანი, 1979.

საჰათი

Otis tarda Linnaeus, 1758

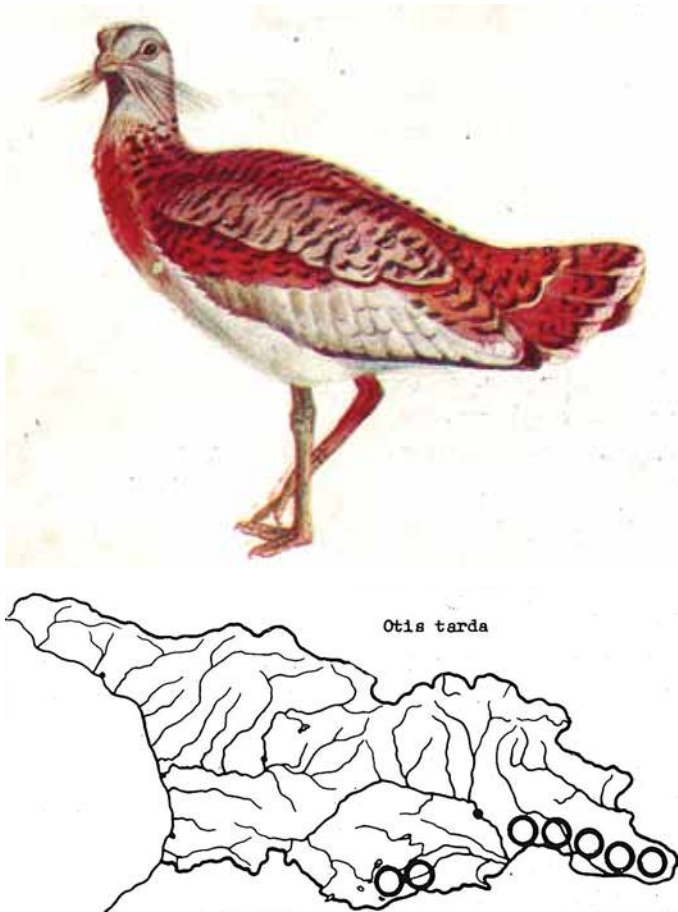
რიგი — წეროსნაირნი — Gruiformes

ოჯახი — საჰათისებრნი — Otidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფრინველია; ხასიათდება კლებადი რიცხოვნობით.

გავრცელება. სავათი გავრცელებულია დასავლეთ ევროპაში, აზიაში, ჩრდილო აფრიკაში. საქართველოში აღინიშნება როგორც მიმომფრენი, ნაწილობრივ მოზამთრე ფრინველი.

საბინადრო არეალი. სავათი ბინადრობს ველ-მინდვრებზე, ზეგნებზე, ყამირ მიწებზე. ყამირი მიწების ინტენსიური ათვისებასა და ადამიანის სამურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებით, ბოლო დროს სავათის ადგილსამყოფლების რიცხვი მინიმუმამდეა დაყვანილი.

გამრავლება. ბუდობს ცალკეული წყვილების ან მცირერიცხოვანი ჯგუფების (ერთი მამალი, 2-3 დედალი) სახით. მაისში დებს 1-6 (ჩვეულებრივ 2) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 25-30 დღე-ღამეს. მართვეებს ფრენა შეუძლიათ 40 დღის ასაკში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მტრობენ ველის, ბეგობის, თეთრკუდა არწივები, სხვა მტაცებელი ფრინველები, მელა, მგელი, მწყემსის ძაღლები და სხვ. რეგისტრირებულია ცესტოდები (ორი სახეობა) და ნემატოდები (სამი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ყამირი მიწების ათვისება, სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაცია, შხამქიმიკატების გამოყენება, საკვები ბაზის სიმცირე ზამთარში, აგრეთვე უსისტემო ნადირობა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ტყვეობაში მცირერიცხოვანია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ტყვეობაში საკმაოდ კარგად მრავლდება (მსოფლიოს ზოობარკებში 12 წლის განმავლობაში გამოიჩეკა 70 მართვე).

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სავათის ბუდობის ადგილებში ყამირი, დაუმუშავებელი მიწების ნაკვეთების გამოყოფა-დაცვა, შხამქიმიკატების ხმარების რეგლამენტაცია ამ ნაკვეთების შემოგარენში, ბრძოლა ბრაკონიერებთან, ჯარიმა მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1962; „Красная книга СССР“, 1978; ლამბარაშვილი, ბურჯანაძე, 1966; Курашвили, 1957; ჟორდანი, 1979.

სარსარაკი

Tetrax tetrax, 1758

რიგი — ნეროსნაირნი — Gruiformes

ოჯახი — სავათისებრნი — Otidae

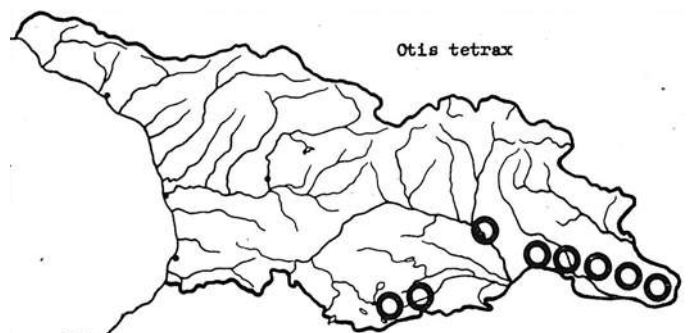
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი წუსხა — მოწყვლადი (VU)

იშვიათი ფრინველია, რომლის რიცხოვნობა განუზრელად მცირდება.

გავრცელება. სარსარაკი გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში, ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში. საქართველოში გვხვდება მიმომფრენისა და როგორც მოზამთრე ფრინველი.

საბინადრო არეალი. წინათ სარსარაკის ადგილსამყოფელს წარმოადგენდა ველი, ყამირი მიწები, ამჟამად ტიპობრივი ადგილსამყოფელის ანთროპოგენიზაციის გამო ბინადრობს სასოფლო-სამურნეო სავარგულებში. ადგილსამყოფელის ფართობი მკვეთრად შემცირებული.

რიცხოვნობა ბუნებაში. სრული მონაცემები არ არის.

გამრავლება. ბუდობს ცალკეული წყვილების სახით. ბუდეს იკეთებს მიწაზე და აპრილიდან ივნისამდე (ძირითადად, მაისში) დებს 3-4 (11-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 20-21 დღე-ღამეს. აგვისტოს დასაწყისისათვის ახალბედა მართვეები კარგად ფრენენ და გუნდებად ერთიანდებიან.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მტრებიდან აღსანიშნავია მტაცებელი ფრინველები (შავარდენი, მთისა და ბეგობის არწივი, ბარი, ზარნაშო, ძელქორი), მგელი, მელა, ყარსალი, მაჩვი და სხვ. რეგისტრირებულია ცეს-

ტოდა (ორი სახეობა) და ნემატოდა (ორი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ყამირი მიწების ათვისება, ინტენსიური მეცხოველეობა, შხამქიმიკატების გამოყენება, ბრაკონიერული მონადირეობა, დასაზამთრებლად ვარგისი ფართობების შემცირება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუდობის ადგილებში აღკვეთლების შექმნა, შხამქიმიკატების რაციონალური გამოყენების წესების დაცვა; მკაცრი ბრძოლა ბრაკონიერობასთან: ჯარიმა მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978; ლამბარაშვილი, ბურჯანაძე, 1966; Курашвили, 1957.

იშვიათი სახეობები, რომლებსაც ჯერჯერობით არ ემუქრება გადაშენება, მაგრამ გვხვდება ისე ცოტა, ან იმდენად მცირე ტერიტორიაზე, რომ შესაძლოა სწრაფად გადაშენდეს

ბარი, ანუ ბავაზი *Falco cherrug* Gray, 1834

რიგი — შავარდნისნაირნი — *Falconiformes*
ოჯახი — შავარდნისებრნი — *Falconidae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი წუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

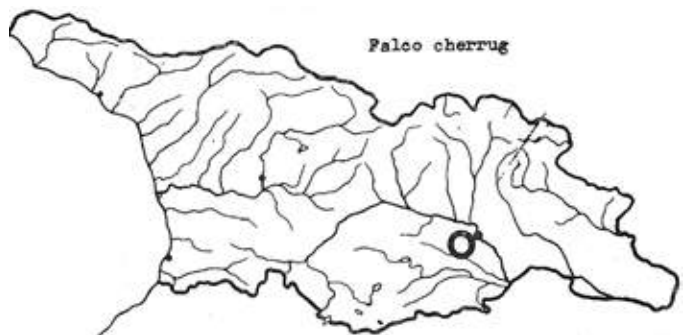
იშვიათი, რიცხვკლებადი ფრინველია.

გავრცელება. ბარი გავრცელებულია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში, აზიაში (ყაზახეთი, შუა აზია, ალტაი, შუა და დასავლეთი ციმბირის სამხრეთი, იმერბაიკალეთის მხარე), აფრიკაში (ალჟირი, ტუნისი-ეთიოპია, ეგვიპტე, სუდანი). საქართველოში შეიძლება შემთხვევით შეგვხვდეს მიმოფრენისას, განსაკუთრებით ზამთარში.

ადგილსამყოფენი, მათი ახლანდელი მდგომარეობა. მთების, მთისწინებისა და დაბლობების შერეული და ფოთლოვანი ტყეები, ტყე-ველი, მდინარეების ციცაბო ნაპირები, ხეები და სხვ. ადგილსამყოფლის მეტი წილი ამჟამად დეგრადირებულია ადამიანის სამურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არსებობს.

გამრავლება. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს ერთი წლის ასაკში. ბუდობს წყვილებად; ბუდეს ხეზე იკეთებს. მარტის მეორე ნახევარში და აპრილის პირველ ნახევარში დებს 3-6 (ჩვეულებრივ 4-5) კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა 28 დღე-ღამე. 40-45 დღის მართვეების ტოვებენ ბუდეს.

Falco cherrug

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტები არ ჰყავს, ავადმყოფობა შეუსწავლელია.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. წინა წლებში არსებული პრემირების წესი მტაცებელი ფრინველების მოსპობისათვის, ადგილსამყოფლის დეგრადაცია; ბუდეების მოშლა; ზრდასრული ფრინველების ბაზებად გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ძველთაგანვე გამოიყენება მონადირე ფრინველად (ბაზად).

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილი იყო გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდრების აღრიცხვა-დაცვა; ჯარიმა მოკვლისათვის; ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობის ფართო ფენებში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; „Красная книга СССР“, 1978.

კავკასიური როჭო

Tetrao mlcosiewiczi, 1875

რიგი — ქათმისნაირნი — Galliformes

ოჯახი — როჭოსებრნი — Tetraonidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — მოწყვლადი (VU)

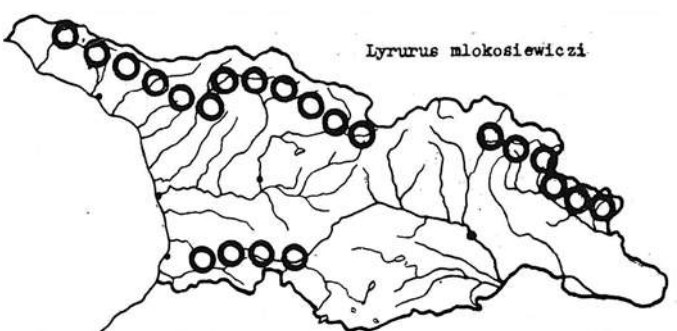
იშვიათი ფრინველი, რომლის რიცხოვნობაც კლებულობს.

გავრცელება. კავკასიის ენდემია. ბინადრობს კავკასიონის ალპურ სარტყელში — მდინარე ფშეხას აუზიდან მოყოლებული მდინარე სამურის აუზამდე; მცირე კავკასიონზე — გურიის მთებიდან ყარაბაღის ქედამდე. გვრცელებულია თურქეთის ტერიტორიაზე — ლაზეთში. ბინადრობს 1500-3000 მ-ზე ზღვის დონიდან.

ადგილსამყოფელი, მათ ახლანდელი მდგომარეობა. კავკასიური როჭოს საბინადრო ადგილს ზაფხულობით წარმოადგენს მცენარეულობით მდიდარი ალპური მდელოები, დაბალი არყნარი და როდოდენდრონის ხშირი ბარდები; ზამთარში ის უფრო დაბლა ჩამოდის — სუბალპურ ზოლში, უფრო იშვიათად კი წინვანი ტყის ზედა სარტყელში. ადგილსამყოფლის მეტი ნაწილი წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არსებობს. ფშავ-ხევსურეთში აპრილ-მაისში სათიბებსა და მდელოებზე 1 კმ²-ზე მოდიოდა 3,5-0,5 მამალი.

გამრავლება. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს 2 წლის ასაკში. საქონწინო ტიხტიხს იწყებს აპრილში და აგრძელებს მაისის პირველ ნახევრამდე. მამლები თავს აწონებენ დედლებს და ჩხუბობენ ერთმანეთში. კავკასიური როჭოებისათვის დამახასიათებელია პოლიგამია, ე.წ. „ოჯახურ გუნდს“ შეადგენს ერთი მამალი და რამდენიმე

მე დედალი. როდოდენდრონების ბარდებში შენიღბულ ბუდეს დედალი აკეთებს ორმოს სახით; იგი ამოგებულია ბალახითა და ბუმბულით. კვერცხს დებს მაისში. თითოეულ ბუდეში 2-9 (საშუალოდ 5-7) კვერცხია. ინკუბაცია გრძელდება 24-25 დღე-ღამე. კრუხობს მხოლოდ დედალი, რომელიც ხანმოკლე დროით (კვეებისათვის) ტოვებს ბუდეს. ივნისში ახლადგამოჩეკილი მართვეების ნაწილი ილუპება ალპურ სარტყელში მკაცრი კლიმატური პირობების გამო, აგვისტოს ბოლოსათვის კი ისინი ქათმის სიდიდეს აღწევენ და მეტად ალარ იზრდებიან. ამის შემდეგ მალე ტოვებენ მშობლებს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ბუდეებსა და ახლადგამოჩეკილ მართვეებს ხშირად თელავს საქონელი; ნაწილი მეცხვარეების ძაღლების მსხვერპლი ხდება. მტრად შეიძლება ჩაითვალოს მელა. ახლად გამოჩეკილი მართვეები ხშირად ცივდებიან. კონკურენტები ცნობილი არ არის. დაავადებიდან რევისტრირებულია ნემატოდა (ორი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. მეტეოროლოგიური პირობების მკვეთრი მერყეობა ადგილსამყოფელში; მეცხოველეობის ინტენსიფიკაცია მთიან რაიონებში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია გადასწავლის წინაშე მყოფი გარეული ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის მე-2 დანართში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდრების აღრიცხვა-დაცვა, გამრავლების ადგილებში სეზონური აღკვეთილების შექმნა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1962; Сихарულიдзе, 1974; Курашвили, 1957; „Красная книга СССР“, 1978; ჟორდანი, 1975, 1979.

სპაპი

Aegypius monachus Linnaeus, 1766

რიგი — შავარდნისნაირნი — **Falconiformes**

ოჯახი — ქორისებრნი — **Accipitridae**

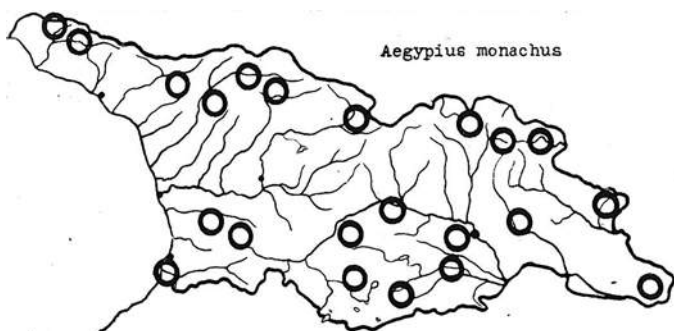
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

იშვიათი ფრინველი, რომლის რიცხოვნობაც კლებულობს.

გავრცელება. სვავი გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში, ჩრდილოეთ აფრიკასა და აზიაში. საქართველოში ბინადრობს 3000-3300 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. სვავს უყვარს როგორც მთები, ასევე ღია ადგილები და ზეგნები. იკვებება მძორით. ადგილსამყოფლის ნაწილი დარღვეულია ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ გავაჩნია, მაგრამ რიცხოვნობა სულ უფრო კლებულობს დაბალი რეპროდუქციის გამო.

გამრავლება. სვავებისათვის დამახასიათებელია მუდმივი წყვილების შექმნა (ერთ-ერთის სიკვდილამდე). ბუდეს იკეთებენ მაღალ ხეებზე. ბუდე წარმოადგენს უხეში ტოტების გროვას, რომელსაც ახალი ბუდობის დაწყებამდე „შეაკეთებენ“ ხოლმე; მისი დიამეტრი 2 მ აღწევს, სიმაღლე — 1 მ. მარტში დებს ერთადერთ კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 55 დღე-ღამეს. კრუხობს დედალ-მამალი მორიგეობით. მაისში იჩეკება მართვე, რომელიც საკმაოდ ნელა იზუმბლება და იზრდება. სექტემბრის ბოლოსათვის ახალგაზრდა ფრინველები გუნდებად ერთდებიან და ნომადობენ.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის. კონკურენტციას ნაწილობრივ ორბები უწევენ.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. დაბალი რეპროდუქციის უნარი; ადგილსამყოფლის მოშლა; მტაცებელ ფრინველთა მოკვლისათვის წინა წლებში არსებული პრემიების წესი.

ტყვეობაში მყოფი ფრინველების რაოდენობა. ხშირად ჰყავთ ზოოპარკებში (მათ შორის თბილისის ზოოპარკშიც).

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გავაჩნია.

დაცვისათვის მიღებული ზომები. მოკვლა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ჯარიმა მოკვლისათვის; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; Жордания, Гогилაშვილი, 1969; ჟორდანი, 1979.

ორბი

Gyps fulvus Hablizl, 1783

რიგი — შავარდნისნაირნი — **Falconiformes**

ოჯახი — ქორისებრნი — **Accipitridae**

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სპორალურად გავრცელებული ფრინველია.

გავრცელება. ორბი სპორალურადააგავრცელებული ევროპაში, აზიასა და ჩრდილოეთ აფრიკაში. საქართველოში მისმა რაოდენობამ ბოლო წლებში საგრძნობლად იკლო.

საბინადრო არეალი. მთის მშრალი და ღია ლანდშაფტები. ადგილსამყოფლის ნაწილი დარღვეულია ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

გამრავლება ტყეების პირობებში. ცნობები არ გაგვანჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. მოკვლა აკრძალულია.

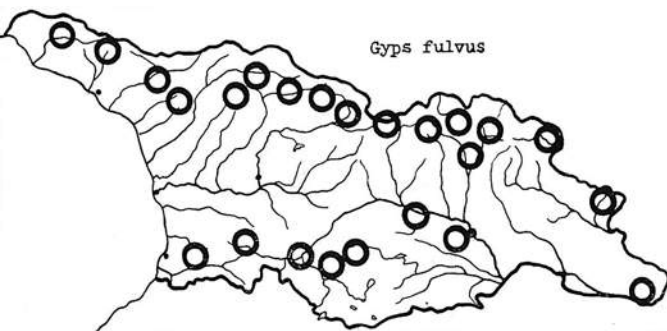
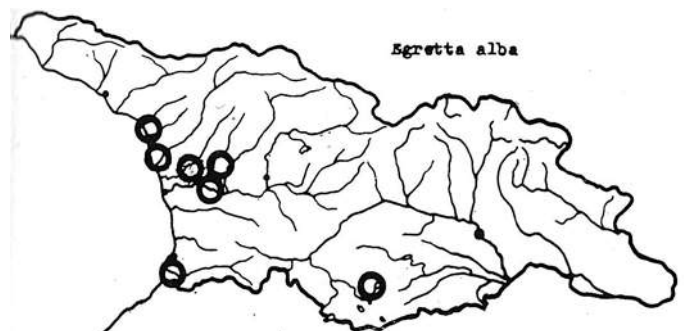
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ჯარიმა მოკვლისათვის; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Радде, 1885; Сатунин, 1907; Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; Жордания, Гоглашвили, 1969; ჟორდანი, 1979.

**დიდი ოყარი (დიდი თეთრი ყანჩა)
Egretta alba Linnaeus, 1758**

რიგი — ლაკლაკისნაირნი — Ciconiiformes
ოჯახი — ყანჩასებრნი — Ardeidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი მცირერიცხოვანი ფრინველია.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ გაგვანჩნია.
გამრავლება. ბუდე მინაზე იკეთებს — კლდეზე ან ხევის პირას; ორბები ბუდე აგებენ მსხვილი ტოტებისაგან და შემდეგ მას მრავალი წლის განმავლობაში იყენებენ. კმნიან მუდმივ წყვილს (ერთ-ერთის სიკვდილამდე), ბუდე ამოგებულია პატარა ტოტებით და მშრალი ბალახით. წყვილობას ორბები იანვრის ბოლოს იწყებენ და უკვე თებერვლის მინურულში დედალი დებს ერთადერთ კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა 50 დღელამე. კრუხობენ მორიგეობით დედალ-მამალი. მართვები ფრენას იწყებენ ივნისის ბოლოს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. შეიძლება კონკურენცია გაუნიოს სვავმა. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. რეპროდუქციის დაბალი უნარი, წინა წლებში არსებული პრემირების წესი მტაცებელ ფრინველთა მოკვლისათვის.

ტყეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ხშირად ჰყავთ ზოოპარკებში (მათ შორის თბილისის ზოოპარკშიც).

გავრცელება. დიდი ოყარი გავრცელებულია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში, აზიაში, სამხრეთ აფრიკაში, მადაგასკარზე, ავსტრალიაში, ახალ ზელანდიაზე, ანტილიის კუნძულებზე, სამხრეთ ამერიკასა და ჩრდილო ამერიკის სამხრეთ ნაწილში. საქართველოში აღინიშნებოდა ჯავახეთში (სოფ. გორელოვკის მიდამოები), დასავლეთ საქართველოს მდინარეთა შესართავებში და ტბებზე. ამჟამად ბუდობს კოლხეთის დაბლობზე, სამეგრელოსა და ჯავახეთში.

საბინადრო არეალი. მდინარეებისა და ტბების ნაპირები — დაჭაობებული ადგილები, ჭალა. ადგილსამყოფელთან უმრავლესობა განიცდის ადამიანის სამეურნეო მოქმედების ზეგავლენას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

გამრავლება. ბუდობს ცალკეულ წყვილებად აპრილში. ბუდეს იკეთებს ხეზე (ტირიფი), ლერწამზე ან ნიადაგზე.

ბუდეს შებრუნებული კონუსის ფორმა აქვს. დებს 3-4 (იშვიათად 5) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 25-26 დღე-ღამეს. კრუხობს დედალ-მამალი მორიგეობით.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტებსა და მტრებზე ცნობები არ მოგვეპოვება. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (სამი სახეობა); ნემატოდები (ხუთი სახეობა) და აკანთოცეფალა (ერთი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. წინათ, როდესაც ქუდებს ბუმბულით ამკობდნენ, დიდ ოყარს განუკითხავად უღეტდნენ ლამაზი განუყრილი ბუმბულის გამო; ადგილსამყოფელთა დეგრადაცია ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის შედეგად.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ზუსტი ცნობები არ მოგვეპოვება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ნადირობა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდარი ადგილების აღრიცხვა-დაცვა. ჯარიმა მოკვლისათვის. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Радде, 1885; Вильконский, 1897; Чхиквишвили, 1933; Жордания, 1962, 1977; Курашвили, 1957, 1967; ყურაშვილი, 1965; ჟორდანია, 1979.

პატარა ოყარი (პატარა თეთრი ყანჩა)

Egretta garzetta Linnaeus, 1766

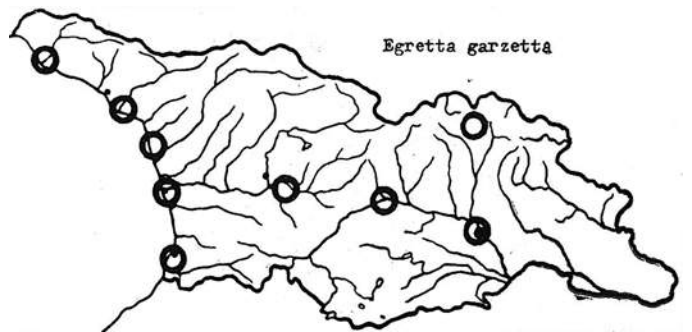
რიგი — ლაკლაკისნაირნი — Ciconiiformes

ოჯახი — ყანჩებრნი — Ardeidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი მცირერიცხოვანი ფრინველი, ხასიათდება კლებადი რიცხოვნობით.

გავრცელება. პატარა ოყარი გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში, აზიაში, სპორალურად — აფრიკაში, ჩრდილოებით ავსტრალიაში. ამიერკავკასიაში ბუდობს აზერბაიჯანსა და სომხეთში. ამიერკავკასიაში გვხვდება მხოლოდ მიმოფრენისას — მარტის ბოლოდან აპრილის პირველ ნახევრამდე და აგვისტოს ბოლოდან სექტემბრის ჩათვლით.

საბინადრო არეალი. ჭაობები, მდინარეებისა და ტბების დაჭაობებული ნაპირები. ამჟამად ადგილსამყოფელთა უმრავლესობა განიცდის ადამიანის სამეურნეო ზემოქმედებას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

გამრავლება. პატარა ოყარი ცხოვრობს ტყის პირას, ჭალებში, მაღალი ბუჩქნარებით, ლერწმით დაფარულ ადგილებში. ბუდეს იკეთებს უმეტესად ხეზე, ზოგჯერ ნიადაგზე — ლელიანში. დებს 3-6 კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 25 დღე-ღამეს. კრუხობს მორიგეობით დედალ-მამალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტები და მტრები ცნობილი არ არის. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (ორი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ადგილსამყოფლის დეგრადაცია, შესაძლებელია შხამქიმიკატების გამოყენებაც.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. დაცულია სამონადირეო კოდექსით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ჯარიმა მოკვლისათვის, ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1977; Курашвили, 1957; ყურაშვილი, 1965; ჟორდანია, 1979.

მყივანი (ყვითელნისკარტა) გედი

Cygnus cygnus Linnaeus, 1758

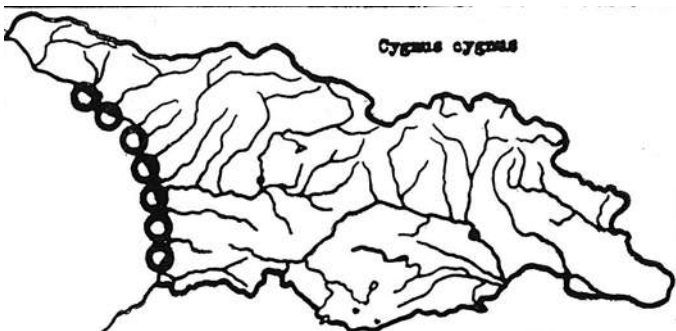
რიგი — ბატისნაირნი (ღერღეტისნაირნი) — Anseriformes

ოჯახი — იხვისებრნი — Anatidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. მყივანი გედი გავრცელებულია დასავლეთ ევროპასა და აზიაში. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ მიმოფრენისას ან ზამთრობს შავი ზღვის პირას — აჭარაში, კოლხეთის დაბლობსა და აფხაზეთში.

საბინადრო არეალი. მყივანი გედი ცხოვრობს დიდ ტბებსა და წყალსაცავებთან, რომელთა ნაპირი ხშირი მცენარეულობითაა დაფარული, ჩვეულებრივ — ტყის ზონასა და ტუნდრის სამხრეთ სანაპიროზე. ადგილსამყოფელი განიცდის ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის ზეგავლენას.

რიცხოვნობა ბუნებში. ზუსტი ცნობები არ გაგვაჩინია.

გამრავლება. ცხოვრობს განუყრელ წყვილებად. ბუდეს იკეთებს მიწაზე, დებს 4-7 კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა 40 დღე-ღამე. კრუხობს მხოლოდ დედალი, მამალი კი შორიახლოსაა და იცავს მას.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტებსა და მტრებზე ცნობები არ მოგვეპოვება. რეგისტრირებულია ტრემატოდები (ორი სახეობა), ცესტოდები (ორი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ბრაკონიერული ნადირობა; შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა; ადგილსამყოფელის შემცირება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. დეკორატიული ფრინველია. ჰყავთ პარკებსა და ზოოპარკებში. რიცხოვრივი მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. მოკვლა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; ჯარიმა მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: „Птицы Советского Союза“, под ред. Дементьева, Гладкова IV, 1952; Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; ჟორდანია, 1977, 1979; Курашвили, 1957; ყურაშვილი, 1965.

სისინა (წითელნისკარტა) გედი

Cygnus olor Gmelin, 1783

რიგი — ბატისნაირნი (ღერღეტისნაირნი) — Anseriformes

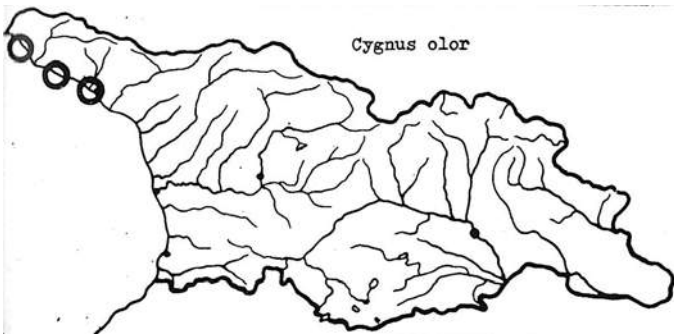
ოჯახი — იხვისებრნი — Anatidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი მეტად იშვიათი ფრინველია, მისი რაოდენობა სულ უფრო მეტად მცირდება.

გავრცელება. სისინა გედი გავრცელებულია ევროპასა და აზიაში. საქართველოში გვხვდება მიმოფრენისას და მეტად მცირერიცხოვანია ზამთარში (აფხაზეთის სანაპირო ზოლში).

საბინადრო არეალი. დიდი ტბები და წყალსაცავები — ტყე-ველისა და ველის ზონებში, რომელთა ნაპირებზე ლერწმის ხშირი ბარდებია.

რიცხოვნობა ბუნებში. მცირერიცხოვანია. ზუსტი მონაცემები არ მოიპოვება.

გამრავლება. სქესობრივ სიმწიფეს აღწევს 3-4 წლის ასაკში. ბუდობს განუყრელ წყვილებად. ბუდეს იკეთებს მინაზე. დებს 7-9 კვერცხს (ახალბედებს ხშირად მხოლოდ თითო კვერცხი აქვთ). ინკუბაცია გრძელდება 35 დღე-ღამეს. კრუხობს მხოლოდ დედალი, მამალი კი შორიახლოს იმყოფება და იცავს მას. პირველი ბუდობის მოშლისას ადგილი აქვს მეორე ბუდობას (ორი კვერცხით). საბუდარი ადგილები ძლიერ დაშორებულია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოგვეპოვება. მართვეების ნაწილი ცივდება და იღუპება სწრაფი ან უეცარი აცივების გამო გადაფრენის დროს. რეგისტრირებულია აკანთოცეფალა (ერთი სახეობა).

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ბრაკონიერული ნადირობა ბუმბულისა და ხორცისათვის.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ისევე, როგორც მყივანი გედი, სისინა გედიც დეკორატიული ფრინველია. ჰყავთ პარკებსა და ზოოპარკებში. ზუსტი რიცხოვრივი მონაცემები არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გავაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. გედის მოკვლა აკრძალულია, თუმცა ზოგან ჯერ კიდევ მისდევენ ბრაკონიერულ ნადირობას — ბუმბულისა და ხორცისათვის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; ჯარიმა მოკვლისათვის;

ინფორმაციის წყაროები: „Птицы Советского Союза“, под ред. Дементьева, Гладкова IV, 1952; ჯანაშვილი, 1963; Жордания, 1977; ჟორდანი, 1977, 1979; Курашвили, 1957.

სირიული ხეკოდა (სირიული კოდალა)

Dendrocopos syriacus Hemprich et Ehrenberg, 1838

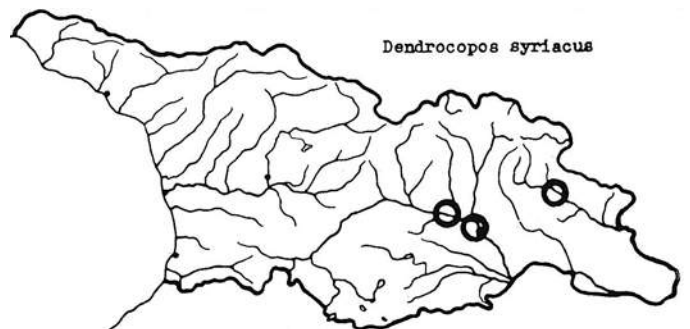
რიგი — კოდალასნაირნი — Piciformes

ოჯახი — კოდალასებრნი — Picidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. სირიული ხეკოდა გავრცელებულია ბულგარეთში, იუგოსლავიაში, მცირე აზიაში, კავკასიაში, ირანში, ერაყსა და პალესტინაში. საქართველოში ძალიან იშვიათად გვხვდება ქართლსა და კახეთში.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს ფოთლოვანსა და შერეულ ტყეებში, მდინარისპირა ბუჩქნარში, ლერწამ-ლელქაშში. ადგილსამყოფლები მრავალ ადგილას ირ-ღვევა ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არის. არეალის ფარგლებში ყველგან მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. სირიული ხეკოდა ბუდეს იკეთებს ფულურში, რომელსაც ამოაგებს ხოლმე ფოთლებითა და ხმელი ბალახით. აპრილში დებს 5-6 (11-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება ორ კვირამდე. კრუხობს მარტო დედალი, ხანდახან მამალიც ენაცვლება.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის. კონკურენტია შეიძლება გაუნიონ ამავე რიგის სხვა წარმომადგენლებმა და სხვა მეხეურმა ფორმებმა.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ადგილ-სამყოფელის დარღვევა, შესაძლოა შხამქიმიკატების გამოყენებაც.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. ნადირობა აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ადგილსამყოფელში საბუდრების აღრიცხვა-დაცვა. ფართო ახსნა-განმარტებითი საუბრები მოსახლეობაში კოდალების სარგებლიანობაზე; ჯარიმა მოკვლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: Раdde, 1885; Сатунин, 1907; Жордания, 1962; ჯანაშვილი, 1963; ჟორდანია, 1979.

დიდი კოჭობა

Carpodacus rubicilla Gldenstdt, 1775

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes

ოჯახი — მთიულასებრნი — Fringillidae

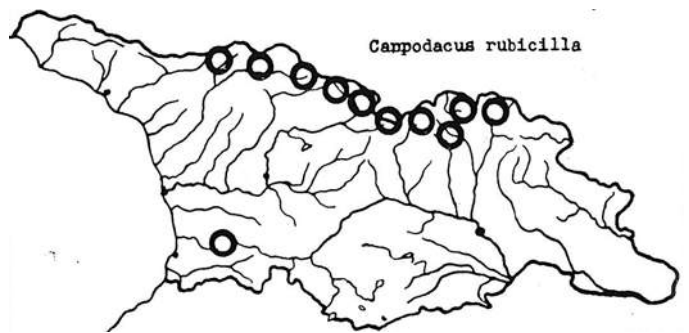
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

ვინროლოკალური გავრცელების იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. დიდი კოჭობა გავრცელებულია კავკასიაში, აზიაში, ტიბეტის (ჰიმალაი, ალტაის და ხანგაის მთიანეთი). საქართველოს ფარგლებში ეს ფრინველი კავკასიონის მაღალმთისთვისაა ცნობილი (ყაზბეგის, დუშეთის, ბარისახოს მიდამოები და სხვ.); შემჩნეულია მცირე კავკასიონის მთიანეთზედაც (ბახმარო — 2500 მ სიმაღლე ზღვის დონიდან, ბორჯომის, კინტრიშის ნაკრძალები). ზამთარში ვერტიკალურად ნომადობს.

საბინადრო არეალი. დიდი კოჭობა ბინადრობს ალპურ მდელოებზე — როდოდენდრონის სარტყლის ზემოთ. იანვარში, დიდთოვლობისას, თერგისა და შავი არაგვის ხეობებში გვხვდება და პატარა გუნდებად ჩამოდის ანანურამდე. ადგილსამყოფლის ნაწილი დეგრადაციას განიცდის მეცხოველეობის განვითარების გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მცირერიცხოვანია. ზუსტი ციფრები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება. დიდი კოჭობა ბუდეს იკეთებს აპრილში — კლდეების ნაპრალებში, ან შესაძლებელია, ბუჩქების ქვედა ტოტებზე. დებს 3-4 (6-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება ორ კვირაზე ცოტა მეტ ხანს. ბუდობს წყვილებად, ან მცირე კოლონიების სახით.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. რიცხოვნობა მკვეთრად არ იცვლება. ცვლილებები ძირითადად განპირობებულია ადგილსამყოფლის დარღვევით.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის. თითო-ოროლა წყვილი ჰყავდათ მოყვარულებს.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. ბელურასნაირ მგალობელ ფრინველებზე ნადირობა აკრძალულია საქართველოს სამონადირეო კანონმდებლობით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბუდარი ტერიტორიების ზუსტი აღრიცხვა და ამ ადგილებში სეზონური აღკვეთილების დაარსება; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Беме 1959; Жордания, 1962, 1963; ჟორდანია, 1979.

წითელმუცელა ბოლოცეცხლა
Phoenicurus erythrogaster **Güldenstädt,**
1775

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes
 ოჯახი — შაშვისებრნი — Turdidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

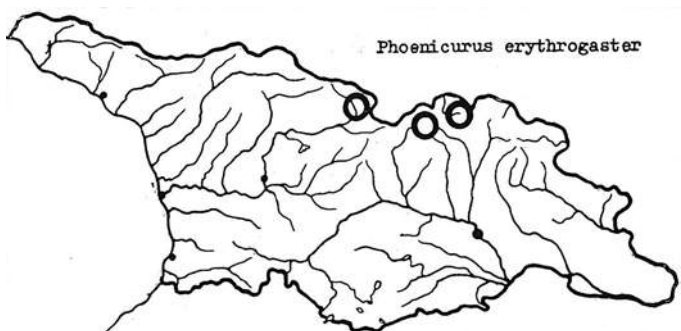
საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სპორალურად გავრცელების მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. წითელმუცელა ბოლოცეცხლა გავრცელებულია აზიაში (ბაიკალის ტბამდე), ჩრდილოეთ ირანსა და კავკასიაში. საქართველოში იგი ბინადრობს კავკასიონზე და მასთან დაკავშირებულ მთათა კალთებზე. მცირე კავკასიონის მთიანეთზე არ აღინიშნება. ვერტიკალურად აღწევს 3000-4000 მ ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. წითელმუცელა ბოლოცეცხლა ცხოვრობს ალპურ მდელოებზე, მალაღმთის ვიწრო, ღრმა და ბნელ ხეობებში, ხრამებში, მყინვარეული მორენების ნაშთებსა და მსხვილ ქვაყრილებზე. ადგილსამყოფლის ნაწილი დეგრადაციას განიცდის მეცხოველეობის ინტენსიური განვითარების გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. შედარებით მცირე არეალისა და მეჩხერი ბუდობების გამო მცირერიცხოვანია. ციფრობრივი მონაცემები არ არის.

გამრავლება. წითელმუცელა ბოლოცეცხლა ბუდებს იკეთებს კლდეთა ნაპრალებში და მიწაზე — ქვებს შუა. მაისში დებს 3-5 კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება ორ კვირამდე. კრუხობს მეტწილად დედალი, მამალი კი ხანდახან ენაცვლება მას.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ გაგვაჩნია.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. რიცხოვნობაში მკვეთრი ცვლილებები შემჩნეული არ არის, თუმცა მოსალოდნელია ადგილსამყოფელის ნაწილის დეგრადაციის გამო.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ბელურასნაირ ფრინველებზე ნადირობა აკრძალულია საქართველოს სამონადირეო კანონმდებლობით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; მოკვლისათვის ჯარიმა.

ინფორმაციის წყაროები: Сатунин, 1907; Базиев, 1970; ჟორდანი, 1978, 1979.

წითელფრთიანი კოჭობურა
Rhodopechys sanguinea **Güld., 1897**

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes
 ოჯახი — მთიულასებრნი — Fringillidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სპორადული გავრცელების მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. წითელფრთიანი კოჭობურა გავრცელებულია ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში, პალესტინაში, ირანში, სამხრეთ ამიერკავკასიაში, შუა აზიაში. საქართველოში განსახლდა მეზობელი სომხეთიდან და ამჟამად ახალქალაქის რაიონში ბუდობს. ჩვენში ამ ახალი სახეობის ბინადრობა ჯერ მხოლოდ სანყის სტადიაშია, სასურველია ამ საინტერესო ახალი ელემენტის შენარჩუნება.

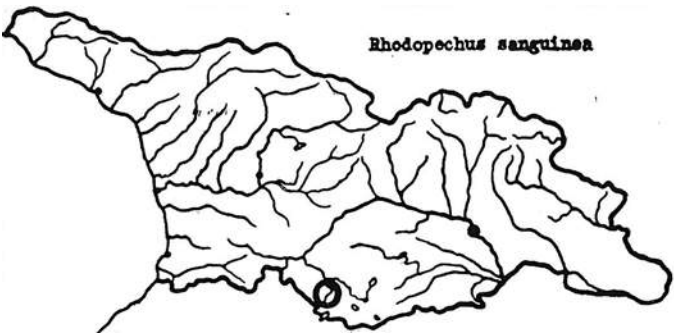
ადგილსამყოფელი, მათ ახლანდელი მდგომარეობა. წითელფრთიანი კოჭობურა ბინადრობს მთის მცენარეულით ღარიბ, ქვიან, თიხნარ კალთებზე. საქართველოში მისი ადგილსამყოფელი უშიშარ ზონაშია (საკმაოდ მიუვალა, ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისთვის ნაკლებ გამოსაყენებელი).

რიცხოვნობა ბუნებაში. მცირერიცხოვანია. ციფრობრივი მონაცემები არ გაგვაჩნია.

გამრავლება. წითელფრთიანი კოჭობურა ბუდობს წყვილებად ან მცირერიცხოვანი კოლონიების სახით. ბუდებს იკეთებს მიწაზე. მაისში დებს 3-5 კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 15-16 დღე-ღამე. კრუხობს მხოლოდ დედალი. გამრავლების ბიოლოგია სუსტადაა შესწავლილი.

Rhodopechus sanguinea

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. შესწავლილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. საქართველოში საბუდარ ადგილსამყოფელებში მკაცრი კლიმატური პირობებია. სხვა მონაცემები არ გაგვაჩნია.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მონაცემები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. ბელურასნაირ ფრინველებზე ნადირობა საქართველოს სამონადირეო კანონმდებლობით აკრძალულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1966, Иванов, 1976; Dathe, Potenko, Stübs, Vietinghoff-Schell, Wunderlich, 1976; ჟორდანია, 1979.

წითელი ლაჟო

Lanius senator Linnaeus, 1758

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes
ოჯახი — ლაჟოსებრნი — Laniidae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი წუსხა — საჭიროებს
ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი მცირერიცხოვანი ფრინველია და მისი რაოდენობა სულ უფრო მცირდება.

გავრცელება. გვხვდება ევროპაში, მცირე აზიაში, ირანში, ამიერკავკასიაში, ჩრდილო-დასავლეთსა და ცენტრალურ აფრიკაში, სირიაში, მესოპოტამიაში, პალესტინაში. საქართველოში სპორადულადაა გავრცელებული, საკმაოდ იშვიათია და მისი გავრცელება უკავშირდება ქსეროფიტულ მცენარეულობასა და ბუჩქნარს. ვერტიკალურად ვრცელდება 2700 მ-მდე ზღვის დონიდან. ჩვენში აღინიშნება მცხეთის მიდამოებში (ჯვრის მონასტერი, შიო მღვიმე), გარეჯის მონასტრის მახლობლად, „თბილისის ზღვის“ სამხრეთ ნაპირებზე, თეთრწყაროს, ახალციხის, ასპინძის, დედოფლისწყაროს რაიონებში. ყველგან მცირერიცხოვანია.

საბინადრო არეალი. მშრალი, ბუჩქოვანი ღია ადგილები, მთისწინები, ხევისპირები. ადგილსამყოფლის უმრავლესობა ადამიანის ინტენსიური სამეურნეო საქმიანობის გავლენას განიცდის.

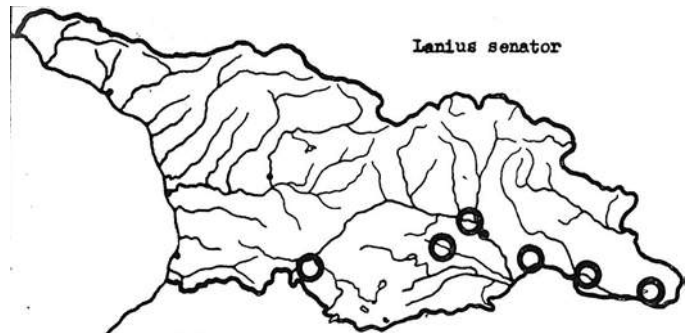
რიცხოვნობა ბუნებაში. ახალი საერთო მონაცემები არ არის. საქართველოს ფარგლებში მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. წითელთავა ლაჟო ბუდეს ბუჩქებზე იკეთებს. მაისში დებს 4-5 (7-მდე) კვერცხს. ინკუბაცია გრძელდება 16 დღე-ღამე. კრუხობს მარტოდედალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოგვეპოვება.

Lanius senator

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შესაძლებელია, შხამქიმიკატების სამეურნეო გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მონაცემები ხელთ არ გვაქვს.

დასაცავად მიღებული ზომები. სპეციალური ღონისძიებები არ ტარდება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობის ჩატარება მოსახლეობაში, საბუდარ ტერიტორიაზე შხამქიმიკატების რეგლამენტაცია.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; ჟორდანია 1979.

წითური ასპუჭაკა

Certicotrichas (Erythropygia) galactotes Temminck, 1820

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes

ოჯახი — შაშვისებრნი — Turdidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი არეალის მრავალ ადგილას ჩვეულებრივი ფრინველია; საქართველოში მეტად იშვიათი და მცირერიცხოვანია.

გავრცელება. წითური ასპუჭაკა გავრცელებულია: ევროპაში (პორტუგალია, სამხრეთ ესპანეთი, იუგოსლავია, საბერძნეთი), აზიაში (მცირე და შუა აზია, ამიერკავკასია, ირანი, ბელუჯისტანი, ავღანეთი, ჩრდილო-დასავლეთი ინდოეთი, სინას ნახევარკუნძული, სირია, პალესტინა) და აფრიკაში (მოროკო, ალჟირი, ეთიოპია, სუდანი, სომალი). საქართველოში გასულ საუკუნეში ამ ფრინველის რამდენიმე ეგზემპლარი მოინადირეს თბილისის მიდამოებში. ამჟამად იგი ბუდობს ვაშლოვანის ნაკრძალში.

საბინადრო არეალი. წითური ასპუჭაკა ბინადრობს ქსეროფიტულ ბიოტოპებში — ველებზე, უდაბნოებსა და ნახევრად უდაბნოებში — დაბალი ბუჩქნარის სარტყელში; მთის კალთებსა და ხეობებში, ანთროპოგენულ ლანდშაფტში. ადგილსამყოფლის უმრავლესობა განიცდის ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის ზეგავლენას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ცნობები არ გაგვაჩნია. საქართველოში ბუდობს რამდენიმე წყვილი.

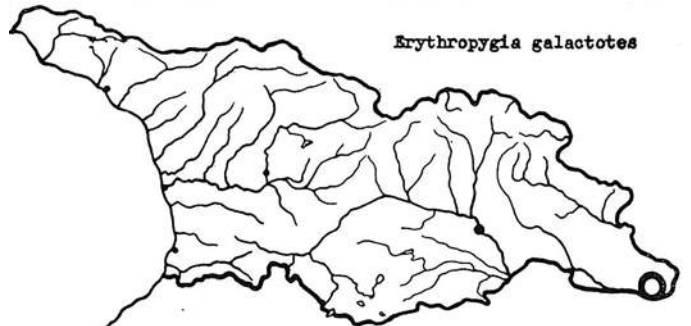
გამრავლება. წითური ასპუჭაკა ბუდობს ბუჩქებში ან მიწაზე. კვერცხდება ახასიათებს ორჯერ — აპრილის ბოლოს — მაისში და აგვისტოში. დებს 3-6 (ჩვეულებრივ 4) კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა ორი კვირა. კრუხობს მარტო დედალი, მამალი კი ამ დროს ზრუნავს მის საკვებზე.

კონკურენტები, მტრები დაავადებები. ცნობები არ გაგვაჩნია.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შხამქიმიკატების გამოყენება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მონაცემები არ გაგვაჩნია.

დასაცავად მიღებული ზომები. საქართველოში წითური ასპუჭაკა გავრცელებულია ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. შხამქიმიკატების გამოყენების რეგლამენტირება; ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Радде, 1885; Сатунин, 1907; Жордания, 1962; Сихарулидзе, 1974; ჟორდანია, 1979.

მოკლეთითა მგლინავა

Certhia brachydactyla Brehm, 1820

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes

ოჯახი — მგლინავასებრნი — Certhiidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფრინველია.

გავრცელება. გავრცელებულია დასავლეთ და სამხრეთ ევროპაში, მცირე აზიაში, დასავლეთ კავკასიაში, ჩრდილო აფრიკაში. მოკლეთითა მგლინავა დასავლეთ საქართველოში ბუდობს, ზამთარში კი — ნომადობისას — აღმოსავლეთ საქართველოში გვხვდება (ნომადობის სექტემბრიდან მარტამდე).

საბინადრო არეალი. მოკლეთითა მგლინავა ცხოვრობს ძველ ფოთლოვან ან შერეულ ტყეებში. ადგილსამყოფლები განიცდის ადამიანის სამეურნეო მოქმედების გავლენას; მათი ნაწილი დარღვეულია.

ულვაშა წინკანა

Panurus biarmicus Linnaeus, 1758

რიგი — ბელურასნაირნი — Passeriformes

ოჯახი — თოხიტარასებრნი — Paradoxornithidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

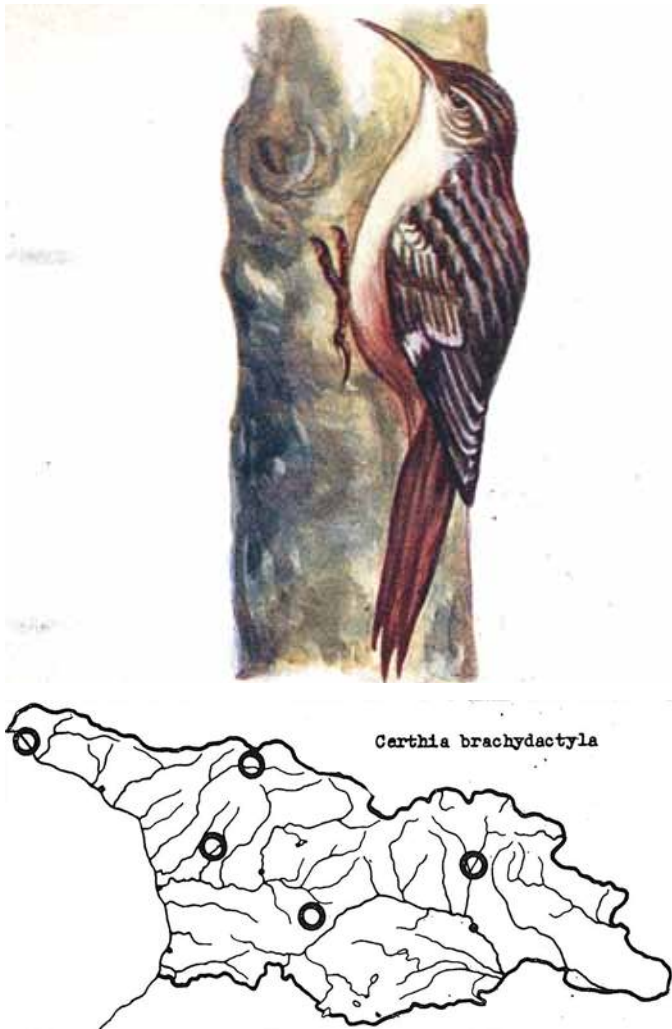
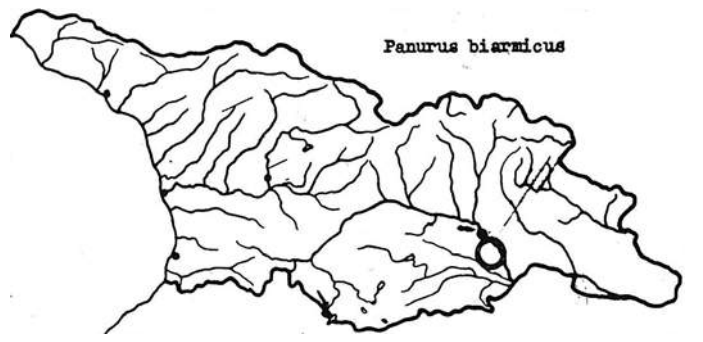
არეალის ფარგლებში სპორადულად გავრცელებული ფრინველია. საქართველოს ტერიტორიაზე იშვიათი და მცირერიცხოვანია.

გავრცელება. ულვაშა წინკანა გავრცელებულია ევროპისა და აზიის სამხრეთ ნაწილსა და ზომიერ სარტყელში. საქართველოში აღნიშნულია ლისის ტბაზე, დედოფლისწყაროს რაიონში, მდ. მტკვრის დაჭაობებულ ადგილებში — კარსნისხევთან და რუსთავისკენ მიმავალ გზაზე.

საბინადრო არეალი. ლერწამ-ლელქაში, მდინარეებისა და ტბების თხელი დაჭაობებული ადგილები. ადგილსამყოფელი საქართველოს ტერიტორიაზე ძირითადად მოსპობილია (კარსნისხევი დამშრალია, ლისის ტბა ადამიანის ინტენსიური მოქმედების ზონაშია და ა. შ.).

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი ციფრობრივი მონაცემები არ გავაჩნია.

გამრავლება. ულვაშა წინკანა ბუდეს იკეთებს ლერწმის ძირში. მარტის ბოლო რიცხვებში ან აპრილის პირველ ნახევარში დებს 5-7 (8-მდე) კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა 15-16 დღე-ღამე. დედალ-მამალი კრუხობს მორიგეობით.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მცირერიცხოვანია. ზუსტი ციფრობრივი მონაცემები არ არის.

გამრავლება. მოკლეთითა მგლინავა ბუდეს იკეთებს ფულუროში, ხის სქელი ქერქის ქვეშ, ხის ქერქის ან შენობების კედლების ნაპრალებში. კვერცხდება ზაფხულის განმავლობაში ორჯერადია — აპრილსა და ივლისში. თითო ჯერზე დებს 6-8 კვერცხს. ინკუბაციის ხანგრძლივობაა 15 დღე-ღამე. კრუხობს მარტო დედალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტია ნაწილობრივ შეიძლება გაუწიონ ჩვეულებრივმა მგლინავეებმა, ცოციებმა, წინკანებმა. მტრები და დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფლის ნაწილის დეგრადაცია, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, შესაძლებელია მხამქიმკატების გამოყენებაც.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. მონაცემები არ არის.

დასაცავად მიღებული ზომები. არავითარი ზომები არ არის მიღებული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში მგლინავეების დიდი სარგებლიანობის შესახებ.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1967; Иванов, 1976; ჟორდანი, 1979.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. საქართველოში ადგილსამყოფლის განადგურება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გვაქვს.

დასაცავად მიღებული ზომები. ბელურასნაირი ფრინველების მოკვლა აკრძალულია საქართველოს სამონადირეო კანონმდებლობით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუდობის ადგილსამყოფლის გამვლინება და მცირე ფართობის აღკვეთილების ან დაცული ტერიტორიების შექმნა.

ინფორმაციის წყაროები: Жордания, 1952; ჟორდანიას, 1979.

ციხეხახუხა

ჟორდანიას ლ., გველიჭამია არწივი. „საქართველოს ბუნება“, №6, 1978.

ჟორდანიას რ., შურთხები. „საქართველოს ბუნება“, №9, 1974.

ჟორდანიას რ., როჭო. „საქართველოს ბუნება“, №3, 1975.

ჟორდანიას რ., მთის არწივი. „საქართველოს ბუნება“, №4, 1976.

ჟორდანიას რ., დააკვირდით გედებს. „საქართველოს ბუნება“, №3, 1977.

ჟორდანიას რ., წითელმუცელა ბოლოცეცხლა. „საქართველოს ბუნება“, №4, 1978.

ჟორდანიას რ., შავარდენი. „საქართველოს ბუნება“, №9, 1978.

ჟორდანიას რ., იშვარი, ანუ ყარყატი. „საქართველოს ბუნება“, №11, 1978.

ჟორდანიას რ., საქართველოს იშვიათი ფრინველები. თბილისი, 1979.

ლამბარაშვილი ნ., ბურჯანაძე ვ., საქართველოს ნადირ-ფრინველი. თბილისი, 1966.

ყურაშვილი ბ., ცხოველებისა და ადამიანის ტრემატოდები საქართველოში. თბილისი, 1961.

ჯანაშვილი ა., საქართველოს ცხოველთა სამყარო, ტ. III — ხერხემლიანები. თბილისი, 1963.

Базиев Д. Х., Современное распространение и численность каспийского улара в Закавказье. — <<Зоологический журнал АН СССР>>, т. XLVI, вып. 5, 1967.

Базиев Д. Х., Интерьерная характеристика кавказской краснобрюхой горихвостки и горихвостки-чертушки. — <<Экология>>, 2 1970.

Базиев Д. Х., Улары Кавказа. Экология, морфология, Эволюция. Л., 1978.

Бёме Р. Л., Птицы центрального Кавказа. — <<Уч. Зап. Сев. — Осет. Гос. Педагогического института им. К. Хетагурова>>, т. XXIII, в. I, Орджоникидзе, 1958.

Вильконский Ф. В., Орнитологическая фауна Орнитологической фауны Аджарии, Гурии и сев.— вост. Лазистана. — <<Материалы к познанию фауны и флоры Российской империи>> вып. III, М., 1897.

Жордания Р. Г. Орнитофауна Малого Кавказа (в границах Грузинской ССР). Тбилиси, 1962.

Жордания Р. Г., К изучению Орнитофауны Малого Кавказа (Орнитофауна окрестностей Бахмаро). — <<Вестник Гос. Музея Грузии им. Акад. С.Н. Джанашиа АН ГССР>>, т. XXI — А, Тбилиси, 1963.

Жордания Р. Г., Новые данные о короткопалой пищухе на Кавказе. <<Сообщ. АН ГССР>>, т. XLVIII, 2, Тбилиси, 1967.

Жордания Р. Г., Гогилашвили Г. С., Птицы Лихского хребта и определенных мест. Тбилиси, 1969.

Жордания Р. Г., Серый журнал в Грузии. <<Вестник Гос. Музея Грузии им. С. Н. Джанашиа АН ГССР>> т. XXVI — XXVII — А, Тбилиси, 1970.

Жордания Р. Г., Птицы Колхидской низменности. <<Ер. Ебилиского университета>>, т. 192 (серия химия-биология). Тбилиси, 1977.

Иванов А. И., Каталог птиц СССР. Л. 1976.

<<Красная книга СССР>>. М., 1978.

Курашвили Б. Е., Гельминты охотничье-промысловых птиц Грузии в фаунистическом и экологическом освещении. Монография, М., 1957.

Курашвили Б. Е., Акантоцефалы животных в Грузии. Тбилиси, 1967.

Кутубидзе М. Е., Результаты изучения биологии куриных Карталино-Кахетинского плоскогорья. Автореф. канд. Дисс., Тбилиси, 1955.

Михаловский И. Д., Орнитологические наблюдения в Закавказье летом 1878 года. — <<Тр. СПб общ-ва Устествоиспытателей>>, т. XI вып. I, СПб, 1880.

<<Птицы Советского союза>>, под ред. Г. П. Дементьева и Н. А. Гладкова, т. I-VI. М., 1951-1954.

Радде Г. И., Орнитологическая фауна Кавказа (OrnisCaucasica). Систематическое и биолого-географическое описание кавказских птиц. Тифлис, 1884 (на обложке 1885).

Сатунин К. А., Материалы к познанию птиц Кавказского края. — <<Зап. Кавказского отделения Императорского Русского Географического общ-ва>>, т. XXVI вып. 3 Тифлис, 1907.

Сихарулидзе З. Д., К биологии кавказского тетерева. <<Орнитология>>, вып. 11, М., 1974.

Сихарулидзе З. Д., Гнездование рыжих славков в Грузии. Материалы VI всес. Орнитол. Конф. М., 1974.

Степанян Л. С., История рода Regulus позиций теории берингийских континентальных связей. — <<Журн. Общей биологии>>, т. XXVII, 6, М., 1966.

Цветников Е. В., Орнитологические наблюдения в окрестностях Белого Ключа. — <<Материалы к познанию флоры и фауны Российской империи>>, отд. Зоологич., Вып V, М., 1901.

Чхиквишвили И. Д., Материалы по орнитофауне Джавахетии (в сборнике <<Джавахетия>>: материалы по изучению ресурсов Ахалкалакского нагорья). Тифлис, 1933.

Jordania R., Der Kranich in Georgien. Der Falke, N 4, Leipzig [Jena] Berlin, 1971.

Stresemann E., Portenko L. A., maeursberger G., Atlas de Verbreitung palaearktischer Vögel, 3. Lieferung. Akademie-Verlag. Berlin, 1971.

Dathe H., Portenko L. A., Stübs J., Vietinghoff-Schell E. V., Wunderlich K., Atlas der Verbreitung palaerktischer Vögel, 5. Lieferung. Akademie-verlag. Berlin. 1976.

გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

ბრძელფეხა სცინკი
Eumeces schneideri Daud., 1802

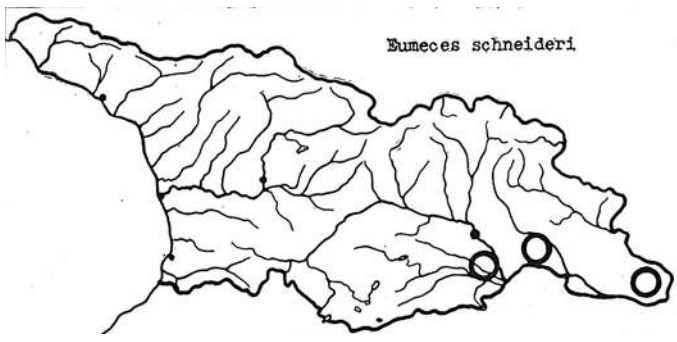
რიგი — ქერცლიანები — Squamata
ოჯახი — სცინკისებრნი — Scincidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სტაბილურად მცირერიცხოვანია.

გავრცელება. გავრცელებულია ჩრდილო აფრიკაში, წინა და შუა აზიაში, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. საქართველოში გვხვდება დავით გარეჯში, შირაქში, ქვემო ქართლში.

საბინადრო არეალი. ქსეროფიტული ადგილები.
რიცხოვნობა ბუნებაში. ხუთი წლის განმავლობაში აღირიცხა რამდენიმე ცალი.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოიპოვება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ მოიპოვება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მოპოვების აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Мухелишвили, 1970.

დასავლური მახრჩობელა
Eryx jaculus Linnaeus, 1758

რიგი — ქერცლიანები — Squamata
ოჯახი — მახრჩობელასებრნი — Boidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — მონაცვლადი (VU)

გავრცელება. გვხვდება ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, კავკასიაში, პალესტინაში, სირიაში, ირანში, ერაყში, ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში; საქართველოში — ქვემო ქართლში, გარე კახეთში, შირაქში, თბილისის მიდამოებში.

საბინადრო არეალი. მშრალი, გვალვიანი, ველის ან ნახევრად უდაბნოს მცენარეულობით დაფარული ადგილები.

რიცხოვნობა ბუნებაში. უმნიშვნელოა. შირაქში მთელი დღის განმავლობაში სპეციალური ძებნისას შეიძლება არც ერთი ცალი არ შეგვხვდეს. სხვა ადგილებშიც მახრჩობელასთან შეხვედრა შემთხვევით ხასიათს ატარებს. შედარებით უფრო ხშირად გვხვდება კუმისის მიდამოებში — დღის განმავლობაში საშუალოდ 1-2 ინდივიდი. თბილისის მიდამოებში (დელისში, ავჭალაში) უფრო ფართოდ იყო გავრცელებული, ვიდრე ამჟამად.

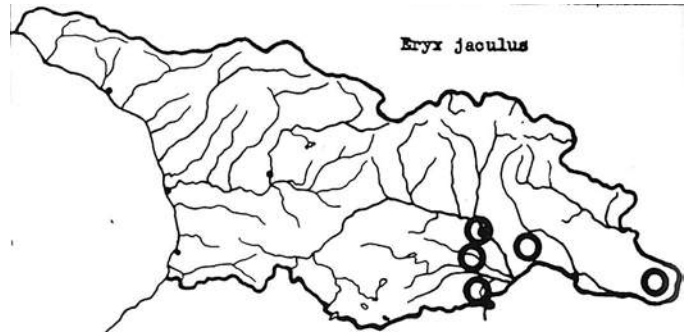
გამრავლება. კვერცხცოცხლადმშობიარეა, აგვის-

ტოს ბოლოს — სექტემბრის დასაწყისში 20-მდე ნაშიერს შობს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოიპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფლის სასოფლო-სამეურნეო ათვისება, რაც უარყო-

ფით ზეგავლენას ახდენს მახრჩობელას რიცხოვნობაზე, განსაკუთრებით თბილისის მიდამოებში.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ მოიპოვება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მოპოვების აკრძალვა სტუდენტთა პრაქტიკის პერიოდში.

ინფორმაციის წყაროები: РОСТМБЕКОВ, 1930; МУСХЕЛИШВИლი, 1970.

იშვიათი სახეობები, რომლებსაც ჯერჯერობით არ ემუქრება გადაშენება, მაგრამ გვხვდება ისე ცოტა ან იმდენად მცირე ტერიტორიაზე, რომ შესაძლოა სწრაფად გადაშენდეს

ბრძელი მცურავი

Zamenis longissimus (Elaphe longissima Laurenti), 1768

რიგი — ქერცლიანები — Squamata
ოჯახი — ანკარასებრნი — Colubridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი მცირერიცხოვანია, გადაშენების გზაზე მდგარი ფორმაა.

გავრცელება. გრძელი მცურავი გავრცელებულია სამხრეთ-დასავლეთსა და ცენტრალურ ევროპაში, დასავლეთ უკრაინაში, მოლდავეთში, კავკასიაში, მცირე აზიაში, ირანში. საქართველოში გვხვდება თბილისის და ლაგოდეხის მიდამოებში, ლიხის ქედზე, სოხუმთან, სამეგრელოში, ქუთაისის რაიონში, ტყიბულთან, ბათუმის მიდამოებში, ვერტიკალურად აღწევს 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. გრძელი მცურავი ბინადრობს ტყეებში, ბუჩქნარებში, მთის ფერდობებზე, თავს აფარებს ტყეებში, ბუჩქნარებში, მთის ფერდობებზე, თავს აფარებს კლდეთა ნაპრალებს, ხის ფულუროებს, ფიჩხის გროვას, ნაყარ ფოთლებსა და სხვ. კარგად დახობავს ხეებზე. ადგილსამყოფლები განიცდის ადამიანის სამეურნეო მოქმედებას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მონაცემები არ არის.

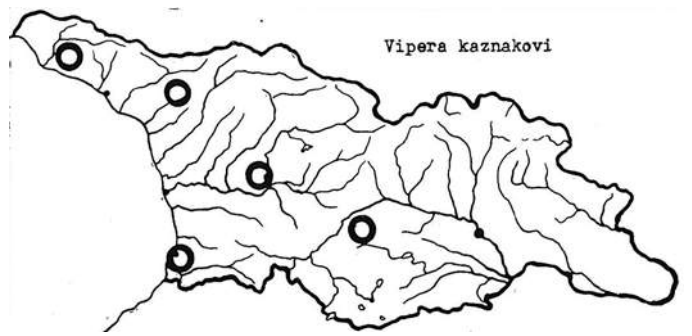
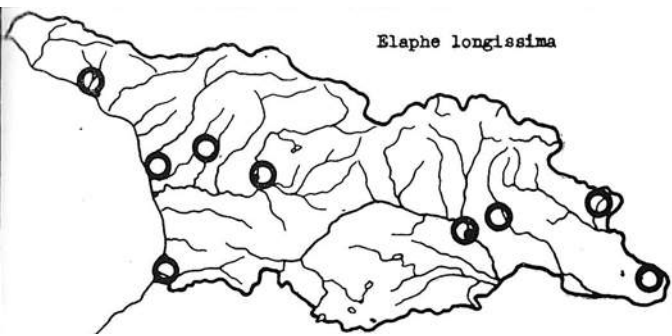
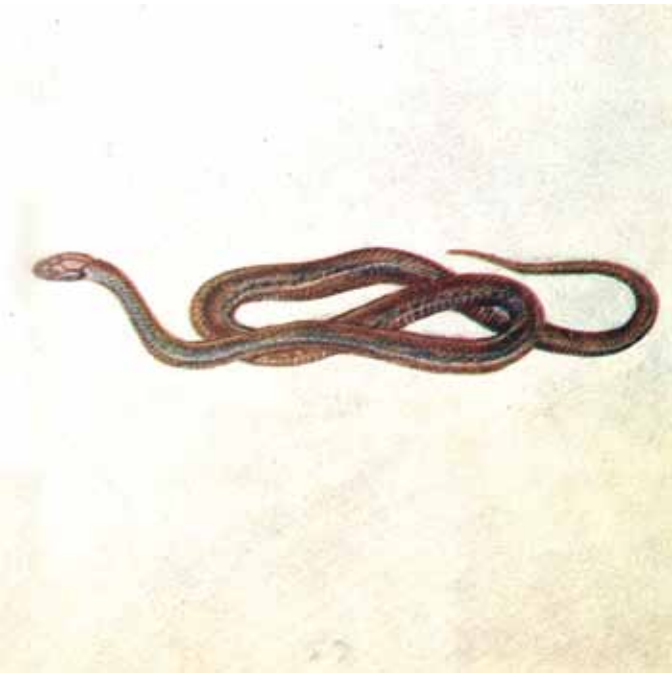
გამრავლება. გრძელი მცურავების შეუღლება ხდება მაისის დასაწყისში. ივლისის შუა რიცხვებში დედალი ყრის 4-9 კვერცხს. ნაშიერები იჩეკებიან სექტემბერში, ხოლო სქესობრივ სიმწიფეს აღწევენ სამი წლის ასაკში (ვარაუდით).

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. საბინადრო ადგილების ანთროპოგენიზაცია, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა, მოსახლეობის მიერ დახოცვა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. შეუსწაველია.

დასაცავად მიღებული ზომები. შეტანილია „საერთაშორისო წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბინადრო ადგილსამყოფლის ზუსტი აღრიცხვა; რიცხოვნობის ზუსტი დადგენა. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში. მოკვლისათვის დაჯარიმება.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; მუხელიშვილი, 1970; Банников и соавт., 1971, 1977; Фишер и соавт., 1976.

**კავკასიური გველგესლა
Vipera Kaznakovi Nikolsky, 1910**

რიგი — ქერცლიანები — Squamata
ოჯახი — გველგესლასებრნი — Viperidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

საქართველოს წითელი წუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

ვინრო არეალის მქონე კავკასიის ენდემური ფორმაა.

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება: აფხაზეთში, სვანეთში, სამეგრელოში, რაჭაში, ქუთაისის რაიონში, ოზურგეთის რაიონში, აჭარაში, ლიხის ქედის დასავლეთ კალთებზე, ბორჯომის ხეობაში (ბანისხევი).

საბინადრო არეალი. კავკასიური გველგესლა ბინადრობს ტყეებში, მდინარეთა დაჭაობებულ ხეობებში, სუბალპურსა და ალპურ მდელოებზე. მისი საბინადრო ტერიტორიის დიდი ნაწილი მოქცეულია ინტენსიური ანთროპოგენიზაციის ზონაში.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მცირერიცხოვანია. ზუსტი რიცხოვრივი მონაცემები არ გაგვანია.

გამრავლება. შეუსწავლელია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. საბინადრო ადგილების ათვისება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისათვის; შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. მონაცემები არ გაგვანია. რამდენიმე ინდივიდი წლების მანძილზე ჰყავდათ თბილისის უნივერსიტეტის ჰერპეტოლოგიურ ლაბორატორიაში.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. შეუსწავლელია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბინადრო

ადგილსამყოფლის ზუსტი დადგენა-დაცვის მიზნით. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობასი. მოკვლის ან ნებართვოდ მოპოვებისათვის დაჯარიმება.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Джавахишвили, Жордания, 1977, 1981; Бакрадзе, 1969; Баников и соавт., 1971, 1977.

ცხვირქოსანი გველგესლა
Vipera ammodytes Linnaeus, 1758

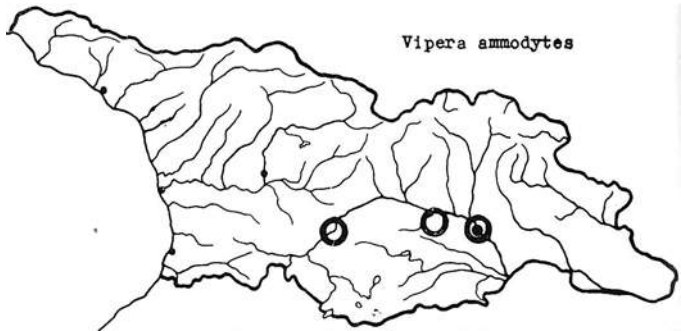
რიგი — ქერცლიანები — Squamata
ოჯახი — გველგესლასებრნი — Viperidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფორმაა.

გავრცელება. ცხვირქოსანი გველგესლა გავრცელებულია სამხრეთ-დასავლეთ ევროპასა და დასავლეთ აზიაში. საქართველოში გვხვდება თრიალეთსა და მესხეთის ქედებზე. ვერტიკალურად გავრცელებულია 1700 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ცხვირქოსანი გველგესლა ბინადრობს მთების ქვალორლიან კალთებზე, გვხვდება მთის ტყეებში, ბუჩქნარებში, ადამიანის საცხოვრებელი ადგილის ახლოს. თავს აფარებს ძველ შენობათა ნანგრევებს, ქვის ყორეებს, ქვებსა და ლოდებს. მისი საბინადრო ადგილსამყოფლები უმეტესად ათვისებულია ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გამო.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი მონაცემები არ არის. საქართველოს ტერიტორიაზე მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. ცხვირქოსანი გველგესლების შეუღლება ხდება მარტ-აპრილში. აგვისტოს დამლევს — სექტემბრის შუა რიცხვებამდე დედალი შობს 20-მდე ნაშიერს, რომელთა სიგრძეც 20-23 სმ-ია.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის. შესაძლებელია, კონკურენტია გაუნიოს კატისთვალა გველმა ან სხვა ქვეწარმავალმა.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. საბინადრო ადგილების ათვისება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისათვის; მოპოვება კოლექციებისათვის და სამედიცინო მიზნით; შემანუხებელი ფაქტორების გაზრდა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საბინადრო ადგილსამყოფლისა და რიცხოვნობის ზუსტი აღრიცხვა. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში; მოკვლისა და უნებართვო ჭერისათვის — ჯარიმა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Джавахишвили, Жордания, 1977, 1981; Мухелишვილი, 1970; Банников и соавт., 1971, 1977; Фишер и соавт., 1976.

მელთაშუაზღვის კუ
Testudo graeca Linnaeus, 1758

რიგი — კუსნაირნი — Testudines
ოჯახი — კუსებრნი — Testudinidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

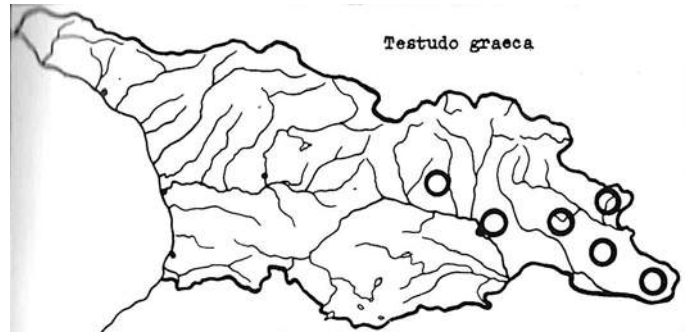
საკმაოდ იშვიათი, მცირერიცხოვანი ფორმაა.

გავრცელება. ხმელთაშუა ზღვის კუ გავრცელებულია ევროპაში (სამხრეთ ესპანეთი, ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთი ნაწილი), ამიერკავკასიაში, ჩრდილოეთ აფრიკასა და წინა აზიაში (სირია, ირანი, ერაყი). ბინადრობს აღმოსავლეთ საქართველოში. ვერტიკალურად გავრცელებულია 1100 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ხმელთაშუაზღვის კუ ბინადრობს ველებზე, მიდვრებში, მთების ფერდობებზე, ახოებში, ტყეებში, ბუჩქნარებში, სათიბებში, ანთროპოგენურ ლანდშაფტზე.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მონაცემები ხელთ არ გვაქვს. საქართველოში საკმაოდ მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. ხმელთაშუა ზღვის კუთა შეუღლება ხდება აპრილ-მაისში. ივნისიდან მოყოლებული სამჯერ დებს 2-8 კვერცხს (თითოეულ ჯერზე). კვერცხებს ფლავს თავისსავე ამოთხრილ ორმოებში. ინკუბაცია

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. ადგილსამყოფლის უმეტესობის ათვისება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობისათვის, შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა. რეპროდუქციის არასტაბილურობა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. მონაცემები არ გაგვანჩია. ხშირად ჰყავთ ზოოპარკებში, ტერასრიუმებში, ოჯახებშიც.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ გაგვანჩია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი საუბრები მოსახლეობაში; შესაძლებელია ხელოვნური მოშენება და ბუნებაში გაშვება. დაჭერისათვის დაჯარიმება.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; მუსხელიშვილი, 1970; Банников и соавт., 1971, 1977; Джавахишвили, Жордания, 1977, 1981;

გრძელდება 2-3 თვეს. შემოდგომის მიწურულში ხმელთაშუა ზღვის კუ იმალება სოროებში (მაჩვის, მელას და სხვ.) და აქ ეძლევა ზამთრის ძილქუსს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ არის.

ლიტერატურა

ჯანაშვილი, ა., საქართველოს ცხოველთა სამყარო, ტ. III, ხერხემლიანები, თბ. 1963.

Бакрадзе М. А., Новые данные о распространении кавказской гадюки (*Vipera kaznakovi nikolsky*) — «Сообщ. АН ГССР», 56, 2, 1969.

Баников А. Г., Даревский И. С., Рустамов А. К., Земноводные и пресмыкающиеся СССР. М., 1971.

Банников А. Г., Даревский И. С., Ищенко В. Г., Рустамов А. К., Щербак Н. Н., Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР, М., 1977.

Джанашвили А. Г. И Жордания Р. Г., Распространение

в Грузии земноводных и пресмыкающихся, включенных в «Красную книгу СССР». Вопросы герпетологии (IV Ввес. герпетол. Конф.), Л., 1977.

Джанашвили А. Г., Жордания Р. Г., Редкие и малочисленные земноводные и пресмыкающиеся Грузии и их охрана. Вопросы герпетологии (V Ввес. герпетол. Конф.), Л., 1981.

მუსხელიშვილი Т. А., Пресмыкающиеся Восточной Грузии. Тб., 1970.

Ростомбеков В. Н., Материалы к изучению герпетофауны окрестностей Тифлиса. «Закавказский краеведческий сб.», Тб., 1930.

გამქრალი ან მიუვალ ადგილებში შემორჩენილი სახეობები

სირიული მყვარი

Pelobates syriacus Boett., 1889

რიგი — უკულო ამფიბიები — Anura

ოჯახი — მყვარისებრნი — Pelobatidae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს ნითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სტაბილურად მცირერიცხოვანია.

გავრცელება. გვხვდება სირიაში, მცირე აზიაში, ბულგარეთში, ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, სამ-

ხრეთ ამიერკავკასიაში; საქართველოში აღნიშნული იყო მხოლოდ თბილისის მიდამოებში.

საბინადრო არეალი. ტბები, ტბორები, ჭაობები. გენერლის ტბა (კოჯორი) ამჟამად ამომშრალია. კუს ტბის ნაპირები გადაქცეულია დასვენების ზონად.

რიცხოვნობა ბუნებაში. უკანასკნელი წლების მანძილზე არავის შეხვედრია საქართველოს ტერიტორიაზე.

გამრავლება. ქვირითს ყრის მარტ-მაისში, მეტამორფოზი გრძელდება 65-85 დღეს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოიპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ცნობები არ მოიპოვება.

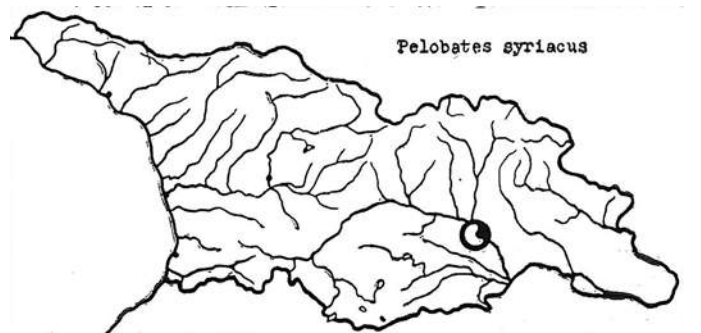
ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ მოიპოვება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა პოვნის ყველა შემთხვევის რეგისტრაცია და სპეციალური გამოკვლევები ეკოლოგიაზე, რომელიც ჩვენს პირობებში შეუსწავლელია.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; ჟორდანი, 1975; Терентьев, Чернов, 1949; Ванников, Даревский, Рустамов, 1971.

იშვიათი სახეობები, რომლებსაც ჯერჯერობით არ ემუქრება გადაშენება, მაგრამ გვხვდება ისე ცოტა ან იმდენად მცირე ტერიტორიაზე, რომ შესაძლოა სწრაფად გადაშენდეს

მცირეაზიური ტრიტონი

Ommatotriton vittatus (Jenyns, 1835)

რიგი — კუდიანი ამეიბიები — Caudata

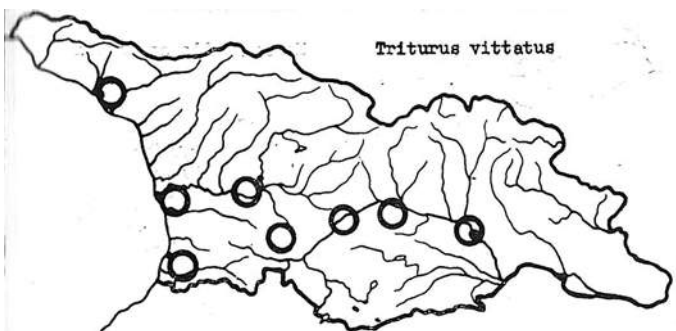
ოჯახი — სალამანდრისებრნი — Salamandridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, გადაშენების გზაზე მდგომი სახეობაა.

გავრცელება. გავრცელებულია კავკასიაში, მცირე აზიაში, სირიაში. საქართველოში გვხვდება თელავის, ბორჯომის, წყალტუბოს, ოზურგეთის, ქობულეთის,

გაგრის, სოხუმის რაიონებში, თბილისის მიდამოებში, ფოთისა და ბათუმის მისაღვერებში, ლაგოდეხის რაიონში (ჭიაურის ტყეში). ვერტიკალურად აღწევს 2750 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს, ტბებში, ტბორებში, გუბეებში, ჭაობებში. ზოგი ცნობით, ზაფხულსა და ზამთარს ატარებს ხმელეთზე; სხვა დროს წყალსატევებში ცხოვრობს. ადგილსამყოფელი უცვლელია; ზოგან განიცდის ადამიანის ზემოქმედებას.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ზუსტი ცნობები რიცხოვნობის შესახებ არ გავაჩნია. ყველგან მცირერიცხოვანია.

გამრავლება. მრავლდება აპრილ-ივნისში. ლარვა მეტამორფოზს ამთავრებს მაშინ, როდესაც მიაღწევს 28-32 მმ სიგრძეს.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. კონკურენტები ცნობილი არ არის. ბუნებრივი მტრებიდან აღსანიშნავია ანკარები, ბაყაყები და თევზები, რომლებიც დიდი რაოდენობით სპობენ თავკომბალებს; მათ სპობენ მოცურავე ხოჭოებიც, დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფლის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. სათანადო ხელშეწყობისას ტყვეობის პირობებში ადვილად მრავლდება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Ваникоვი соавт., 1971: 1977.

კავკასიური ჯვრიანა

Pelodytes caucasicus Boulenger, 1896

რიგი — უკუდო ამეიბიები — Anura

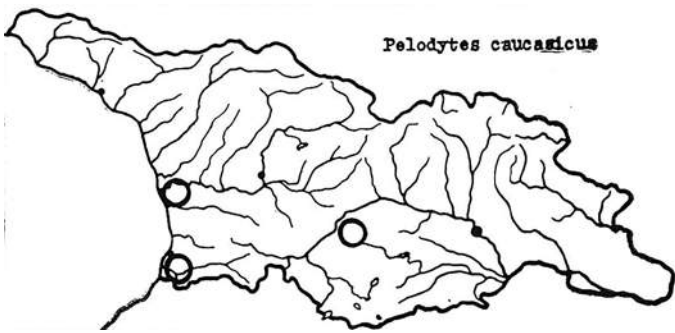
ოჯახი — მყვარისებრნი — Pelobatidae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი იშვიათი, გადაშენების გზაზე მდგარი სახეობაა.

გავრცელება. მოიპოვება კავკასიაში. საქართველოში გავრცელებულია ბორჯომის რაიონში, ლაგოდეხის

მახლობლად, აჭარაში, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე. ვერტიკალურად აღწევს 2300 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საბინადრო არეალი. ბინადრობს ტბების, ტბორების, მდინარეების, ნაკადულების სანაპიროებთან.

რიცხოვნობა ბუნებაში. ყველაგან მცირერიცხოვანია. ზუსტი ცნობები რიცხოვნობის შესახებ არ გაგვაჩინია.

გამრავლება. ქვირითს ყრის ივნის-აგვისტოში. ლარვის მეტამორფოზი გრძელდება 75-80 დღემდე და, როგორც წესი, მთავრდება მომდევნო სეზონში.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილების მიზეზები. შესაფერისი ადგილსამყოფელის ნაკლებობა. შემანუხებელი ფაქტორების ზრდა.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობილი არ არის.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოგვეპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართო ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963; Ванникови соавт., 1971: 1977.

კავკასიური სალამანდრა *Mertensiella caucasica* (Waga, 1876)

რიგი — კუდიანი ამფიბიები — Caudata
ოჯახი — სალამანდრისებრნი — Salamandridae

სტატუსი

ენდემი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

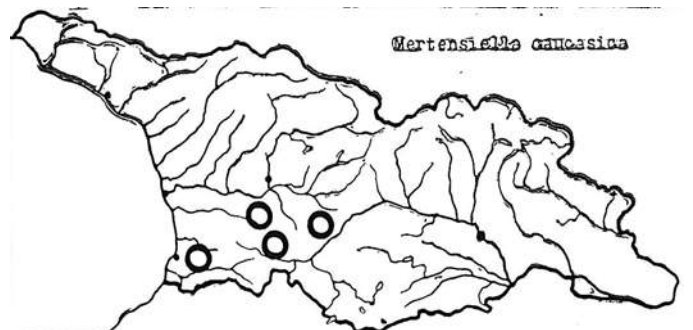
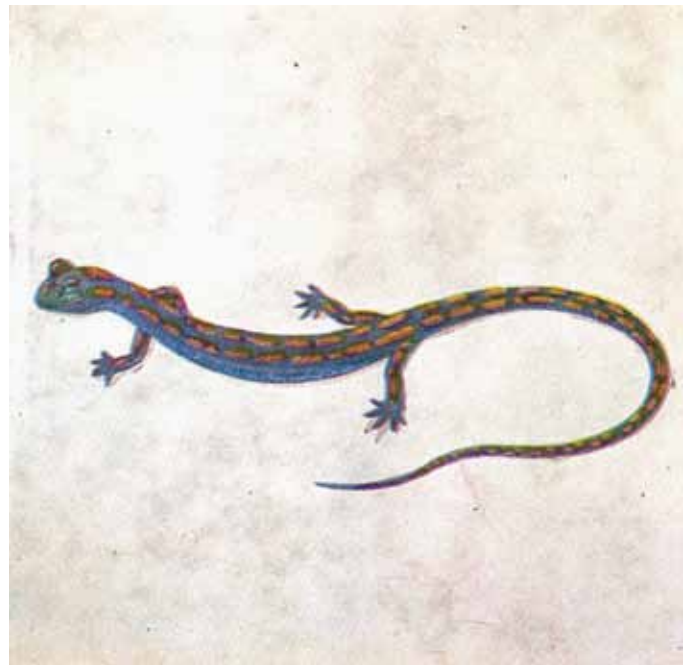
გავრცელება. მოიპოვება ამიერკავკასიასა და მცირე აზიაში; საქართველოში გვხვდება აჭარა-იმერეთის ქედზე და თრიალეთის ქედის უკიდურეს დასავლეთ ნაწილში.

ადგისამყოფელნი, მათი ახლანდელი მდგომარეობა. მთის ცივი ნაკადულები, ტენიანი ღელეები.

რიცხოვნობა ბუნებაში. საშუალოდ 10 ინდივიდი 1 კმ-ის ფარგლებში.

გამრავლება. კვერცხმდებელია, ივნისის დასაწყისში ყრის 90-მდე დიდი ზომის ქვირითს. განვითარების ვადები ცნობილი არ არის.

კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ცნობები არ მოიპოვება.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ცნობები არ მოიპოვება.

ტყვეობაში მყოფი ცხოველების რაოდენობა. ცნობები არ მოიპოვება.

გამრავლება ტყვეობის პირობებში. ცნობები არ მოიპოვება.

დასაცავად მიღებული ზომები. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სალამანდრების მოპოვების აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანაშვილი, 1963.

ლიტერატურა

ჟორდანიას ლ., მყვარი, „საქართველოს ბუნება“ №1, 1975.

ჯანაშვილი, ა., საქართველოს ცხოველთა სამყარო, ტ. III, ხერხემლიანები, თბ. 1963.

Бакрадзе М. А., Новые данные о распространении кавказской гадюки (*Vipera kaznakovi nikolsky*) — «Сообщ. АН ГССР», 56, 2, 1969.

Баникои А. Г., Даревский И. С., Рустамов А. К., Земноводные и пресмыкающиеся СССР. М., 1971.

Банников А. Г., Даревский И. С., Ищенко В. Г., Рустамов А. К., Щербак Н. Н., Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР, М., 1977.

Джанашвили А. Г. и Жордания Р. Г., Распространение

в Грузии земноводных и пресмыкающихся, включенных в «Красную книгу СССР». Вопросы герпетологии (IV Всес. герпетол. Конф.), Л., 1977.

Джанашвили А. Г., Жордания Р. Г., Редкие и малочисленные земноводные и пресмыкающиеся Грузии и их охрана. Вопросы герпетологии (V Всес. герпетол. Конф.), Л., 1981.

Мухелишвили Т. А., Пресмыкающиеся Восточной Грузии. Тб., 1970.

Ростомбеков В. Н., Материалы к изучению герпетофауны окрестностей Тифлиса. «Закавказский краеведческий сб.», Тб., 1930.

Терентьев П. В. и Чернов С. А., Определитель пресмыкающихся и земноводных. М., 1949.

გამძრალი ან მიუვალ აღბილებში შემორჩენილი სახეობები

ატლანტური ზუთხი (ფორონჯი)

Acipenser sturio Linné, 1758

რიგი — ზუთხისნაირნი — Acipenseriformes

ოჯახი — ზუთხისებრნი — Acipenseridae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CR)

იშვიათი, მცირერიცხოვანი, გადაშენების გზაზე მდგარი სახეობაა.

გავრცელება. ისტორიულად ზუთხისნაირ თევზებს შორის ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო. ბინადრობდა ჩრდილოეთის, ხმელთაშუა, ბალტიის და შავი ზღვების აუზებში, აგრეთვე საფრანგეთის მდინარე ჟირონიასა და ესპანეთის მდინარე გვადალკვივირში. ატლანტის ოკეანის დასავლეთ სექტორში იგი გავრცელებული იყო მდინარე წმინდა ლავრენტისა და მდინარე ჰუდონის აუზებში. ატლანტური ზუთხი მოხსენიებულია ევროპის ყველა ენაზე, რაც ადასტურებს მის ფართო არეალს წარსულში.

საბინადრო არეალი. ატლანტური ზუთხი ევროპისა და ჩრდილო ამერიკის აღმოსავლეთ ნაწილის მდინარე-

ებში ფაქტიურად მოიხპო. უკანასკნელი ეგზემპლარი მდინარე ელბაში დაჭერილ იქნა 1883 წელს და ინონიდა 415,5 კგ-ს, ზომით 5 მ აღწევდა. საქართველოში მდინარე რიონია ერთ-ერთი, სადაც აღინიშნება ამ სახეობის ბუნებრივი კვლავნარმოება. მდინარე რიონში ბოლო წლებში ჩვენს მიერ მოპოვებული ატლანტური ზუთხის ზომა შეადგენდა 215 სმ, წონა — 68 კგ. ცნობილია მდინარე რიონში დაჭერილი 115 კგ-იანი ატლანტური ზუთხიც.

რიცხოვნობა ბუნებაში. მდინარე რიონში სექსობრივი სიმწიფის მწარმოებლების რიცხვი არ აღემატება 100 ეგზემპლარს, რაც სავსებით საკმარისია სახეობის ხელოვნური გამრავლებისათვის.

გამრავლება. ატლანტური ზუთხი ქვირითს ჰყრის 3 — 4 წელიწადში ერთხელ. მდინარეში გასამრავლებლად სვლას იწყებს აპრილიდან ივნისამდე, ზღვიდან 120-130 კმ-ის დაშორებით, მდინარე რიონში, სოფ. ბაში-ვარციხის მონაკვეთზე.

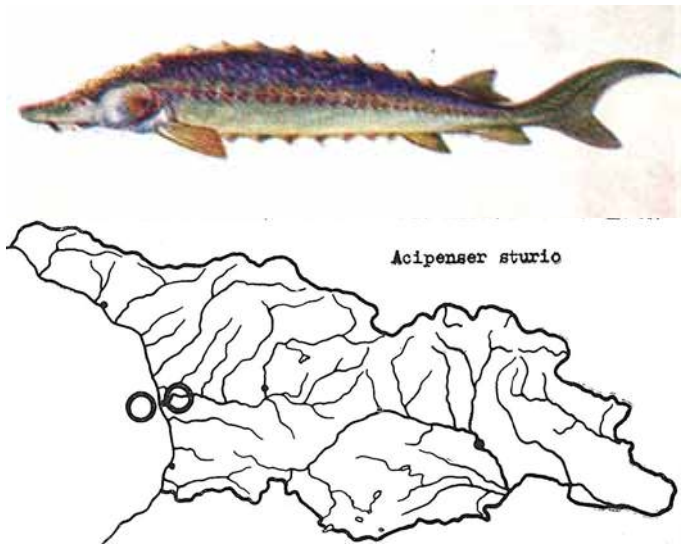
კონკურენტები, მტრები, დაავადებები. ატლანტური ზუთხი მტაცებელია, შავ ზღვაში საკვებით კარგად არის უზრუნველყოფილი; ძირითადად იკვებება ქაფშიატი და სხვა წვრილი თევზებით. ამ ზუთხის ლიფსიტებს არ ჰყავთ საკვებში კონკურენტები, ვინაიდან, როგორც სიცივის ამტანი თევზი, ზუთხისნაირებში ყველაზე ადრე იწყებს მიგრაციას გამრავლებისათვის. ადრე სტადიაზე, მისი ქვირითისა და ლარვეების ბუნებრივ მტრებად შეიძლება ჩაითვალოს მდინარე რიონის ზოგიერთ თევზი: წვერა, ლოქო და სხვა. ჩამოყალიბებულ ახალგაზრდა თაობას (2-4 სმ), რომელის უკვე შედის ზღვაში, პრაქტიკულად მტრები არა ჰყავს. დაავადებები ცნობილი არ არის.

რიცხოვნობის ცვლილებების მიზეზები. ზუთხის რიცხოვნობის კატასტროფული დაცემის მიზეზებია: მდინარეთა დინების რეგულირება კაშხალების აშენებით, სატოფე ადგილების დაბინძურება სამრეწველო ნარჩენებით, ტოფობის პერიოდში მისი ჭერის სიაღვლე და რენვა ზღვაში.

დასაცავად მიღებული ზომები. აკრძალულია თევზის ჭერა იმ ადგილებში, სადაც ბინადრობს და ტოფობს ატლანტური ზუთხი.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ატლანტური ზუთხის ხელოვნური კვლავნარმოებისათვის ქარხნის აშენება.

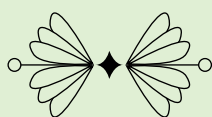
ინფორმაციის წყაროები: Нинуа, 1976, 1979; ნინუა, ბოლქვაძე, შავერდაშვილი, 1966; შავერდაშვილი, ნინუა, ბოლქვაძე, 1967; ნინუა, 1976.

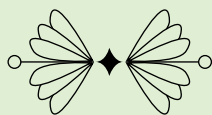
ლიტერატურა

Мартин Ю. Б., Биология и промысел Acipensersturio в Черном море. <<Зоол. Журн>>, т. XVIII, вып. 3, 1939.
 Нинуа Н. Ш., Болквадзе Л. Д., Шавердашвили Р. С., Материалы по изучению островных юго-восточной части Черного моря. <<Тр. Груз. НИРС>>, т. XI, 1966.
 Нинуа Н. Ш., Атлантический осетр р. Риони. Монография изд. <<Мецниереба>>, Тбилиси, 1976.

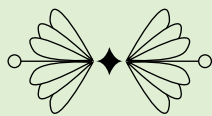
Нинуа Н. Ш., Пути сохранения осетровой фауны и развитие промышленного осетроводства в бассейне р. Риони. <<Вестник Госмузея Грузии>>, т. 29-А, 1979.
 Шавердашвили Р. С., Нинуа Н. Ш., Болквадзе Л. Д., Биологическая характеристика осетровых юго-восточной части Черного моря. <<Тр. ЦНИОРХ>>, т. I, 1967.

მცენარეები

PLANTAE

შემდგენლები:

რევაზ გაგნიძე, მალვინა დავლიანიძე, მარინე ივანიშვილი, ნიკო კეცხოველი (შემდგენელი და რედაქტორი), იოსებ ლაჩაშვილი, იდა მანდენოვა, შუშანა ქუთათელაძე, ზაირა ღვინიანიძე, ანა ხარაძე, ლეონიდა ხინთიბიძე.

COMPILERS:

Malvina Davlianidze, Revaz Gagnidze, Zaira Gvinianidze, Marina Ivanishvili, Niko Kecxoveli (Compiler and Editor), Ana Kharadze, Leonida Khintibidze, Shushana Kutateladze, Ioseb Lachashvili, Ida Mandenova.

მხატვრები: ბორის გავრილენკო, მარინა პატარაია, ქეთევან რუხაძე.

Designed by: Boris Gavrilenko, Marina Pataraiia, Ketevan Rukhadze.

„საქართველოს წითელ ნიბნში“ შეტანილი მცენარეების
იხვიათი და გადაშენების პირას მისული სახეობებისა

FILIGES

Hemionitidaceae

Anogramma leptophylla (L.) Link

Hymenophyllaceae

Hymenophyllum tunbridgense (L.) Smith

Osmundaceae

Osmunda regalis L.

GYMNOSPERMAE

Cupressaceae

Juniperus foetidissima Willd.

Platycladus orientalis (L.) Franco

Pinaceae

Pinus eldarica Medw.

- pithyusa Stev.

Taxaceae

Taxus baccata L.

ANGIOSPERMAE

DICOTYLEDONAE

Aceraceae

Acer ibericum Biev.

Anacardiaceae

Pistacia mutica Fisch. et Mey.

Araliaceae

Hedera Pastuchovii Woronow

Berberidaceae

Berberis iberica Stev. Et Fisch.

Bongardia chrysogonum (L.) Boiss.

Gymnospermium Smirnowii (Trautv.)

Takht.

Betulaceae

Betula Medwedewii Regel

— megrelica Sosn.

— Raddeana Trautv.

Buxaceae

Buxus colchica Pojark.

Campanulaceae

Campanula armasica Char.

— crispa Lam.

— Dzaaku Albov

— dzyschrica Kolak.

— engurensis Charadze

— mirabilis Albov

— paradoxa Kolak.

— svanetica Rupr.

Symphyandra pendula (Bieb.) DC.

Caryophyllaceae

Cerastium ponticum Albov

Charesia Akinievii (Schmalh.) E. Busch

Dianthus Ketzkhovellii Makaschvili

— Kusnetzovii marcow.

Selene Marcowiczii Schischk.

— pygmaea Adam

Celtaceae

Celtis caucasica Willd.

— glabrata Stev.

Compositae

Amphoricapros elegans Albov

Cladochaeta candidissima (Bieb.) DC.

Podospermum Grigorashvili Sosn.

Pseudopodospermum leptophyllum (DC.)

Kuthath. (-S. leptophylla DC.)

Scorzonera Dzhavahketica Sosn.

Pseudopodospermum leptophyllum (DC.)

Kuthath. (-S. Leptophylla DC.)

Scorzonera dzhavahketica Sosn.

— Ketzkhovellii Sosn.

Koslovskiyi Sosn.

Senecio Massagetovii Schischk.

— rhombifolius (Willd.) Sch. Bip.

Tragopogon meskheticus Kuthath.

Cornaceae

Thelycrania armasica Sanadze

Corylaceae

Corylus colchica Albov

— iberica Wittm.

Ostrya carpinifolia Scop.

Cruciferae

Anchonium elichrysofolium (DC.) Boiss.

Dipsacaceae

Scabiosa Olga Albov

Droseraceae

Drosera anglica Huds.

— intermedia Hayne

— rotundifolia L.

Ebenaceae

Diospyros lotus L.

Elaeagnaceae

Hippophaë rhamnoides L.

Ericaceae

Arbutus andrachne L.

Epigaea gaultherioides (Boiss. et Bal.)

Takht.

Rhododendron Smirnowii Trautv.

— Ungernii Trautv.

Euphobiaceae

Leptopus colchicus (Fisch. et Mey.) Pojark.

Fagaceae

Castanea sativa Mill.

Quercus dschorochensis C. Koch

— Hartwissiana Stev.

— imeretina Stev. ex Malleev

— macranthera Fisch. et Mey.

— pendunculiflora C. Koch

— pontica C. Koch

Fumariaceae

Corydalis Erdelii Zucc.

Globulariaceae

Globularia trichosantha Fisch. et Mey.

Hydrocaryaceae

Trapa colchica Albov

— Hyrcana Woronow

— Maleevii Vassil.

Hypericaceae

Hypericum thethrobicum Kem. — Nath.

Junglandaceae

Junglans regia L.

Pterocarya pterocarpa (Michx.) Kunth

Labiateae

Salvia garedji Troitzk.

Satureja bzbica woronow

Lauraceae

Laurus nobilis L.

Leguminosae

Astragalus caucasicus Pall.

— Cyri Fom.

— Schischkinii Grossh.

Sommieri Freyn

— Tannae Sosn.

Cicer arietinum L.

Ewersmannia subspinosa (Fisch.) B.

Fedtsch.

Genista abchasica Sachok.

— adzharica M. Pop.

Halimodendron halodendron (Pall) Voss.

Malvaceae

Althaea officinalis L.

Nymphaeaceae

Nuphar luteum (L.) Smith
Nymphaea colchica (Woronow) Kem. —
Nath.

O l e a c e a e

Phillirea Wilmoriniana Boiss. et Bal.

P a e o n i a c e a e

Paeonia carthalinica Ketzkh.

lagodechiana Kem. — Nath.

— Majko Ketzkh.

— Mlokosewitschii Lomak.

— Wittmanniana Hartwiss et Lindl.

P a p a v e r a c e a e

Papaver pseudo-orientale (Fedde)
Medw.

P r i m u l a c e a e

Cyclamen colchicum (Albov) Albov

Primula Juliae Kusn.

— megaseifolia Boiss.

P u n i c a c e a e

Punica granatum L.

R a f f l e s i a c e a e

Cytinus rybra (Fourr.) Kom.

R o s a c e a e

Amygdalus georgica Desf.

Crataegus pontica C. Koch

Pyrus Demetrii Kuthath.

S a l i c a c e a e

Populus euphratica Oliv.

S t a p h y l e a c e a e

Staphylea colchica Stev.

— pinnata L.

U l m a c e a e

Ulmus elliptica C. Koch

— georgica Schchian

— glabra Huds.

— minor Mill.

— suberosa Moench

Zelkova caprinifolia (Pall.) C. Koch

U m b e l l i f e r a e

Angelica adzharica Pimen.

Bupleurum Rischavii Albov

Heracleum aconitifolium Woronow

— Sommieri Manden.

Ligusticum Arafoe Albov

Palylophium Panjutinii Manden. et
schischk.

V i t a c e a e

Vitis silvestris Gmel.

N i t r a r i a c e a e

Nitraria Schoberi L.

M O N O C O T Y L E D O N A E

A m a r y l l i d a c e a e

Pancreatum maritimum L.

D i o s c o r e a c e a e

Dioscorea caucasica Lipsky

G r a m i n a e a

Chrysopogon gryllus (L.) Trin.

Molinia litoralis Host

Secale Kuprijanovii Grossh.

Triticum aestivum L.

— carthlicum Nevsky

— compactum Host

— dicoccum Schübl

— durum Desf.

— macha Dek. et men.

— monococcum var. Hornemanii clem.

— Timopheevii Zhuk.

— paleo-colchicum Men.

— Zhukowskyi Men. et Eritz.

I r i d a c e a e

Gladiolus dzhavakheticus Eristavi

Iridodictyum Winogradowii (Fomin) Ro-
dionenko

Iris iberica Hoffm.

L i l i a c e a e

Asphodeline taurica (Pall.) Kunth

Erythronium caucasicum Woronow

Lilium caucasicum (Miscz.) Grossh.

— georgicum Manden.

Muscari alpanicum schchian

Tulipa Biebersteiniana Roem. et Schult.

— Eichlerii Regel

ანოგრამა

Anogramma leptophylla (L.) Link

ოჯახი — Hemionitidaceae

სტატუსი

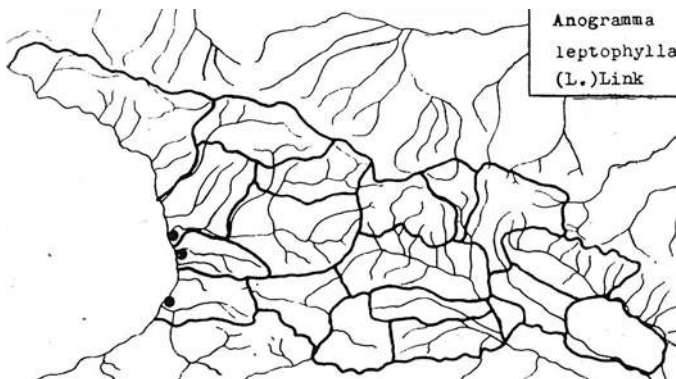
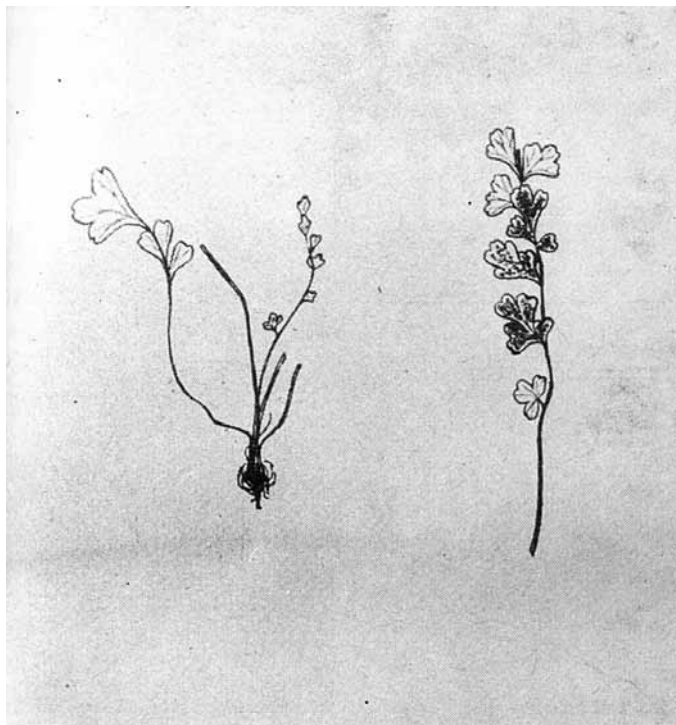
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლიანი ბალახოვანი გვიმრაა.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება კოლხეთში: გურიაში (ფოთსა და სუფსას შორის); აჭარაში (ბათუმი, ხულო). სპორადულად აღინიშნება ყირიმში (კასტელი მთა), აზერ-

Anogramma leptophylla (L.) Link

ბაიჯანში (აფშერონის ნახევარკუნძული), შუა აზიაში (კოპეტდაღი, არჩ-მანი). გავრცელებულია აგრეთვე დასავლეთ ევროპის, ატლანტის ოკეანისპირა და ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტენიანი დაჩრდილული კლდეების ნაპრალებში, მუხნარსა და მუყნარში.

მდგომარეობა. იშვიათი გვიმრაა.

გამრავლება. მრავლდება სპორებით.

შემცირების მიზეზი. ტერიტორიის სასოფლო-სამეურნეო მიზნით ათვისება.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1939; დულუხანოვი, მიქელაძე, 1971; Сибров, 1974; „Красная книга СССР“, 1978.

ჰიმიენოფილუმი

Hymenophyllum tunbridgense (L.) Smith

ოჯახი — Hymenophyllaceae

სტატუსი

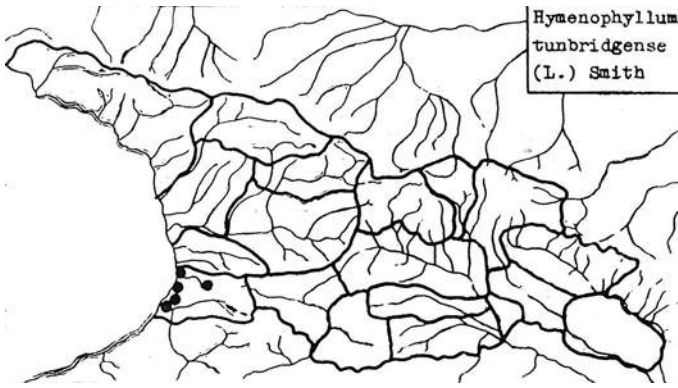
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი, ნაზი, პატარა, 5 სმ-მდე სიმაღლის გვიმრაა.

მნიშვნელობა. როგორც მესამეული ფლორის რელიქტს, მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. 1939 წელს ნაპოვნია აჭარაში. უკანასკნელ წლებში მისი გავრცელების კიდევ რამდენიმე პუნქტი დადგინდა.

გავრცელება. საქართველოში გავრცელებულია აჭარაში (მდინარეების: ჩაქვისწყლის, ყორულისწყლის, კინტრიშის, ბარცხანისწყლის, ლეხვასა და მათი შენაკადების ხეობებში).

საქართველოს გარეთ გვხვდება ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში, ახალ ზელანდიასა და ავსტრალიაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტენიან, ხავსიან კლდეებსა და ლოდებზე, ტყეებში წყავის, მურყანისა და შქერის ხავსმოკიდებულ ღეროებზე, ზღვის დონიდან (30-100) — 300-700 მ სიმაღლეზე.

მდგომარეობა. იშვიათი სახეობაა.

გამრავლება. მრავლდება სპორებით.

შემცირების მიზეზი. ტყის ჭრა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია კინტრიში ნაკრძალში; კულტივირებულია ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. კინტრიშის ნაკრძალში სასურველია მასზე ყურადღების გამახვილება.

ინფორმაციის წყაროები: მემიაძე, 1967; დულუხანოვი, მიქელაძე, 1971; Попов, 1940; Колаковский, 1961; „Красная книга СССР“, 1978.

სამეფო გვიმრა

Osmunda regalis L.

ოჯახი — *Osmundaceae*

სტატუსი

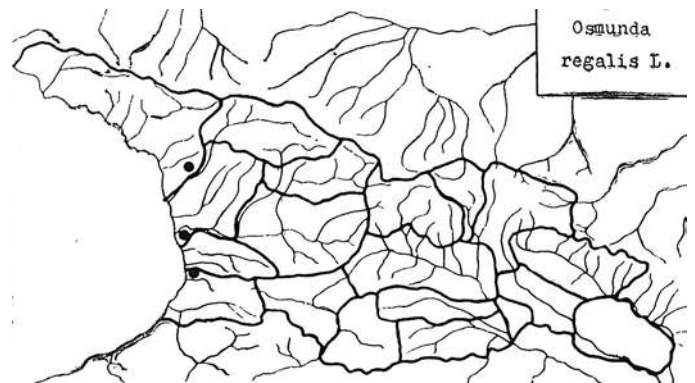
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი გვიმრაა.

მნიშვნელობა. დეკორატიული მცენარეა, აქვს მნიშვნელობა როგორც რელიქტს.

გავრცელება. გვხვდება აფხაზეთში (გალის რაიონი), აჭარასა (ქობულეთთან) და გურიაში (პალისტომის ტბასთან). საქართველოს გარეთ — ევრაზიისა და ამერიკის ტროპიკულ და სუბტროპიკულ ოლქებში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტორფიან ჭაობებში, ტენიან და დაჭაობებულ ადგილებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელის ტყეებში — მურყანარში.

მდგომარეობა. ჭაობების ამოშრობასთან ერთად საგრძნობლად შემცირდა. ჩვეულებრივ გვხვდება ერთეულებად, იშვიათად — ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება სპორებით.

შემცირების მიზეზები. დაჭაობებული ადგილების ამოშრობა და ამ ადგილების სასოფლო-სამეურნეო ათვისება.

არის თუ არა დაცული. ზოგიერთ ბოტანიკურ ბაღში (მაგალითად, ბათუმის, სოხუმის) არის ამ გვიმრის კულტურა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა დაწესდეს კონტროლი ამ რელიქტური, იშვიათი სახეობის პოპულაციებზე მისი ბიოლოგიისა და ეკოლოგიის შესწავლისათვის.

ინფორმაციის წყაროები: დულუხანოვი, მიქელაძე, 1971; Колаковский, 1938, 1961; Дмитриева, 1960; Бобров, 1974; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

მყრალი ღვია (მანვილქერქლიანი ღვია, შავი ღვია, მამალი ღვია)

Juniperus foetidissima Willd.

ოჯახი — Cupressaceae

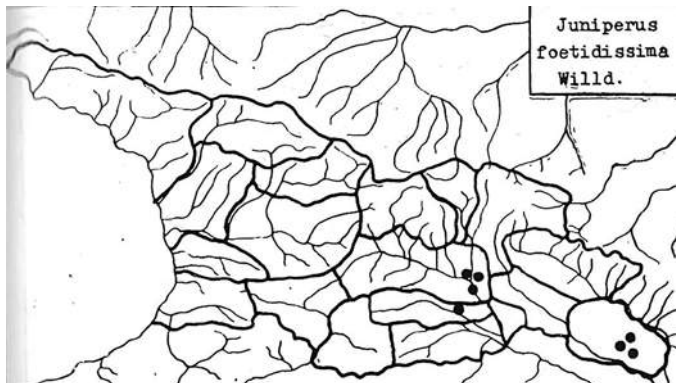
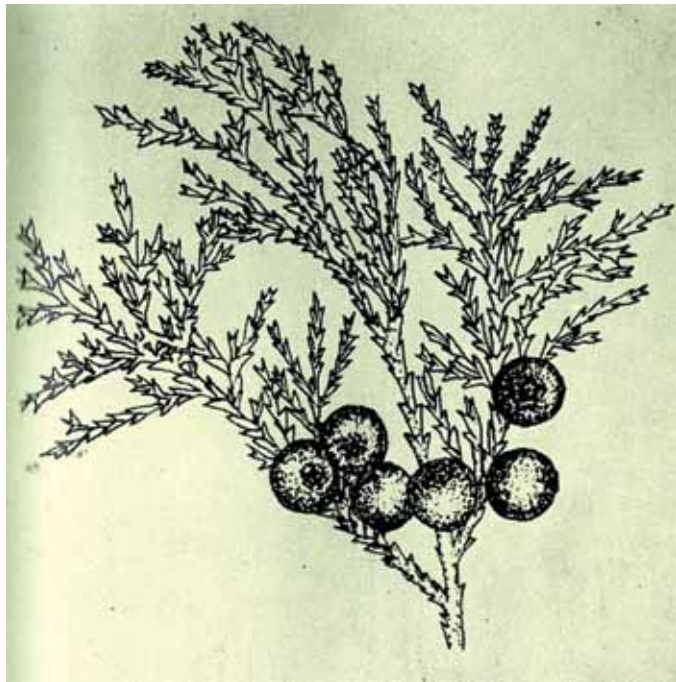
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვეთის და მცირე აზიის ერთ-ერთი იშვიათი სახეობაა. როგორც ძალიან მაგარი მერქნის მქონე და დეკორატიული მცენარე, გამოიყენება მშრალი ფერდობების გასამწვანებლად. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება ქართლში (მცხეთისა და თბილისის მიდამოები), თრიალეთში (მანგლისის მიდამოები) და შირაქში. საქართველოს გარეთ — ჩრდილოდასავლეთი ამიერკავკასია (ანაპიდან გელენჯიკამდე), ცენტრალური და აღმოსავლეთი ამიერკავკასია (მცხეთიდან შემახამდე, სამხრეთით — ორდუბადამდე), ყირიმი, საბერძნეთი, კვიპროსი, სირია, თურქეთი, ჩრდილო ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდოვან და ქვიშიან, მშრალ თიხნარ ფერდობებზე, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად, ზოგჯერ ქმნის მეჩხერ ტყეს საკმლის ხესთან, ქართულ მუხასთან, ბერყენისა და ღვიის სხვა სახეობებთან ერთად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით. გირჩები მნიფდება მეორე წელს და ცვივა მესამე წელს.

შემცირების მიზეზი. ჭრიან მაგარი მერქნის გამო, რომელსაც იყენებენ სამშენებლო და სახარატო საქმეში, აგრეთვე სოფლის მეურნეობაში (სარად). შემცირების მიზეზია ინტენსიური ძოვებაც.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ვაშლოვანის (შირაქი) ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ღვიის შემცველ მეჩხერ ტყეებში ყველგან უნდა აიკრძალოს მასობრივი ჭრა და ინტენსიური ძოვება; რომელიმე შემორჩენილი ხშირი კორომი გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссрейм, 1939; სოსნოვსკი, 1941; Сахокиа, 1959; მაყაშვილი, 1960; ლაჩაშვილი, 1971; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

აღმოსავლეთის პრტყელტოტა (აღმოსავლეთის ბიოტა, აღმოსავლეთის ტუია).

Platyclusus orientalis (L.) Franco Biota orientalis (L.) Endl.; Thuja orientalis (L.)

ოჯახი — Cupressaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. 3-10, იშვიათად 20 მ-მდე სიმაღლის მარადმწვანე ხეა.

მნიშვნელობა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, როგორც აღმოსავლეთ აზიის რელიქტური და საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი მეტად იშვიათი სახეობა. დეკორატიული მცენარეა გაზონებისა და ცოცხალი ღობეებისათვის.

გავრცელება. საქართველოში ბუნებრივად მხო-

ელდარის ფიჭვი

Pinus eldarica Medw.

ოჯახი — Pinaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

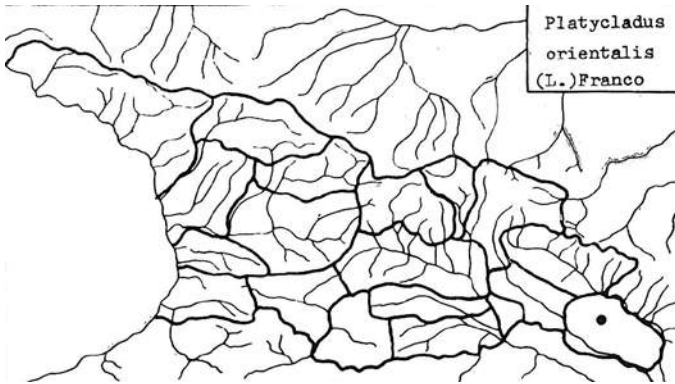
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. 12-15 მ-მდე სიმაღლის მარადმწვანე ხეა.

მნიშვნელობა. როგორც აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის იშვიათ რელიქტურ ენდემს, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. საყურადღებოა აგრეთვე, როგორც დეკორატიული მცენარე მშრალი ფერდობების გასამწვანებლად.

გავრცელება. ბუნებრივად ხარობს ელდარის ველის დასავლეთ ნაწილში, ელიაროულის ქედზე (მდინარე ივრის მარჯვენა მხარე), აზერბაიჯანისა და საქართველოს საზღვრის გასწვრივ.

ადგილსამყოფელი. იზრდება სარმატის პერიოდის მშრალ, კლდოვან, ქვიშათიხოვან ფილაქვებზე 150-600 მ

ლოდ დედოფლისწყაროს რაიონში — „ჭალისხევის“ მიდამოებში (ვანაანის აგარაკი) გვხვდება. საქართველოს გარეთ — შუა აზიაში, ჩინეთში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ, კირქვიან ფლატეებსა და კლდეთა ნაპრალებში.

მდგომარეობა. ბუნებაში იშვიათად გვხვდება რამდენიმე, საკმაოდ დაკნინებული ეგზემპლარის სახით.

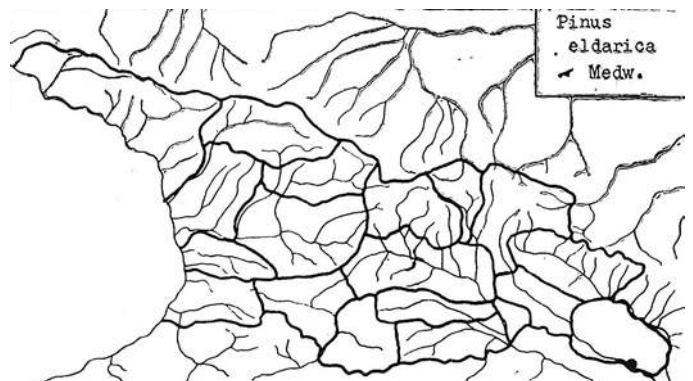
გამრავლება. მრავლდება თესლით. გირჩები მნიფდება იმავე წელს.

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფელის პირობების დარღვევა; მოსახლეობა ტოტებს ჭრის საახალწლო ნაძვისხისათვის.

არის თუ არა დაცული. ბუნებაში თითქმის არ არის დაცული. უხსოვარი დროიდანაა კულტივირებული, როგორც დეკორატიული მცენარე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა დედოფლისწყაროს მიდამოები, კერძოდ, „ჭალისხევის“ (ვანაანის აგარაკის) ის მონაკვეთი, სადაც დღეისათვის ამ მცენარის რამდენიმე ეგზემპლარია შემორჩენილი, შემოიღობოს და გამოცხადდე აღკვეთილად. სასტიკად უნდა აიკრძალოს მისი მოჭრა და ტოტების დამტვრევა.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1939; სოსნოვსკი, 1941; Мирзашვილი, 1959; ლაჩაშვილი, 1971; აბაშიძე, 1971; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

სიმაღლემდე ზღვის დონიდან ნათელი ტყის სხვა ელემენტებთან ერთად. ქმნის მეჩხერ კორომებს 400 ჰა-მდე ფართობზე.

მდგომარეობა. ხასიათდება ძალიან ნელი ზრდით. განახლება თითქმის არ ხდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით. მე-8-11 წლიდან ივითარებს გირჩებს, რომლებიც მნიფდება 2 წლის შემდეგ, ხოლო მათი გახსნა და თესლის ჩამოცვენა ხდება მეოთხე წლის ბოლოს.

შემცირების მიზეზი. ჭრა, ხანძარი, საქონლის ინტენსიური ძოვება, გირჩებისა და თესლების მასობრივი შეგროვება, ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა (ეროზია, გამოქარვა).

არის თუ არა დაცული. დაცული ელიაროულზე, რომელიც შედის თურან-ჩაის (გექგოლის) ნაკრძალში (აზერბაიჯანი). გამოყენებულია მშრალი ფერდობების გასამწვანებლად. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის ნითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასტიკად უნდა აიკრძალოს ჭრა, საქონლის ძოვება, გირჩებისა და თესლების მასობრივი შეგროვება. უფრო ფართოდ უნდა მოხდეს მისი კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Сосновский, 1910; სახოკია, 1941; კეცხოველი, 1935; Гулисашвили и Басильев, 1959; მაყაშვილი, 1960; ლაჩაშვილი, 1971; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

ბიჭვინთის ფიჭვი

Pinus pithyusa Setv.

ოჯახი — Pinaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 20-35 მ სიმაღლის მარადმწვანე ხეა.

მნიშვნელობა. როგორც ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებიდან ერთ-ერთ უძველეს რელიქტურ ენდემს, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. საყურადღებოა აგრეთვე, როგორც მაღალხარისხოვანი მერქნის მქონე და კარგი დეკორატიული მცენარე მშრალი კირქვიანი ფერდობების გასამწვანებლად.

გავრცელება. გავრცელებულია შავი ზღვის სანაპიროზე ვიწრო ზოლად ანაპიდან მიუსერამდე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან-კლდოვან ფერდობებზე და ზღვისპირა ქვიშიან ადგილებზე 300-400 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან, მეტწილად ქართულ მუხასთან და რცხილასთან ერთად.

მდგომარეობა. გვხვდება სპორადულად პატარ-პატარა დაჯგუფებების ან ერთეული ხეების სახით. ზოგან ქმნის დამოუკიდებელ კორომებს; მათგან აღსანიშნავია ბიჭვინთაში შემონახული მისი წმინდაკორომი, რომელსაც 280 ჰა-მდე ფართობი უკავია.

გამრავლება. მრავლდება თესლით. ბუნებრივ პირობებში გირჩებს ივითარებს 15-20 წლიდან. ნარგავში

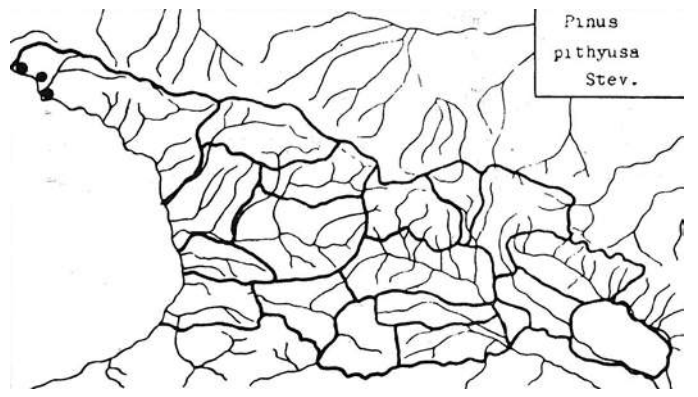
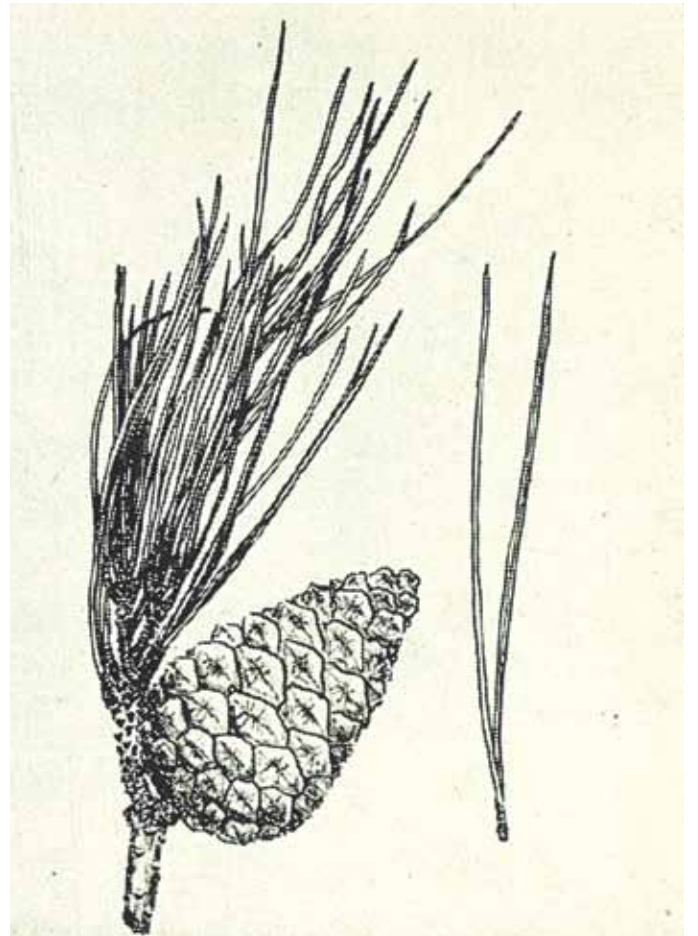
— უფრო გვიან — 30-40 წლიდან. გირჩები მნიფდება მეორე წლის ბოლო და მესამე წელს, ხოლო მათი გახსნა და თესლების ჩამოცვენა ხდება მეოთხე წლის დამლევს.

შემცირების მიზეზი. ჭრა, რაც გამოწვეულია კურორტების მნიშვნელობითა და გზების გაყვანით მისი გავრცელების ადგილებში; ინტენსიური ძოვება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალის სრული დაცვა; უნდა აიკრძალოს ჭრა და ძოვება ამ ფიჭვის გავრცელების მთელს ტერიტორიაზე.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, 1941; Гулисашвили и Басильев, 1959; ლაჩაშვილი, 1971; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

ურთხელი, უთხოვარი

Taxus baccata L.

ოჯახი — Taxaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 20-25 (35) მ სიმაღლის, მარადმწვანე ხეა.

მნიშვნელობა. მესამეული პერიოდის ერთ-ერთი იშვიათი რელიქტური სახეობაა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, აგრეთვე როგორც მლახარისხოვანი, მაგარმექნიანი და კარგი დეკორატიული მცენარე.

გავრცელება. გვხვდება საქართველოს თითქმის

ყველა ტყიან რაიონში. საქართველოს გარეთ — კავკასია, ყირიმი, შუა ევროპა, ხმელთაშუაზღვეთი, მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება დაჩრდილულ ტენიან ადგილებში, უმთავრესად წიფლნარებში 1500-1800 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება სპორადულად პატა-პატარა ჯგუფების ან ერთეული ხეების სახით. ზოგან ქმნის დამოუკიდებელ კორომებს. მათგან აღსანიშნავია ბანარას ხეობაში (კახეთში) შემორჩენილი კორომი, რომელსაც 800 ჰა-მდე ფართობი უკავია, მტირალასა და ნამწვავის ხევის უთხოვრიანები აჭარაში.

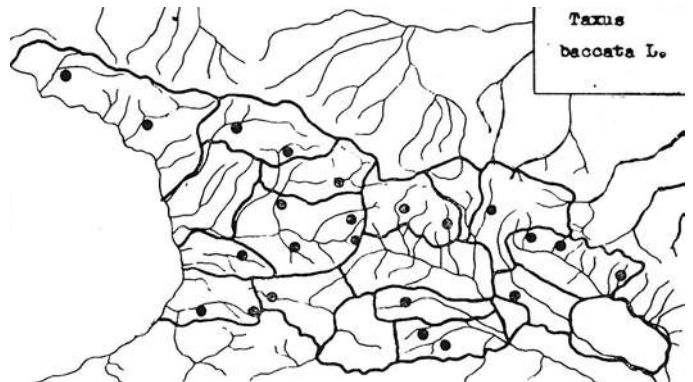
გამრავლება. მრავლდება თესლით. თესლს იძლევა ძალიან გვიან 20-30, ხოლო შედარებით დაბურულ ტყეში 70-120 წლიდან. აღმონაცენის განვითარება და საერთოდ მცენარის ზრდა ძალიან ნელია.

შემცირების მიზეზი. მასობრივი ჭრა; ქერქის დამზადება; ადგილსამყოფლის პირობების დაარღვევა, რაც ხელს უშლის თესლით განახლებას.

არის თუ არა დაცული. დაცულია სახელმწიფო ნაკრძალებსა და აღკვეთილებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს ურთხელის ჭრა. საჭიროა მისი, როგორც დეკორატიული და თაფლოვანი მცენარის, უფრო ფართოდ შეტანა კულტურაში, და ყველა სხვა უთხოვრიანის აღკვეთილად გამოცხადება.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, 1941; Долуханов, 1959; კეცხოველი, 1960; Гулисашვილი, 1960; მაყაშვილი, 1960; ლაჩაშვილი, 1971; Тахтаджян, 1975; „Красная книга СССР“, 1978.

DICOTYLEDONAE

ქართული ნიკერჩხალი

Acer ibericum Bieb.

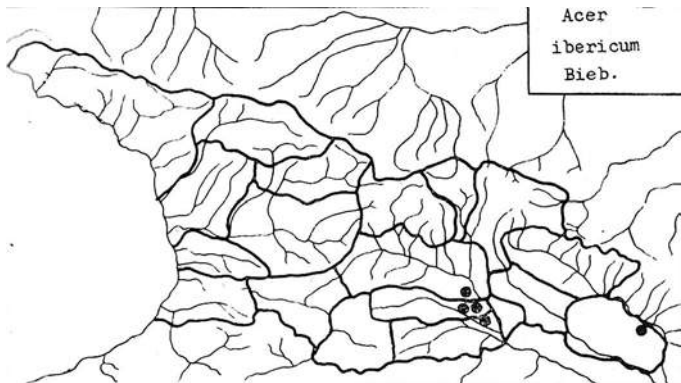
ოჯახი Aceraceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონაცვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 12-15 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. ამიერკავკასიურ — ჩრდ. ირანული სახეობაა. როგორც ერთ-ერთ უძველეს და იშვიათ სახეობას, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გავრცელებულია აღმ. საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, სომხეთში და ჩრდ. ირანში.

ადგილსამყოფელი. არიდული მეჩხერი ტყეების და მშრალი მუხნარების კომპონენცია. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში, ქვიან ფერდობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად და ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია შირაქში — არფადარას ხეობაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღკვეთილის გამოყოფა თრიალეთში — სოფ. სამშვილდეს მიდამოებში.

ინფორმაციის წყაროები: დოლუხანოვი, 1950.

საკმლის ხე (კევის ხე, სალსაღაჯი)

Pistacia mutica Fisch. Et Mey.

ოჯახი — Anacardiaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

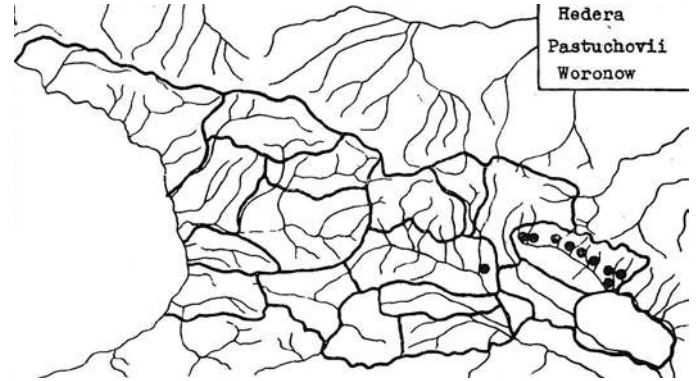
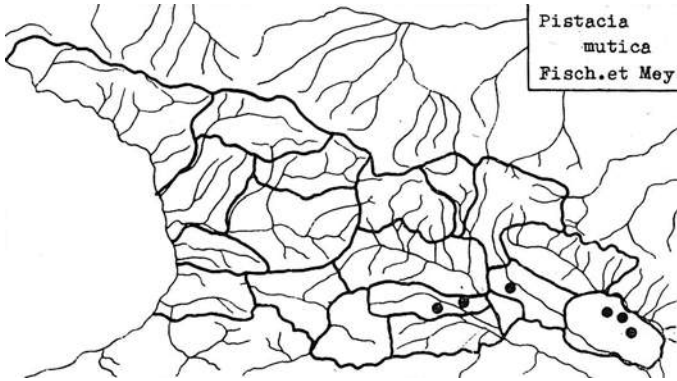
საქართველოს წითელი ნუსხა — მონაცვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 5 — 10 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. ახასიათებს მკვრივი, მძიმე მერქანი, რომელიც კარგად პრიალდება და გამოიყენება სახარატო საქმეში. მისი ქერქი და მერქანი დიდი რაოდენობით შეიცავს კუპრს. დეკორატიული მცენარეა, აქვს ლამაზი, მუქი მწვანე ფოთლები და შემოდგომაზე ისხამს წითელ ნაყოფს. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გავრცელებულია აღმოსავლეთ საქართველოში. საქართველოს გარეთ — ხმელთაშუა ზღვის მხარეში, მცირე აზიაში, აღმ. ანატოლიასა და ირანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ ადგილებზე, ველებზე, მდინარეთა სანაპიროების გასწვრივ, ოდნავ დამლაშებულ ადგილებზე, დატერასებულ ფერდობებზე.

მდგომარეობა. არიდული მეჩხერი ტყეების ერთ-ერთი კომპონენტია, გვხვდება ერთეულადაც.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია შირაქში — ვაშლოვანის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილის გამოყოფა სამშვილდეს მიდამოებში.

ინფორმაციის წყაროები: კეცხოველი, 1935; დოლუხანოვი, 1950.

პასტუხოვის სურო

Hedera pastuchovii Woronow

ოჯახი — Araliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მცოცავი მარადმწვანე ბუჩქია.

მნიშვნელობა. მესამეული პერიოდის იშვიათი რელიქ-

ტია. კარგი დეკორატიული და თაფლოვანი მცენარეა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აღმოსავლეთ საქართველოში: საგურამოს ქედი, შიდა კახეთი; საქართველოს გარეთ — აღმოსავლეთ კავკასია (ზაქათალა, ნუხა, თალიში, ყუბა, მდინარე სამურის შესართავი); ჩრდილო ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მდინარისპირა დაბლობისა და მთის შუა სარტყლის ტყეებში, მეტწილად ტყის პირას.

მდგომარეობა. იშვიათად გვხვდება. ხასიათდება მცირე, მეტად წყვეტილი არეალით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (დაფესვიანებით).

შემცირების მიზეზი. მისი გავრცელების ადგილების სამეურნეო ათვისება, ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში, როგორც დეკორატიული მცენარე. დაცულია ლაგოდეხისა და საგურამოს სახელმწიფო ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უფრო ფართოდ იქნეს შეტანილი კულტურაში.

ინფორმაციის წყაროები: მანდენოვა, 1950, 1964; კეცხოველი, 1960; Гроссгейм, 1962; „Красная книга“ СССР, 1978.

ქართულის კონახური *Barberis iberica* Stev. Et Fisch.

ოჯახი — Berberidaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

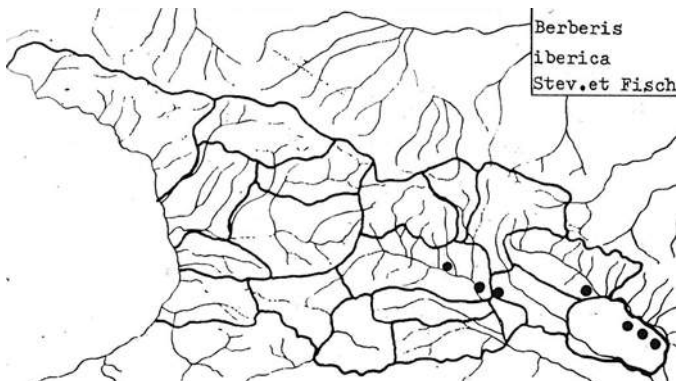
სასიცოცხლო ფორმა. ეკლიანი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ კავკასიის ენდემია. ძვირფასი ხილეული და საწვავი მცენარეა; იშვიათი სახეობაა.

გავრცელება. საქართველოს მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილშია გავრცელებული. ქართლში (თბილისი, აფხალა, კასპი) და შირაქში (ლეკისწყალი, არფა-დარა, პანტიშარა, ალაზნის მოსაბრუნე, ელდარი-ივრისჭალა). საქართველოს გარეთ გვხვდება დაღესტანში, აზერბაიჯანსა და სომხეთში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ველზე, მშრალ ადგილებში, ბუჩქნარებსა და მდინარეების ტერასებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება მცირე ფართობებზე ერთდროულად ან პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესვის ამონაყრით).

შემცირების მიზეზი. შეიძლება გადაშენდეს პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ვაშლოვანის ნაკრძალში. სხვაგან მის დასაცავად სპეციალური ღონისძიებები შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. პანტიშარის სრულ ნაკრძალად გამოცხადების შემთხვევაში სხვა სახეობებთან (საკმლის ხე, ბრონეული, ქართული თელა და სხვა) ერთად იქნება ქართული კონახურიც.

ინფორმაციის წყაროები: კეცხოველი, 1970; კემულარია-ნათაძე, 1973.

ოქროსფერი ბონგარდია *Bongardia chrysogonum* (L.) Boiss.

ოჯახი — Berberidaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

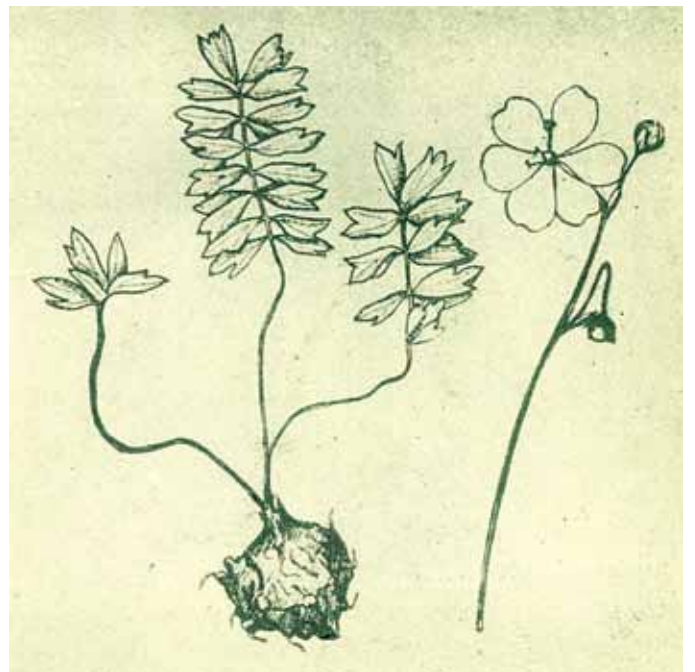
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

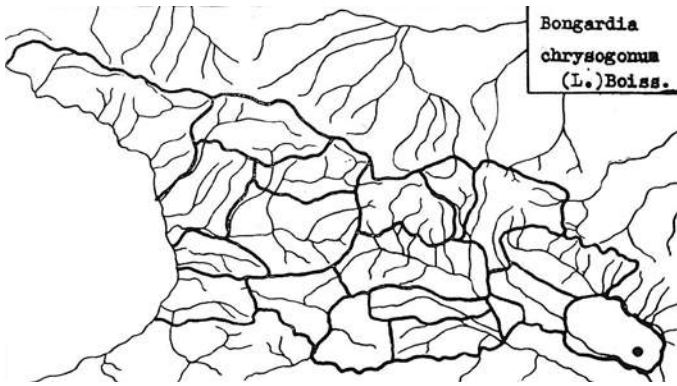
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი, გორგლიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი, მეტად იშვიათი სახეობაა. სამკურნალო მცენარეა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. შირაქი — ლეკისწყალი, ყუმუროს მთა, აფხალა; საქართველოს გარეთ — ამიერკავკასია (აზერბაიჯანი, სომხეთი), შუა აზია, ბალკანეთი, მცირე აზია, ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ველებში მშრალ ფერდობებსა და ნათესებში.

*Bongardia
chrysogonum
(L.) Boiss.*

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, რიცხოვნობრივად თანდათან მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად (გორგლებით).

შემცირების მიზეზი. მოსახლეობის მიერ მისი გორგლების შეგროვება სამკურნალოდ და საკვებად. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი გავრცელების ადგილი გამოცხადდეს აღკვეთილად. გადმოტანილ იქნეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის შირაქის საცდელ ბაზაზე.

ინფორმაციის წყაროები: პაპავა, 1948; Гроссрейм, 1959; კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973.

მრგვალი ნამალი

Gymnospermium Smirnowii (Trautv.) Takht.
(*Leontice Smirnowii* Trautv.)

ოჯახი — Berberidaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი გორგლიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ვიწრო ლოკალური ენდემია, ძალზე იშვიათი რელიქტური სახეობაა. საყურადღებოა, როგორც სამკურნალო მცენარე.

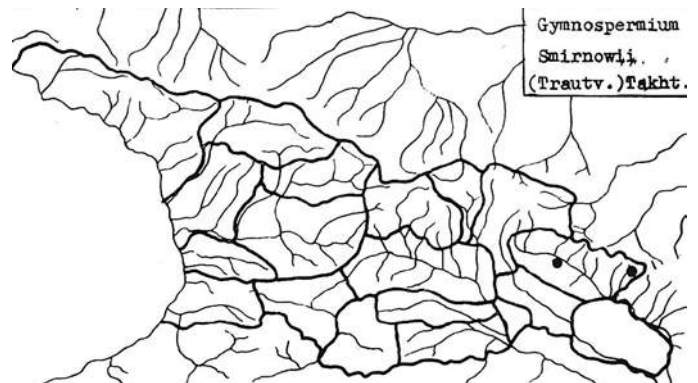
გავრცელება. ცნობილია მხოლოდ კახეთიდან (ლაგოდეხი და გულგულა, კლასიკური ადგილი „ლაგოდეხის მიდამოები“).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელამდე ფართო ფოთლოვან და ჭალის ტყეებში, აგრეთვე ტყის პირას.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფურად მცირე ფართობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (გორგლებით).

შემცირების მიზეზი. ისპობა ტყეების განადგურებისა ყამირების გატყევის გამო. მოსახლეობა მცენარის გორგლებს აგროვებს სამკურნალოდ.

*Gymnospermium
Smirnowii
(Trautv.) Takht.*

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს შეგროვება, დავიცვათ ყველა ადგილსამყოფელი.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

მედვედვის არყი

Betula Medwedewii Regel

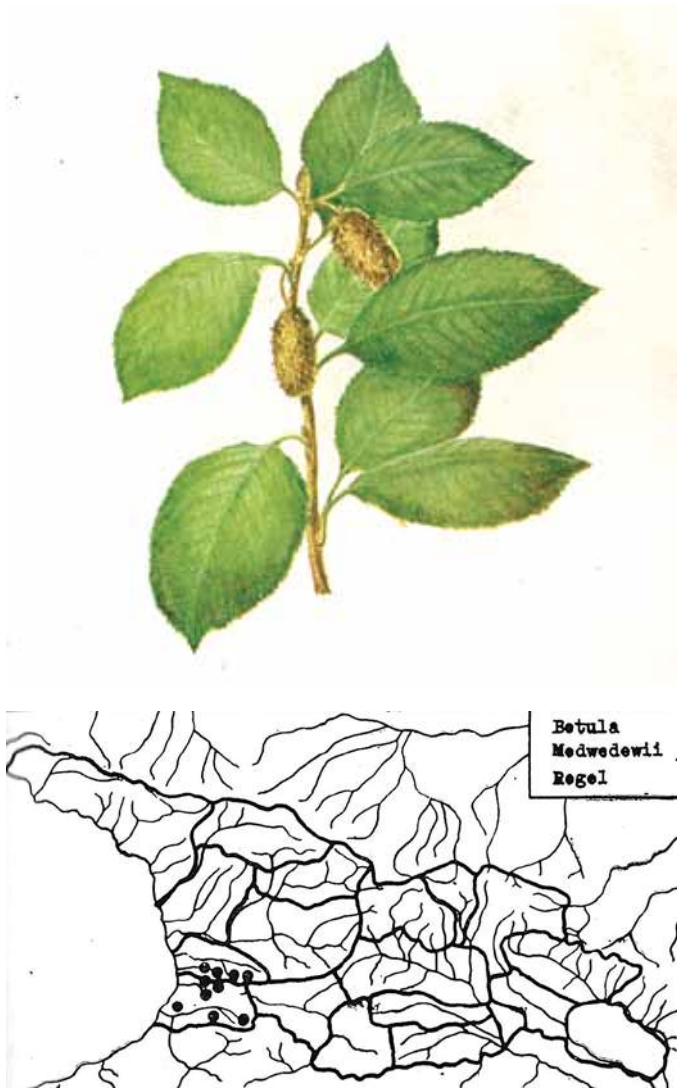
ოჯახი — Betulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი, ნახევრად გართხმული ხეა.

მნიშვნელობა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს იშვიათი რელიქტური ენდემია. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის; მთის ფერდობთა გატყვევებისათვის.

გამრავლება. გვხვდება აჭარა-იმერეთსა და შავშეთის ქედზე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ჭარბტენიან ტანბრეცილ ტყეებში, კირქვიან ფერდობებზე მთის ზედა და სუბალპურ სარყელში, უმთავრესად 1900-2250 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან; ზოგან 2350 მ-მდეც აღწევს, ხოლო ატმოსფერული ნალექებით მდიდარ ლარტაფებსა და ხევებში 1200 მ-მდე და უფრო დაბლა (600 მ) ჩამოდის.

მდგომარეობა. პონტოს მუხასთან ერთად ქმნის პატარ-პატარა კორომებს და თავისებურ დაჯგუფებებს. მისი არეალი თანდათან მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (დაფესვიანებით).

შემცირების მიზეზი. ჭრა, ალმონაცენის განადგურება ძოვების შედეგად.

არის თუ არა დაცული. დაცულია კინტრიშის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი კორომების სრული დაცვა აღკვეთილების სახით.

ინფორმაციის წყაროები: დოლუხანოვი, 1947, 1975; Дмитриева, 1960, Долуханов, 1961, 1975; კეცხოველი, 1974; „Красная книга“ СССР, 1978.

მებრული არყი

Betula megrelica Sosn.

ოჯახი — Betulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი, ნახევრად გართხმული ხეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს ვიწრო ენდემური სახეობაა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის; კირქვიანი ფერდობების გატყვევებისათვის, აგრეთვე ნაშალების დასამაგრებლად.

გავრცელება. დღეისათვის ცნობილია სამეგრელოდან: ჭიტა-წყალი, ცაშკიბუ (ცოგუკიბალ), ჯვარის მთა, მიგარია, ასხი, ჩოკაში.

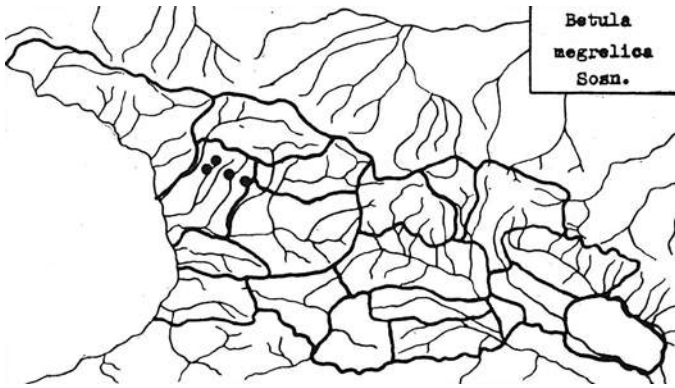
ადგილსამყოფელი. იზრდება ჭარბტენიან, ტანბრეცილ ტყეებში, კირქვიან კლდეებზე სუბალპურ სარტყელში, უმთავრესად 1800-2000 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან. ზოგან ჩამოდის უფრო დაბლა, 1250-1400 მ-მდე.

მდგომარეობა. ქმნის პატარა კორომებს. მისი არეალი ყოველწლიურად მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჭრა, გადაჭარბებული ძოვება, ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი სრული დაცვა, აიკრძალოს ყოველგვარი ჭრა და გავრცელების ადგილები გამოცხადდეს ალკვეთილად, გადმოტანილ იქნეს ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; დოლუხანოვი, 1947, 1961, 1975; შხიანი, 1964; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

შავი არყი, რაღეს არყი

Betula Raddeana Trautv.

ოჯახი — *Betulaceae*

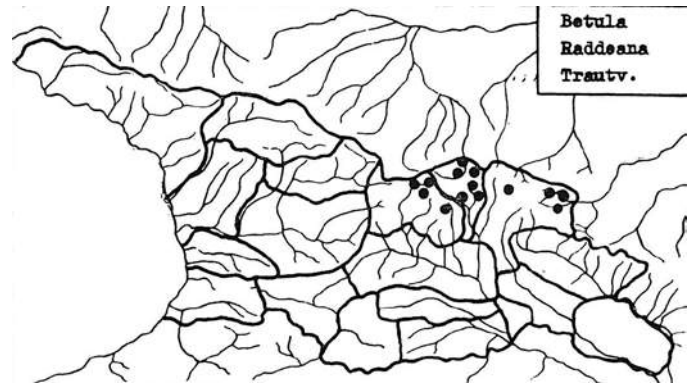
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი ტანის ხეა.

მნიშვნელობა. კავკასიონის რელიქტური ენდემია. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის და მთებში თოვლსაცავი ზოლების შესაქმნელად, აგრეთვე ნაშალების დასამაგრებლად.

გავრცელება. სამხრეთ ოსეთი, მთიულეთი, თუშფშავ-ხევსურეთი. საქართველოს გარეთ — აღმოსავლეთი და ცენტრალური კავკასიონი, უმთავრესად მისი ჩრდილო კალთები (იალბუზიდან აღმოსავლეთით).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან ფერდობებზე და მერგელურ ფიქლებზე სუბალპურ ტყეებში, ხშირად გვხვდება ლიტვინოვის არყთან ერთად 1500-2000 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ქმნის სუბალპურ ტანდაბალ და ტანბრეცილ ტყეებს.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. სუბალპური არყნარების გაჩეხვა; მისი ნეკერის გამოყენება საქონლის, მეტწილად ცხენების საკვებად.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს სუბალპური არყნარების გაჩეხვა; ამ სახეობის შედარებით სრულყოფილი კორომები გამოცხადდეს ალკვეთილად, გადმოტანილ იქნეს ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში.

ინფორმაციის წყაროები: Сосновский, 1934; დოლუხანოვი, 1947, 1975; კეცხოველი, 1960; „Красная книга“ СССР, 1978.

კოლხური ბზა

Buxus colchica Pojark.

ოჯახი — *Buxaceae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე ბუჩქი ან ხეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი რელიქტური სახეობაა, კოლხეთის ფლორისტური ელემენტი. საპარკო მშენებლობისთვის ძვირფასი მცენარეა.

გავრცელება. გავრცელებულია დასავლეთ საქართველოსა (აფხაზეთი; რაჭა-ლეჩხუმი; სამეგრელო; იმერეთი; გურია; აჭარა) და მესხეთში. აღმოსავლეთ საქართველოში ეკლესიების ნანგრევების მიდამოებშია სპორადულად შემორჩენილი. საქართველოს გარეთ გვხვდება კრასნოდარის მხარეში, აზერბაიჯანში (ზაქათალა), მცირე აზიაში (ჭანეთი).

არმაზის მარცხა

Campanula armasica Char.

ოჯახი — Campanulaceae

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს ენდემია, რელიქტური სახეობაა; ფრიად დეკორატიულია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

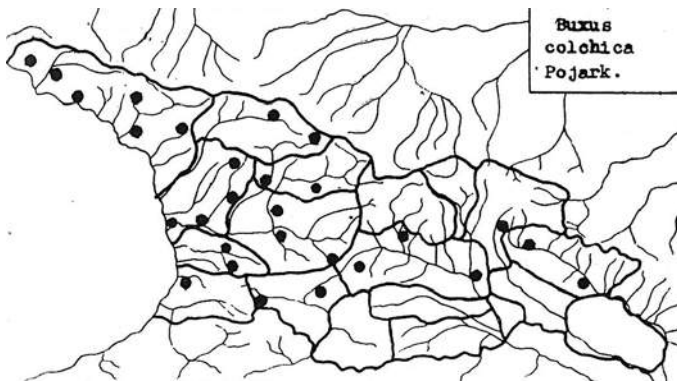
გავრცელება. მცხეთის მიდამოები (არმაზი), მანგლისი (ობოლი კლდე), თრიალეთი (ბირთვისი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ჯგუფურად კლდოვან ადგილებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ძალზე იშვიათად მცირე პოპულაციების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ქვეტყის სახით დარდილულ ტენიან ხეობებში, ჩვეულებრივ დამრეც ფერდობებზე, კოლხური ტიპის ტყეებში დაბლობიდან მთის შუა სარტყელამდე.

მდგომარეობა. XX საუკუნის დასაწყისში კოლხური ბზის მსხვილი ხეები გაიჩეხა. ახლა მხოლოდ ახალგაზრდა ეგზემპლარებია შემორჩენილი.

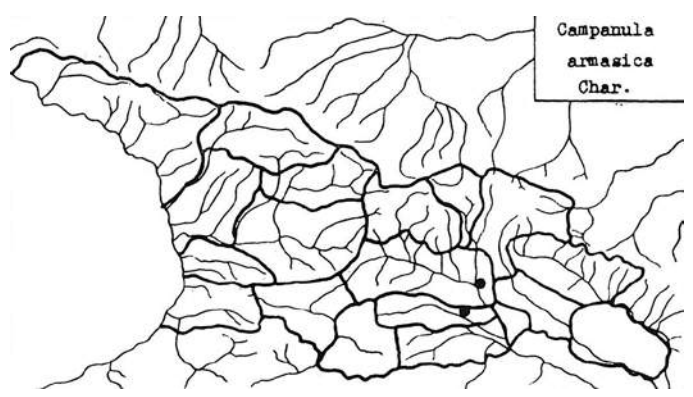
გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად, ძლიერ ნელა იზრდება.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება მეტად ძვირფასი მერქნის გამო. ტოტებს ჭრიან.

არის თუ არა დაცული. საქართველოში გაკულტივირებულია უძველესი დროიდან. დაცულია ზოგიერთ ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს ჭრა და გარდა ნაკრძალებისა გამოიყოს ალკვეთილები.

ინფორმაციის წყაროები: მირზაშვილი, 1948; შხიანი, 1964; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

არის თუ არა დაცული. სპეციალური ღონისძიებანი შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია კულტივირება და გამრავლება.

ინფორმაციის წყაროები: Харадзе, 1974; ხარაძე, 1952, 1969.

სუჭუჭა მარიტა

Campanula crispa Lam.

ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

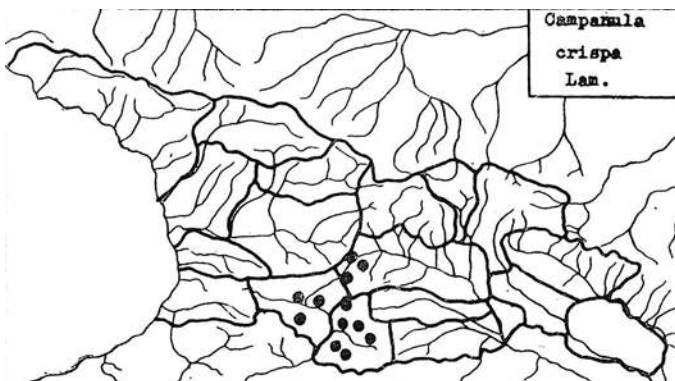
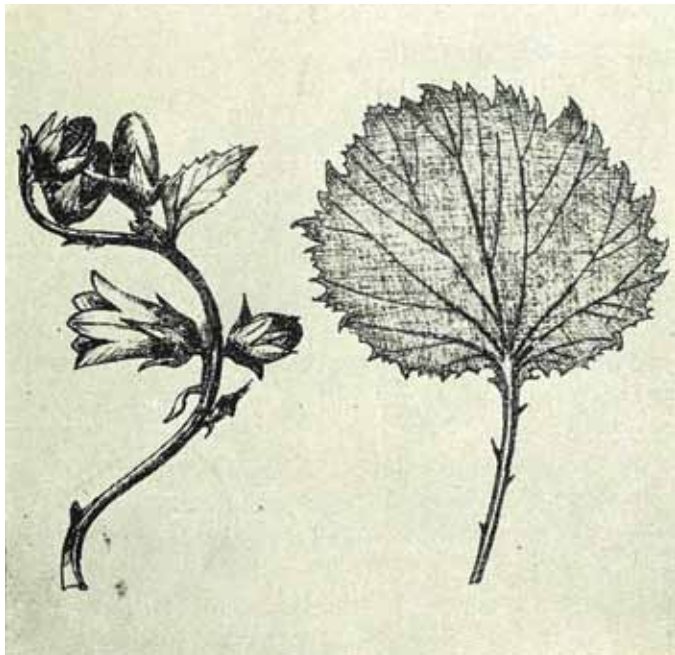
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი პეტროფიტია, მისაკიდი ფესვებით.

მნიშვნელობა. მესამეული ფლორის იშვიათი რელიქტია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, ამასთანავე ფრიად დეკორატიულია.

გავრცელება. ქართლი (გუჯარეთისწყლის ხეობა

წალვერსა და სოფ. გვერდისუბანს შორის); მესხეთი (მდ. რახისწყლის ხეობა); ჯავახეთი (ახალქალაქის მიდამოები — ბოგდანოვკის გზაზე). საქართველოს გარეთ — ჩრდილო-აღმოსავლეთი და ჩრდილო ანატოლია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებსა და კლდეთა ნაპრალებში მთის შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით ან ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. კლდეების ნგრევა გზების გაყვანისას.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია აღკვეთილს გამოყოფა გუჯარეთის წყლის ხეობაში (წალვერთან და სოფ. გვერდისუბანთან), ამასთანავე კულტივირება კლდეების გასალამაზებლად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссрейм, 1949; ხარაძე, 1952, 1969.

ქაკუს მარიტა

Campanula Dzaaku Albov

ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

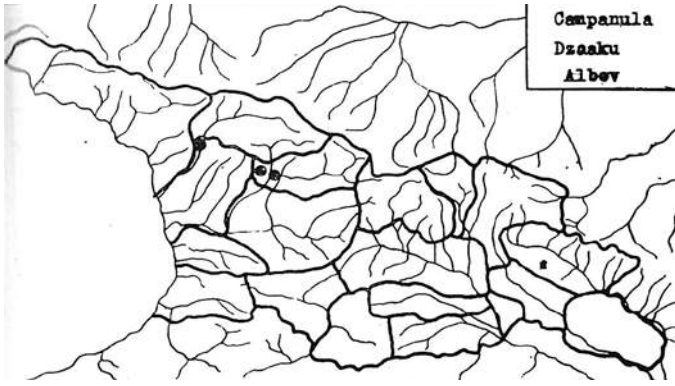
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, როგორც დასავლეთ კავკასიონის კირქვიანების ენდემს, საყურადღებოა დეკორატიული მებაღეობისათვისაც.

გავრცელება. გავრცელებულია სამეგრელოსა (ას-ხი, ოხაჩქუე) და ლეჩხუმის (ხვამლი) კირქვიანებზე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან კლდეთა ნაპრალებში, ალპურ და სუბალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფურად, მაგრამ ძლიერ მცირე ფართობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილის გამოყოფა კოლხეთის კირქვიანების ენდემების თავმოყრის ადგილებში და გამრავლება საკოლექციო ნაკვეთებზე.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1939, 1961; ხარაძე, 1952, 1969.

ქიშრას მარიტა

Campanula dzyschrica Kolak.

ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აფხაზეთის კირქვიანების ენდემია, მეტად იშვიათი სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის კირქვიანების რელიქტური ფლორის ისტორიის შესასწავლად, საყურადღებოა დეკორატიული მებაღეობისათვისაც.

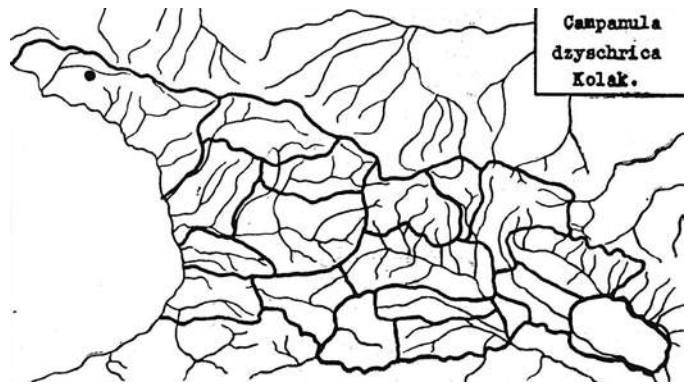
გავრცელება. ცნობილია კირქვიანი ქედიდან — პატარა ძირმა (კლასიკური ადგილი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიანი კლდეების ნაპრალებში, ალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. ძლიერ იშვიათი სახეობაა; გვხვდება მცირე პოპულაციებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს დე-

კორატიულობისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. ძალზე იშვიათად კულტივირებულია ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვია აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილის გამოყოფა მთაზე და კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1961; ხარაძე, 1952, 1969.

ენგურის მარიტა

Campanula engurensis Charadze

ოჯახი — Campanulaceae

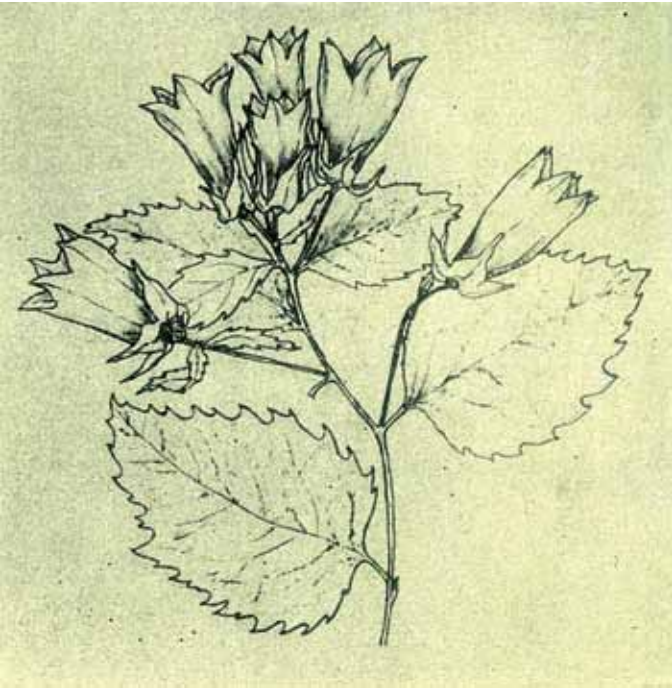
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა დიდი ფესვთანური ფოთლებით.

მნიშვნელობა. ფრიად დეკორატიულია; სვანეთის

საოცარი მარჩბა

Campanula mirabilis Albov

ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

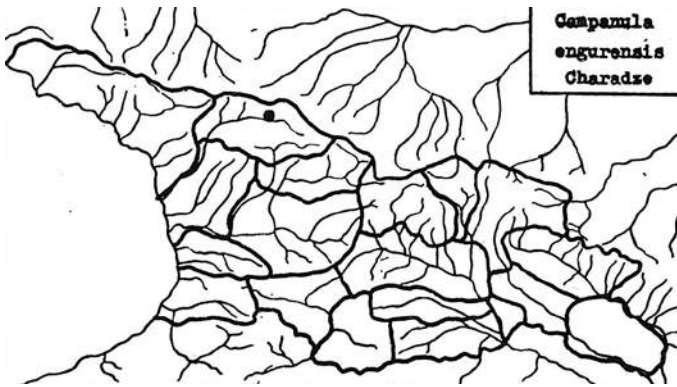
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მონოკარპული მცენარეა.

მნიშვნელობა. ფრიად დეკორატიულია; იშვიათი ვიწრო ლოკალური ენდემია, კავკასიის ფლორის რელიქტია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ცნობილია მხოლოდ აფხაზეთიდან მდ. გეგის შესართავთან (გაგრის მიდამოები); გაგრის ქედზე (არაბიკა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში, კირქვიან კლდეებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, მცირე პოპულაციებად.

Campanula engurenensis Charadze

ვიწრო ლოკალური ენდემია. მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის რელიქტური ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ცნობილია ზემო სვანეთიდან (სოფ. ხაიშის მიდამოები), თხეიშის ხეობა (კლასიკური ადგილი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება დაჩრდილულ კლდეებზე, ღრმა ხეობებში, მთის ზედა სარტყელში.

მდგომარეობა. ძლიერ იშვიათი სახეობაა, გვხვდება უმნიშვნელო რაოდენობით ერთეულებად ან ჯგუფურად, ძნელად მისადგომ ადგილებში.

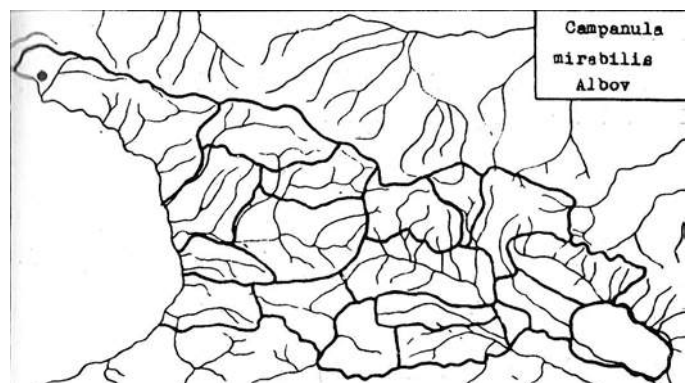
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფელის პირობების დარღვევის გამო, აგრეთვე როგორც იშვიათი სილამაზის დეკორატიული მცენარე.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელი წიგნი“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილის გამოყოფა თხეიშის ხეობაში, აგრეთვე — კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1952, 1969; „Красная книга“ СССР, 1978.

Campanula mirabilis Albov

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება დეკორატიულობისა და ტერიტორიის სამეურნეო მიზნით ათვისების გამო.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გაძლიერდეს მეთვალყურეობა პოპულაციებზე; ენდემური სახეობების თავმოყრის ადგილებში, გამოიყოს აღკვეთილები; საჭიროა უფრო მეტად კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1952, 1969; Колаковский, 1961; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

ბანსაკუთრებულ მარიტა

Campanula paradoxa Kolak.

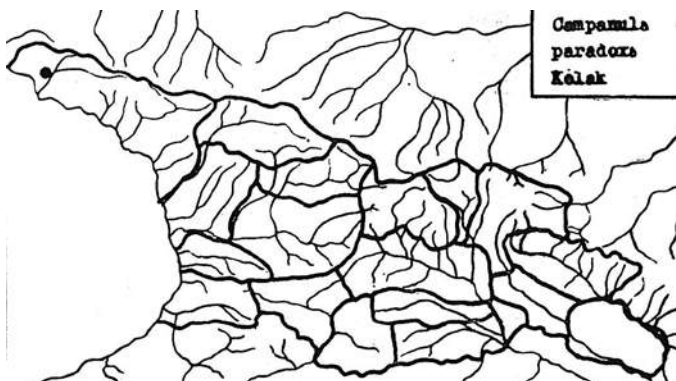
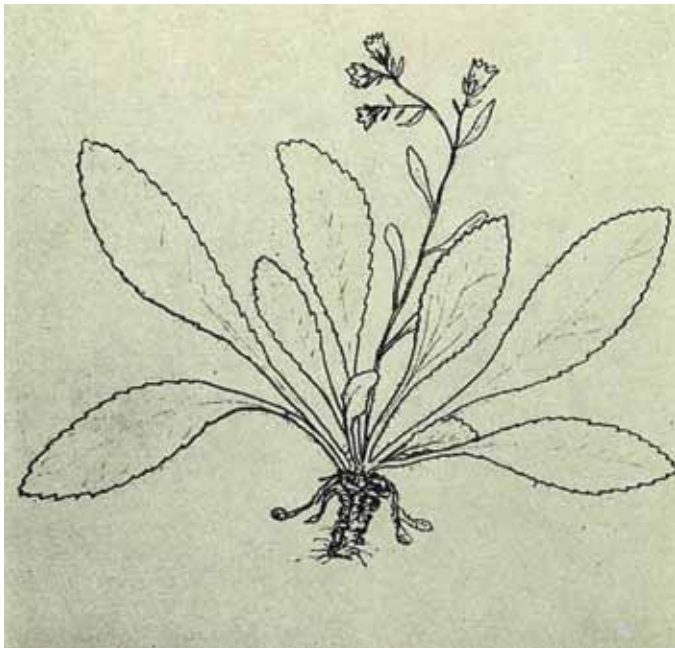
ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი ენდემური სახეობაა, მესამეულის რელიქტია, ფრიად დეკორატიულია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის რელიქტური ფლორის შესწავლისა და დეკორატიული მეზღობისათვის.

გავრცელება. შეგროვილია მხოლოდ ბზიფის ხეობაში (სოფ. ბზიფის მახლობლად).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან კლდეთა ნაპრალებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ძალზე იშვიათად, მარტოულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს მაღალი დეკორატიულობის მქონეების, ადგილსამყოფლის დაშლისა და პოპულაციების სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. დაცვის სპეციალური ღონისძიებანი მიღებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა სოფ. ბზიფთან კლდეების აღკვეთილად გამოცხადება, კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1976; Харадзе, 1976.

სვანეთის მარიტა

Campanula svanetica Rupr.

ოჯახი — Campanulaceae

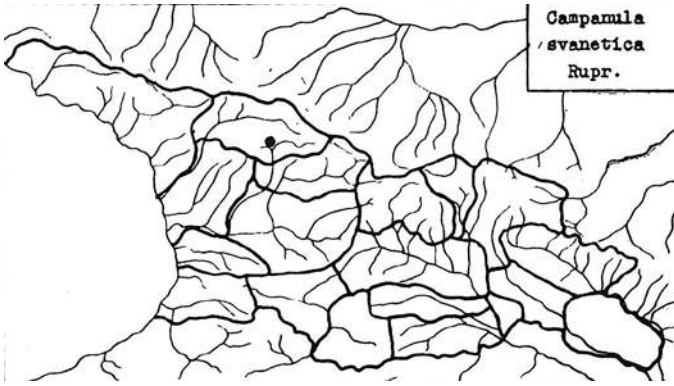
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, ძირთან გულისებრ ამოკვეთილი ფესვთანური ფოთლებით.

*Campanula
svanetica
Rupr.*

მნიშვნელობა. მეტად დეკორატიული, ვიწრო ლოკალური ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ცნობილია მხოლოდ ქვემო სვანეთიდან (ცხენისწყლის ხეობა, ლენტეხი) და ლეჩხუმიდან (მური).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა ან სუბალპურ სარტყელში, კლდეებზე.

მდგომარეობა. სახეობა მცირე ფართობებზეა გავრცელებული, შემორჩენილია იშვიათ ეგზემპლარებად ძნელად მისადგომ ადგილებში.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება გადაშენდეს პოპულაციების სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის ნითელ ნიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია გამრავლება საკოლექციო ნაკვეთებზე, კულტივირება და აღკვეთილის გამოყოფა ლეჩხუმში, მურის ციხის კლდეებთან.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1961; ხარაძე, 1969, 1976; Тахтаджян, 1975.

თავდახრილი სიმფიანდრა *Symphandra pendula* (Bieb.) DC.

ოჯახი — Campanulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

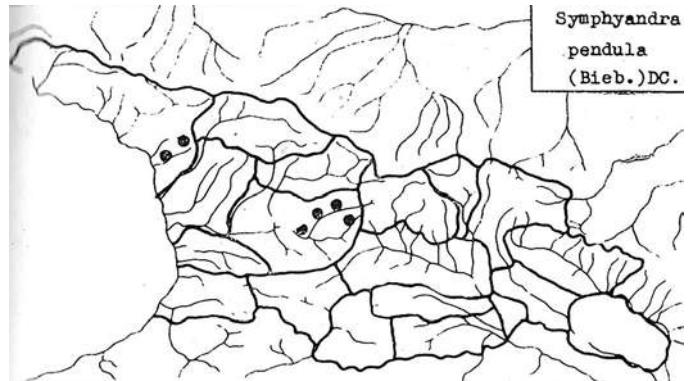
მნიშვნელობა. მესამულის ფლორის იშვიათი რელიქტი და კავკასიის ენდემია. საყურადღებოა აგრეთვე როგორც დეკორატიული მცენარე.

გავრცელება. აფხაზეთი (მდ. კოდორის ხეობა, ნებელდა); რაჭა-ლეჩხუმი (ლაჯანურის ხეობა — სოფ. ალპანასა და მექვენას შორის), იმერეთი (ჭიათურის მიდამოები; წყალნითელას ხეობა); იმიერკავკასია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება თიხაფიქლებზე და კირქვიანი კლდეების ნაპრალებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

*Symphandra
pendula
(Bieb.) DC.*

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან 2 — 3 მცენარე ერთად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღკვეთილების გამოყოფა და კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1952, 1969.

კონტური პირთითრა *Cerastium ponticum* Albov

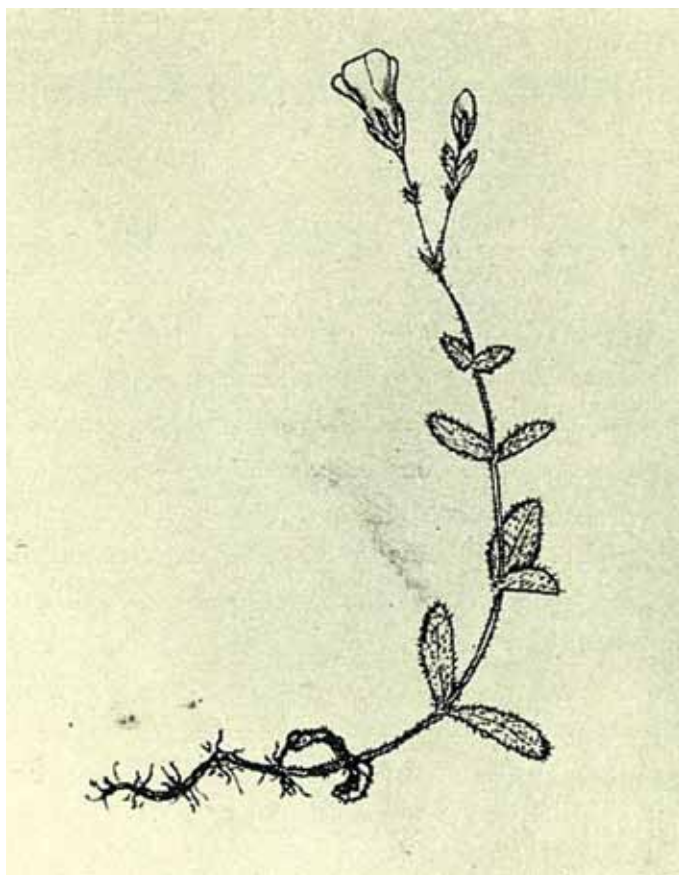
ოჯახი — Caryophyllaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი თეთრ-ქეჩისებრ შებუსვლი ბალახოვანი მცენარეა.

აკინფიევის ხარეზია

Charesia Akinfievii (Schmalh.) E. Busch

ოჯახი — Caryophyllaceae

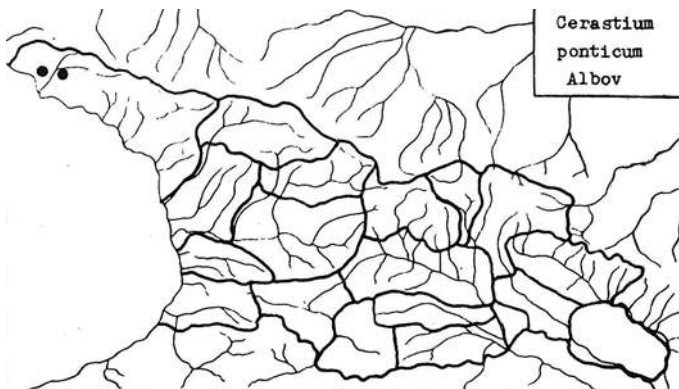
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. ცენტრალური კავკასიონის ვიწრო ლოკალური ენდემია. უძველესი სახეობაა. კავკასიის ენდემური გვარის ერთადერთი წარმომადგენელია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის მთამალაღის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ სვანეთში გვხვდება (მდ. ცანასწყლის, ყორულდაშის, ზესხოს, მულხურას, მესტია-ჭალისა და დოღრას ხეობებში). საქართველოს გარეთ ცნობილია მდ. ურუხის სათავეებიდან, ხარეზის ხეობაში (ბალყარეთი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებსა და მორენებზე, ალპურ და სუბნივალურ სარტყელში.

Cerastium
ponticum
Albov

მნიშვნელობა. კოლხეთის რელიქტური ენდემია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. საყურადღებოა როგორც დეკორატიული მცენარე.

გავრცელება. გავრცელებულია აფხაზეთში, ბზიფის ქედზე და გაგრის მასივზე.

მდგომარეობა. იშვიათი სახეობაა, გვხვდება მცირე პოპულაციებად.

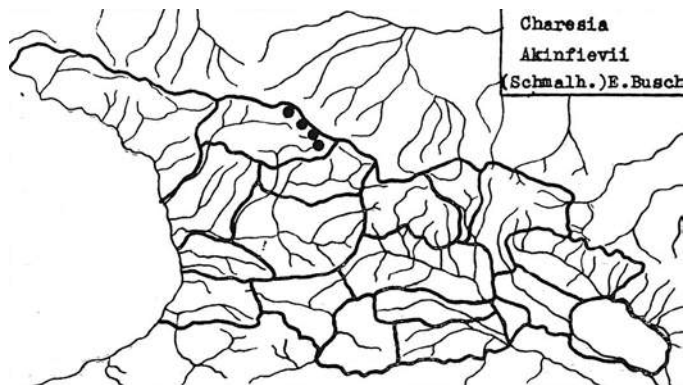
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება შემცირდეს ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. დასაცავად სპეციალური ღონისძიებანი შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ადგილობრივი გამოყოფა მამძიშხაზე და კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1947, 1969, 1978.

Charesia
Akinfievii
(Schmalh.) E. Busch

მდგომარეობა. გვხვდება ძალზე მცირე რაოდენობით, პატარა ჯგუფებად ან ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს მცენარის შეგროვება ფესვებიანად, აუცილებელია ერთ-ერთი ადგილსამყოფლის აღკვეთილად გამოცხადება.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1955; გვინიანიძე, 1960; Тахтаджян, 1975; ღვინიაძე, 1978; „Красная книга“ СССР, 1978; Гагნიძე, ზურებიანი, მუკბანიანი, ჩელიძე, 1978.

კეცმოველის მიხაკი

Dianthus Ketzkhovellii Makaschvili

ოჯახი — Caryophyllaceae

სტატუსი

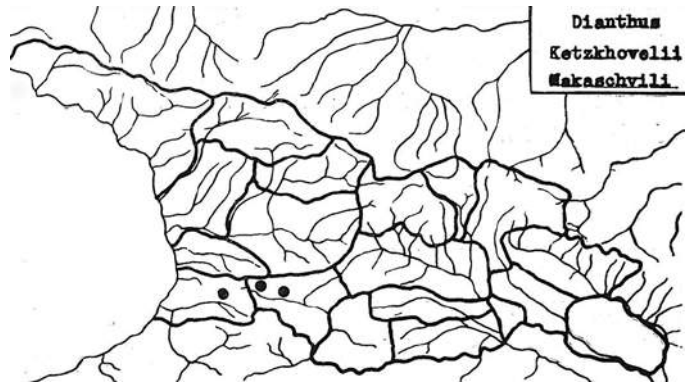
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მცენარეა, უხვად დატოტვილი ძირში გახევებული ყლორტებით.

მნიშვნელობა. საქართველოს პირობითი ენდემია. ფრიად დეკორატიულია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გავრცელებულია აჭარასა (მდ. აჭარისწყლის ხეობა, დაბა ხულოსა და შუახევს შორის) და მესხეთში (აბასთუმნის მიდამოები; ზოლაჯური; მდ. ქვაბილიანის ხეობა, სოფ. ზარზმის პირდაპირ).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყელის გამეჩხერებულ ტყეებში, უფრო ხშირად სამხრეთ ექსპოზიციის კლდოვანსა და ქვიან ფერდობებზე.

მდომარეობა. გვხვდება პატარა დაჯგუფებების სახით მცირე ფერდობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ძლიერ მცირდება დეკორატიულობისა და პოპულაციების სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია უფრო ფართოდ კულტივირება და აღკვეთილის გამოყოფა აჭარაში (სოფ. ხულოსა და შუახევს შორის კლდეებზე).

ინფორმაციის წყაროები: მაყაშვილი, 1947; ხარაძე, 1969; ღვინიაძე, 1978.

კუზნეცოვის მიხაკი

Dianthus Kusnetzovii Marcow.

ოჯახი — Caryophyllaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლიანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიონის ენდემია, ძლიერ იშვიათი სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, საყურადღებოა დეკორატიული მებაღეობისათვის.

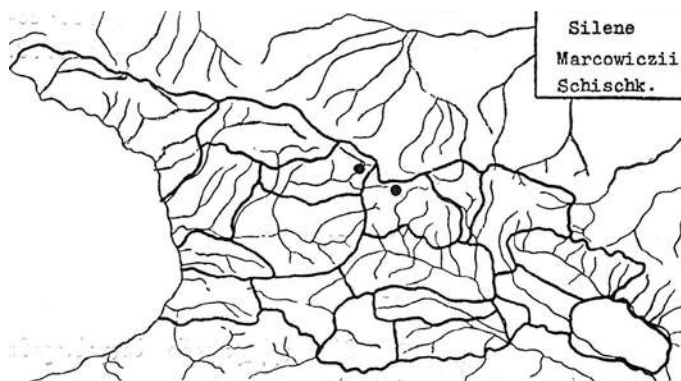
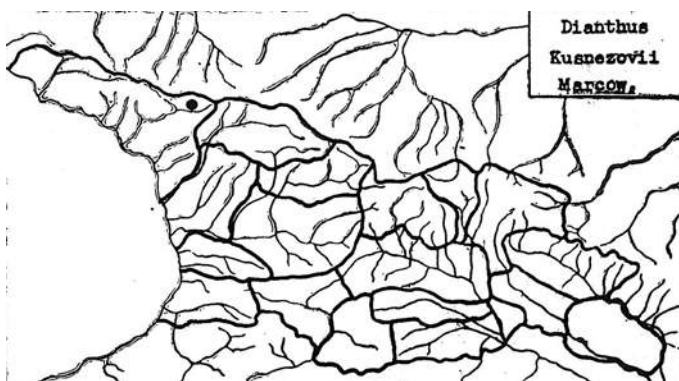
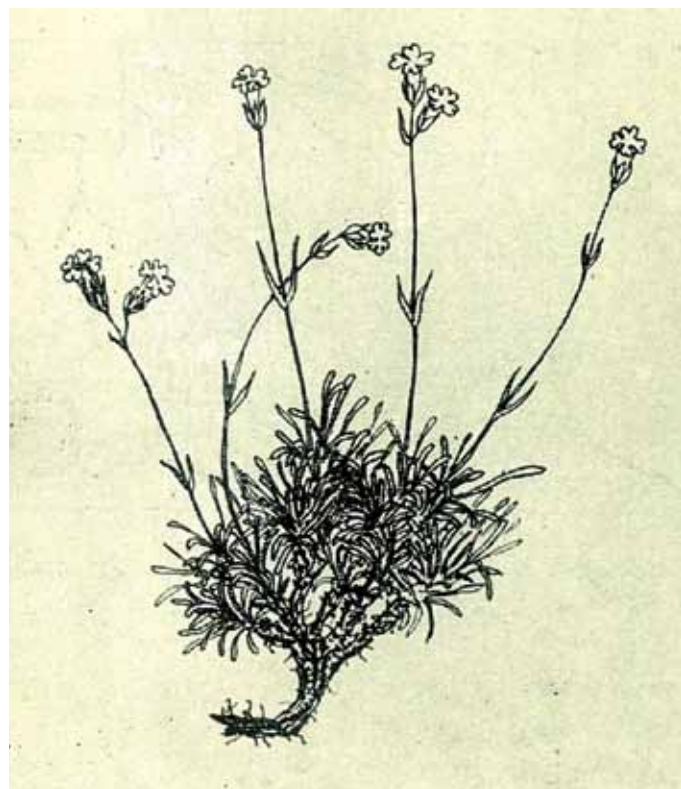
გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ აფხაზეთშია, კოდორის სათავეში. საქართველოს გარეთ გვხვდება იმიერკავკასიაში (ქლუხორის უღელტეხილი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ღორღიან ადგილებში და კლდეებზე ალპურსა და სუბალპურ სარტყელში. გვხვდება ძალზე მცირე რაოდენობით, ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. განადგურების გზაზეა პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. დაცვის სპეციალური ღონისძიებანი შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს შეგროვება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1939, 1961; ხარაძე, 1947, 1969; Гвиниანიძე, 1972; ღვინიაძე, 1978.

მარკოვიჩის ქოთანა Silene Marcowiczii Schischk.

ოჯახი — Caryophyllaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლიანი ბალახოვანი მცენარეა; სქელ კორდს ქმნის.

მნიშვნელობა. კავკასიონის იშვიათი ენდემია, უძველესი სახეობაა. ფრიად დეკორატიულია. მნიშვნელობა

აქვს კავკასიის მაღალმთის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ცნობილია მხოლოდ მამისონის ზეკარიდან და ფიდარის მთიდან (მდ. ლიახვის სათავე). საქართველოს გარეთ გვხვდება დასავლეთ იმერკავკასიაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებსა და ღორღიან ფერდობებზე, ალპურსა და სუბნივალურ სარტყლებში.

მდგომარეობა. ძალზე იშვიათად გვხვდება მცირე ჯგუფებად.

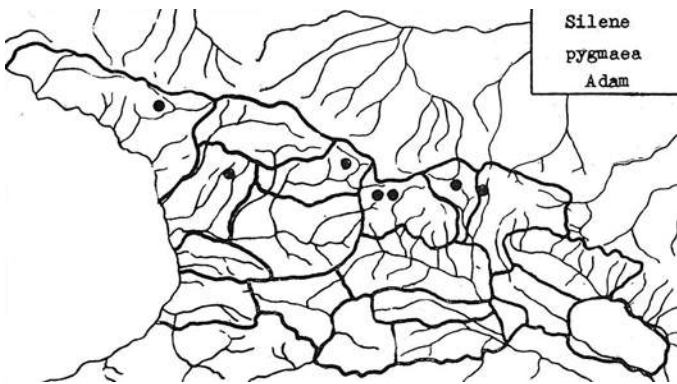
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. სპეციალური ღონისძიებანი შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა პოპულაციების მდგომარეობის ზუსტი აღრიცხვა, სახეობის ბიოლოგიის შესწავლა.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1947, 1969; ღვინიაძე, 1978.

ქონდარა ქოთანა
Silene pygmaea adam

ოჯახი — Caryophyllaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. გავრცელებულია კავკასიონზე, აფხაზეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოში, სამხრეთ ოსეთში, მთიულეთსა და თუშ-ფშავ-ხევსურეთში. საქართველოს გარეთ გვხვდება კავკასიონის აღმოსავლეთ ნაწილში და აზერბაიჯანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებზე, სუბალპურ, ალპურ, იშვიათად ტყის სარტყელში, 1300-3100 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ძლიერ იშვიათი სახეობაა, გვხვდება მცირე პოპულაციების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ფესვის ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. ამ მიზნით სპეციალური ღონისძიებები შემუშავებული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ფართოდ უნდა მოხდეს კულტივირება მშრალი, კლდოვანი ფერდობების გასამშვენებლად.

ინფორმაციის წყაროები: ხარაძე, 1947, 1969; ღვინიაძე, 1978.

კავკასიის აკაკი
Celtis caucasica Wild.

ოჯახი — Celtaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

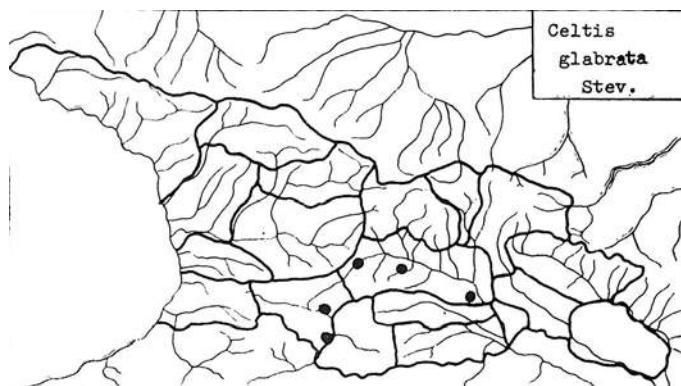
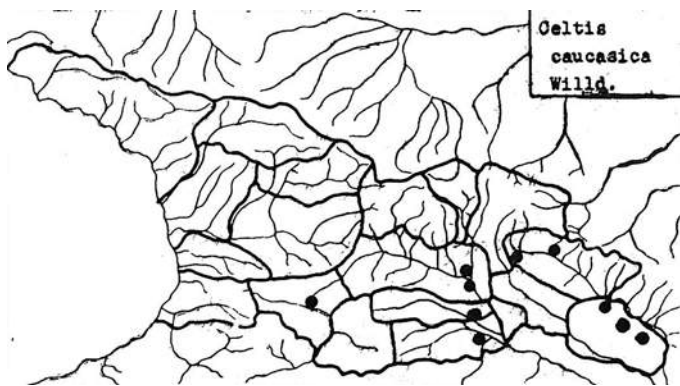
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. 10 მ-მდე სიმაღლის ხეა, იშვიათად ბუჩქი.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს ხრიოკი ადგილების გასამშვენებლად.

გავრცელება. გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში სპორადულად. საქართველოს გარეთ — სომხეთში, შუა აზიაში, აღმ. ანატოლიასა და ირანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ქვიან და კლდოვან ადგილებზე მთის ქვედა სარტყლიდან შუა სარტყლამდე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთდროულად და მცირე ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა.

არის თუ არა დაცული. ნაწილობრივ დაცულია ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს ჭრა; საჭიროა რამდენიმე ალკვეთლის გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: Сахокиа, 1961; შხიანი, 1969, 1975.

სასიცოცხლო ფორმა. 3-5 მ-მდე სიმაღლის ხე ან უფრო ხშირად ბუჩქი.

მნიშვნელობა. გვალვამდომე, სითბოს და სინათლის მოყვარული მცენარეა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გავრცელებულია ფრამენტულად აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა რაიონში. საქართველოს გარეთ აღმ. ამიერკავკასიის რაიონებში და წინა აზიაში გვხვდება.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ ადგილებსა და ქვიან ფერდობებზე, გამოფიტულ ნიადაგებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში. სამხრეთ საქართველოს მთის ქსეროფიტების ერთ-ერთი კომპონენტია.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად და პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა პატარა ალკვეთილების გამოყოფა გავრცელების არეალში.

ინფორმაციის წყაროები: შხიანი, 1975.

შიშველი აკაკი

Celtis glabrata Stev.

ოჯახი — Celtaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

ამფორიკარპოსი

Amphoricarpos elegans Albov — Alboviodoxa elegans (Albov) Woronow

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. როგორც რელიქტურ და ენდემურ სახეობას, მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის კირქვიანების ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, საყურადღებოა როგორც დეკორატიული მცენარე.

გავრცელება. აფხაზეთი (აჩიგვარას ხეობა, ჩიფშირას მთა, ბზიფის და გაგრის ქედი), სამეგრელო (მიგარია, ნულაში, ყვირა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მცირე ჯგუფებად კირქვიან კლდეებსა და ქვიან ფერდობებზე, მთის შუა

სკეტაკი კლადოხეტა

Cladochaeta candidissima (Bieb.) DC.

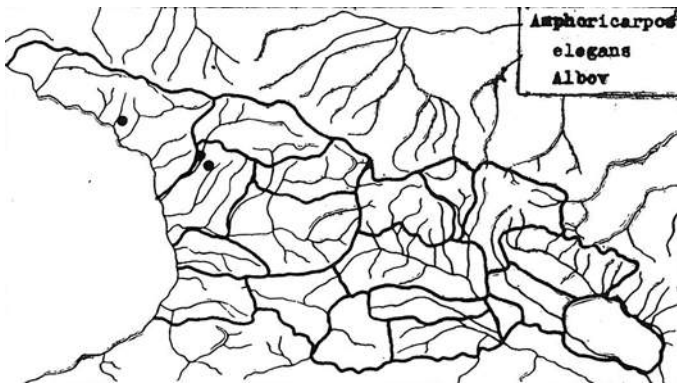
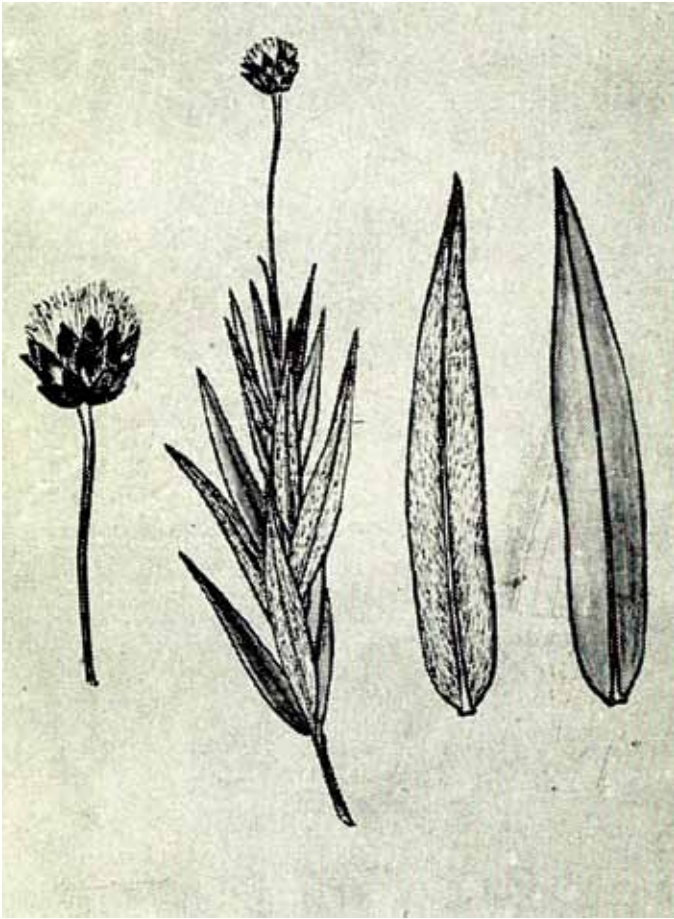
ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დეკორატიული მცენარეა. როგორც ლოკალურ ენდემს, მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში იშვიათად გვხვდება: მდ. თერგის ხეობაში ყაზბეგთან და მდ. შავი არაგვის ხეობაში სოფ. მალაროსთან. საქართველოს გარეთ — აღმოსავლეთ და ცენტრალურ კავკასიონზე, იშვიათად აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში.

Amphoricarpos
elegans
Albov

და სუბალპურ სარტყელში, 1200-2300 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ხასიათდება შეზღუდული არეალით, გვხვდება იშვიათად.

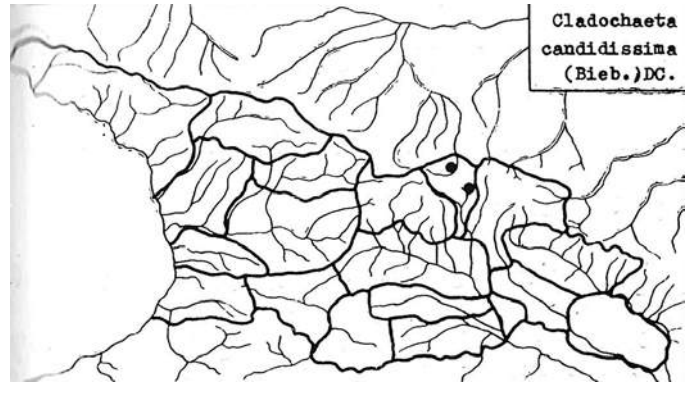
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. გადაშენება ემუქრება ტერიტორიის სამეურნეო მიზნით გამოყენების გამო.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. კირქვიანებზე ენდემური სახეობების თავმოყრის ადგილებში საჭიროა აღკვეთილების მოწყობა (მიგარიის მთა), სასურველია კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: პაპავა, 1952; Колаковский, 1962; Линчевский, 1962; „Красная книга“ СССР, 1978.

Cladochaeta
candidissima
(Bieb.) DC.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მდინარეთა ხეობებში, ბუჩქნარებში, ხევხმელებში, მთის სარტყელში, ზოგჯერ დაბლობ ადგილებშიც.

მდგომარეობა. რაოდენობა მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. სამეურნეო სამუშაოები ხეობებში და რიყეებზე.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“; კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია ყაზბეგთან, თერგის ნაპირზე ალკვეთილის გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: შხიანი, 1952; Борисова, 1959; „Красная книга“ СССР, 1978.

გრიგოლაშვილის ჯოდოსპერუმი *Podospermum Grigoraschvilii* Sosn.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

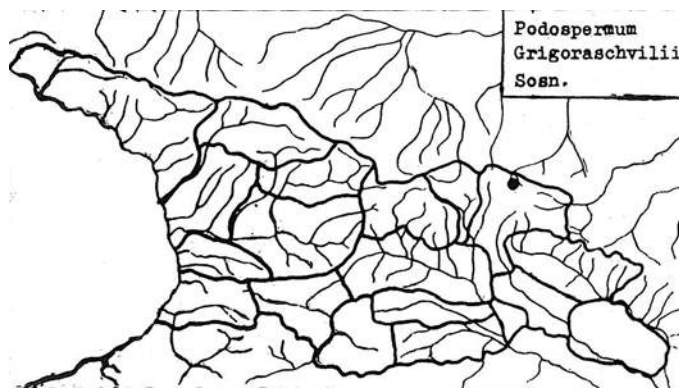
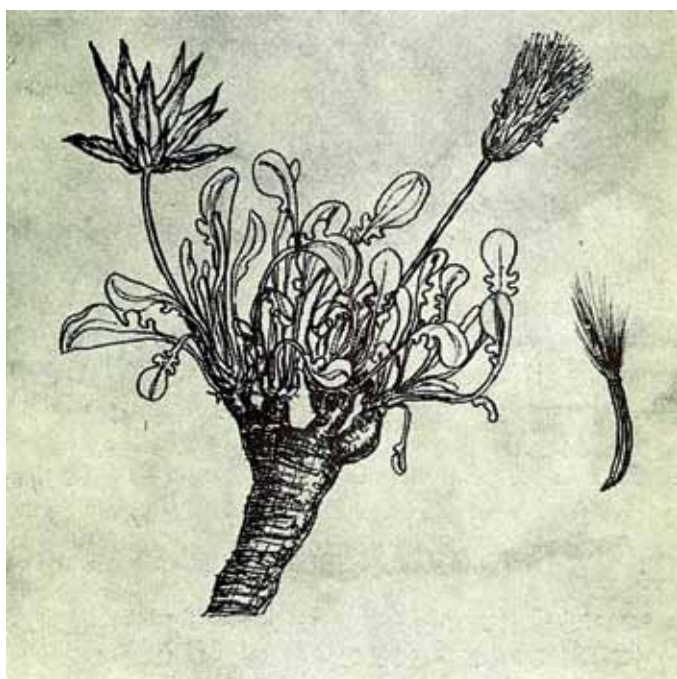
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. აღწერილია ხევსურეთში. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება მხოლოდ ხევსურეთში (სოფ. ხახაბო).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპურ სარტყელში მდელოებზე.

მდგომარეობა. იშვიათად გვხვდება ჯგუფებად ან ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. მცირე რაოდენობითაა ბუნებაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი გავრცელების ადგილი ხევსურეთში სასურველია გამოცხადდეს ალკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: СОСНОВСКИЙ, 1948; Гроссгейм, 1949; პაპავა, 1952; ქუთათელაძე, 1969; Кутателадзе, 1978.

წვრილფოთოლა უსეველოჯოდოსპერუმი

Pseudopodospermum leptophyllum (DC.) Kuthath. (-Scorzoneraleptophylla DC)

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი, კაკლინებრ გამსხვილებულფესვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი სახეობაა. საქართველოში პირველად (1967) ნაპოვნია მესხეთში. მნიშვნელობა აქვს საქართველოს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება: მესხეთში, ასპინძის რაიონში, ხერთვისის მახლობლად ირკუნის მთაზე და ვარნეთის მიდამოებში. საქართველოს გარეთ გვხვდება აზერბაიჯანსა და სომხეთში, აგრეთვე — ჩრდილო ირანში.

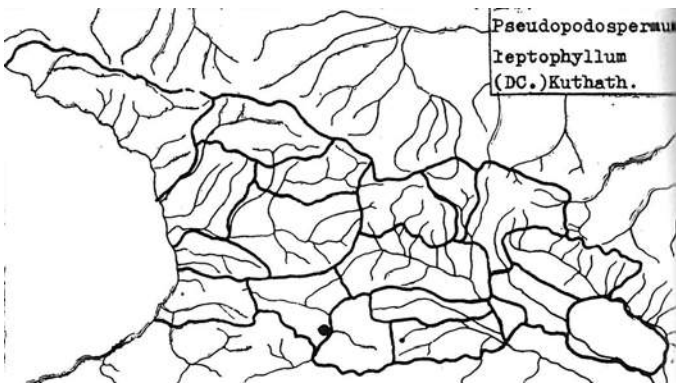
ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყელში მშრალ, ქვალორლიან ადგილებში და ნაშალებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. საქონელი ეტანება ადრე გაზაფხულზე ახლად ამოსულ ფოთლებსა და ყლორტებს.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

Pseudopodospermum leptophyllum (DC.) Kuthath.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი გავრცელების ერთ-ერთი ადგილი უნდა გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Кутателадзе, 1978.

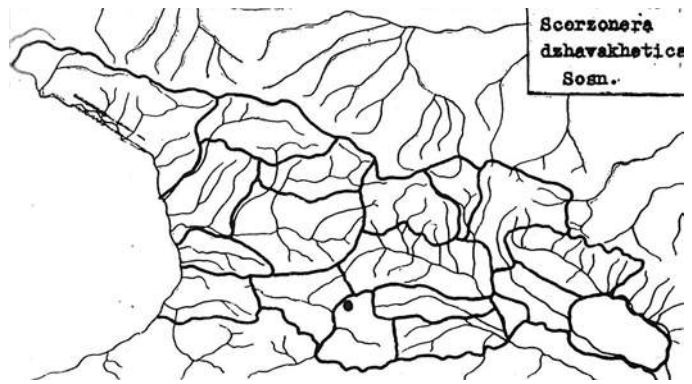
ჯავახეთის ფამფარულა
Scorzonera dzhavakhetica Sosn.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. სამხრეთ საქართველოს იშვიათი, ვიწრო ლოკალური ენდემია, მესამეული ფლორის რე-

Scorzonera dzhavakhetica Sosn.

ლიქტური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, ფრიად დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ ჯავახეთში, თეთრობის ქედზე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიანებზე სუბალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფურად ან ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. თეთრობის ქედზე კირის მოპოვების მიზნით კლდეების ნგრევა და გადაჭარბებული ძოვება.

არის თუ არა დაცული. არ არის. რამდენიმე ეგზემპლარი გადმორგულია ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედი, რომელიც მდიდარია სხვა ენდემური და რელიქტური სახეობებით, უნდა გამოცხადდეს ნაკრძალად.

ინფორმაციის წყაროები: Сосновский, 1937; Гроссгейм, 1934, 1952; პაპავა, 1952; ქუთათელაძე, 1969; Кутателадзе, 1978.

კეცხოველის ფამფარულა *Scorzonera Ketzkhvelii* Sosn.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

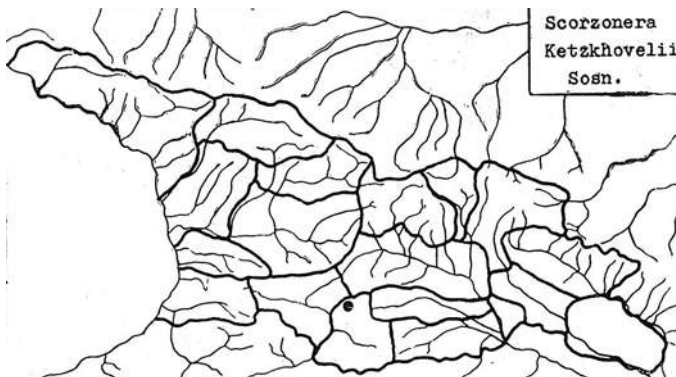
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. სამხრეთ საქართველოს იშვიათი, ვიწრო ლოკალური ენდემია, მესამეული ფლორის რელიქტური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, ამასთანავე დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ ჯავახეთში, თეთრობის ქედზე გვხვდება.

*Scorzonera
Ketzkhvelii
Sosn.*

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიანებზე სუბალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. იშვიათად გვხვდება ჯგუფებად ან ერთეულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კირის მოპოვების მიზნით თეთრობის კლდეების ნგრევა და გადაჭარბებული ძოვება.

არის თუ არა დაცული. გავრცელების ადგილზე დაცული არ არის. რამდენიმე ეგზემპლარი გადმორგულია ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში. სასურველია მისი კულტივირება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია გამოცხადდეს ნაკრძალად თეთრობის ქედი, სადაც, გარდა კეცხოველის ფამფარულასი, იზრდება კიდევ სხვა მრავალი ენდემური და რელიქტური სახეობა.

ინფორმაციის წყაროები: Сосновский, 1937; Гроссгейм, 1949; პაპავა, 1952; ქუთათელაძე, 1969; Кутателадзе, 1978.

კოზლოვსკის ფამფარულა *Scorzonera Koslovskyi* Sosn.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

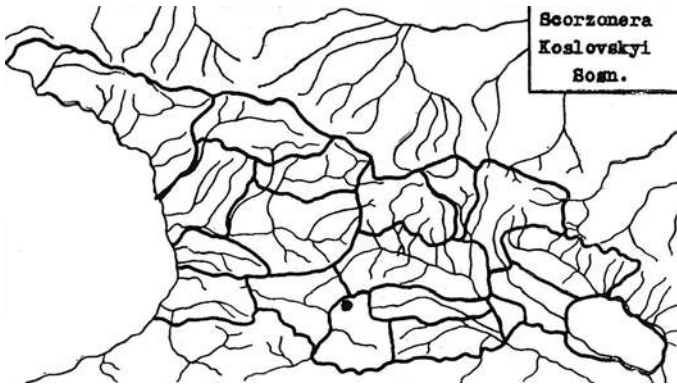
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. სამხრეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ჯავახეთი, თეთრობის ქედი.
ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეების ნაპრალებში, სუბალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება თითო-ორიჯერ, გაფანტულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კირის მოპოვების მიზნით თეთრობის ქედზე კლდეების ნგრევა; ძოვება.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედი უნდა გამოცხადდეს ნაკრძალად.

ინფორმაციის წყაროები: СОСНОВСКИЙ, 1937; Гроссгейм, 1934, 1952; პაპავა, 1952; ქუთათელაძე, 1969; Кутателадзе, 1978.

მასაგეტოვის თაყვიტელა

Senecio Massagetovii Schischk.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. მესამეული ფლორის იშვიათი რელიქტი და სპორადულად გავრცელებული საქართველოს ენდემური სახეობაა. მეტად დეკორატიულია.

გავრცელება. სვანეთი (ცანასწყლის ხეობა, ზესხო); რაჭა; იმერეთი (ცხრაჯვარი); ქართლი (ბორჯომის ხეობა); ჯავახეთი (თეთრობის ქედი); მესხეთი (სოფ. ბოლახურის მიდამოები).

ადგილსამყოფელი. მშრალი, კირქვიანი კლდეები.

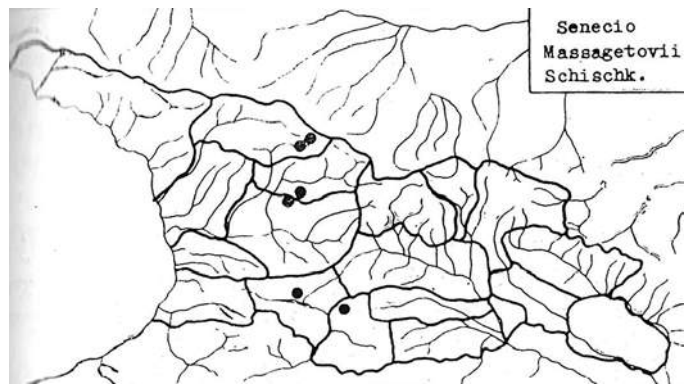
მდგომარეობა. იზრდება ერთეულად ან რამდენიმე ერთადაა გადმოკიდებული კლდიდან.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კირის გამოწვასთან დაკავშირებით თეთრობის ქედზე კირქვიანი კლდეების ნგრევა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედის აღკვეთილად გამოცხადება და პოპულაციის

მდგომარეობაზე კონტროლის დაწესება.

ინფორმაციის წყაროები: ШИШКИН, 1961; მანდენოვა, 1969.

ხარისშუბლა

Senecior hombifolius (Willd) Sch. Bip.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

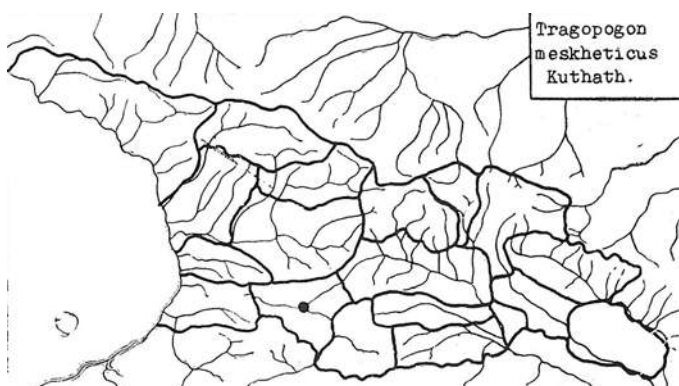
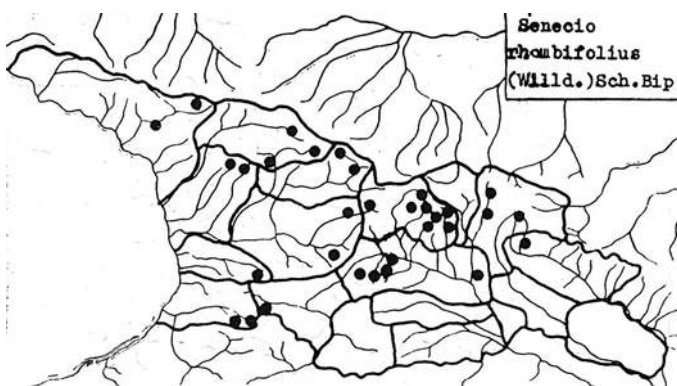
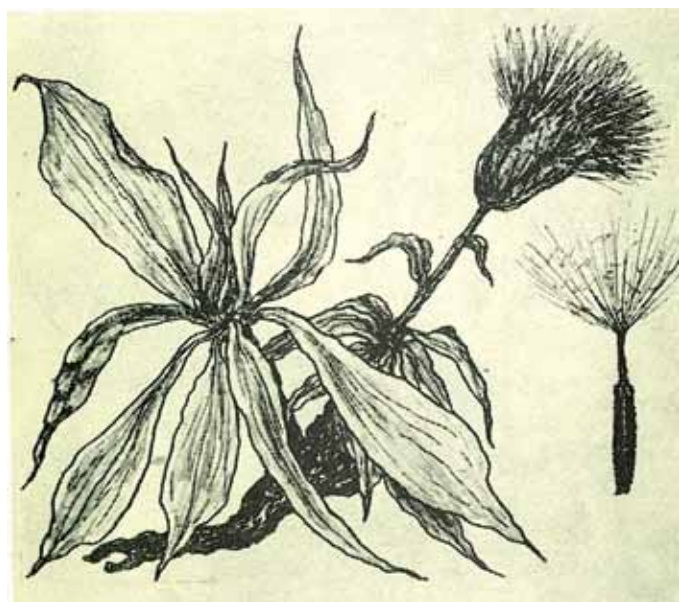
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. მესამეულის რელიქტი და კავკასიის ენდემია. ძვირფასი სამკურნალო მცენარეა.

გავრცელება. საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა და სუბალპურ სარტყელში ტყის პირას, მდელოებსა და მაღალბალახეულობაში.

მდგომარეობა. ქმნის დიდ მასივებს სუბალპურ ტყეებსა და ტყის პირას.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად.
შემცირების მიზეზი. ამზადებენ სამკურნალო მიზნებისთვის.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა შემცირდეს ამ მცენარის დამზადება სამკურნალო მიზნით და გამოიყოს ალკვეთილები რამდენიმე ადგილას; საჭიროა მისი კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: მანდენოვა, 1952, 1969; Гагидзе, 1974.

ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. მესხეთი, მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირი, სოფ. ლობიეთის მოპირდაპირე მხარე; ახალციხის რაიონი, რაბათის მიდამოები.

ადგილსამყოფელი. იზრდება დამლაშებულ ნიადაგებზე, ნაშალებზე, მთის შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. პოპულაციების სიმცირე.

არის თუ არა დაცული. არ არის კულტივირებული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი გავრცელების ერთ-ერთი პუნქტი გამოცხადდეს ალკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Кутателадзе, 1953, 1957, 1978; ქუთათელაძე, 1969.

მესხეთის ფამფარა

Tragopogon meskheticus Kuthath.

ოჯახი — Compositae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მდგომი (EN)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. სამხრეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს საქართველოს

არმაზის შინდანლა

Thelycrania armasica Sanadze

ოჯახი — Cornaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

კოლხური თხილი

Corylus colchica Albov

ოჯახი — **Corylaceae**

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

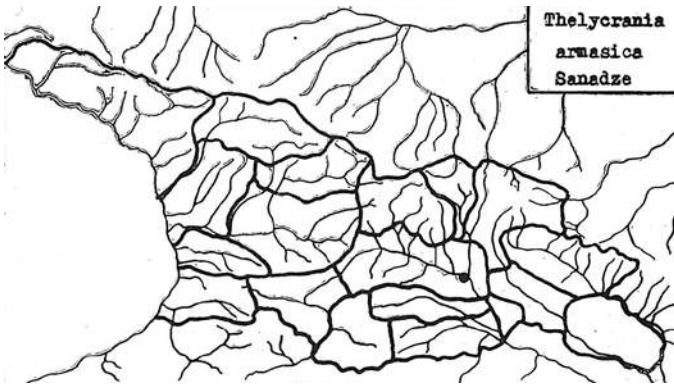
სასიცოცხლო ფორმა. ბუჩქია.

მნიშვნელობა. საქართველოს ენდემი და კოლხეთის რეფუგიუმის ერთ-ერთი წარმომადგენელია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (გადაუთის რაიონი, ხისმის ქედი „ქაჩალი მთა“); სამეგრელო (მარტვილის რაიონი, ჯვარ-მიგარიის ქედი, სოფ. კურზუს ზემოთ).

ადგილსამყოფელი. ტენისმოყვარული მცენარეა. იზრდება ლოდნარზე, კირქვიან ფერდობებსა და ჩამონახვავებზე მთის შუა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე, უპირატესად ტყის პირას.

მდგომარეობა. ქმნის რაყას კოლხური ტიპის ტყეებში, იშვიათად გვხვდება ერთეულებად.

**Thelycrania
arnasiaca
Sanadze**

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალტანიანი ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს ლოკალური არეალის მქონე ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. დღეისათვის მხოლოდ თბილისის მიდამოებიდანაა (არმაზის ხევი) ცნობილი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყეში ქვეტყის სახით.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, ერთეულად ან პატარ-პატარა ჯგუფებად.

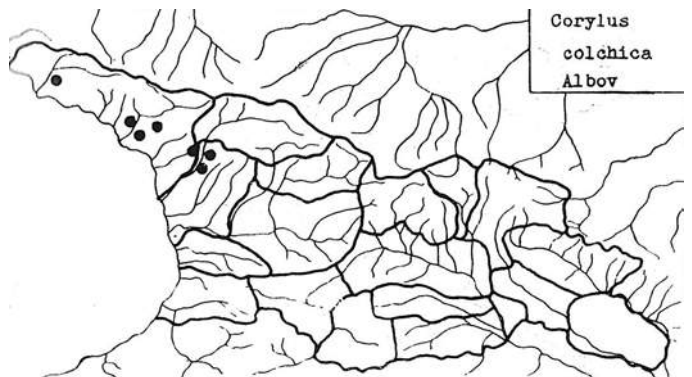
გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი სრული დაცვა, რისთვისაც არმაზის ხევი და მდინარე მტკვრის მარჯვენა ნაპირი ხეკორძულიდან კარსანის ხევამდე, როგორც რამდენიმე იშვიათი სახეობის აღწერისა და გავრცელების კლასიკური ადგილი, გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: სანაძე, 1950; მაყაშვილი, 1952.

**Corylus
colchica
Albov**

გამრავლება. მრავლდება თესლით.
შემცირების მიზეზი. უსისტიემო ჩეხვა.
არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღ-
 კვეთილების გამოყოფა ქაჩალ მთაზე — გუდაუთის რა-
 იონში და ჯვარ-მიგარიის ქედზე — მარტვილის რაიონში.

ინფორმაციის წყაროები: Матикашвили, 1961; კემუ-
 ლარია-ნათაძე, 1947, 1975.

ქართული თხილი

Corylus iberica Wittm.

ოჯახი — *Corylaceae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. 30 — 50 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის ენდემური მცენარე და
 მესამეულის იშვიათი რელიქტია; აქვს საუკეთესო ხა-

რისხის მერქანი და ცხიმოვანი ნაყოფი. საყურადღებოა
 ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (სოხუმის მიდამოები, ცი-
 ხერვას მთა, სოფ. თხინა); რაჭაა-ლეჩხუმი (ჭელიშის
 უდაბნო, სოფ. შავრა და შქემერის მიდამოები); ქართლი
 (მცხეთა-მართაზის ხეობა, ბორჯომის რაიონი, სოფ.
 ტბასთან; ვარაზის ხევის სათავეები); მთიულეთი (გუ-
 დამაყრის ხეობა, თხმელიანი); თუშ-ფშავ-ხევსურეთი
 (თუშეთი, თიანეთი, ხისო); კახეთი (ლაგოდეხი-ქოჩალო,
 მდ. სტორის ხეობა); თრიალეთი (სოფ. ორბეთი, ალგე-
 თის ხეობა — მანგლისი, თეთრი წყარო, გუდარეხის ხე-
 ობა, მდ. ქციის ხეობა — კლდეისის წყლის შესართავ-
 თან); იმიერკავკასია; აზერბაიჯანი, სომხეთი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ფოთლოვან ტყეებში,
 მთის შუა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად და ჯგუფუ-
 რად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უნესრიგო ჩეხვა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღ-
 კვეთილების გამოყოფა, განსაკუთრებით მდ. ხრამის
 აუზში.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1947,
 1975; Матикашвили, 1961.

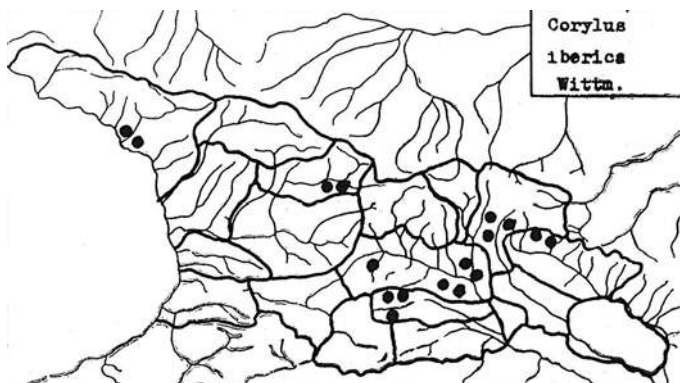
უხრაპი

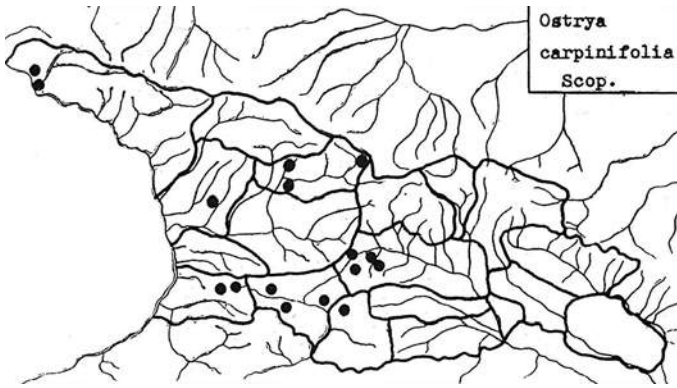
Ostrya carpinifolia Scop.

ოჯახი — *Corylaceae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -საჭიროებს ზრუნ-
 ვას (LC)

Ostrya carpinifolia
Scop.

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სასიცოცხლო ფორმა. 3-7 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი სახეობაა და მესამეულის რელიქტი. ახასიათებს მოვარდისფრო მკვრივი მერქანი; დეკორატიულია; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (ფაცხისის ხეობა, სოხუმის მიდამოები, აგარა, გაგრიფში, ჟოეკვარას ხეობა); სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი (ზემო რაჭა, გლოლასა და შოვს შორის, ლაჯანურის ხეობა); სამეგრელო (მთაჯვარი), იმერეთი (კვაკუნთას მთა); გურია, აჭარა (რიკეთი, შუახევი, მანვეალთა); ქართლი (ბორჯომის ხეობა, ნალვერი, ტბა, საკოჭავი, ლიკანის ხეობა, ქვაბისხევის); მესხეთი (ახალციხე, ქისათისა და ოხეროს შორის, ურაველი-საფარის მონასტრის ტყე, ასპინძის მიდამოები, ადიგენის რაიონი, სოფ. მლაშე); იმიერკავკასია; შავი ზღვის სანაპირო; ხმელთაშუაზღვეთი, მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ხეობებსა და ფერდობებზე შერეული ტყის ცენოზებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში, უპირატესად კირქვიან სუბსტრატზე.

მდგომარეობა. უხრავის შედარებით დიდი მასივები შემონახულია მესხეთში, მდ. მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, სოფ. ძველის მისადგომებთან და ურაველის წყლის ხეობაში სოფ. მინაძესა და ურაველს შორის.

გამრავლება. მრავლდება თესლით. ნაყოფს იძლევა 20 წლის ასაკიდან და ცოცხლობს 100 წლამდე.

შემცირების მიზეზი. ტყეების უნესრიგო ჩეხვა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა უფრო მეტი აღკვეთილები გამოყოფა და პოპულაციებზე კონტროლის დანერგვა.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1947, 1975; Гулисашвили, 1960; „Красная книга“ СССР, 1978.

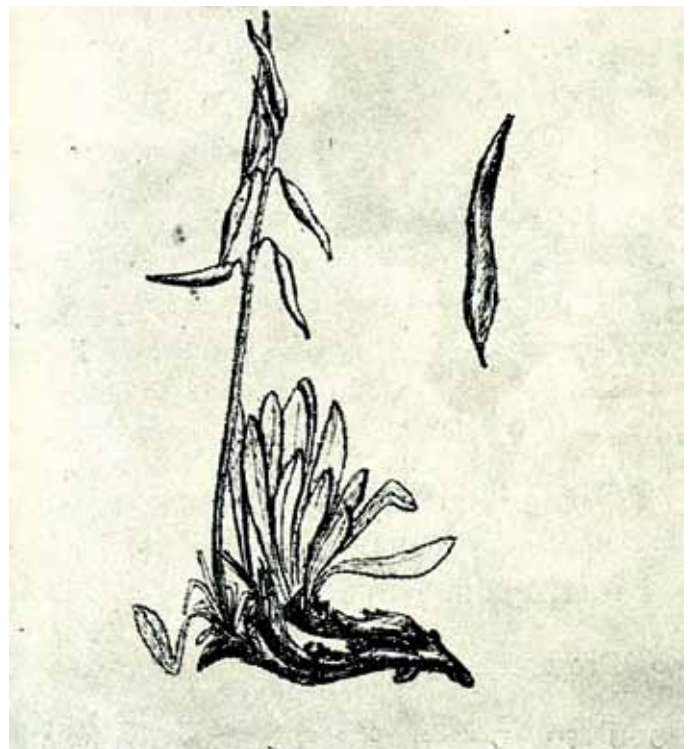
ანონიუმი

Anchonium elichrysofolium (DC.) Boiss.

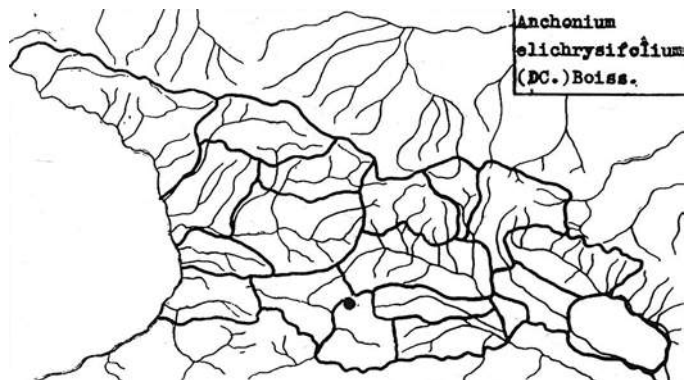
ოჯახი — Cruciferae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

Anchonium elichrysofolium
(DC.) Boiss.

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. ხმელთაშუა ზღვის ფლორის რელიქტია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ჯავახეთი (თეთრობის ქედი); სომხეთი; წინა აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება სამხრეთ ფერდობებზე, კირქვიან კლდეებსა და ნაზვავებზე მთის შუა და სუბალპურ სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კირის გამოწვასთან დაკავშირებით კირქვიანი კლდეების ნგრევა თეთრობის ქედზე.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედი გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Хинтибидзе, 1970.

ოლას ფოლიო

Scabiosa Olgae Albov

ოჯახი — Dipsacaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

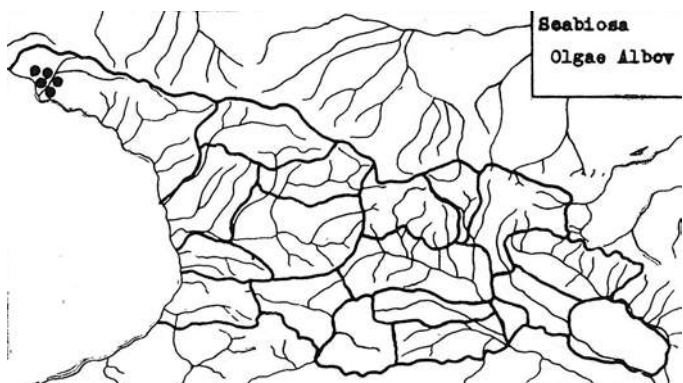
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის ენდემური სახეობა და მესამეულის რელიქტია. დეკორატიული და საუკეთესო თაფლოვანი მცენარეა.

გავრცელება. აფხაზეთი (მდ. ბზიფის ხეობა); საქართველოს გარეთ სოჭის მიდამოებში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეების ნაპრალებსა და ღორღიან ადგილებზე მთის ქვედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე, უმეტესად კირქვიან სუბსტრატზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ხშირად ნადგურდება ექსკურსანტებისა და ტურისტების მიერ; აგრეთვე — უწესრიგო მეურნეობის გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის გამოყოფა ბზიფის ხეობაში და კონტროლის დანერგვა პოპულაციებზე, კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1949, 1961; შხიანი, 1952, 1964.

ინბლისური ღროზერა

Drosera anglica huds.

ოჯახი — Droseraceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მწერიჭამია ბალახოვანი მცენარეა.

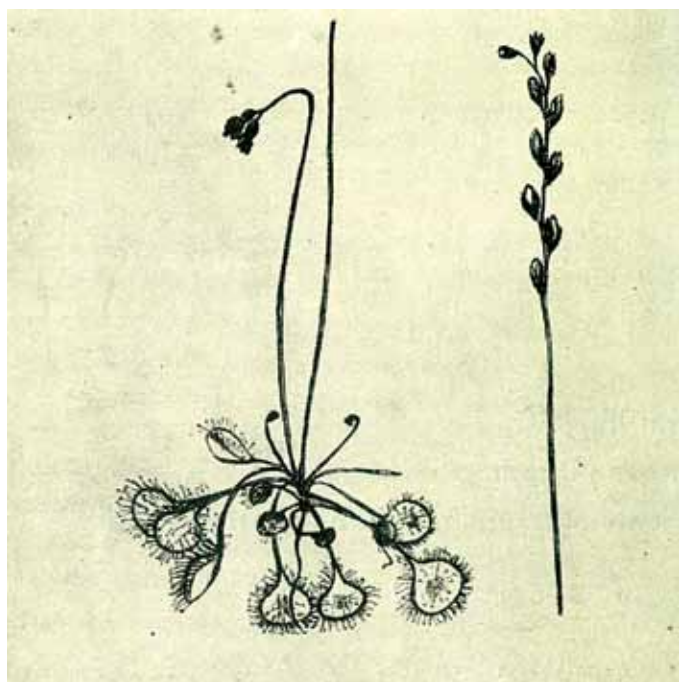
მნიშვნელობა. უძველესი ბორეალური ფლორის წარმომადგენელია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიისათვის.

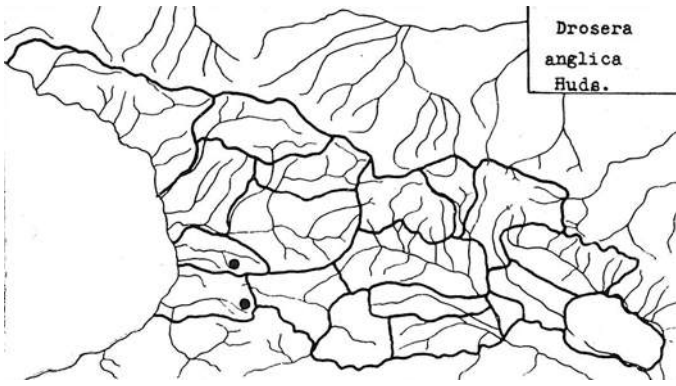
გავრცელება. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ აჭარაში (ხულოს რაიონი) და აჭარა-გურიის ქედზე (მდინარე გუბაზოულის სათავეები). გავრცელებულია ევრაზიის კონტინენტსა და ჩრდილო ამერიკაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ზედა სარტყლის სფაგნუმიან ჭაობებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

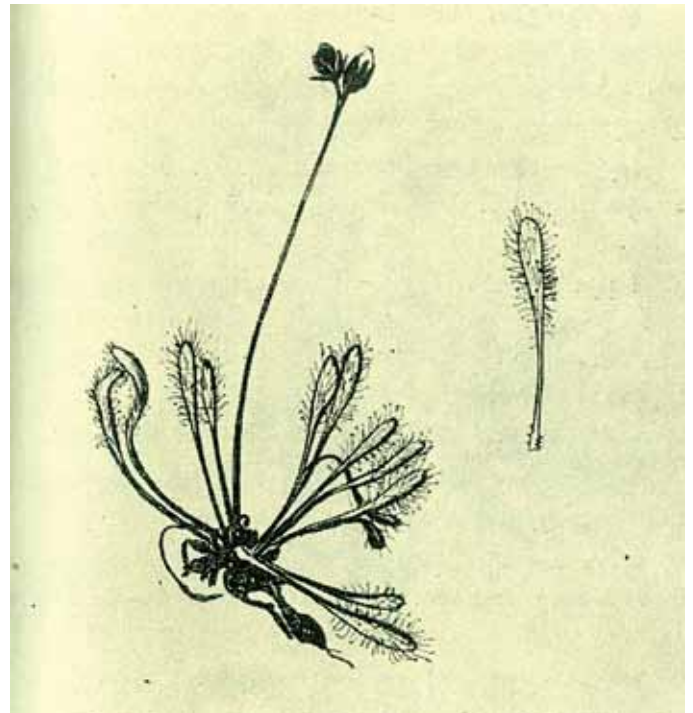

შემცირების მიზეზი. ჭაობების ამოშრობასთან დაკავშირებით მცირდება.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. რომელიმე ჭაობი, სადაც ეს მცენარე იზრდება, გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Юзепчук, 1939; Гроссгейм, 1949; მაყაშვილი, 1948; Дмитриева, 1960; მანდენოვა, 1969.

შუალედური დროზერა

Drosera intermedia Hayne

ოჯახი — Droseraceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მწერიჭამია, ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. უძველესი ბორეალური ფლორის წარმომადგენელი. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში ცნობილია მხოლოდ აჭარიდან (ხულოს რაიონი) და აჭარა-გურიის ქედიდან (მდინარე გუბაზოულის სათავეები), გავრცელებულია ევროპასა და ჩრდილო ამერიკაში.

ადგილსამყოველი. იზრდება მთის ზედა სარტყლის სფაგნუმიან ჭაობებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან ჯგუფებად.

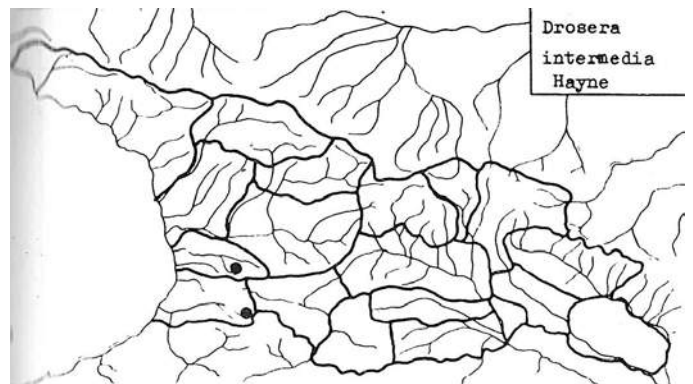
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემირების მიზეზი. ჭაობების ამოშრობა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. რომელიმე ჭაობი, სადაც ეს მცენარე იზრდება, გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Юзепчук, 1939; Гроссгейм, 1949; მაყაშვილი, 1948; მანდენოვა, 1969; Дмитриева, 1960.

მრგვალფოთოლა დროზერა

Drosera rotundifolia L.

ოჯახი — Droseraceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

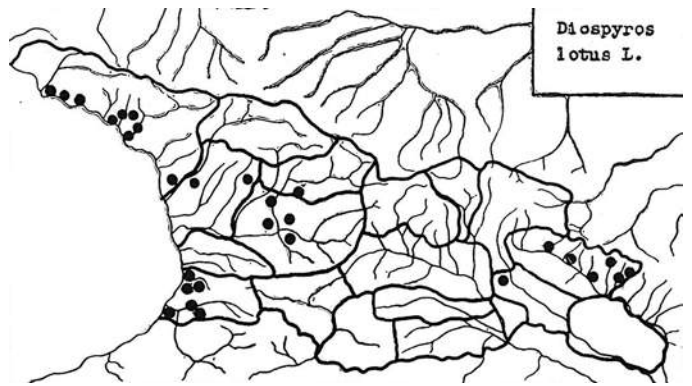
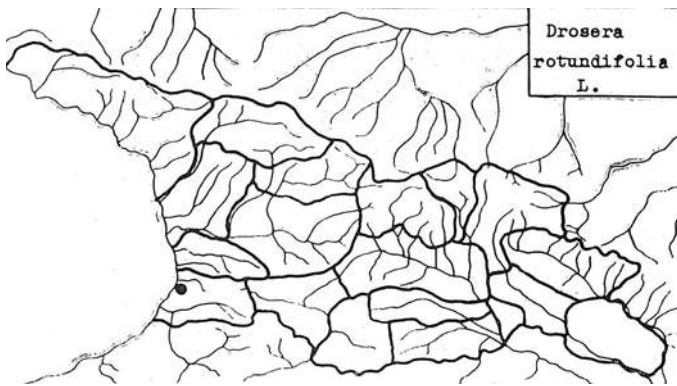
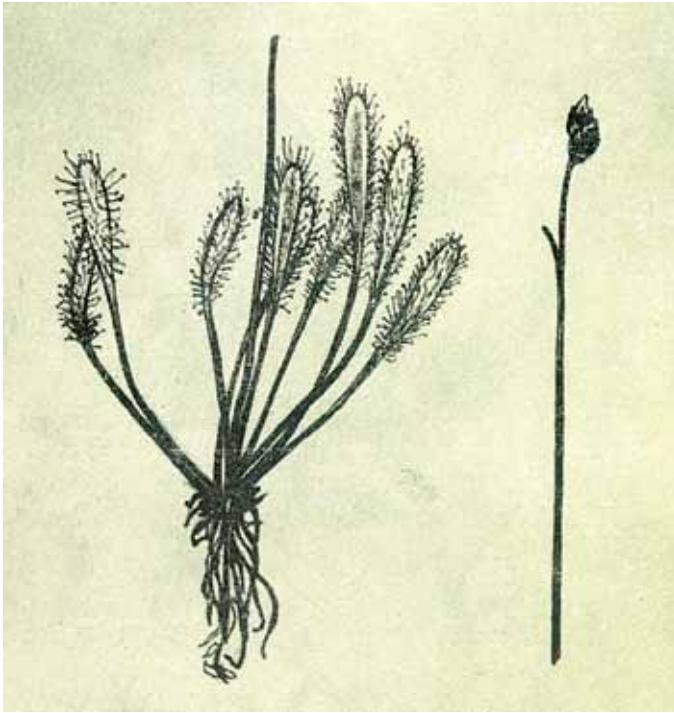
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მწერიჭამია ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. უძველესი ბორეალური ფლორის წარმომადგენელია, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში ცნობილია მხოლოდ აჭარიდან (ქობულეთი). გავრცელებულია ევრაზიის კონტინენტსა და ჩრდილო ამერიკაში.

ადგილსამყოველი. იზრდება მთის ქვედა სარტყლის ტორფიან ჭაობებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად და ჯგუფებად.
გამრავლება. მრავლდება თესლით.
შემცირების მიზეზი. ჭაობების ამოშრობა.
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ქობულეთ-ში ერთ-ერთი ტორფიანი ჭაობი, სადაც ეს მცენარე ხარობს, უნდა გამოცხადდეს აღკვეთილად.
ინფორმაციის წყაროები: Юзепчук, 1939; Гроссгейм, 1949; მაყაშვილი, 1948; Дмитриева, 1960; მანდენოვა, 1969.

სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი ხეა.
მნიშვნელობა. დეკორატიული და ხილის მომცემი მცენარეა.
გავრცელება. საქართველოში გვხვდება: აფხაზეთში, სამეგრელოში, იმერეთში, აჭარაში, ქართლსა და კახეთში. საქართველოს გარეთ — ხმელთაშუაზღვეთი, წინა, ცენტრალური და აღმოსავლეთი აზია და კავკასია.
ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყელამდე ნესტიან და ჰუმუსით მდიდარ ნიადაგებზე, ჭალის ტყეებში.

ჩვეულებრივი ხურმა

Diospyros lotus L.

ოჯახი — Ebenaceae

სტატუსი
 საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)
 საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

მდგომარეობა. ჩვეულებრივ გვხვდება სხვა სახეობებთან ერთად. იშვიათად ქმნის სუფთა კორომებს. მაგ. ალაზნის ველზე, სადაც ამ სახეობების მესამეულის ფოტოცენოზებია შემორჩენილი.
გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ამონაყარით.
შემცირების მიზეზი. მცირდება ვაკისა და ჭალის ტყეების სახნავ-სათესად გამოყენების გამო.
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა სრული დაცვა, აღკვეთილების გამოყოფა.
ინფორმაციის წყაროები: ქუთათელაძე, 1952, 1969, Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

ქაცვი

Hippophaë rhamnoides L.

ოჯახი — **Elaeaceae**

სტატუსი

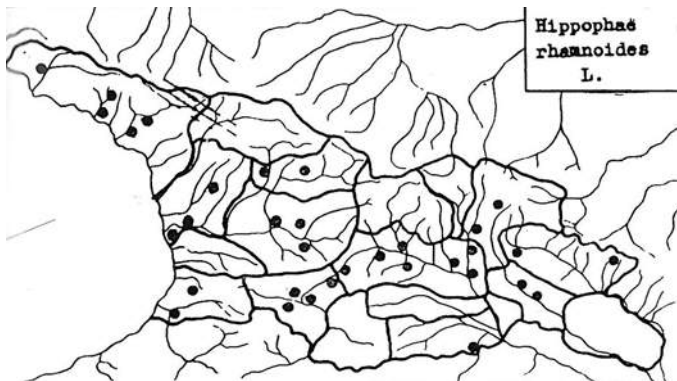
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ბუჩქია, ზოგჯერ 3 მ-მდე სიმაღლისა.

მნიშვნელობა. გამოიყენება სადურგლო საქმეში მაგარი, მკვრივი და მძიმე მერქნის გამო. მისი ნაყოფი ხალხურ მედიცინაში ცნობილია, როგორც კუჭ-ნაწლავის დაავადებებისა და ჰიპერტონიის სამკურნალო საშუალება; იყენებენ აგრეთვე სისხლძარღვთა შევიწროებისა და უშაქრო დიაბეტი შემთხვევაშიც. ჭრილობებისა და წყლულების მოსაშუშებლად ხალხური მედიცინა უძველესი დროიდან იყენებს ქაცვის ზეთსაც.

გავრცელება. გავრცელებულია საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში, 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან. საქართველოს გარეთ — **ევრაზია.**

მდგომარეობა. ქმნის გაუვალ რაყას მდინარეთა და მის შენაკადთა ხეობებში.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ფესვის ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება სარებისა და ჭიგობისათვის, სამკურნალო მიზნებისათვის; აგრეთვე ჭალის ტყის შემცირების გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის. გამოყენებულია ცოცხალ ლობედ.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა გამოიყოს ნაკრძალი ან აღკვეთილი და დაცულ იქნეს როგორც ძვირფასი სამკურნალო მცენარე.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, 1950; კეცხოველი, 1957.

ხეპარწყვა, ხეშიშველი

Arbutus andrachne L.

ოჯახი — **Ericaceae**

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

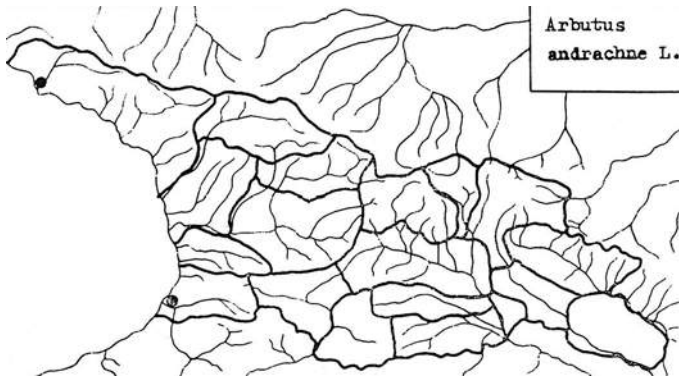
სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი ბუჩქი ან ხეა.

მნიშვნელობა. ფრიად დეკორატიულია. მნიშვნელობა აქვს ხმელთაშუაზღვეთ-კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება აფხაზეთსა და აჭარაში. საქართველოს გარეთ — დასავლეთ ამიერკავკასიაში, ყირიმში, ბალკანეთში, მცირე აზიასა და აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვეთში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებზე, ფლატეებზე, მთის ქვედა, იშვიათად შუა სარტყელში, ხშირად სხვა იშვიათ მცენარეებთან ერთად (ბიჭვინთის ფიჭვი).

Arbutus andrachne L.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. მცირდება უკონტროლო ჭრების გამო.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა სრული დაცვა და რამდენიმე აღკვეთილის გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: Тахтаджян, 1975; კეცხოველი, 1977; „Красная книга“ СССР, 1978.

ეპიგეა

Epigaea gaultherioides (Boiss. Et Bal.) Takht.

ოჯახი — Ericaceae

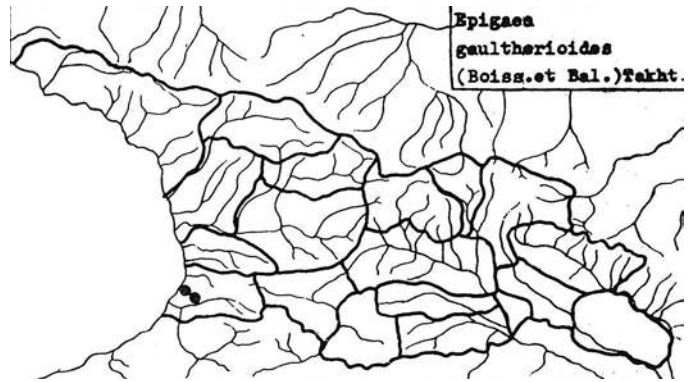
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე გართხმული ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აჭარა-ჭანეთის ვინრო ენდემია, დე-

Epigaea gaultherioides (Boiss. et Bal.) Takht.

კორატიული მცენარეა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება აჭარაში (ნამწვავის-წყლის ხეობა, მახუნცეთსა და მახინჯაურს შორის, მთა ყოროლის თავი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტენიან ადგილებზე მთის შუა, ზედა და სუბალპურ სარტყელში, წიფლნარში, მედედევის არყნარში, უნგერნის და პონტური შქერის რაყებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად ან პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

არის თუ არა დაცული. კულტივირებულია ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ნამწვავის წყლის ხეობის ნაკრძალად გამოცხადება.

ინფორმაციის წყაროები: კვარაცხელია, 1952; მანჯავიძე, 1965; კეცხოველი, 1974; Колаковский, 1961; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

სმირნოვის შქერი

Rhododendron Smirnowii Trautv.

ოჯახი — Ericaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

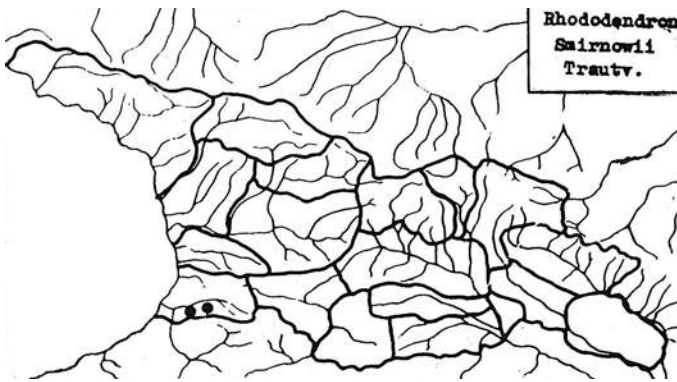
საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე მაღალი ბუჩქია.

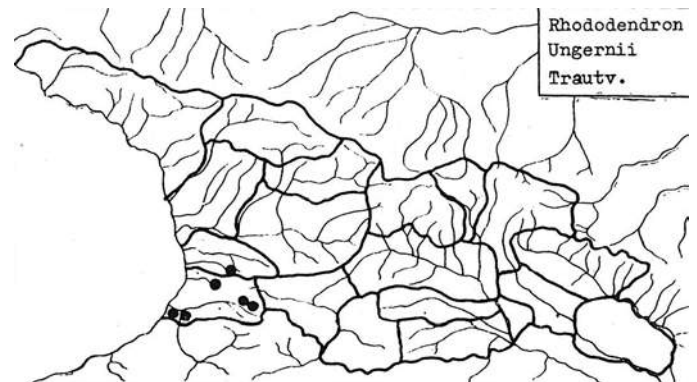
მნიშვნელობა. მნიშვნელოვანია კოლხეთის რელიქტური მეზოფილური ფლორის ისტორიის შესასწავლად.

გავრცელება. აჭარა (მდ. მერისის და მისი შენაკადების ომანისთევზიას, გვირაბისწყლის, აგრეთვე მდ. სათევზიას ხეობებში; ნამონასტრევის მიდამოებში, შავშეთის ქედზე). საქართველოს გარეთ — ჭანეთი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ხეობებში, წიფლნარებში 1050-1600 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, პონტურ და უნგერნის შქერთან ერთად. დამრეც ფერდობებზე გვხვდება აღმოსავლურ ნაძვთან, პონტურ მუხასთან, მედედევის არყთან, წყავთან და ჭყორთან ერთად.

Rhododendron Saianovii Trautv.

Rhododendron Ungernii Trautv.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად.

შემცირების მიზეზი. აგროვებენ როგორც დეკორატიულ და სამკურნალო მცენარეს, ზიანდება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობითაც.

არის თუ არა დაცული. გვხვდება დასავლეთ ევროპის და ამერიკის რამდენიმე ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი გავრცელების ყველა ცნობილი პუნქტის სრული დაცვა, ხოლო ერთ-ერთ (მერისის) ხეობაში სხვა ენდემების თავმოყრის ადგილზე, აღკვეთილის გამოყოფა, ფართო კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: კვარაცხელია, 1952; Дмитриева, Манджavidze, 1963; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

უნგერნის შქარი

Rhododendron Ungernii Trautv.

ოჯახი — Ericaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწვევლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე მალალი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის რელიქტური მეზოფილური ფლორის ისტორიის შესასწავლად; დეკორატიულია, შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს, იყენებენ სამკურნალოდ.

გავრცელება. გურია (ბახმაროს ჩრდილოეთი მისადგომები), აჭარა (მდინარეების: კინტრიშის, ჩაქვისწყლის, ყოროლისწყლის, აჭარისწყლის, ჭოროხის და მათი შენაკადების ხეობებში). საქართველოს გარეთ — თურქეთი (ართვინის ოლქი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება დაჩრდილულ ტენიან ხეობებში, 600-1900 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან. სუბალპურ სარტყელში ხშირად რაყას ქმნის, ზოგჯერ ტყის განახლებას აფერხებს.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად. იზრდება ძალიან ნელა, ცოცხლობს 150 წელი.

შემცირების მიზეზი. ტექნიკური მიზნებისათვის დიდი რაოდენობით აგროვებენ ამ მცენარის ფოთლებს.

არის თუ არა დაცული. ნაწილობრივ დაცულია კინტრიშის ხეობაში; დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში. კულტივირებულია XIX საუკუნის დასასრულიდან, იზრდება ჩვენი ქვეყნის ზოგიერთ ბოტანიკურ ბაღში (თბილისი, სოხუმი, ბათუმი).

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა დანესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე. ტექნიკური მიზნით ფოთლები უნდა შეგროვდეს დროგამოშვებით, გეგმაზომიერად.

ინფორმაციის წყაროები: კვარაცხელია, 1952; Колаковский, 1961; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

კოლხეთის ლავტოპუსი, კოლხეთის არახნა

Leptopus colchicus (Fisch. Et Mey.) Pojark.
(-Arachne colchica (Fisch. Et Mey.) Pojark)

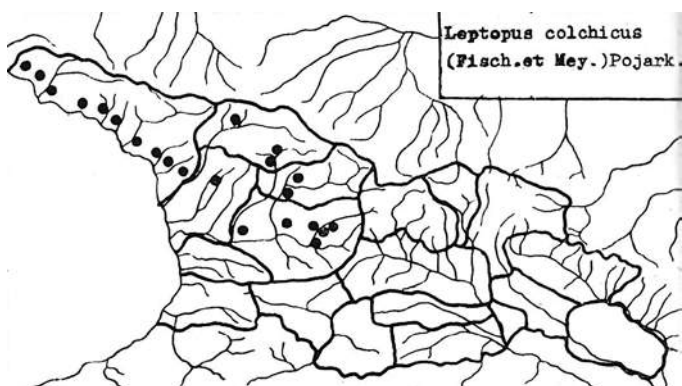
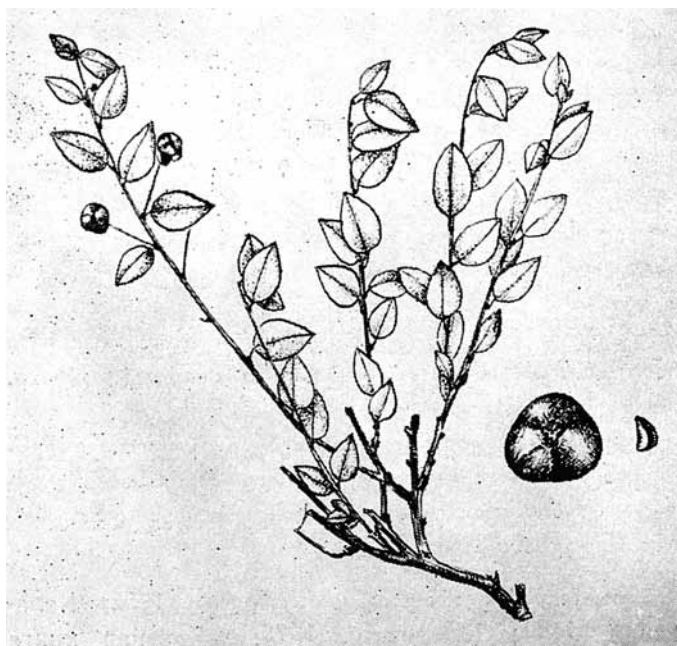
ოჯახი — Euphorbiaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. დასავლეთ ამიერკავკასიის იშვიათი ენდემური სახეობაა. მნიშვნელოვანია კირქვიანების რელიქტური ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის; ფრიად დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. აფხაზეთი, სვანეთი, სამეგრელო, რაჭა-ლეჩხუმი, იმერეთი, საქართველოს გარეთ — დასავლეთ

თი ამიერკავკასია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან კლდეებსა და ქვალორლიან ფერდობებზე მთის შუა სარტყლამდე.

მდგომარეობა. გვხვდება სპორადულად პატარა-პატარა დაჯგუფებების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა ტერიტორიის ათვისებასთან დაკავშირებით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი სრული დაცვა.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1948, 1961; ტერ-ხაჩტუროვა, 1950, 1964; Манджавидзе, 1970; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

ნაბლი

Castanea sativa Mill.

ოჯახი — Fagaceae

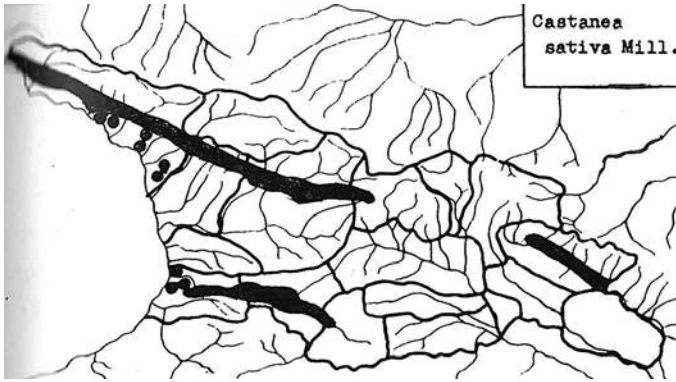
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — მონაცვლადი (VU)
სასიცოცხლო ფორმა. ხეა.

მნიშვნელობა. ძვირფასმერქნიანი მცენარეა; მისი მერქნისაგან საუკეთესო სამშენებლო და სახარატო მასალას ამზადებენ, ნაყოფს კი საკვებად იყენებენ; ხის ქერქი და გულგული მდიდარია მთრიმლავი ნივთიერებებით.

გავრცელება. გვხვდება დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (მდ. ბზიფის, ენგურის, ცხენისწყლის, რიონის ხეობებში, მესხეთის ქედზე); აღმოსავლეთ საქართველოში (ლიახვის და ბორჯომის ხეობებში; კახეთის კავკასიონზე).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყლის ტყეებში 500 მ-დან 1200-1400 მ-მდე სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. მნიშვნელოვნად მცირდება არეალი და მის ფარგლებში ინდივიდთა რიცხვი.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. ტყის უსისტემო გაჩეხვა და სოკოვანი დაავადებანი.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის და ბანარას ნაკრძალებში, ნაწილობრივ ბზიფის ხეობაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა არეალის ფარგლებში აღკვეთილების გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: გაგნიძე, 1975.

ჭოროხის მუხა

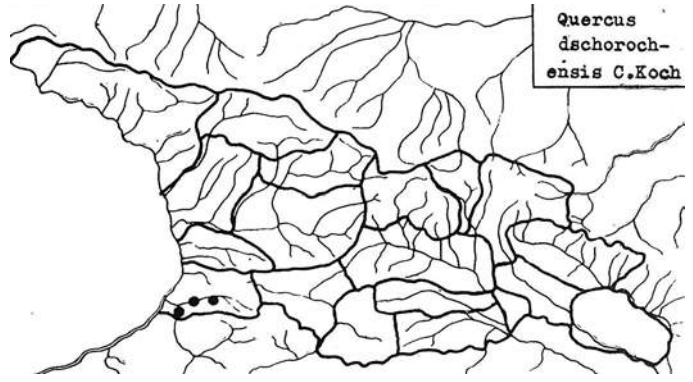
Quercus dschorochensis C. Koch

ოჯახი — Fagaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი რელიქტური სახეობაა; მნიშვნელოვანია ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. აქვს მაღალხარისხოვანი მექანი, დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. დღეისათვის საქართველოში მხოლოდ მესხეთის ქედზე და აჭარისწყლისა და ჭოროხის ხეობაში გვხვდება. საქართველოს გარეთ — მცირე აზია, აღმოსავლეთი ანატოლია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ქვალორლიან ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელებში რცხილასთან, უთხოვართან და სხვა ფართოფოთლოვან მცენარეებთან ერთად.

მდგომარეობა. სხვა ფართოფოთლოვან მცენარეებთან ერთად ხშირად ქმნის კორომს შედარებით მცირე ფერდობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. ჭრა; მისი ნეკერის საქონლის საკვებად გამოყენება.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მიზანშეწონილია აჭარისწყლის ხეობის ტყიანი ნაწილის ნაკრძალად გამოცხადება.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; ლორთქიფანიძე, 1947; Дмитриева, 1960; Матикашвили, 1961; კეცხოველი, 1974; გაგნიძე, 1975.

ჰართვისი მუხა

Quercus Hartwissiana Stev.

ოჯახი — Fagaceae

სტატუსი

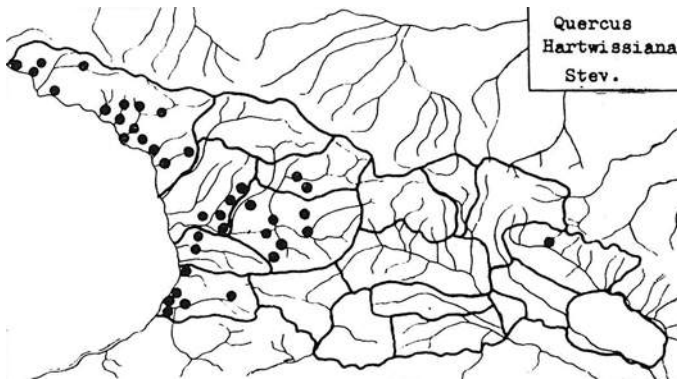
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 25 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი იშვიათი, უძველესი სახეობაა; სწრაფმზარდი, მაღალხარისხოვანი მექნის მქონე დეკორატიული მცენარეა; საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. უმთავრესად გვხვდება დასავლეთ სა-

ქართველოში (აფხაზეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, სამეგრელო, იმერეთი, გურია, აჭარა); აღმოსავლეთ საქართველოდან კი დღისათვის მხოლოდ შიდა კახეთიდანაა (ბაბანეური) ცნობილი. საქართველოს გარეთ — შავი ზღვის სანაპირო (მზიმთის აუზიდან გელენჯიკამდე), მცირე აზია, იმერკავკასია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კოლხეთის ფოთლოვან ტყეში იმერეთის მუხასთან ერთად, თიხნარ, ენერ, ყომრალ, კარბონატულ, წითელმიწა დაჭაობებულ ნიდაგებზე მთის ქვედა და შუა სარტყლებში 200 მ-დან 1200-1400 მ-მდე სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარა პატარა ჯგუფებად. ზოგჯერ დაბლობებში ქმნის ტყეებს, რომელთა ფართობი ძალიან მცირეა.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ძირკვის ამონაყრით), 2-3 წელში ერთხელ უზვად მსხმოიარობს.

შემცირების მიზეზი. ჭრა; დაბლობისა და ვაკის ტყეების ტერიტორიის სამეურნეოდ ათვისება; საქონლის ძოვება.

არის თუ არა დაცული. ბუნებაში არ არის დაცული. როგორც დეკორატიული მცენარე, გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს მასობრივი ჭრა; მისი გავრცელების არეალში შედარებით შემონახული რამდენიმე კორომი გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1939; ლორთქიფანიძე, 1947; Матикашвили, 1948, 1961; მაყაშვილი, 1960; კეცხოველი, 1960; Дмитриева, 1960; გაგნიძე, 1975.

იმერული მუხა

Quercus imeretina Stev. ex Maleev

ოჯახი — Fagaceae

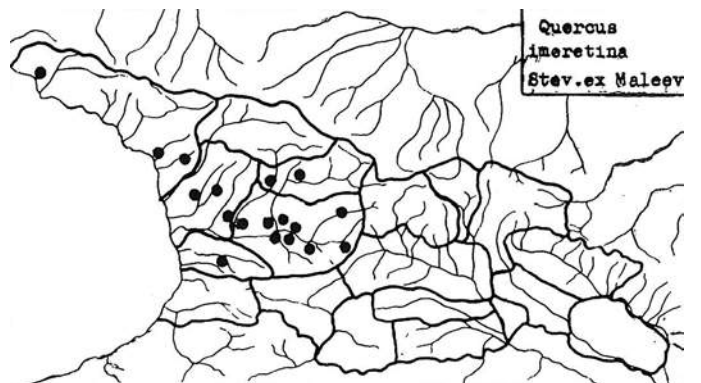
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 30 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი იშვიათი, რელიქტური ენდემია; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. ძვირფასი მერქნის მქონე დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. დღეისათვის ცნობილია აფხაზეთიდან, რაჭა-ლეჩხუმიდან, სამეგრელოდან, იმერეთიდან და გურიიდან.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ვაკის ტყეებში ჭარბტენიან, ენერ, თიხნარ, ნითელმინა, ტორფიან ნიადაგებზე, ხშირად გვხვდება მდინარისპირა დაბლობებსა და ტერასებზე 600 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ქმნის შერეულფოთლოვან კოლხურ ტყეებს, რომლებიც თანდათან მცირდება და ნადგურდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჭრა; დაბლობისა და ვაკის ტყეების ტერიტორიის სამეურნეოდ ათვისება; საქონლის ძოვება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია აჯამეთის ნაკრძალში; როგორც დეკორატიული მცენარე, გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს მასობრივი ჭრა; გავრცელების არეალში შედარებით შემონახული კორომი გამოცხადდეს აღკვეთილად; დანესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1939; Сосновский, 1940; Гроссгейм, 1945; ლორთქიფანიძე, 1947; Матикашвили, 1948, 1961; კეცხოველი, 1960; მაყაშვილი, 1960; Гулисашвили 1960; გაგნიძე, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

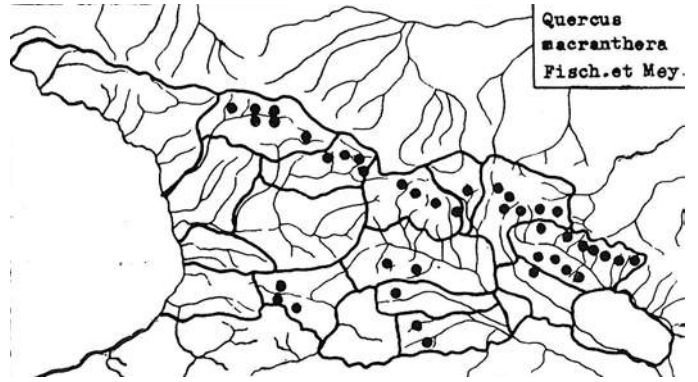
მაღალმთის მუხა (აღმოსავლური მუხა)

Quercus macranthera Fisch. et Mey.

ოჯახი — Fagaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 20-28 (10-15) მ სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. წინააზია-კავკასიის უძველესი სახეობაა, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. მაღალხარისხოვანი მაგარი მერქნის მქონე, გვალვა და ყინვაგამძლე მცენარეა.

გავრცელება. გვხვდება საქართველოს თითქმის ყველა მაღალმთიან რაიონში. საქართველოს გართ— იმიერკავკასია (ჩეჩენ-ინგუშეთი, დაღესტანი), ამიერკავკასია (აზერბაიჯანი, სომხეთი), მცირე აზია, აღმოსავლეთი ანატოლია (ოლთი-ჩაის აუზი), ჩრდილო ირანი (ასტარა, გილანი, მაზენდარი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყის შუა და ზედა სარტყელებში 900 მ-დან 2400 მ-მდე სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, მეტწილად მშრალ სამხრეთ ფერდობებზე, სადაც ქმნის მეჩხერ პარკულ ტყეს პანტის, ცირცელის, არყის, მაღალმთის ნეკერჩხლის მონანილეობით.

მდგომარეობა. გვხვდება წმინდა (იშვიათად) ან შერეული კორომების სახით და ერთეულებადაც.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. მთის ზედა სარტყლის ტყეების გაჩეხვა, რის შედეგადაც მუხის ეს სახეობა ბევრგან ერთეული ხეების სახით არის შემორჩენილი; ძოვება, ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აიკრძალოს მასობრივი ჭრა და მისი გავრცელების ადგილებში საქონლის ინტენსიური ძოვება. შემორჩენილი რამდენიმე კორომი გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; ლორთქიფანიძე, 1947; მაყაშვილი, 1952, 1960; კეცხოველი, 1960; Махатадзе, 1961; გაგნიძე, 1975.

ჭალის მუხა (ბრქელყუნნიანი მუხა)

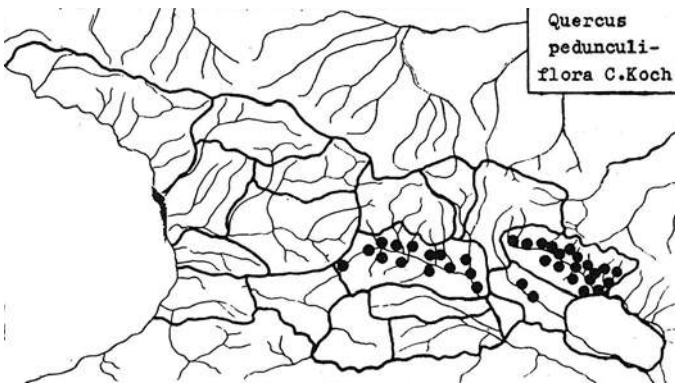
Quercus pedunculiflora C. Koch (-*Q. longipes* Stev.)

ოჯახი — Fagaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 30 მ-დე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. მესამეული პერიოდის ერთ-ერთი რელიქტური სახეობაა. საყურადღებოა ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის, აგრეთვე როგორც მაღალხარისხოვანი მერქნის მქონე და დეკორატიული მცენარე.

გავრცელება. გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში უმთავრესად მდინარეების: მტკვრის, არაგვის, ივრის, ალაზნისა და მათი შენაკადების ხეობებში. საქართველოს გარეთ — იმიერკავკასია, ამიერკავკასია (აზერბაიჯანი, სომხეთი), ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი მხარე, მცირე აზია.

მდგომარეობა. დაბლობებსა და მდინარეთა ნაპირებზე ქმნის კორომებს, რომელთა ფართობი ყოველდღიურად მცირდება, რის შედეგადაც ეს მცენარე ბევრგან მხოლოდ ერთეული ხეების სახითარის შემორჩენილი.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ძირკვის ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. დაბლობისა და ჭალის ტყეების ტერიტორიის ინტენსიური სამეურნეო ათვისება; საქონლის ძოვება; ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის ნაკრძალში და ალაზნის ველზე ჭიაურის აღკვეთილში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს მისი მასობრივი ჭრა და ჭალის ტყის შემორჩენილი რამდენიმე კორომი გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; ლორთქიფანიძე, 1947; მაყაშვილი, 1952; კეცხოველი, 1960; Матикашвили, 1961; გაგნიძე, 1975.

ჰონტოს მუხა
Quercus pontica C/ Koch

ოჯახი — Fagaceae

სტატუსი

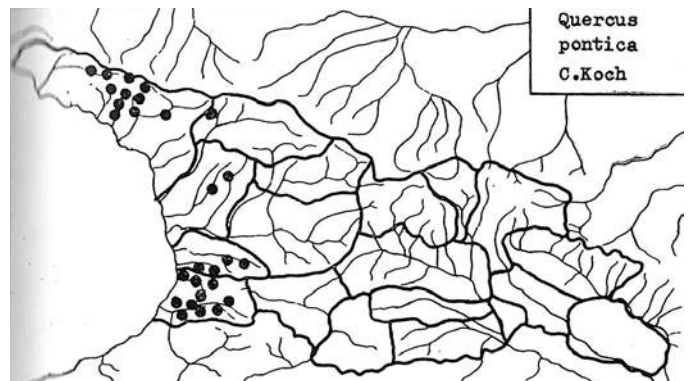
საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს ნითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალტანიანი (5-7 მ სიმაღლის) ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. მცირე აზია-კავკასიის იშვიათი სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის დადგენისათვის და როგორც შედარებით ყინვაგამძლე და კარგ დეკორატიულ მცენარეს.

გავრცელება. გვხვდება მხოლოდ დასავლეთ საქარ-

თველში (აფხაზეთი, სვანეთი, სამეგრელო, გურია, აჭარა). საქართველოს გარეთ — მცირე აზია — ლაზეთი (პონტოს ქედი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ზედა და სუბალპურ სარტყელებში ტენიან კირქვიან კლდეებზე, ხშირად — თიხნარ ნიადაგებზე, მეტწილად — ღია, განათებულ სამხრეთ ფერდობებზე, 800-1200 მ-დან 2200 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ჩვეულებრივ გვხვდება ერთეულეზად, ზოგან ქმნის მცირე დაჯგუფებებს.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (დამატებითი და მძინარე კვირტების ამონაყარით, რის ხარჯდაც ძირითადად მიმდინარეობა მისი განახლება).

შემცირების მიზეზი. ჭრა, სუბალპური ტყეების გაჩეხვა; გადაჭარბებული ძოვება; მისი ნეკერის საქონლის საკვებად გამოყენება; მცირე ნაყოფმსხმოიანობა და თესლით გამრავლების მცირეუნარიანობა, რის შედეგადაც ამ სახეობის არეალის ბუნებრივი გაფართოება თითქმის არ ხდება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია კინტრიშის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა გამოიყოს რამდენიმე ალკვეთილი, განსაკუთრებით ჩხაკაურას მასივზე (აჭარა-იმერეთის ქედის დასავლეთი ნაწილი) და მდინარე ჩხალთის სათავეებში; კულტივირებულ იქნეს ბალ-პარკებში, როგორც დეკორატიული მცენარე.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1939, 1961; Гроссгейм, 1945; ლორთქიფანიძე, 1947; კეცხოველი, 1960, 1974; Гулисашвили 1960; Дмитриева, 1960; Матикашвили, 1961; გაგნიძე, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

ერდელის ბუჩქისძირა

Corydalis Erdelii Zucc.

ოჯახი — Fumariaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი გორგლიანი მცენარეა.

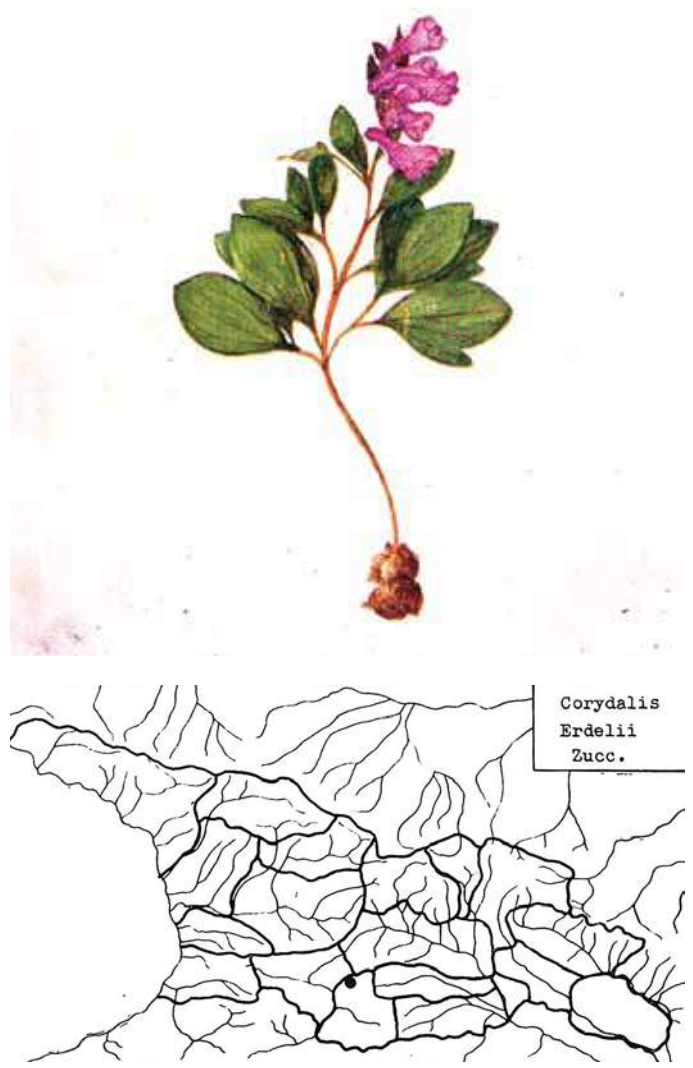
მნიშვნელობა. კავკასიის ძალზე იშვიათი, ვიწრო ლოკალური ენდემური სახეობაა.

გავრცელება. გავრცელებულია აზერბაიჯანში, სომხეთში, ხმელთაშუა ზღვის აღმ. მხარეს, მცირე აზიაში. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ ჯავახეთში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ღორღიან ფერდობებზე მთის შუა და ზედა სარტყელებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ძალზე იშვიათად, მცირე რაოდენობით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (გორგლით).

შემცირების მიზეზი. მცირდება ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. სათანადო ცნობები არ მოგვეპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედი გამოცხადდეს ნაკრძალად, სადაც დაცული იქნება სხვა ენდემური სახეობებიც.

ინფორმაციის წყაროები: ტეხ-ხაჩატუროვა, 1948, 1969; შხიანი, 1978.

ბენვყვაპილა გლობულარია

Globularia trichosantha Fisch. Et Mey.

ოჯახი — Globulariaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

ინფორმაციის წყაროები: დუმბაძე, 1952; მაყაშვილი, 1952; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

კოლხური წყლის კაკალი

Trapa colchica Albov

ოჯახი — Hydrocaryaceae

სტატუსი

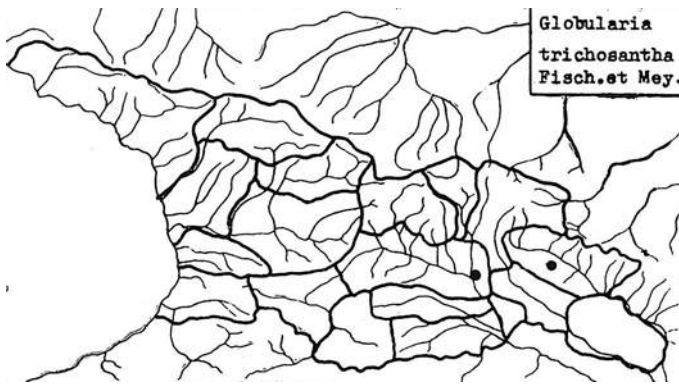
საერთაშორისო წითელი წუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CE)

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი წყლის მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის ენდემი და იშვიათი რელიქტური მცენარეა.

გავრცელება. აფხაზეთი, სამეგრელო, აჭარა; საქართველოს გარეთ — სომხეთში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ზღვის სანაპირო ზოლის ტაობებში, დამდგარ და მდორედ გამდინარ წყლებში მთის ქვედა სარტყელში.

Globularia trichosantha Fisch. et Mey.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის როგორც ერთ-ერთ იშვიათ სახეობას.

გავრცელება. საქართველოში დღეისათვის მხოლოდ მცხეთისა და საგურამოს მიდამოებიდან და შიდა კახეთიდანაა (შუამთისა და სოფ. თეთრი წყლების შორის მდ. თურდოს მარცხენა მხარე) ცნობილი.

საქართველოს გარეთ — ყირიმი, მიერკავკასია (ოშტენის ტბა, დარალაგიოზი, ნახჭევანი), ბულგარეთი, თურქეთი, ირანი.

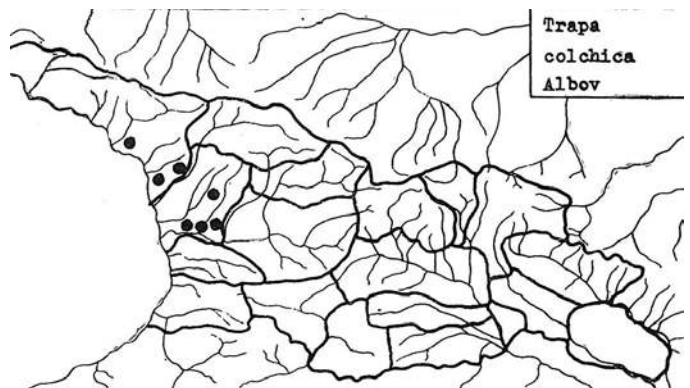
ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყისპირა ჩამონახვავებზე, ნატყევარ მშრალ ფერდობებზე დაბლობიდან მთისზედა ჯგუფებამდე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (დაფესვიანებით).

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა; მისი გავრცელების ადგილების სამეურნეოდ ათვისება.

არის თუ არა დაცული. არ არის. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი სრული დაცვა. მცხეთისა და საგურამოს მიდამოები, სადაც ეს მცენარე იზრდება, გამოიყოს აღკვეთილად.

Trapa colchica Albov

მდგომარეობა. იზრდება პატარ-პატარა ჯგუფების სახით წყლის ზედაპირზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ქაობების დაშრობა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთლების გამოყოფა მისიგავრცელების არეალში.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссрейм, 1949; სოსნოვსკი, 1950; მანდენოვა, 1964.

ჰირკანული წყლის კაკალი

Trapa hyrcana Woronow

ოჯახი — Hydrocaryaceae

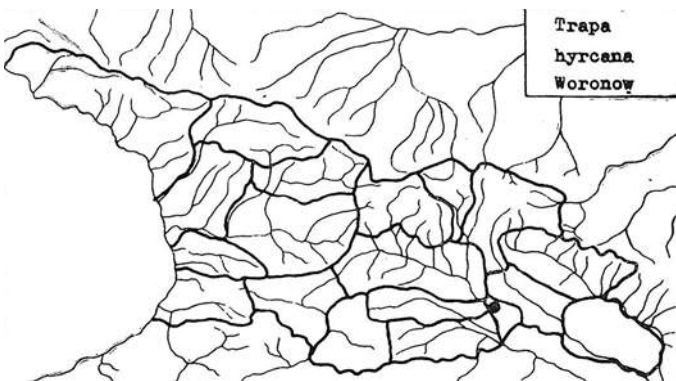
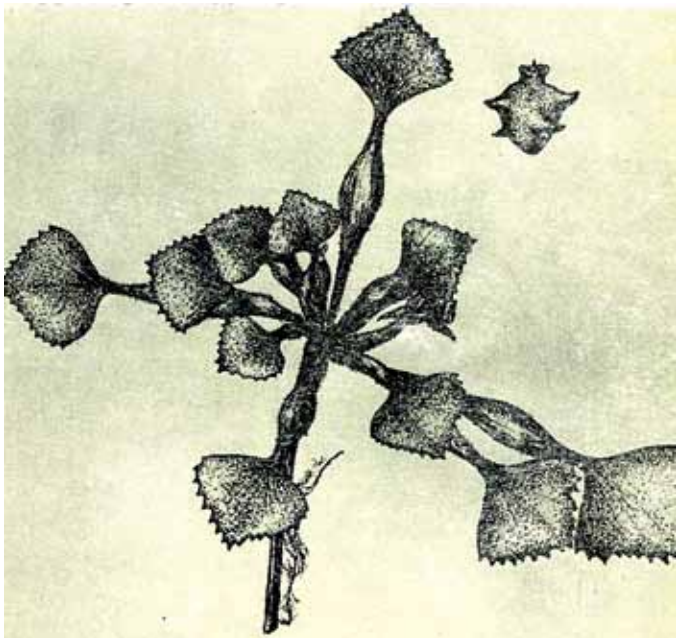
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი წყლის მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის ენდემი და მესამეულის რელიქტური სახეობაა, დღემდე შემორჩენილია უძველეს წყალსაცავებში.

Trapa hyrcana Woronow

გავცელება. გარდაბნის რ-ნი. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება დაბლობების ტბებსა და ქაობებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად და პატარ-პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ტბებისა და ქაობების ამოშრობა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ყარაიის ტბა გამოყოფის აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссрейм, 1949; სოსნოვსკი, 1950; მანდენოვა, 1964.

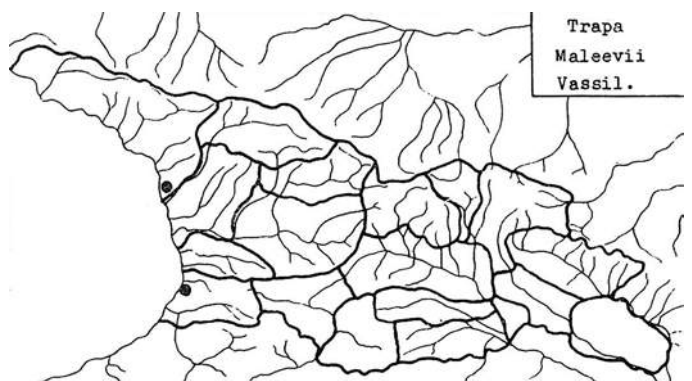
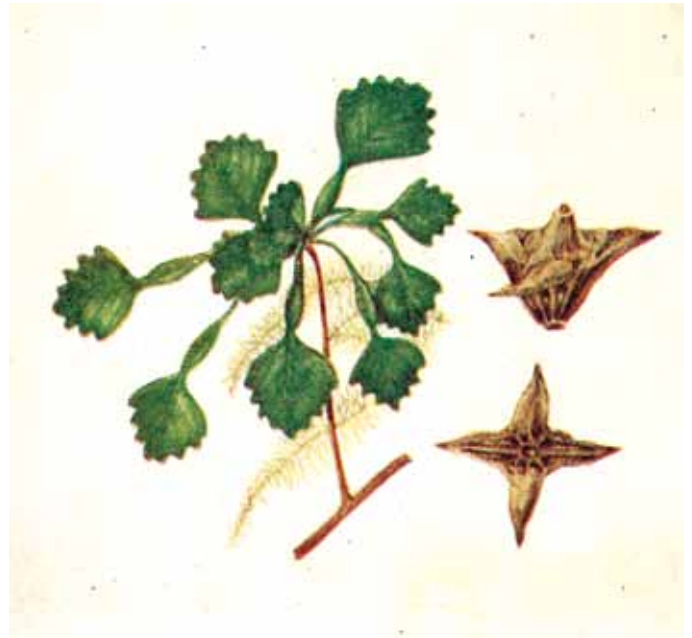
მალაევის წყლის კაკალი

Trapa Maleevii Vassil.

ოჯახი — Hydrocaryaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

Trapa Maleevii Vassil.

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი წყლის მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ენდემი და მესამეულის უძველესი რელიქტური სახეობაა, დღემდე შემორჩენილია უძველეს წყალსაცავებში.

გავრცელება. აფხაზეთი, აჭარა (ციხისძირი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტბებსა და ჭაობებში მთის ქვედა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად.

შემცირების მიზეზი. ტბებისა და ჭაობების დაშრობა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილების გამოყოფა აფხაზეთსა და აჭარაში.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1949; სოსნოვსკი, 1950; მანდენოვა, 1964.

თეთრობის კრაზანა

Hypericum thethrobicum Kem.-Nath.

ოჯახი — Hydrocaryaceae

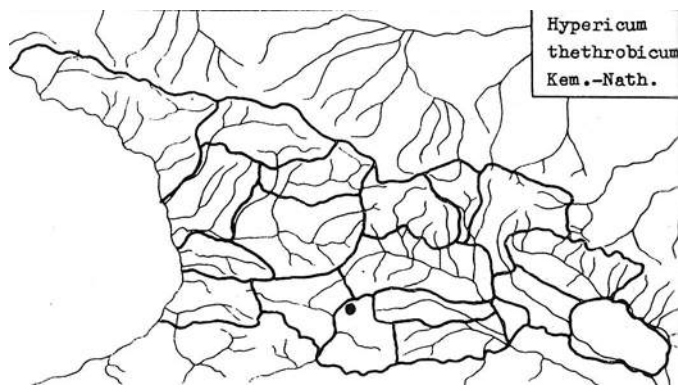
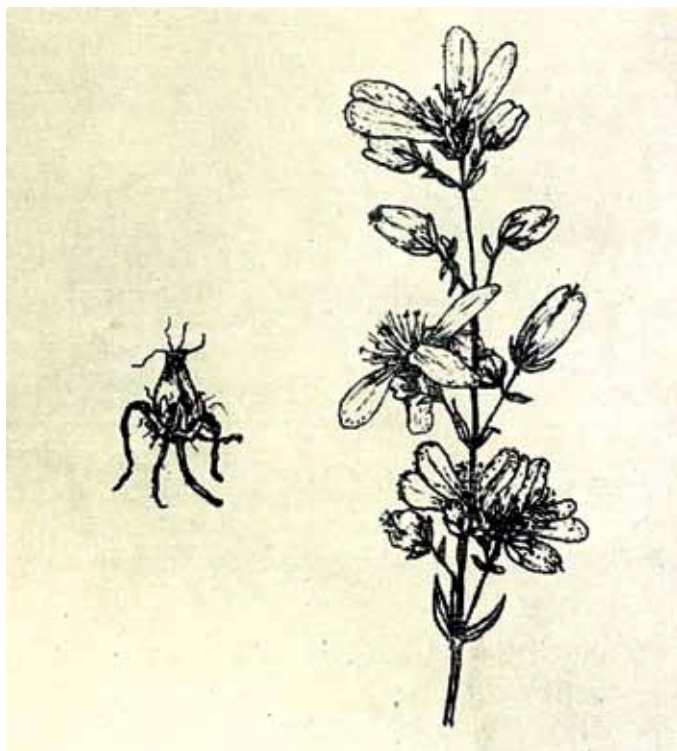
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. პატარა ბუჩქია.

მნიშვნელობა. ვიწრო გავრცელების ენდემია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ჯავახეთი (თეთრობის ქედი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან, კლდოვან

და განათებულ ფერდობებზე 1800-2000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად ან პატარა პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. თეთრობის კირქვიანი კლდეების ნგრევა კირის მოპოვებასთან დაკავშირებით; საქონლის ძოვება და სხვა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედის აღკვეთილად გამოცხადება.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაზე, 1950, 1969.

კაკალი, კაკლის ხე, ნიბვზის ხე

Juglans regia L.

ოჯახი — Juglandaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — გადაშენების საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი წუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 30-35 მ სიმაღლის ხეა.

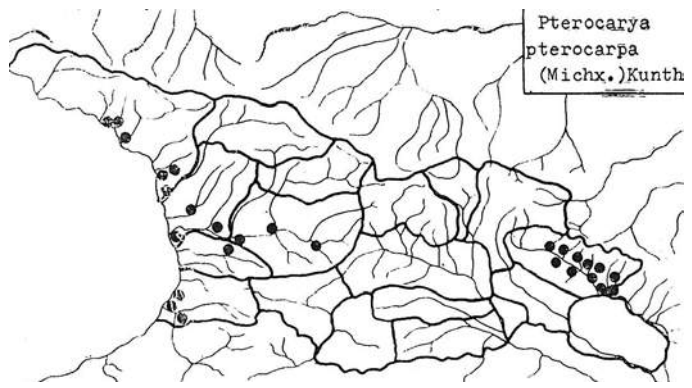
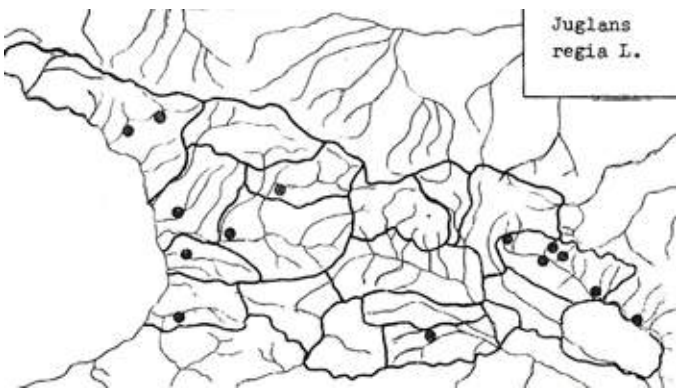
მნიშვნელობა. მესამეული პერიოდის ერთ-ერთი იშვიათი რელიქტური სახეობაა, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის; საყურადღებოა როგორც საკვები, სამკურნალო, საღებავი და მეტად მაღალხარისხოვანი ძვირფასი მერქნის მქონე მცენარე.

გავრცელება. გვხვდება თითქმის ყველგან, გარდა მაღალმთიანი რაიონებისა. საქართველოს გარეთ — იმიერკავკასია (დაღესტანი), ამიერკავკასია (აზერბაიჯანი, სომხეთი), ყირიმი, ხმელთაშუა ზღვის მხარე (ბალკანეთი), ირანი, შუა აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება დაბლობისა და მდინარისპირა ტყეებში, უმთავრესად მუხნარსა და რცხილნარში მთის ქვედა და შუა სარტყლებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ველურად, იშვიათად ერთეულად ან კორომების სახით, ფართოდ კულტივირებულია. ამჟამად აშენებენ დიდ ფართობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ძირკვის ამონაყრით). ნაყოფმსხმოიარობას იწყებს 10-12 წლიდან.

შემცირების მიზეზი. ჭრა; დაბლობისა და მდინარისპირა ტყეების ტერიტორიის სამეურნეო ათვისება; საკარმიდამო ნაკვეთებზე მისი მოჭრა და ამოძირკვა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ნაკრძალებსა და აღკვეთილებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი სრული დაცვისათვის სასტიკად უნდა აიკრძალოს ჭრა; შემონახული კორომები გამოცხადდეს აღკვეთილად; დანესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; კემულარია-ნათაზე, 1947, 1974; კეცხოველი, 1960; Басильев, 1961.

ლაფანი, ფრთიანაყოფა ლაფანი
Pterocarya pterocarpa (Michx.) Kunth

ოჯახი — Juglandaceae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწვევლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. 20-35 მ სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. მესამეული პერიოდის იშვიათი რელიქტური სახეობაა; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. საყურადღებოა როგორც დეკორატიული და საღებავი მცენარე.

გავრცელება. გვხვდება კოლხეთის დაბლობსა და შიდა კახეთში. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანი (თალიში, ზაქათალა და შემახი), დაღესტანი (მდ. სამურის შესართავი), თურქეთი, ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში მდინარისპირა ტენიანი ჭალის ტყეებში.

მდგომარეობა. დაბლობებსა და მდინარეთა ნაპირებზე ქმნის კორომებს, რომელთა ფართობი ყოველდღიურად მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. ჭრა; დაბლობისა და ჭალის ტყეების ტერიტორიის ინტენსიური სამეურნეო ათვისება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხისა და კოლხეთის ნაკრძალში, ალაზნისა (ჭიაურის) და რიონის აღკვეთილში. როგორც დეკორატიული მცენარე, გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი სრული დაცვისათვის საჭიროა გავრცელების არეალში რომელიმე შემონახული კორომი გამოცხადდეს ალკვეთილად. უნდა აიკრძალოს მასობრივი ჭრა და დაწესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1945; კემულარია-ნათაძე, 1947, 1975; კეცხოველი, 1960; Гулисашვილი 1961; Прилипко, 1961; Тахтаджян, 1975; „Красная книга“ СССР, 1978.

ბარეჯული სალბი

Salvia Garedji Troitzk.

ოჯახი — Labiatae

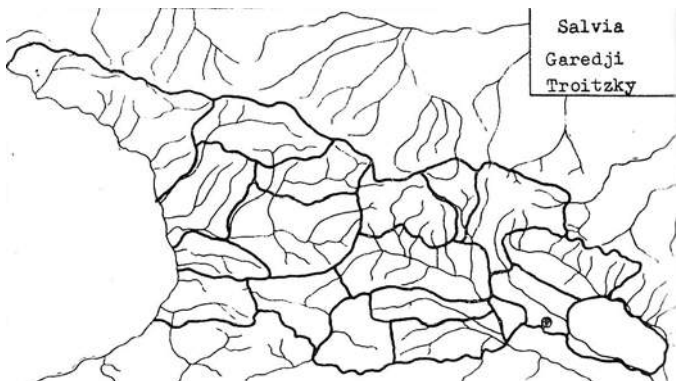
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. პატარა ბუჩქია.

მნიშვნელობა. მეტად დეკორატიული მცენარეა, დიდი მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გარე კახეთი, გარეჯის უდაბნო, დავით გარეჯის მონასტრის ახლოს.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ფიქლოვან ფერდობებსა და კლდეებზე, მთის ქვედა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება როგორც ერთეულად, ისე დაჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უსისტემო ძოვება.

არის თუ არა დაცული. გადმორგულია თბილისის ბოტანიკის ინსტიტუტსა და ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილის გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, 1952; Гроссгейм, 1952.

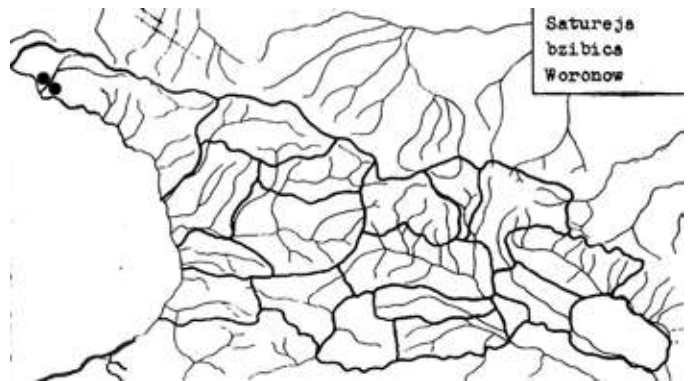
ბზივის ქონდარი

Satureja bzybica Woronow

ოჯახი — Labiatae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი რელიქტია; ეთერზეთოვანი დეკორატიული მცენარეა; მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ფლორი ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (მდ. ბზიფისა და გეგას ხეობა, მათი შეერთების ადგილი). სპორადულად გავრცელებულია შავი ზღვის სანაპიროზე სოჭიდან ანაპამდე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან კლდეებსა, ნაზვავებსა და რიყეებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელებში.

მდგომარეობა. გვხვდება როგორც ერთეულად, ისე პატარ-პატარა დაჯგუფებების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კლდეების ნგრევა გზების გაყვანის გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის გამოყოფა ბზიფის ხეობაში და კონტროლის დანერგვა პოპულაციებზე.

ინფორმაციის წყაროები: კაპელერი, 1952, 1964; Колаковский, 1949.

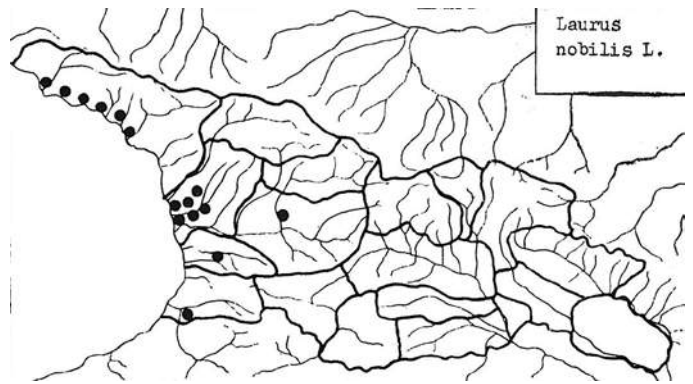
კეთილშობილი დაფნა

Laurus nobilis L.

ოჯახი — Lauraceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU) სასიცოცხლო ფორმა. მარადმწვანე, ლამაზჯვრია-ნი ხეა.

მნიშვნელობა. რელიქტური სახეობაა, ტექნიკური კულტურაა; როგორც სურნელოვანი მცენარე, იყენებენ საწვებლად.

გავრცელება. ველური სახით გავრცელებულია აფხაზეთში, სამეგრელოსა და იმერეთის კირქვებზე.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყლის ტყეებში.

მდგომარეობა. დაფნის ველურად მოზარდი ეგზემპლარების რიცხვი ძლიერ შემცირებულია, იშვიათად ქმნის სუფთა კორომებს, გვხვდება სხვა სახეობებთან ერთად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (კალმებით).

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა.

არის თუ არა დაცული. საქართველოში უძველესი დროიდანაა კულტივირებული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუნებრივი კორომები აღკვეთილად უნდა გამოცხადდეს.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1964.

კავკასიის ასტრაბალი, გლერძი

Astragalus caucasicus pall.

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი, ეკლიანი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ქსეროფილური ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

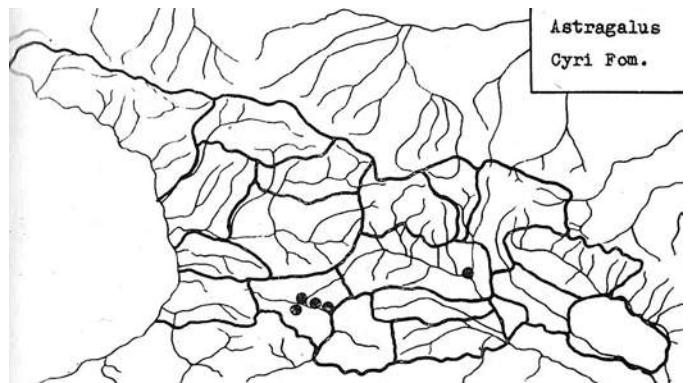
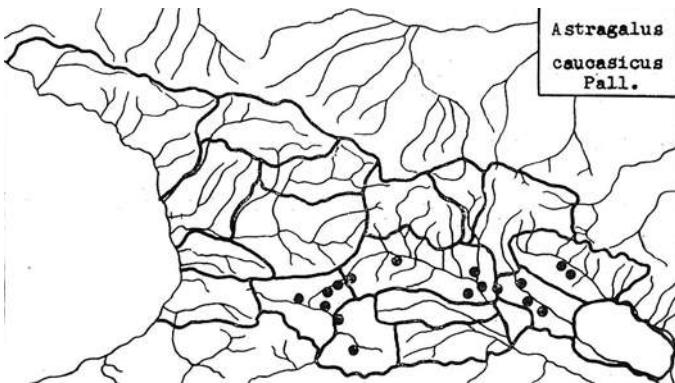
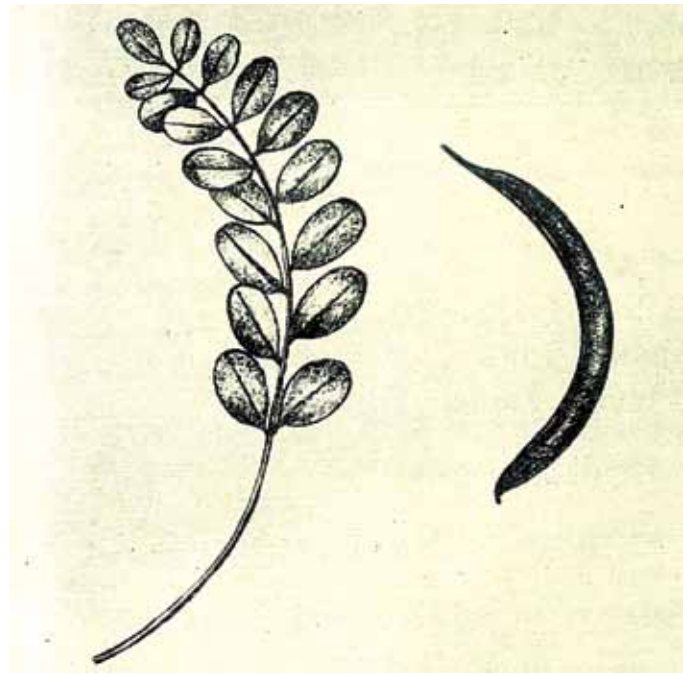
გავრცელება. საქართველოში ცნობილია მხოლოდ ქართლსა და ქიზიყში. საქართველოს გარეთ — ამიერკავკასია, ანატოლია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ ქვიან და კლდოვან ფერდობებზე მთის ქვედა სარტყელში შიბლიაკის ტიპის ბუჩქნარებში.

მდგომარეობა. გვხვდება სპორადულად მცირე ფართობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

Astragalus caucasicus Pall.

Astragalus Cyri Fom.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია აღკვეთილის გამოყოფა სახეობის ბუნებრივ ადგილსამყოფელში.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, მანდენოვა, 1949, მანდენოვა, 1964.

სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში ცნობილია მხოლოდ ქართლიდან (ახალქალაქი, შიომღვიმის მონასტრის მიდამოები) და მესხეთიდან (სოფ. სხვილისსა და ვალეს შორის).

ადგილსამყოფელი. იზრდება თიხნარ ფერდობებზე, მშრალ ქვიან, ზოგჯერ დამლაშებულ ადგილებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ყარიმის გატეხვა; საძოვრების ფართობების შემცირება და გადატვირთვა.

არის თუ არა დაცული. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. შიომღვიმის მონასტრის მოდამოები გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1930; Борисова, 1946; სოსნოვსკი და მანდენოვა, 1949; მანდენოვა, 1964; Манденова, 1975.

მტკვრის ასტრაბალი

Astragalus Cyri Fom.

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს იშვიათი ენდემური

შიშკინის ასტარაგალი
Astragalus Schischkinii Grossh.

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. აღწერილია მცხეთის მიდამოებიდან. უკანასკნელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე არავის შეუგროვებია.

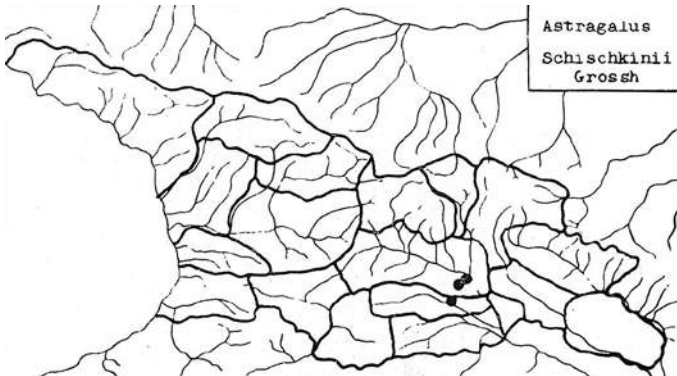
გავრცელება. ქართლი (მცხეთის მიდამოები, სანკეპელას ქედი); თრიალეთი; მანგლისი, კოჯორი (გროსჰეიმის ცნობით).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ქვიან ადგილებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უსისტემო ძოვება.

Astragalus Schischkinii Grossh

არის თუ არა დაცული. ცნობები არ მოიპოვება.
დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუნებრივი ადგილსამყოფელი უნდა გამოცხადდეს აღკვეთილად.
ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1930, 1952; Борисова, 1946; სოსნოვსკი და მანდენოვა, 1949; მანდენოვა, 1964.

სომიის ასტარაგალი
Astragalus Sommieri Freyn

ოჯახი — Leguminosae

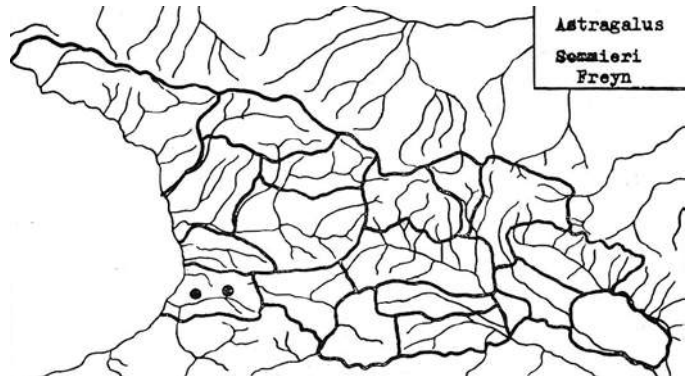
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — კრიტიკულ საფრთხეში მყოფი (CE)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი ეკლიანი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. ძალზე იშვიათი სახეობაა, აჭარა-ართვინის ენდემია. მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

Astragalus Sommieri Freyn

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ აჭარაში (ხულო, ქედა). საქართველოს გარეთ — მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდოვან და კირქვიან ფერდობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეული ბუჩქების სახით ან ქმნის პატარა დაჯგუფებებს.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფელის პირობების დარღვევის გამო.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აჭარაში გამოიყოს აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი, მანდენოვა, 1949; მანდენოვა, 1964.

ტანას ასტრაბალი

Astragalus Tannae Sosn.

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

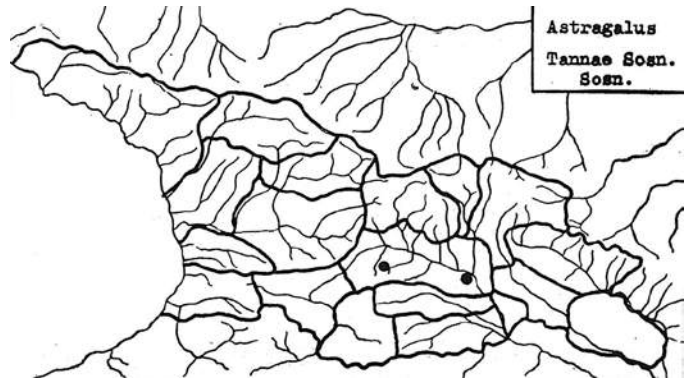
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს იშვიათი, ვიწროლოკალური ენდემია. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ ქართლიდანაა ცნობილი (მდ. ტანას მარცხენა ნაპირი, გორას ქედის წვერზე; მცხეთის მიდამოები — დიდგორის მთა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდის ნაპრალებში.

მდგომარეობა. გვხვდება პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ცნობილი არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გავრცელების ერთ პუნქტში შეიქმნას აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: სოსნოვსკი და მანდენოვა, 1949; მანდენოვა, 1964. Манденова, 1975.

მუსულო

Cicer arietinum L.

ოჯახი — Leguminosae

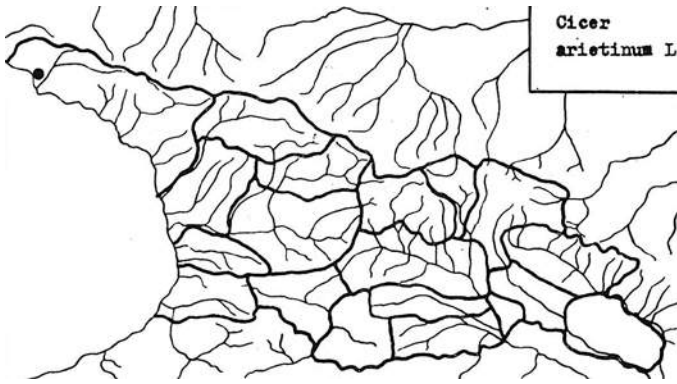
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

Cicer arietinum L.

მნიშვნელობა. უძველესი კულტურული მცენარეა, გამოიყენება საქონლის საკვებად, თესლი — ადამიანის საჭმელად.

გავრცელება. 1918 წ. შეაგროვეს გაგრის მიდამოებში. შესაძლებელია შემოტანილი ან გზად მოყოლილია. საქართველოს გარეთ ფართოდაა კულტივირებული ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში, წინა აზიაში, ინდოეთსა და ამერიკაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება 1900-2000 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ძველად საქართველოში ფართოდ იყო კულტივირებული, ახლა ძლიერ იშვიათად გვხვდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. აღარ თესავენ.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელია აღდგეს მისი კულტურულ მცენარედ გამოყენება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1948; ტერხაჩატუროვა, 1949, 1964; კეცხოველი, 1957.

ნახევრადეკლიანი ეპერსმანია
***Ewersmannia subspinososa* (Fisch.) B. Fedtsch.**

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

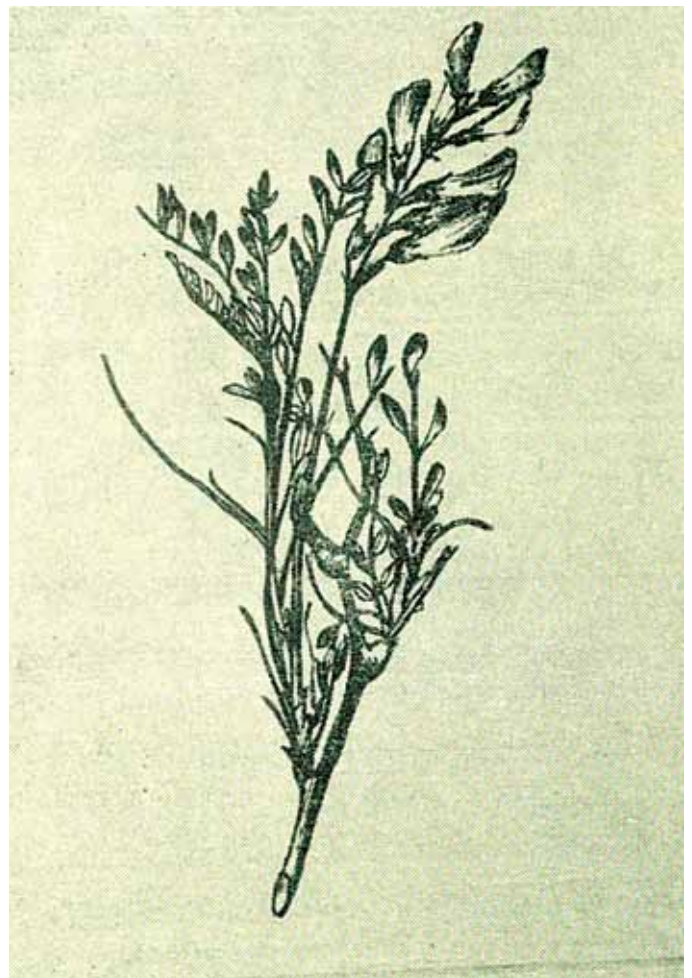
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი ეკლიანი ბუჩქია.

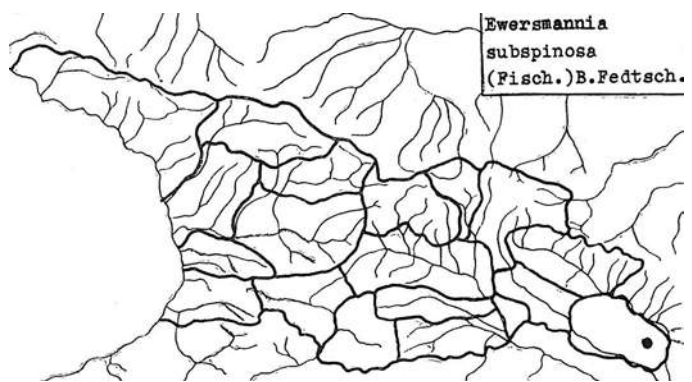
მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი მეტად იშვიათი სახეობაა. საყურადღებოა როგორც მეტად იშვიათი სახეობა. საყურადღებოა როგორც საქონლის საკვები და დეკორატიული მცენარე; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ შირაქიდანაა (ლეკისწყალი) ცნობილი. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანი (აფშერონი), შუა აზია, ვოლგის ქვემო წელი, ჩრდილო ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება თიხაქვიმიან გაშიშვლებულ ფერდობებზე ველებსა და ნახევრად უდაბნოებში.

Ewersmannia subspinososa (Fisch.) B. Fedtsch.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად ერთული ეგზემპლარების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (დაფესვიანებით).

შემცირების მიზეზი. ინტენსიური ძოვება, ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გადმოტანილ იქნეს საქ. მეცნირებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის შირაქის საცდელ ბაზაზე. საჭიროა მისი გავრცელების ადგილი გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1952; სახოკია, 1964; Прилипко, 1965.

აფხაზეთის კურდღლისცოცხა

Genista abchasica Sachok.

ოჯახი — Leguminosae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. პატარა ბუჩქია.

მნიშვნელობა. საქართველოს ვიწროენდემური სახეაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისთვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (გაგრის რაიონი, მდ. გეგას ხეობა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სამხრეთის კირქვიან ფერდობებსა და ლორღიან ადგილებზე, კლდეებსა და გაჩეხილ ფიჭვნარ ტყეებში, მთის შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გეხვდება პატარ-პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ადგილსამყოფლის დარღვევა. არის თუ არა დაცული. არ არის კულტივირებული. დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის გამოყოფა მდინარე გეგას ხეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Сахокиа, 1941; Колаковский, 1948;სახოკია, 1949.

აჭარის კურდღლისცოცხა

Genista adzharica M. Pop.

ოჯახი — Leguminosae

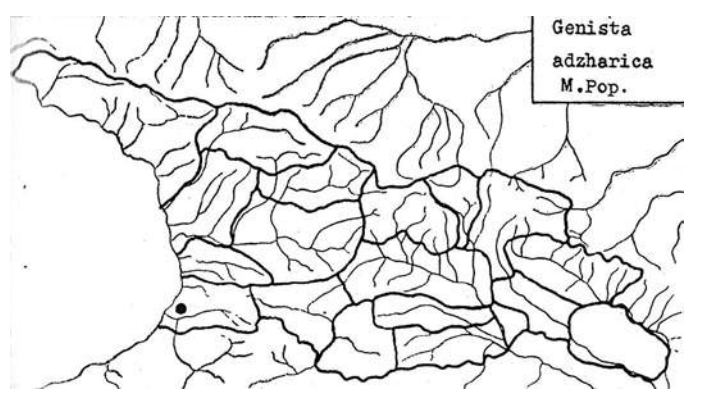
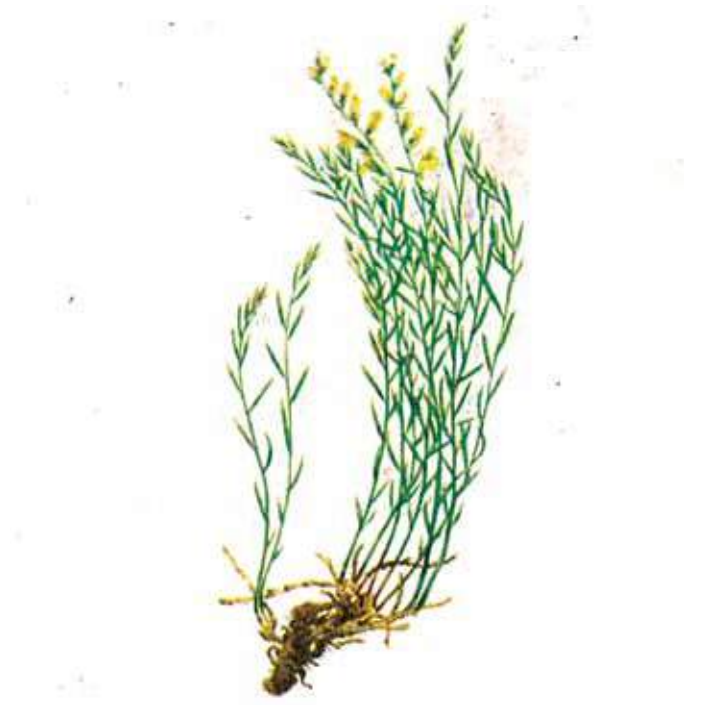
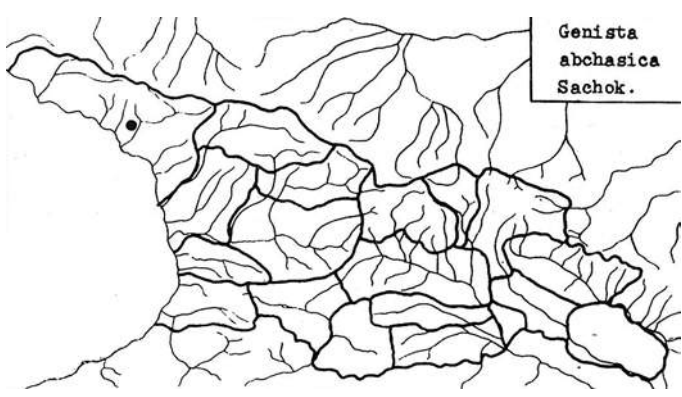
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ბუჩქია, ზოგჯერ 3 მ-მდე სიმაღლისაა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ვიწროენდემური სახეაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გავრცელებულია აჭარაში — დაბა ქედს მიდამოებში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდეებზე, მთის შუა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარა პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უსისტემო ჩეხვა.

არის თუ არა დაცული. არ არის დაცული და არც კულტივირებულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღკვეთილების გამოყოფა და კონტროლის დანესება მის პოპულაციებზე.

ინფორმაციის წყაროები: სახოკია, 1949; Дмитриева, 1960.

მლაშობის ჩინგილი

Halimodendron halodendron (Pall.) Voss.

ოჯახი — Leguminosae

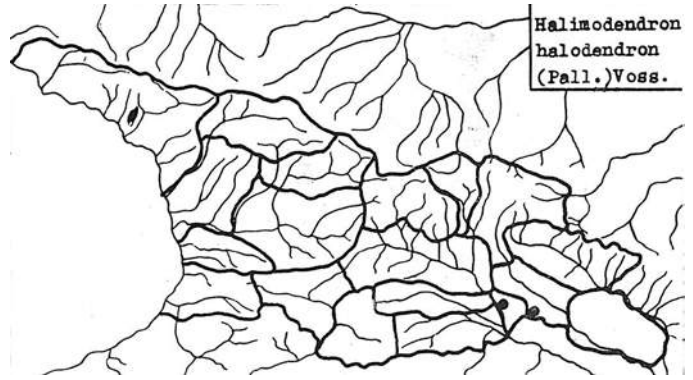
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. 2-3 მ სიმაღლის ეკლიანი ბუჩქია.

მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის ერთ-ერთი იშვიათი სახეობაა, დეკორატიული მცენარეა, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში დღისათვის მხოლოდ გარე კახეთიდან (თეთრი უდაბნოს ქედი) და გარდაბნის ველიდანაა (ნათლიმცემლის მიდამოები) ცნობილი. სა-

ქართველოს გარეთ — სამხრეთი ამიერკავკასია (სომხეთი, ნახჭევანი); დასავლეთი ციმბირი (ირტიში), შუა აზია, მონღოლეთი, ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ ქვიშაქვიან ფერდობებზე, მლაშობ ნიადაგებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ძალიან იშვიათად ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. ფართობის სამეურნეო ათვისება; ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა; მოსახლეობის მიერ ტოტების დამტვრევა ყვავილობის დროს.

არის თუ არა დაცული. არ არის. როგორც დეკორატიული მცენარე, გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უფრო ფართოდ დაინერგოს ბალ-პარკებში; საჭიროა თეთრი უდაბნოს ქედზე მისი გავრცელების ადგილი გამოიყოს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: ტერ-ხაჩატუროვა, 1949, 1964; Гроссгейм, 1952; Мулкиджанян, 1965.

ტუხტი, სამკურნალო ტუხტი

Althaea officinalis L.

ოჯახი — Malvaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა -არ არის შეტანილი **საქართველოს წითელი წუსხა** — არ არის შეტანილი **სასიცოცხლო ფორმა.** მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

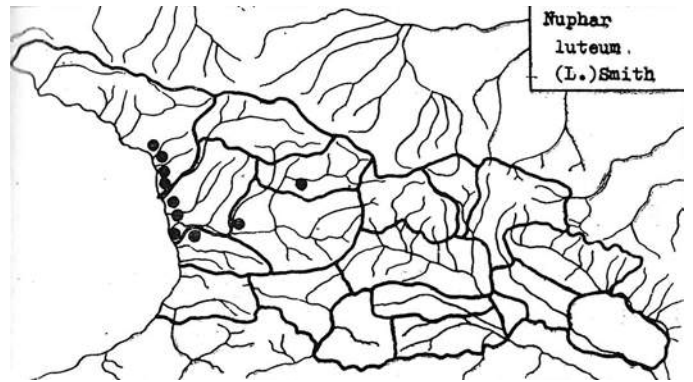
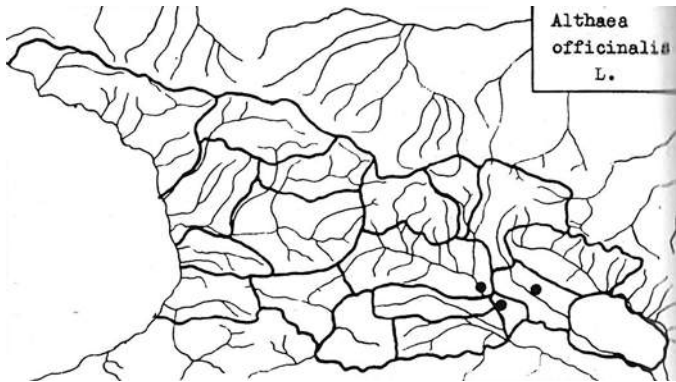
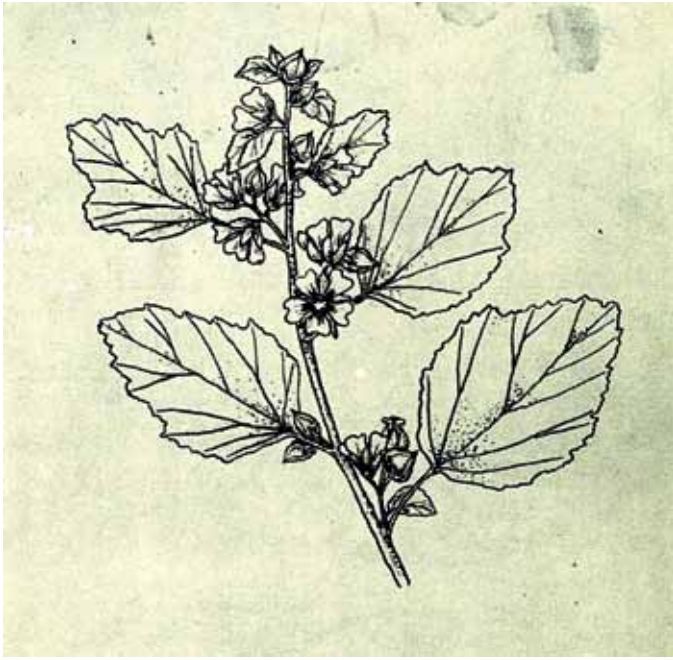
მნიშვნელობა. მეტად მნიშვნელოვანი სამკურნალო მცენარეა.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ ქართლში (თბილისი და გარდაბანი) და კახეთში (მანავი) გვხვდება. საქართველოს გარეთ — ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში, კავკასია, წინა და ცენტრალური აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტენიან ადგილებში. მდინარის პირას, იშვიათად — ბუჩქნარებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად პატარა ფართობებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ძლიერ მცირდება ფარმაცოქი-
მიაში ფართოდ გამოყენების გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ბუ-
ნებაში შემონმდეს პოპულაციების მდგომარეობა და გა-
მოიყოს აღკვეთილები.

ინფორმაციის წყაროები: შხიანი, 1950, 1964.

გავრცელება. აფხაზეთი (სამურზაყანო, ბებესირის
ტბა, ბიჭვინთა, სამეფო ჭა); სამეგრელო (ფოთი-ჭალა-
დიდის ჭაობი, სენაკის რაიონი — სოფ. ენერთან); იმე-
რეთი; რაჭა (ჭელიაღელე); აჭარა (ქობულეთის ჭაობი).
საქართველოს გარეთ — შავი ზღვის სანაპირო; აზერ-
ბაიჯანი; სომხეთი; ევროპა; აღმოსავლეთი ციმბირი;
შუა აზია; მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელ-
ში ტბებში, მდორე წყლებსა და ჭაობებში.

მდგომარეობა. მცირე ჯგუფებად გვხვდება წყლის
ზედაპირზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჭაობების ამოშრობა.

არის თუ არა დაცული. არ არის. კულტივირებულია,
როგორც დეკორატიული მცენარე, აუზების დასამშვე-
ნებლად.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა გამოი-
ყოს აღკვეთილები ზეჩამოვლილ ტბებში და დაწესდეს
კონტროლი პოპულაციებზე.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1948,
1973; Колаковский, 1939, 1961.

ყვითელი ღუმფარა *Nuphar luteum* (L.) Smith

ო ჯ ა ხ ი — Nymphaeaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა -არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვა-
ნი წყლის მცენარეა.

მნიშვნელობა. წყალსაცავებსა და ჭაობებში დღემ-
დე შემორჩენილი უძველესი სახეობაა. მნიშვნელობა
აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

თეთრი ღუმფარა

Nymphaea colchica (Woronow) Kem.-Nath.

ოჯახი — Nymphaeaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი წყლის მცენარეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი, უძველესი სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. აფხაზეთი (ოჩამჩირისა და ბებესირის ტბებში); სამეგრელო (ფოთთან ახლომდებარე ჭაობებსა და რიონის დელტაში); აჭარა (ქობულეთის ჭაობებში); ქართლი (ბაზალეთის ტბა); საქართველოს გარეთ — შავი ზღვის სანაპირო.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტბებში, ჭაობებსა და მდორე მდინარეთა სანაპიროების მახლობლად.

მდგომარეობა. იზრდება ერთეულებად ან პატარა პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჭაობების ამოშრობა.

არის თუ არა დაცული. არ არის. არც კულტივირებულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია აღკვეთილად გამოიყოს ბებესირის, ბაზალეთის ტბები და ქობულეთის ზოგიერთი ჭაობი.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1948, 1973.

წყაჰაზა

Phillyrea Wilmoriniana Boiss. Et Bal.

ოჯახი — Oleaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. ბუჩქი ან პატარა (4 მ-მდე სიმაღლის) ხეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი სახეობაა; მესამეული ფლორის რელიქტია; დეკორატიული მცენარეა.

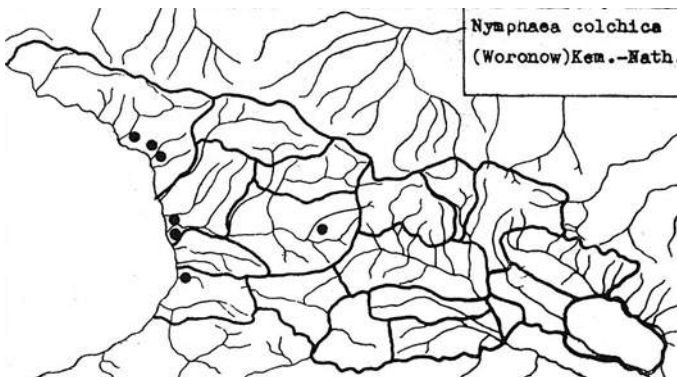
გავრცელება. აჭარა (ჩაქვის მიდამოები, აჭარის-წყლის ხეობა). ჩრდილო-აღმოსავლეთი ანატოლია.

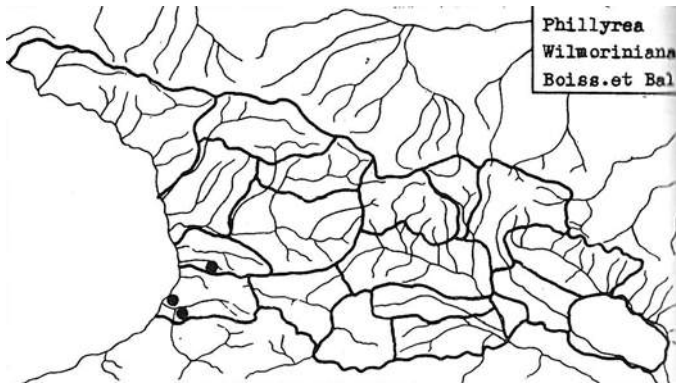
ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყლებში გამეჩხერებული ტყეების მშრალ, ღორღიან და ქვიან ფერდობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარა პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ტყეების არაკანონზომიერი ჩეხვა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია მხოლოდ აჭარის-წყლის ხეობაში. ზოგან კულტივირებულიცაა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღკვეთილების გამოყოფა ჩაქვის მიდამოებსა და გურიაში.

ინფორმაციის წყაროები: ქუთათელაძე, 1952; მირზაშვილი, 1948; Дмитриева, 1960.

ქათლის იორდასალიმი

Paeonia carthalinica Ketzkh.

ო ჯ ა ხ ი — Paeoniaceae

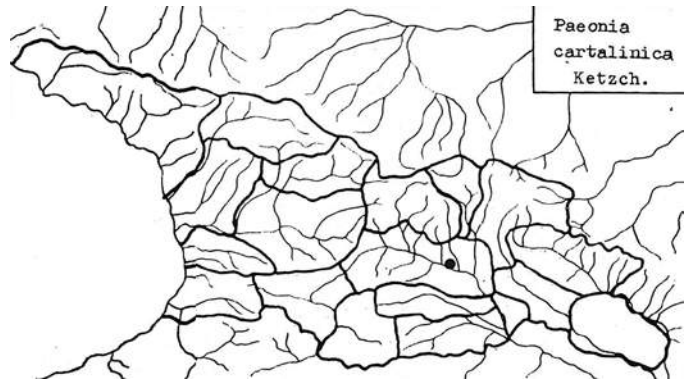
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ენდემური სახეობაა. ფრიად დეკორატიულია.

გავრცელება. გავრცელებულია ქართლში (ტირძისი, მუხრანის, მეჯვრისხევი, იგოეთი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთისწინებსა და მდელოებზე, ჯაგნარებში, ჯაგრცხილნარებში.

მდგომარეობა. ძალიან შემცირებულია.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჯაგეკლიანი ველებისა და მუხრანის ტყის დერივატების ათვისებასთან ერთად ეს მცენარეც ისპობა; ნადგურდება ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. დასაცავად სპეციალური ღონისძიებები შემუშავებული არ არის; კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს შეგროვება თაიგულებისათვის. იგოეთი უნდა გამოცხადდეს აღკვეთილად, სადაც სხვა იორდასალიმებიც იქნება დაცული.

ინფორმაციის წყაროები: კეცხოველი, 1935, 1960; კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973.

ლაგოდეხის იორდასალიმი

Paeonia lagodechiana Kem.-Nath.

ო ჯ ა ხ ი — Paeoniaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი, ბალახოვანი, ფესურიანი მცენარეა.

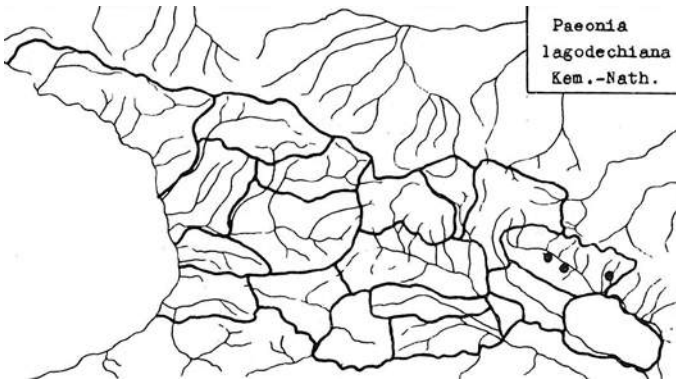
მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ კავკასიის იშვიათი რელიქტური ენდემია; დეკორატიული მცენარეა; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. დღეისათვის მხოლოდ შიდა კახეთიდან და დაღესტნიდანაა ცნობილი.

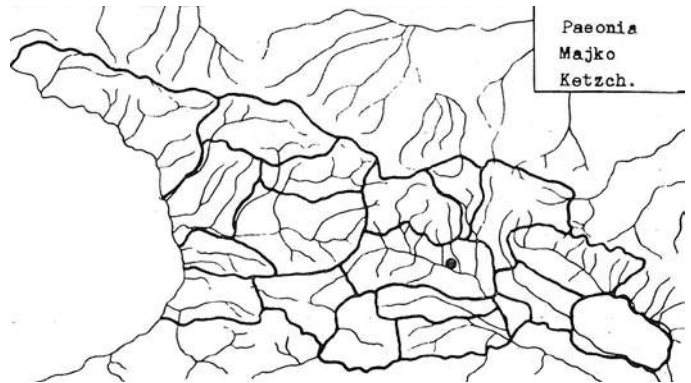
ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყლების ფართოფოთლოვან ტყეებში და ტყის პირას.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად ერთეულებად ან პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესურებით).

Paeonia lagodechiana
Kem.-Nath.

Paeonia Majko
Ketzch.

შემცირების მიზეზი. ტყის გაჩეხვა; მისი გავრცელების ტერიტორიის სამეურნეო ათვისება; ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის სახელმწიფო ნაკრძალში. გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი სრული დაცვისათვის საჭიროა დაწესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე; უფრო ფართოდ იქნეს კულტივირებული სასელექციოდ და მეყვავილეობაში.

ინფორმაციის წყაროები: Кемулариа-Натаძე, 1961; კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973.

მაიკოს იორდასალიმი
Paeonia Majko Ketzch.

ოჯახი — Paeoniaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა - არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ვინროლოკალური ენდემია. ფრიად დეკორატიულია.

გავრცელება. გვხვდება მხოლოდ ქართლში, სოფ. იგოეთსა და ლამისყანას შორის (კასპის რაიონი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში, მუხნარ-ჯაგრცხილნარი ტყის პირას, ჩრდილო ფერდობებზე.

მდგომარეობა. ძალზე შემცირებულია, გვხვდება მცირერიცხოვან პოპულაციად.

შემცირების მიზეზი. თითქმის გადაშენებულია პოპულაციების სიმცირისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის (ტერიტორიის სამეურნეო ათვისება) გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის. იშვიათად კულტივირებულია ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. იგოეთთან უნდა გამოიყოს აღკვეთილი, სადაც დაცული იქნება სხვა იორდასალიმებიც და ქართული ნუშიც. კატეგორიულად აიკრძალოს მისი შეგროვება.

ინფორმაციის წყაროები: კეცხოველი, 1959; კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973.

მლოკოსევიჩის იორდასალიმი

Paeonia Mlokosewitschii Lomak.

ოჯახი — Paeoniaceae

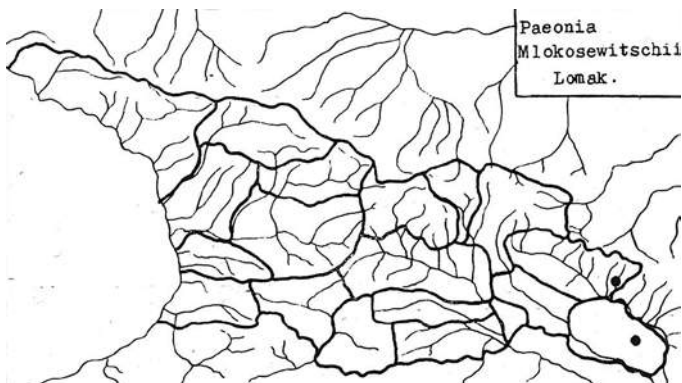
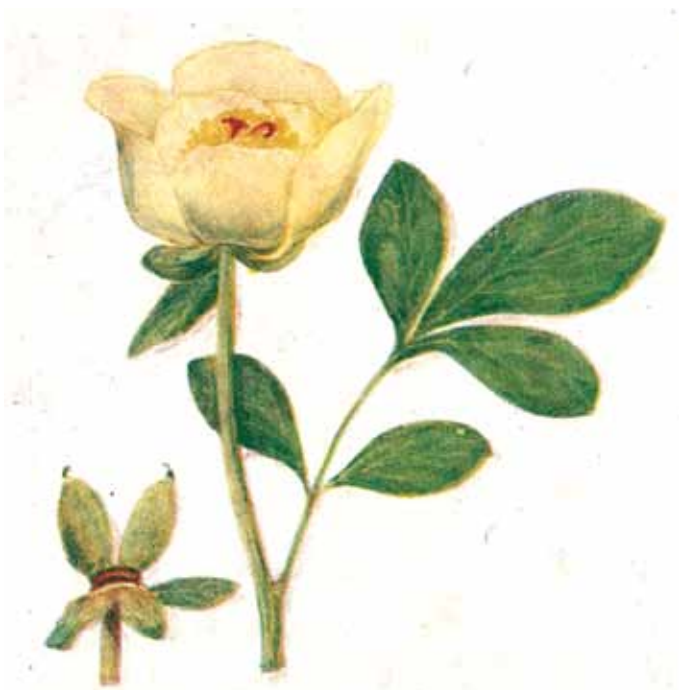
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა - არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი ფესურიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ კავკასიის იშვიათი რელიქტური ენდემია. კარგი დეკორატიული მცენარეა; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. დღეისათვის მხოლოდ შიდა კახეთიდან, შირაქიდან (ყაშები) და დაღესტნიდანაა (მდ. ანდის-ყოისუს სათავეები) ცნობილი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კლდოვან და ქვიან ღია ფერდობებზე, უმთავრესად ტყეში, მთის ზედა სართულამდე.

მდგომარეობა. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესურით).

შემცირების მიზეზი. ყამირი მიწების ათვისება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის სახელმწიფო ნაკრძალში. გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში, როგორც დეკორატიული მცენარე. შეტანილი იყო „სახ-ჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. დანესდეს კონტროლი პოპულაციებზე. კულტივირებულ იქნეს სასელექციოდ და მეყვავილეობაში, როგორც კარგი დეკორატიული მცენარე; შირაქში „ყაშები“, სადაც ამ სახეობის პატარა დაჯგუფებაა შემორჩენილი, გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1948, 1964, 1973; Гроссгейм, 1950; კეცხოველი, 1960; Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

ვიტმანის იორდასალიმი

Paeonia Wittmanniana Hartwiss et Lindl.

ოჯახი — Paeoniaceae

სტატუსი

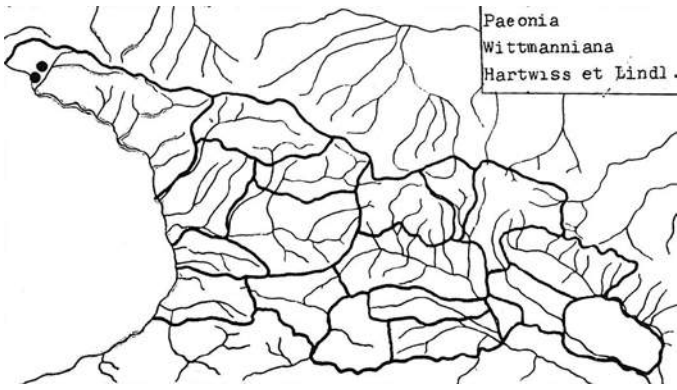
საერთაშორისო წითელი წუსხა - არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. იშვიათი ენდემური სახეობაა; ფრიად დეკორატიული მცენარეა.

გავრცელება. ცნობილია მხოლოდ აფხაზეთიდან (ნებელდა, ბზიფის ხეობა; გაგრის მიდამოები).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სართულში, ტყის (განსაკუთრებით წიფლნარის) პირას, ბუჩქნარში.

Paeonia Wittmanniana
Hartwiss et Lindl.

მდგომარეობა. ძალზე შემცირებულია, გვხვდება მცირერიცხოვან პოპულაციებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესურიით).

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება ყვავილების მასობრივად შეგროვებისა და ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევის გამო.

არის თუ არა დაცული. აშენებენ ბოტანიკურ ბაღებში, როგორც დეკორატიულ მცენარეს. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბზიფის ნაკრძალის აღდგენა გადაარჩენს ამ სახეობას; სასურველია ფართოდ კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1964, 1973; Тахтаджян, 1978; „Красная Книга СССР“, 1978.

ცრუალმოსავლური ყაყაჩო

***Papaver pseudo-orientale* (Fedde) Medw.**

ო ჯ ა ხ ი — *Papaveraceae*

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოში ვიწრო გავრცელების რელიქტური მცენარეა.

გავრცელება. ჯავახეთი (თეთრობის ქედი). საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანი, სომხეთი; აღმოსავლეთი ანატოლია, ჩრდილო ირანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ, ქვიან ფერდობებზე 2000-2200 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარა პატარა ჯგუფებად.

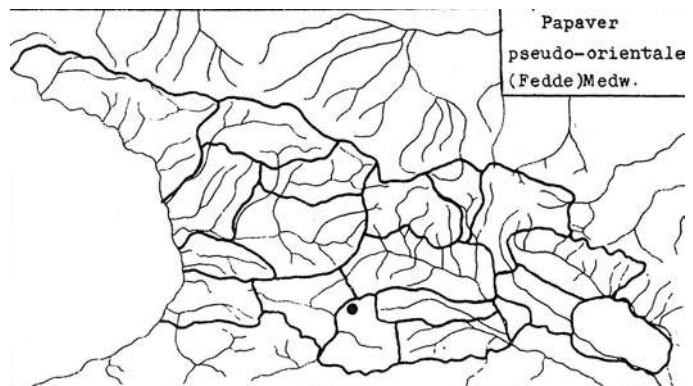
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. კლდეების ნგრევა თეთრობის ქედზე კირის მოპოვებასთან დაკავშირებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. თეთრობის ქედის გამოცხადება ალკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Медведев, 1918; შხიანი, 1949, 1969, 1978.

Papaver pseudo-orientale
(Fedde) Medw.

კოლხური ყოჩივარდა

***Cyclamen colchicum* (Albov) Albov
(-*C. ponticum* (Albov) Pobed.)**

ო ჯ ა ხ ი — *Primulaceae*

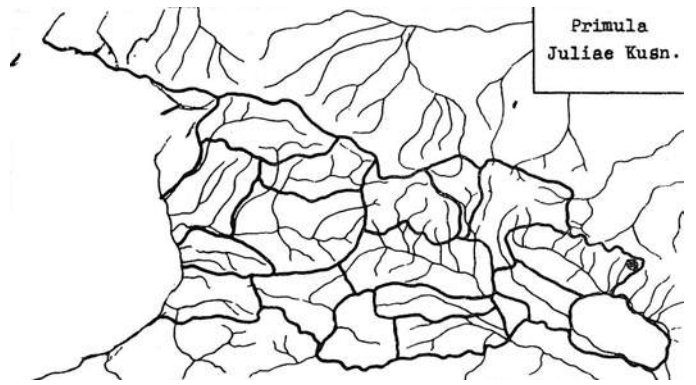
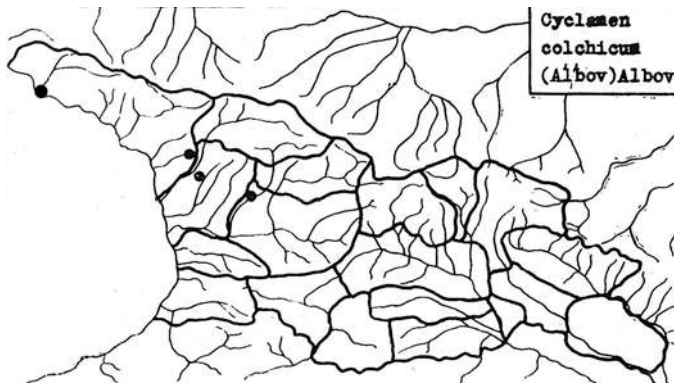
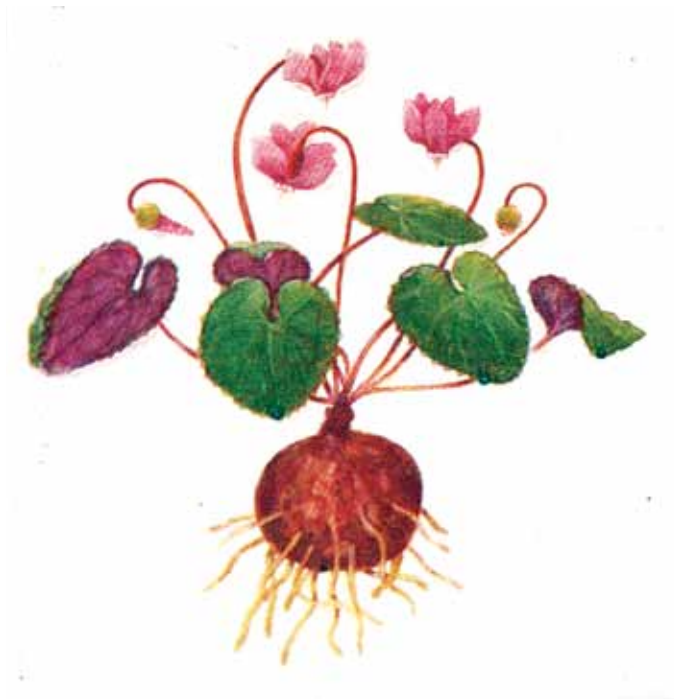
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი გორგლიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. ფრიად დეკორატიულია; იყენებენ სამკურნალოდ; მნიშვნელობა აქვს კოლხეთის ენდემური ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. დასავლეთ საქართველოს ენდემი. გვხვდება აფხაზეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიან ღორღებზე, კლდეებზე მთისწინებიდან ალპურ სარტყელამდე, ტყეებში, ალპურ ველებზე, 300 მ-დან 2500 მ-მდე სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფებად.
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. მოსახლეობა დიდი რაოდენობით აგროვებს ყვავილებს თაიგულებად და გორგლებს სამკურნალოდ.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“. კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა სრული დაცვა, შეგროვების აკრძალვა.

ინფორმაციის წყაროები: კაპელერი, 1952; Колаковский, 1961; „Красная Книга СССР“, 1978.

იულიას ფურისულა
Primula juliae Kuhn.

ო ჯ ა ხ ი — Primulaceae

სტატუსი
საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დეკორატიული მცენარეა; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. კავკასიონის აღმოსავლეთი ნაწილის ენდემია. კლასიკური ადგილის (ლაგოდეხი) გარდა გვხვდება დაღესტანში და აზერბაიჯანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ნაკადულებთან, ტენიან კლდეებზე მთის ზედა, იშვიათად შუა სარტყლის ტყეებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება ვეგეტაციურად (ფესურის ამონაყარით), თესლით.

შემცირების მიზეზი. აგროვებენ თაიგულებისათვის.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ლაგოდეხის ნაკრძალში, კულტივირებულია თბილისის და ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ბუნებრივი გენოფონდის დაცვის მიზნით, საჭიროა დამატებით გამოიყოს მცირე აღკვეთილები; როგორც დეკორატიული მცენარე, უფრო ფართოდ დაინერგოს.

ინფორმაციის წყაროები: კაპელერი, 1952; Федоров, 1952; „Красная Книга СССР“, 1978.

ფურისულა

Primula megaseifolia Boiss. Et bal. ex Boiss.

ოჯახი — Primulaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა -არ არის შეტანილი საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აჭარა-ჭანეთის ენდემია, მესამეული ფლორის რელიქტია.

გავრცელება. გვხვდება აჭარაში (ჩაქვი, მტირალა, სარფი). საქართველოს გარეთ — მცირე აზია (პონტოს ქედი, ჭანეთი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყლის ტყეებში, ნიფლნარში, სადაც ქვეტყედ პონტური შქერია წარმოდგენილი.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ტყეების გაკაფვა, ადგილსამ-

ყოფლის დატკეპნა-გაჯაგვა, აგრეთვე ყვავილების შეგროვება თაიგულებად.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მტირალასა და სარფში, სადაც სხვა ენდემური მცენარეებიცაა თავმოყრილი, მოეწყოს აღკვეთილები; გაძლიერდეს ყურადღება ბუნებრივ პოპულაციებზე.

ინფორმაციის წყაროები: კაპელერი, 1952; Федоров, 1952; „Красная Книга СССР“, 1978.

ბრონეული

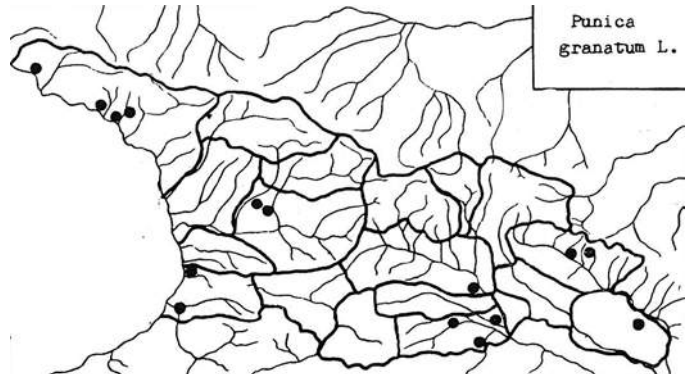
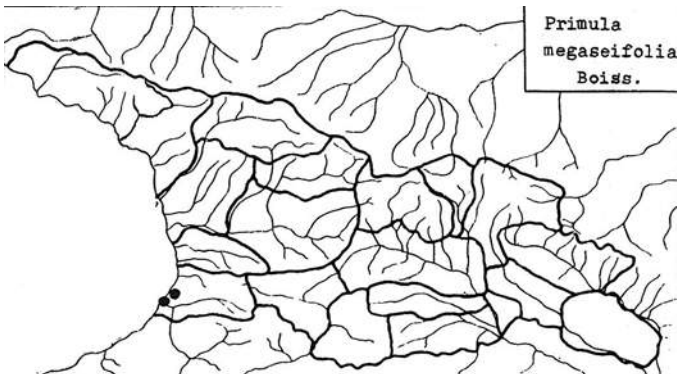
Punica granatum L.

ოჯახი — Pinicaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. ეკლიანი ბურქია.

მნიშვნელობა. რელიქტური სახეობაა; ვიტამინების შემცველი, სამკურნალო, მთრმლავი, საღებავი და დეკორატიული მცენარეა. ნაყოფი გამოიყენება საჭმელად.

გავრცელება. ველურად გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში, შირაქ-ელდარში, ალაზნის ველზე, სიღნაღის გორაკებზე, აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს ვაკის ბუჩქნარებში. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, დაღესტანში და წინა აზიაშია გავრცელებული.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში, მდინარეთა ხეობებში, მშრალ ფერდობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება მცირე დაჯგუფებების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესვის ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება როგორც სასარგებლო მცენარე, აგრეთვე ტერიტორიის სამეურნეო ათვისების გამო.

არის თუ არა დაცული. უძველესი დროიდან კულტივირებულია საქართველოში, შუა აზიაში და ჩრდილოეთ აფრიკაში, სამხრეთ აზიაში, ჩრდილოეთ და სამხრეთ ამერიკაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელია აღკვეთილების გამოყოფა, განსაკუთრებით — შირაქისა და ელდარის ხმელხეობებზე, ალაზნის მოსაბრუნზე, რომელიც სრულად ნაკრძალად უნდა გამოცხადდეს.

ინფორმაციის წყაროები: ტერ-ხაჩატუროვა, 1969; „Красная Книга СССР“, 1978.

წითელი კვებლანდისა

Cytinus rubrar (Fourr.) Kom.

ო ჯ ა ხ ი — Rafflesiaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი მცენარეა, პარაზიტობს ხის ფესვებზე.

მნიშვნელობა. ტროპიკული ოჯახი Rafflesiaceae-ს ფლორაში მხოლოდ ამ სახეობითაა წარმოდგენილი. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება მხოლოდ ბიჭვინთაში. საქართველოს გარეთ — ხმელთაშუაზღვეთი, ბალკანეთი, მცირე აზია და კანარის კუნძულები.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ფიჭვნარში, პარაზიტობს *Cistus tauricus* Presl.-ის ფესვებზე.

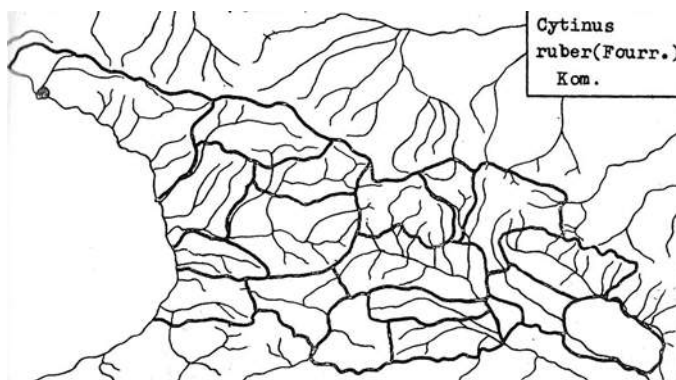
მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ხშირად იტყეპება.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ნაკრძალის რეჟიმის მკაცრად დაცვა.

ინფორმაციის წყაროები: ტერ-ხაჩატუროვა, 1947; ღვინიაძე, 1975; Гроссрейм, 1949; Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

ქართული ნუში

Amygdalus georgica Desf.

ო ჯ ა ხ ი — Rosaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)dangered(EN)

სასიცოცხლო ფორმა. ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. გვხვდება ქართლსა და გარე-კახეთში. ქართლში: კასპის რაიონი, ადიღენიდან იგოეთამდე, გრაკალი, ძეგვი; სამგორიდან აღმოსავლეთით მთა ქო-

ყამბარო

Crataegus pontica C. Koch

ოჯახი — Rosaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)dangered(EN)

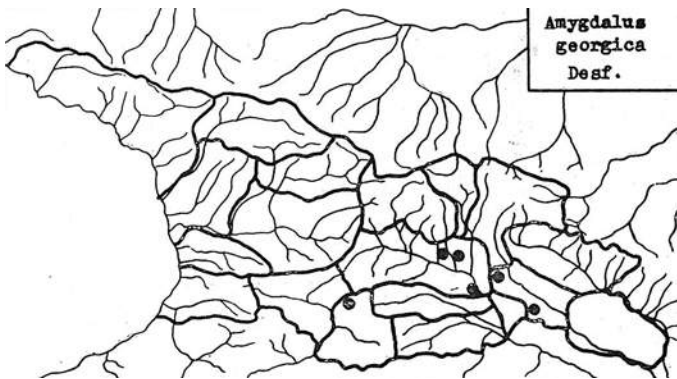
სასიცოცხლო ფორმა. ხეა.

მნიშვნელობა. საქართველოსათვის იშვიათი სახეობაა.

გავრცელება. ფართოდაა გავრცელებული შუა აზიაში, ირანსა და აღმოსავლეთ ანატოლიაში. საქართველოში ყამბარო მეტად იშვიათია. გვხვდება მხოლოდ ქართლში (ატენი) და თბილისში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში ქვიან ადგილებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად.

Amygdalus georgica Desf.

ჩარას სამხრეთ-დასავლეთ კალთებზე, ბაყალას ხევსა და კოდის წყაროს მიდამოები, თელეთის ქედი, შავნაბადა, საიდანაც გადმორგულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში; გარე-კახეთში: აზამბურთან 5-6 კმ მოშორებით უდაბნოსაკენ პაპალას ხევის დასავლეთით.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელებში ხეობათა ფერდობებზე, ბუჩქნარებში.

მდგომარეობა. გვხვდება ჯგუფებად და გაფანტულად, ზოგჯერ პატარ-პატარა რაყას ქმნის.

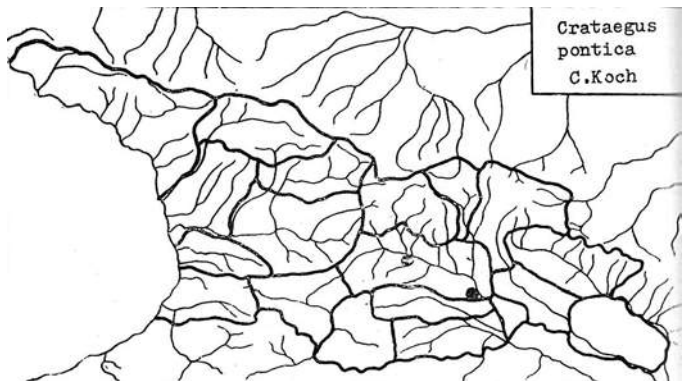
გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ამონაყარით).

შემცირების მიზეზი. უდიერად ჩეხვა, ყამირების გატეხა, ზოგიერთ ადგილას, სადაც ამონაყარი შედარებით უხვადაა, ცოცხებად ჭრიან.

არის თუ არა დაცული. კულტივირებული არ არის. გადმორგულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელია მისი სრული დაცვა, როგორც ენდემური და სამეურნეო მნიშვნელობის სახეობისა. საუკეთესო მასალაა კულტურული ჯიშების გამოსაყვანად. სასურველია მისი კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1934, 1949, 1952; კეცხოველი, 1960; Сахокиа, 1965; სოსნოვსკი, 1949.

Crataegus pontica C.Koch

გამრავლება. მრავლდება თესლით. კულტივირებულია.

არის თუ არა დაცული. მის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება, დასაშვებია, რომ ყამბარო საქართველოში ძველთაგანვე იყო შემოტანილი. შეიძლება ამჟამადაც შემორჩენილია სადმე ძველ ბაღებში. თითო-ოროლა ეგზემპლარი მოიპოვება ბოტანიკურ ბაღებში, ეკლესიის აზოებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მისი სრული დაცვის მიზნით აღკვეთილად გამოცხადდეს ის ადგილი, სადაც ეს მცენარე იზრდება; აგრეთვე საჭიროა მისი კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Прилипка, 1965; სოსნოვსკი, 1949; ქუთათელაძე, 1969; მაცაშვილი, 1934.

ღიმიტრის ბერყენა

Pyrus Demetrii Kuthath.

ო ჯ ა ხ ი — Rosaceae

სტატუსი

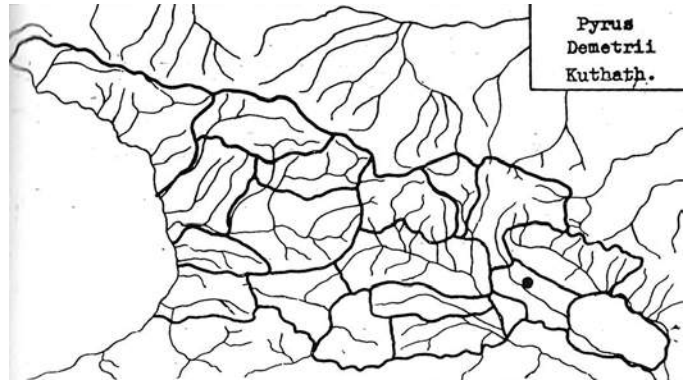
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)dangered(EN)

სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი ფართოვარჯიანი ხეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს ვიწრო-ლოკალური ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის. გამოსაყენებელია საძირედაც.

გავრცელება. გარე-კახეთი (სოფ. ხაშმსა და წითლობს შორის, საიდანაც იყო აღწერილი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში, ღია გორაკებზე, აგრეთვე სახნავ-სათესში, სადაც იგი საჩრდილობლად არის დატოვებული.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულბად. ყამირის გატეხვამდე ვაკის ტყის კომპონენტი იყო.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

არის თუ არა დაცული. არ არის, არც კულტივირებულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია მისი გავრცელების ადგილი გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროების: Кутателадзе, 1947; ქუთათელაძე, 1949, 1964; Сахокиа, 1965.

სახოკიას ბერყენა

Pyrus Sachokiana Kuthath.

ო ჯ ა ხ ი — Rosaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)dangered(EN)

სასიცოცხლო ფორმა. ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს იშვიათი, ვიწროლოკალური, ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის; იყენებენ როგორც საძირეს.

გავრცელება. ქიზიყი (შირაქი, შავი მთა).

ადგილსამყოფელი. არიდული მეჩხერი ტყე, მთის ქვედა სარტყელში.

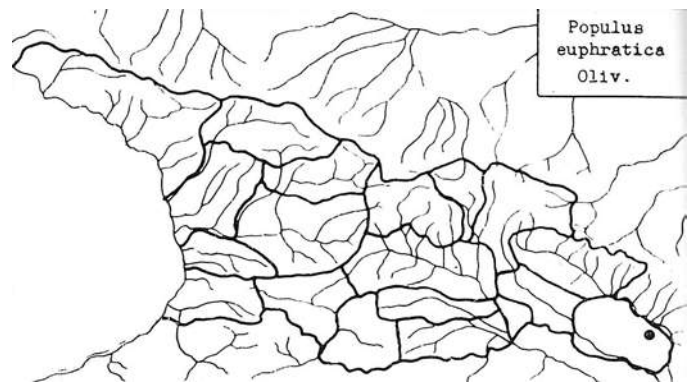
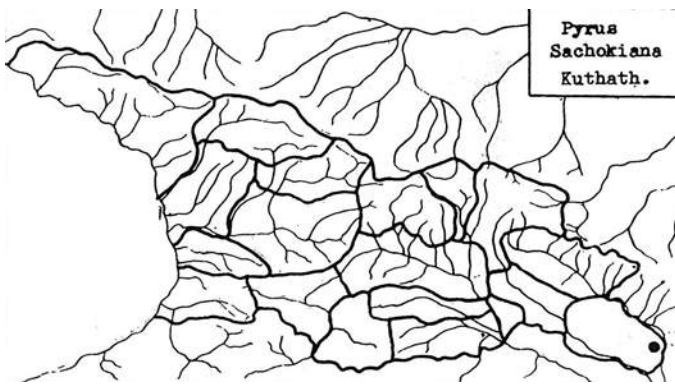
მდგომარეობა. მხოლოდ ორი კორომია შემორჩენილი.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად, ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. მციდება გაჩეხისა ინტენსიური ძოვების შედეგად.

არის თუ არა დაცული. გავრცელების ადგილზე არაა დაცული, ხუთი ეგზემპლარია გადმორგული საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის შირაქის სტაციონარის ტერიტორიაზე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ადგილები, სადაც ეს ბერყენა იზრდება, აუცილებლად უნდა გამოცხადდეს აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: Кутателадзе, 1947; ქუთათელაძე, 1949, 1964; Сахокиа, 1965.

თურანულა, ტურანბი

Populus euphratica Oliv. (-P. transcaucasica A. Jarm.)

ოჯახი — Salicaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი (CE)

მნიშვნელობა. ძალზე იშვიათი სახეობაა.

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება მხოლოდ ქიზიყში (პანტიშარა, დათვისხევი). საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, სომხეთსა და შუა აზიაში. აგრეთვე მცირე აზიაში, ირანსა და ინდო-მალაიში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყელში მდინარეთა ნაპირების გაყოლებით 700-800 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. პანტიშარას მარჯვენა შენაკადზე, დათვისხევი, ხევხმელის ორივე ნაპირზე დახლოებით 200 მ სიგრძეზე ვიწრო ზოლად იზრდება სამასამდე ძირი, მხოლოდ მამრობითი ეგზემპლარები.

გამრავლება. მრავლდება ვეგეტაციურად (ფესვის ამონაყარით, კალმით) და თესლითაც.

შემცირების მიზეზი. ხევხმელის დროდადრო ნაპირიდან გადმოსვლა.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. პანტიშარის ახლომახლო მდებარე ტერიტორია აღკვეთილად უნდა გამოცხადდეს ან შეუერთდეს ვაშლოვანის ნაკრძალს.

ინფორმაციის წყაროები: ქებაძე, 1965; შხიანი, 1975; კეცხოველი, 1968.

კოლხური ჯონჯოლი

Staphylea colchica Stev.

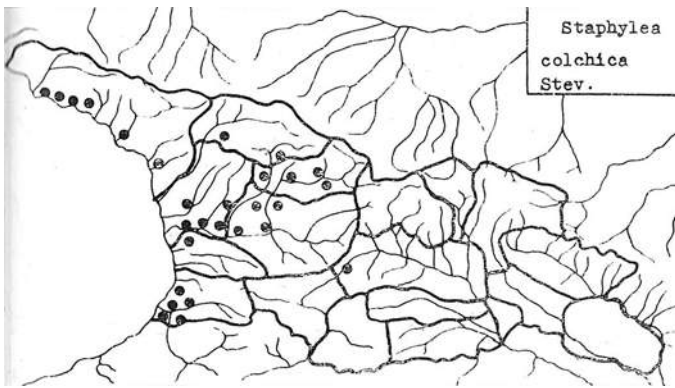
ოჯახი — Staphyleaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. დაბალტანიანი ხე ან ბუჩქია.

მნიშვნელობა. იშვიათი რელიქტური სახეობაა. საყურადღებოა როგორც დეკორატიული, სამკურნალო, თაფლოვანი და საკვები მცენარე (მისი ყვავილებისგან მზადდება მაღალხარისხოვანი მწნილი). მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. უმთავრესად გვხვდება დასავლეთ საქართველოში, იშვიათად — აღმოსავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რაიონში (ბორჯომის რაიონი — ბანისხევი, ლიხის ქედი). საქართველოს გარეთ — დასავლეთი და აღმოსავლეთი ამიერკავკასია (შავი ზღვის სანაპირო ზოლი), ბალკანეთი, მცირე აზია, (თურქეთი, ტრაპიზონის მიდამოები).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კოლხეთის ტიპის გამეჩხერებულ ტყეებში ქვიან ადგილებზე, მეტწილად მდინარეებისა და ლეღების გაყოლებით, სადაც ზოგჯერ ქვეტყეს ქმნის.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად ან პატარ-პატარა კორომების სახით, რომლებიც თანდათან მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტატიურად.

შემცირების მიზეზი. მისი ყვავილების დიდი რაოდენობით (სამწნილედ) შეგროვება ყვავილის გაშლამდე, ტყის გაჩეხვა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია სათაფლიის, რინისა და ბორჯომის (ბანისხევის) ნაკრძალში, გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს ჭრა და ყვავილების მასობრივი შეგროვება. უფრო ფართოდ იქნეს კულტივირებული, როგორც საკვები, დეკორატიული, სამკურნალო და თაფლოვანი მცენარე. დაწესდეს კონტროლი მისი პოპულაციების მდგომარეობაზე.

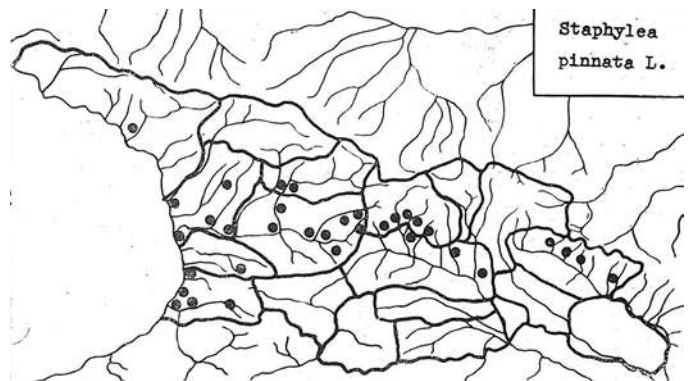
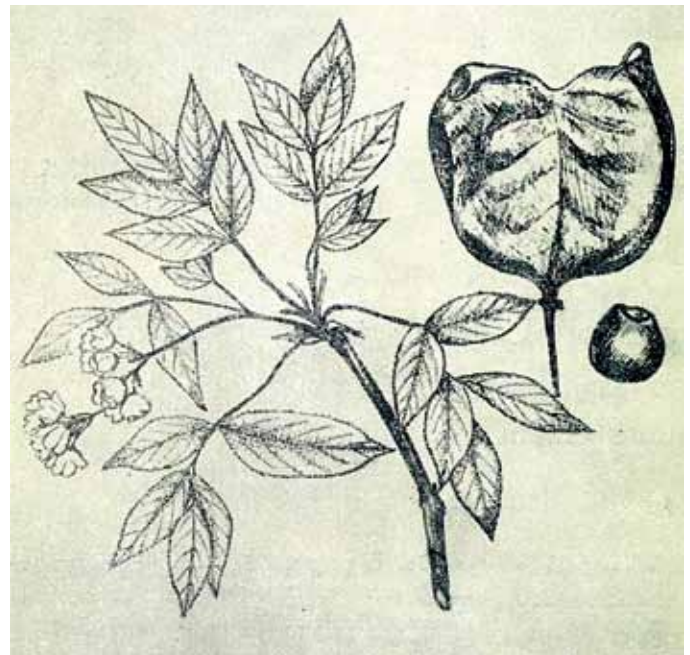
ინფორმაციის წყაროები: პაპავა, 1950; კეცხოველი, 1960; Махатадзе, 1970; Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

ჩვეულებრივი ჯონჯოლი, ფრთისებრფოთოლა ჯონჯოლი
Staphylea pinnata L.

ო ჯ ა ხ ი — Staphyleaceae

სტატუსი

საერთაშორისო ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს ნითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. დაბალი ხე ან ბუჩქია.
მნიშვნელობა. ერთ-ერთი იშვიათი რელიქტური სახე-

ობა. საყურადღებოა როგორც საკვები (მისი ყვავილები-საგან მზადდება მაღალხასირხოვანი მწნილი), დეკორატიული, სამკურნალო და თაფლოვანი მცენარე; მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. უმთავრესად გვხვდება დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მთების შუა სარტყლისა და ვაკის ტყეებში. საქართველოს გარეთ — დასავლეთი იმერკავკასია, ევროპა, ხმელთაშუაზღვის მხარე, მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ფართოფოთლოვან ტყეებში, ტყის პირას, მეტწილად — მუხნარ რცხილნარებში, ჭალის ტყეებში, ქვიან ადგილებზე, უმთავრესად მდინარეთა გასწვრივ, სადაც ზოგჯერ ქვეტყეს ქმნის.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად მცირე კორომებად ან მარტოულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. ტყის გაჩეხვა; მისი ყვავილების დიდი რაოდენობით შეგროვება სამწნილედ ყვავილის გაშლამდე.

არის თუ არა დაცული. არ არის. გვხვდება ბოტანიკურ ბაღებში, როგორც დეკორატიული მცენარე. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აიკრძალოს და დაწესდეს კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე. მისი რომელიმე შედარებით შემონახული კორომი გამოცხადდეს აღკვეთილად. ფართოდ იქნეს კულტივირებული, როგორც საკვები, დეკორატიული, სამკურნალო და თაფლოვანი მცენარე.

ინფორმაციის წყაროები: პაპავა, 1950; კეცხოველი, 1960; Махатадзе, 1970; Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

თელაღუმა, ელიფსური თელაღუმა
Ulmus elliptica C. Koch.

ო ჯ ა ხ ი — Ulmaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

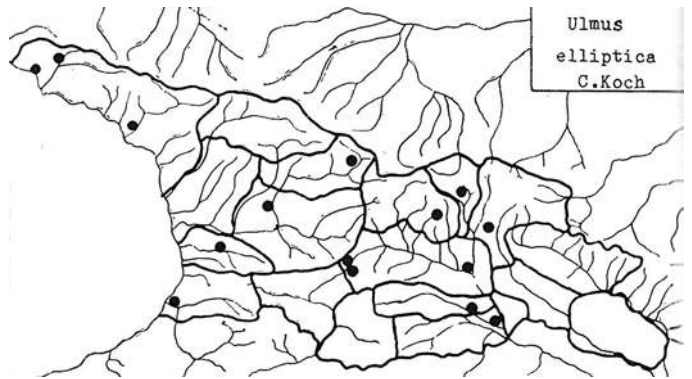
სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი, 45 მ-მდე ხეა, ცოცხლობს 200-250 წელს.

მნიშვნელობა. ძვირფასი მექნის მქონე, დეკორატიული მცენარეა. მისი ლაფნისაგან თოკებს ამზადებდნენ.

გავრცელება. გავრცელებულია საქართველოს უმეტეს რაიონებში, საქართველოს გარეთ იზრდება სომხეთში, რუსეთსა და უკრაინაში

ადგილსამყოფელი. იზრდება ერთეულად ფოთლოვან ტყეებში, განსაკუთრებით წიფლნარ ტყეში, ხეობებისა და ხეების გაყოლებით 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. საქართველოში თითქმის ყველგან სოკოთია დაავადებული.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა; იღუპება სოკოვანი დაავადებებისგან.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელია სოკოვანი დაავადების პროფილაქტიკა და მკურნალობა.

ინფორმაციის წყაროები: შხიანი, 1969, 1975; Мулкиджанян, 1961.

ქართული თელა
Ulmus georgica Schchian

ო ჯ ა ხ ი — Ulmaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ხემცენარეა.

თელაღუა, შიშველი თელაღუა
Ulmus glabra Huds.

ოჯახი — Ulmaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მონყვლადი (VU)

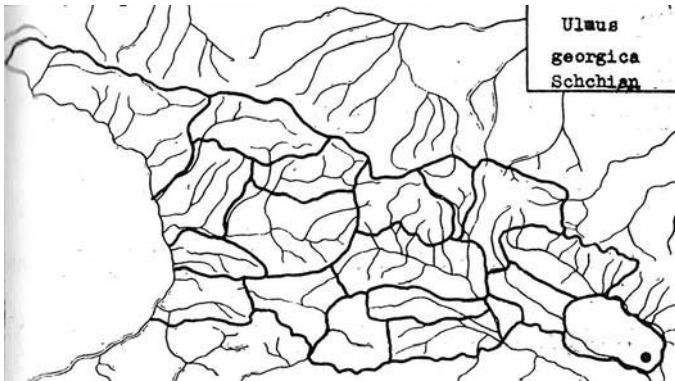
სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი, 40-45 მ-მდე სიმაღლის ხეა.

მნიშვნელობა. ძვირფასმერქმიანი, ფრიად დეკორატიული მცენარეა, გამოიყენება ქუჩებისა და პარკების გასამშვენებლად.

გავრცელება. გავრცელებულია თითქმის მთელს საქართველოში; საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, სომხეთში, ევროპასა და მცირე აზიაში იზრდება.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყელში, 1500 მ-მდე ზღვის დონიდან, ფართოფოთლოვან ტყეებში ტენიან ადგილებში, ხეების გაყოლებით.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულად და პატარა ჯგუფებად ტყეებში; თითქმის ყველგან დაავადებულია.

მნიშვნელობა. საქართველოს ვინროლოკალური ენდემია, ძალზე იშვიათი სახეობაა.

გავრცელება. გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში, შირაქში (არფა-დარას ხეობა; ზილიჩა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მეჩხერ, ნათელ ტყეებში.

მდგომარეობა. არფა-დარას ხევხმელზე ოცდაათამდე ხეა.

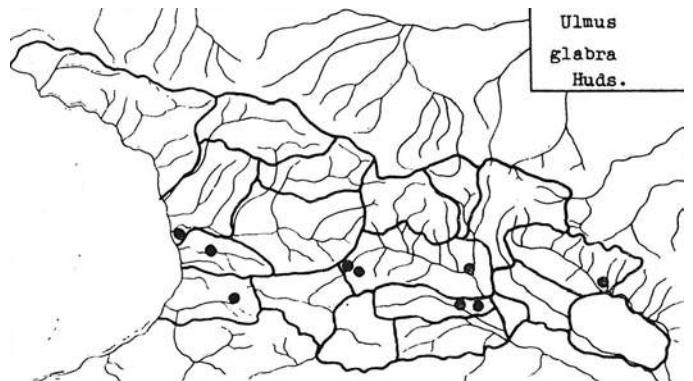
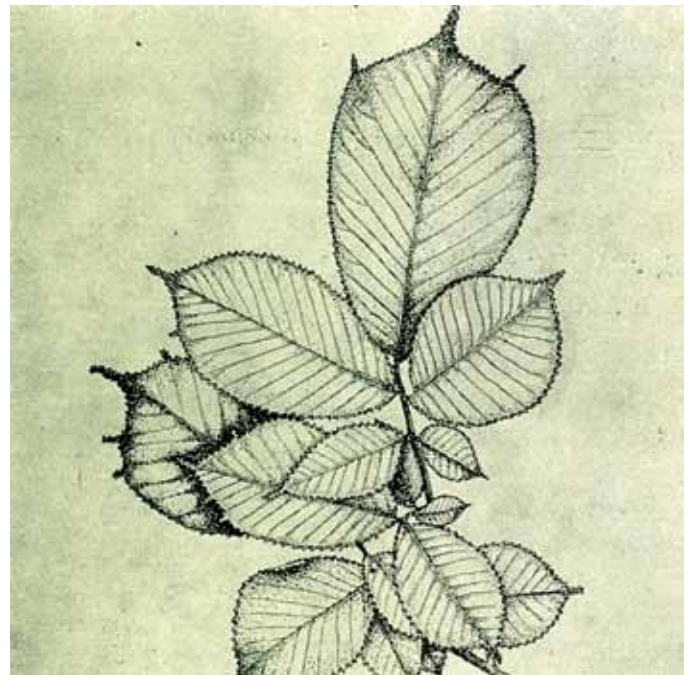
გამრავლება. მრავლდება თესლით, ამონაყარით.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება განადგურდეს არეალის სიმცირის გამო.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. არფა-დარას ხმელხმელი აღკვეთილად უნდა გამოცხადდეს და გაშენდეს ხელოვნური კორომი, თუნდაც ქარსაფარ ზოლში ან ერთ-ერთ ხევხმელში.

ინფორმაციის წყაროები: Шхиан, 1953; შხიანი, 1969, 1975.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა; ნადგურდება სოკოვანი დაავადებებისგან.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღიკვეთოს ჭრა; აუცილებელია სოკოვან დაავადებათა პროფილაქტიკა და მკურნალობა.

ინფორმაციის წყაროები: Мулкиджанян, 1961; შხიანი, 1969, 1975.

თელაღუმა, კატარა თელაღუმა

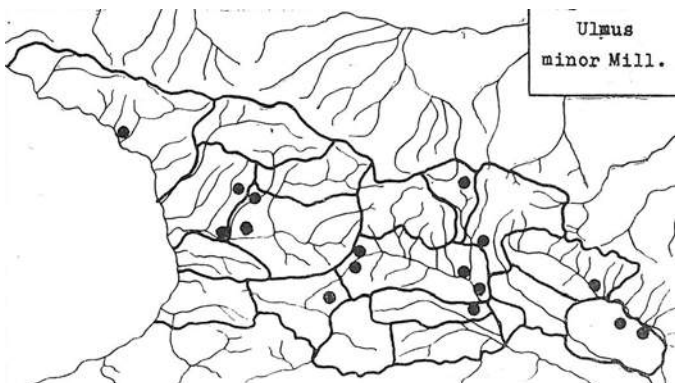
Ulmus minor Mill.

ოჯახი — Ulmaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — მოწყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. მაღალი, 25 (30) მ-მდე სიმაღლის ხეა. ცოცხლობს 300 წლამდე.

მნიშვნელობა. დეკორატიული მცენარეა. ფართოდ გამოიყენება მინდორსაცავი ზოლების გასაშენებლად და საპარკო მეურნეობაში, აქვს ძვირფასი მექანი.

გავრცელება. გავრცელებულია თითქმის მთელს საქართველოში; საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, სომხეთში, ევროპასა და მცირე აზიაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მუხნარებში, მშრალ ადგილებში, ტყის პირას, აგრეთვე ჭალების ტერასებზე 800 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. თითქმის ყველგან სოკოთია დაავადებულია.

გამრავლება. მრავლდება თესლით, ფესვის ამონაყართ.

შემცირების მიზეზი. უკონტროლო ჭრა, სოკოვანი დაავადებანი.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელია სოკოვან დაავადებათა პროფილაქტიკა და მკურნალობა.

ინფორმაციის წყაროები: Мулкиджанян, 1961; შხიანი, 1969, 1975.

თელაღუმა, კორპის თელა

Ulmus suberosa Moench

ოჯახი — Ulmaceae

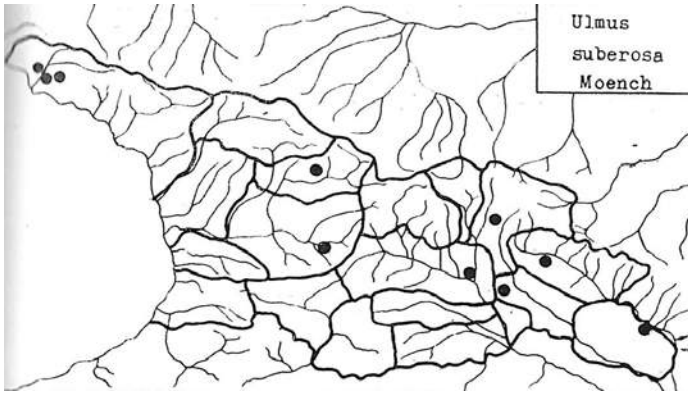
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. 15 მ-მდე სიმაღლის ხე, იშვიათად ბუჩქია.

Ulmus suberosa Moench

მნიშვნელობა. მთისწინა კალთებისა და ვაკის ტყეების შემადგენელი სახეობაა, დეკორატიული მცენარეა, გამოიყენება მშრალი ადგილების გასამწვანებლად.

გავრცელება. საქართველოში თითქმის ყველა რაიონში გვხვდება, საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანში, სომხეთში, ევროპაში, მცირე აზიასა და ირანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ, ქვიან ადგილებში, ჩვეულებრივ ნათელ ტყეებში, საკმლის ხესთან, ბერყენასთან და სხვებთან, 600-1000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. თითქმის ყველგან დაავადებულია სოკოთი.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. იღუპება სოკოვანი დაავადებისაგან, მცირდება ადგილსამყოფლის დარღვევის გამო.

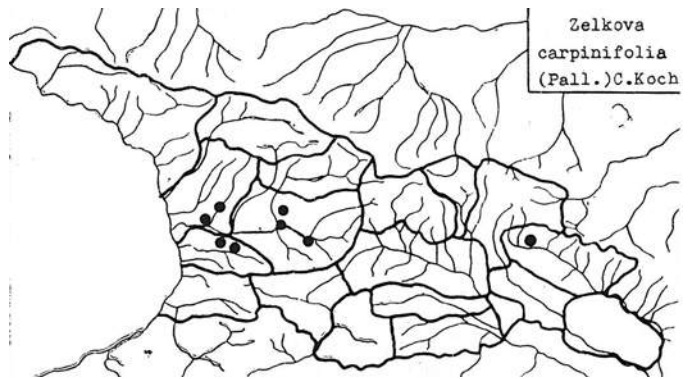
არის თუ არა დაცული. არ არის დაცული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აუცილებელი სოკოვანი დაავადებათა მკურნალობა და პროფილაქტიკა.

ინფორმაციის წყაროები: Мулкиджанян, 1961; შხიანი, 1969, 1975.

Zelkova carpinifolia (Pall.) C. Koch

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთების შუა სარტყლის, ვაკისა და დაბლობის ტყეებში. ზოგჯერ აღის 1600-1700 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. არეალი და მარაგი მცირდება. ჩვეულებრივ გვხვდება ტყეებში სხვა სახეობებთან ერთად, ან ძალზე იშვიათად ქმნის კორომებს.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად (ფესვის ამონაყარით). იზრდება სწრაფად, ცოცხლობს 300 წლამდე.

შემცირების მიზეზი. მცირდება უკონტროლო ჭრისა და ტერიტორიების სამეურნეო მიზნით ათვისების გამო. კულტივირებულია ბოტანიკურ ბაღებში.

არის თუ არა დაცული. დაცულია აჯამეთის ნაკრძალსა და ბაბანეურში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. კატეგორიულად უნდა აიკრძალოს ჭრა და მისი კორომები აღკვეთილად გამოცხადდეს.

ინფორმაციის წყაროები: Гулисашвили, 1960; შხიანი, 1969, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

ქელქვა

Zelkova carpinifolia (Pall.) C. Koch

ოჯახი — Ulmaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — საფრთხესთან ახლოს მყოფი (NT)

საქართველოს წითელი წუსხა — მონყვლადი (VU)

სასიცოცხლო ფორმა. ლამაზვარჯიანი ხემცენარეა.

მნიშვნელობა. ძვირფასმერქნიანი იშვიათი სახეობაა.

გავრცელება. გავრცელებულია სამეგრელოში (სენაკი), იმერეთში (ყვირილა, აჯამეთი, წყალნითელა, გელათი, რიონი, შორაპანი), გურიასა (საჯავახო) და კახეთში (სოფ. ქვემო ალვანი, ბაბანეური). საქართველოს გარეთ ცნობილია თალიშიდან, ყარაბახიდან, ჩრდილოეთ ირანიდან.

აჭარის ანგელიკა

Angelica Adzharica Pimen.

ოჯახი — Umbelliferae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს იშვიათი, ვიწროლოკალური ენდემია.

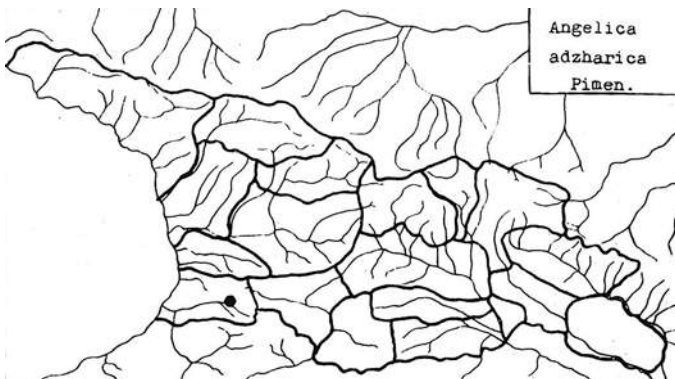
გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ აჭარიდანაა ცნობილი (გოდერძის ზეკარი, დანისპარაულსა და დიდაჭარის საძოვრებს შორის).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპურ მდელოებზე, ქვიან ფერდობებზე, 1900 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. არაა გამორკვეული.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გამოიყოს აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Пименов, 1967.

რიშავის ქვაპურა

Bupleurum Rischavii Albov

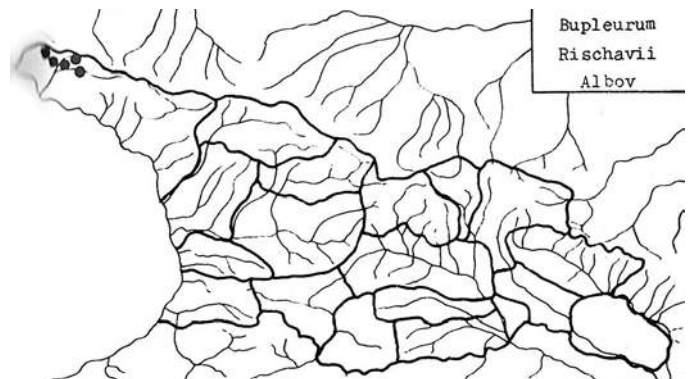
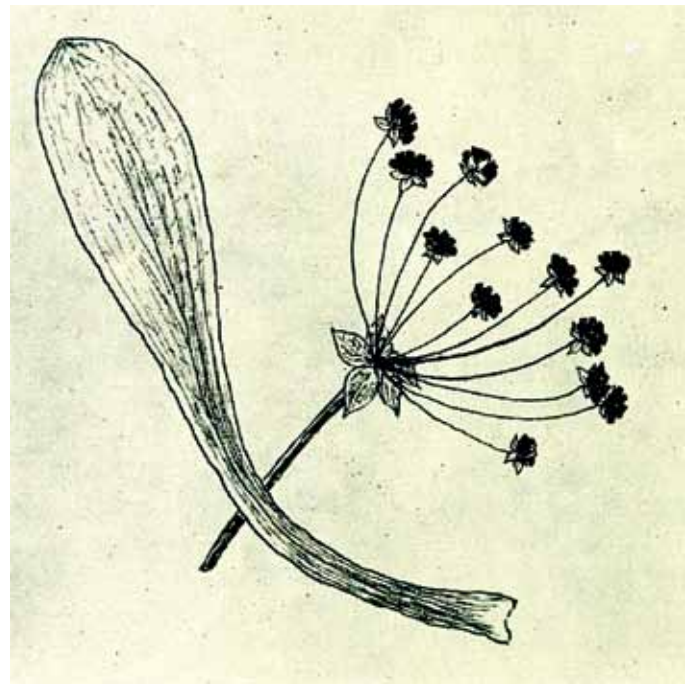
ოჯახი — Umbelliferae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური რელიქტური სახეობაა. მეცნიერული მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ აფხაზეთშია გავრცელებული (მთა მამძიშხა, ხეჩიგვარას საძოვრები, ძინას ზეკარი, მდ. ფსოუს ხეობა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კირქვიანი კლდეების ნაპრალებში 1500-2000 (2300) მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, ერთეულად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. გადაჭარბებული ძოვება.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გამოიყოს აღკვეთილები.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1948; მანდენოვა, 1950, 1964; Линчевский, 1950.

ტილჭირვოთოლა დიყი Heracleum aconitifolium Woronow

ო ჯ ა ხ ი — Umbelliferae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

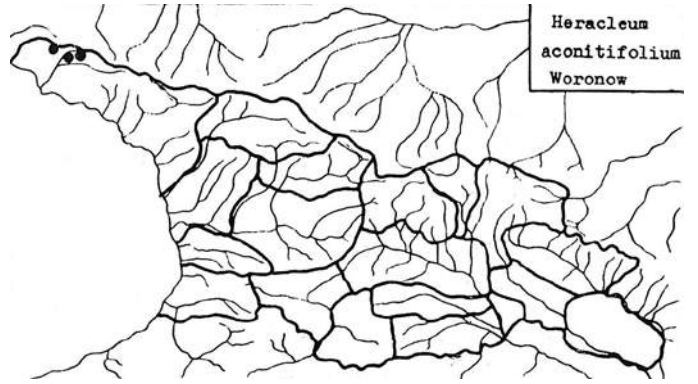
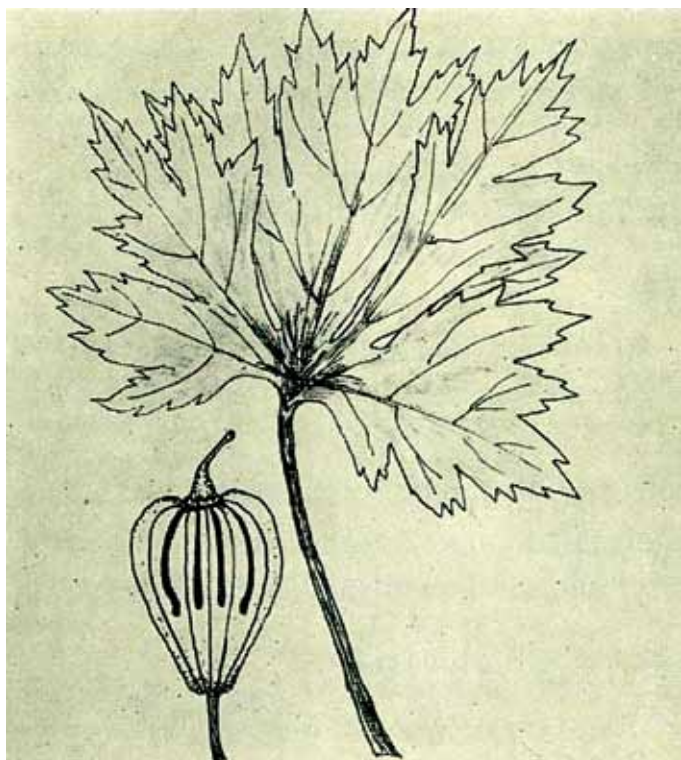
საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელოვა. კავკასიის იშვიათი, ენდემური სახეობაა, საკვები ბალახია.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ აფხაზეთიდანაა ცნობილი (ანჩხასა და ლაკოროზიტაუს შორის, მთა ფშეგიშხვა, აიბგა, ავადხარა). საქართველოს გარეთ — ჩრდილო-დასავლეთი კავკასია (კავკასიის ნაკრძალი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყის პირას, მდელოებსა და მაღალბალახეულში.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. გაურკვეველია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სხვა იშვიათ სახეობებთან ერთად ბზიფის ქედზე შეიქმნას აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1948, 1961; მანდენოვა, 1950, 1964; Манденова, 1951.

სომიხს დიყი Heracleum Sommieri Manden.

ო ჯ ა ხ ი — Umbelliferae

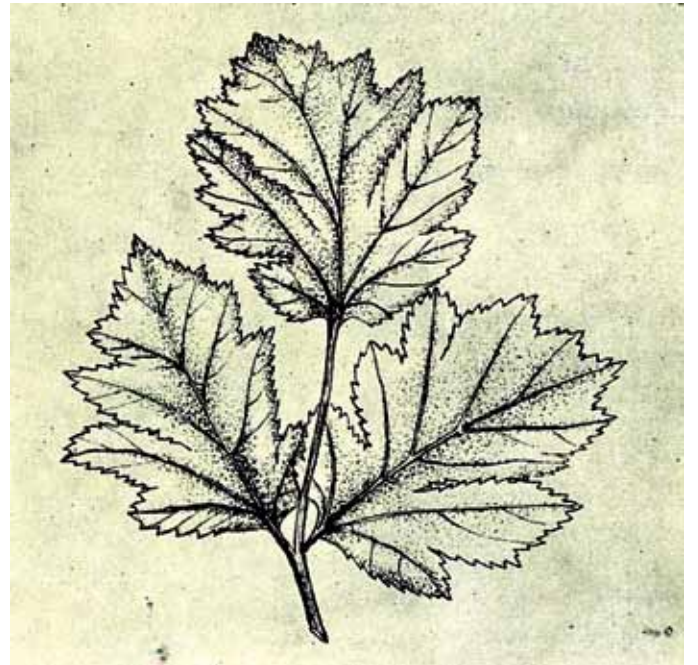
სტატუსი

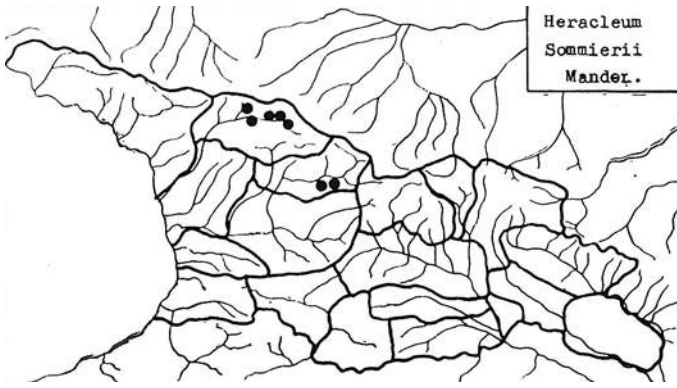
საერთაშორისო წითელი წუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. შეიძლება კულტივირება.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ რაჭიდან და სვანეთიდანაა ცნობილი (ლატალი, მესტია, სოფ. ლალგამისა და მულახის მიდამოები; მდ. ენგურის მარჯვენა მხარე, სოფ. ჯუხლანსა და ლაშხარს შორის; რაჭა — სოფ. კვაშხეთი, ნიკორწმინდის შემოგარენი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპურ მდელოებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. გადაჭარბებული და უსისტემო ძოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სვანეთში შეიქმნას ალკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Манденова, 1950; მანდენოვა, 1950, 1964; Гагნიძე и др., 1978.

არაზის ლიგუსტიკუმი

Ligusticum Arafoe Albov

ოჯახი — Umbelliferae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის იშვიათი ენდემური რელიქტური სახეობაა.

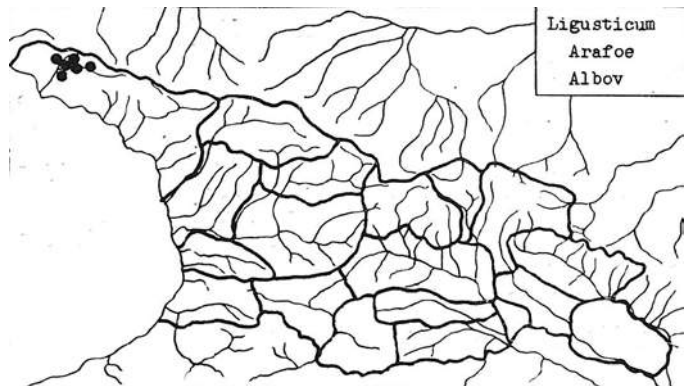
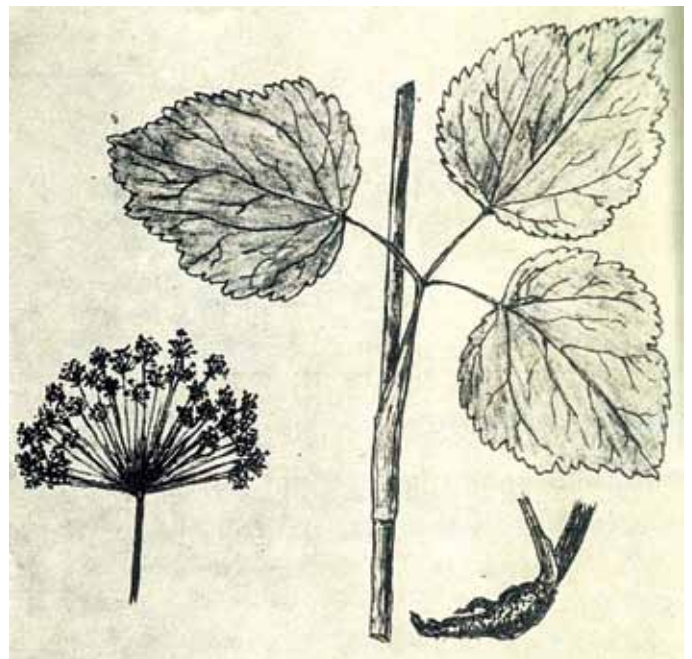
გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ ჩრდილო აფხაზეთიდანაა (ბზიფის ქედი) ცნობილი. საქართველოს გარეთ — ჩრდილო-დასავლეთი კავკასია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყლებში 1600-2100 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, კირქვიანებზე, ტყის პირას, მდელოებსა და მაღალბალახეულში.

მდგომარეობა. გვხვდება პატარ-პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. აფხაზეთში ამ მცენარის სურნელოვან ფესვურებს ადგილობრივი მოსახლეობა იყენებს თამბაქოს არომატიზაციისათვის.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ნაწილობრივ დაცული კავკასიის ნაკრძალში; სასურველია შეიქმნას ალკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1948; მანდენოვა, 1950, 1964; Шишкин, 1951; Гагნიძე, 1974.

პანიუტინის პოლილოფიუმი

Polylophium Panjutinii Manden. Et Schischk.

ოჯახი — Umbelliferae

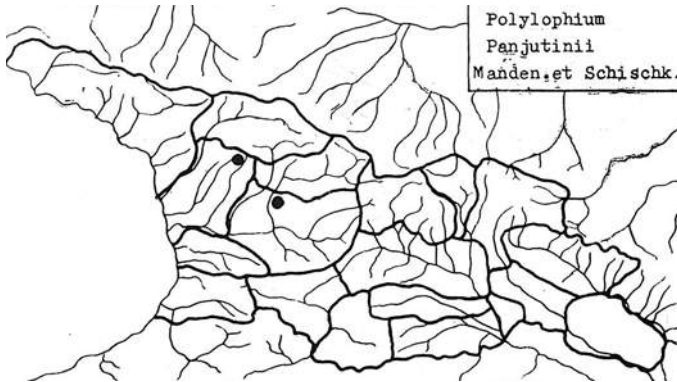
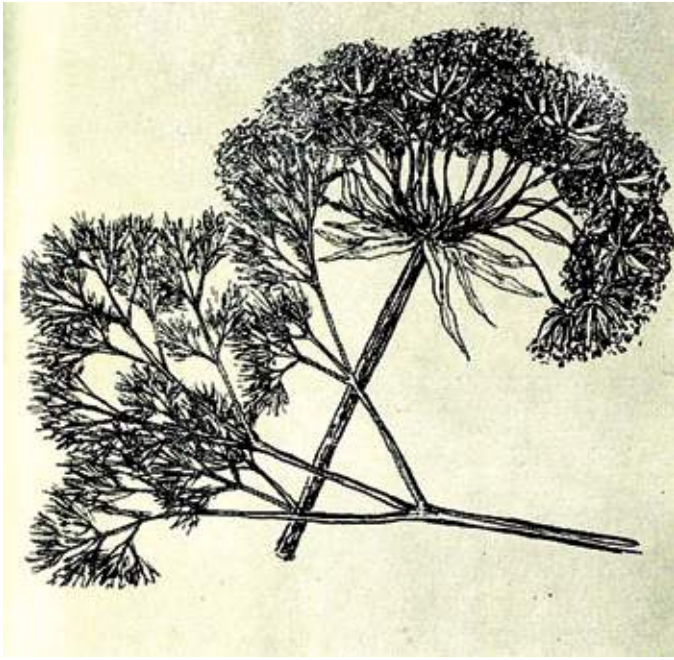
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

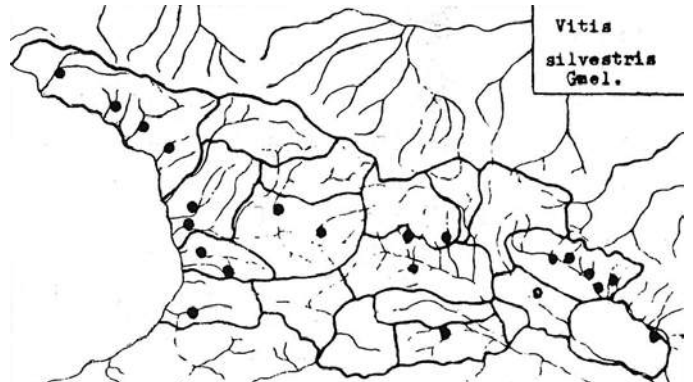
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

Polylophium Panjutinii Manden, et Schischk.

Vitis silvestris Gmel.

გავრცელება. საქართველოში გვხვდება: სამეგრელოში (მიგარიის მთა, ასხის მთიანი მასივი, ჯვარის მთა); იმერეთი (ნაქერალას მთა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპურ სარტყელში კირქვია-ლორლიან, ძლიერ დაქანებულ ფერდობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. არ არის გამოჩვენებული.

არის თუ არა დაცული. ცნობები არ მოიპოვება.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: Шишкин, 1948, 1951; მანდენოვა, 1948, 1964; Колаковский, 1961; Тахтаджян, 1975.

კრიკინა, ტყის ვაზი, უსურვაზი
Vitis silvestris Gmel.

ო ჯ ა ხ ი — Vitaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მცოცავი ხვიარა ბუჩქია.

მნიშვნელობა. ველური ვაზის ერთ-ერთი იშვიათი სახეობაა, რომლიდანაც კულტივირებული ვაზის მრავალი ჯიშია გამოყვანილი.

გავრცელება. გვხვდება საქართველოს თითქმის ყველა ტყიან რაიონში. საქართველოს გარეთ — ევროპა, ხმელთაშუაზღვეთი, მცირე აზია, ირანი, ცენტრალური აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყეებში, უმთავრესად ვაკისა და მდინარისპირა ჭალის ტყეებში, 1400-1500 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. გვხვდება სპორადულად; რიცხოვრებად თანდათან მცირდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. დაბლობისა და მდინარისპირა ტერიტორიის სამეურნეო ათვისება; იმ ხეების ჭრა, რომლებზედაც ვაზი ეხვევა; საქონლის ძოვება; ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა; ფილოქსერა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია ნაკრძალებსა და აღკვეთილებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ჭა-

ლის ტყეებში ყველგან აიკრძალოს კრიკინას და იმ ხეების ქრა, რომლებზედაც შემოხვეულია. ალაზნისა და რიონის ალკვეთილებში უნდა შევინარჩუნოთ კრიკინა.

დაცვა და გაფრთხილება სჭირდება აგრეთვე ჩვენი კულტურული ვაზის — *Vitis vinifera*-ს მრავალ ადგილობრივ ჯიშს.

ამჟამად საქართველოში არსებული ვაზის ხუთასზე მეტი ჯიშიდან 400-ზე მეტი — თითქმის მივიწყებულია. მათ აღარ ამრავლებენ და გადაშენების გზაზეა, თუმცა ყოველი მათგანი, როგორც ძვირფასი გენოფონდის შემცველი, აუცილებლად უნდა იქნეს და ცული.

ამისათვის რეკომენდებულია მცირე საკოლექციო ნაკვეთების შექმნა ადგილწარმოშობის ზონებში. მაგალითად, კახური ჯიშების კოლექცია გაშენდეს ყვარლის, თელავის, გურჯაანის, ახმეტის, სიღნაღის, დედოფლისწყაროს, საგარეჯოს ზვრებში. იმერული ჯიშები — ზესტაფონის, ჭიათურის, საჩხერის, თერჯოლის, ვანის, ბაღდათის, სამტრედიის, ლანჩხუთის, ოზურგეთის რაიონების ვენახებში და სხვ.

ინფორმაციის წყაროები: СОСНОВСКИЙ, 1949; პაპავა, 1950; კეცხოველი, 1960; კეცხოველი, რამიშვილი, ტაბიძე, 1960.

შობერის ნიტრარია

Nitraria Schoberi L.

ოჯახი — **Nitrariaceae**

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — საჭიროებს ზრუნვას (LC)

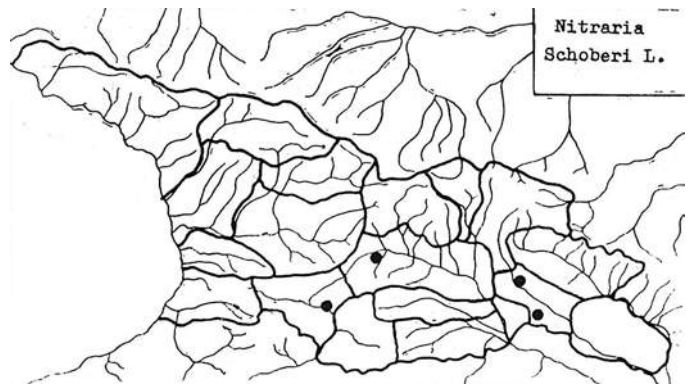
საქართველოს წითელი ნუსხა — გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი (EN)

სასიცოცხლო ფორმა. 2 მ-მდე სიმაღლის ბუჩქია.

მნიშვნელობა. უდაბნოს ფლორის უძველესი რელიქტია.

გავრცელება. ქართლი (აშურიანის ველი; სოფ. ახალქალაქის მიდამოები — ურწყავი სამალები); გარე-კახეთი (მდ. იორის აუზი სოფ. ნორიოსთან); მესხეთი (სოფ. რუსთავსა და ასპინძას შორის, მდ. მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე). საქართველოს გარეთ — სპორადულად გავრცელებულია კავკასიაში, აღმოსავლეთ ევროპის სამხრეთ რაიონებში, ციმბირში (სამხრეთ რაიონები), შუა, ცენტრალურ და წინა აზიაში, ავსტალიაში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება თაბაშირიან სუბსტრატზე მთის ქვედა და შუა სარტყლებში.

მდგომარეობა. ქმნის მეჩხერ დაჯგუფებებს ქართლსა და მესხეთში.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ჩეხვა, ძოვება.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილების გამოყოფა ქართლსა და მესხეთში.

ინფორმაციის წყაროები: ქუთათელაძე, 1950, ხინთიბიძე, 1969.

MONOCOTYLEDONAE

ზღვის შროშანი

Pancratium maritimum L.

ოჯახი — Amaryllidaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. გამოიყენება ხალხურ მედიცინაში; დეკორატიული მცენარე. აქვს მეცნიერული მნიშვნელობა.**გავრცელება.** გვხვდება აფხაზეთში, გურიასა და აჭარაში (ბიჭვინთა, გუდაუთა, მდინარეების: მაჭარკის, გუ-

მისთის, ჭოროხის შესართავები; ფოთის, ქობულეთის მდამოებები). საქართველოს გარეთ — ხმელთაშუაზღვეთი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ზღვისპირა დაბლობებზე, ქვიშნარ ნიადაგზე.**მდგომარეობა.** გვხვდება მარტოულად და პატარა პატარა ჯგუფებად.**გამრავლება.** მრავლდება ვეგეტაციურად და თესლით (ყვავილობას იწყებს მე-5, მე-6 წელს).**შემცირების მიზეზი.** დიდი რაოდენობით შეგროვება, როგორც სამკურნალო და ლამაზ მოყვავილე მცენარისა.**არის თუ არა დაცული.** დაცულია ბიჭვინთა-მიუსერის ნაკრძალში; შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“, კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.**დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები.** საჭიროა ფოთთან ალკვეთილის გამოყოფა, პოპულაციებზე დაცვირება.**ინფორმაციის წყაროები:** კემულარია-ნათაძე, 1941; Колаковский, 1938, 1961; „Красная Книга СССР“, 1978.

კავკასიის დიოსკორეა

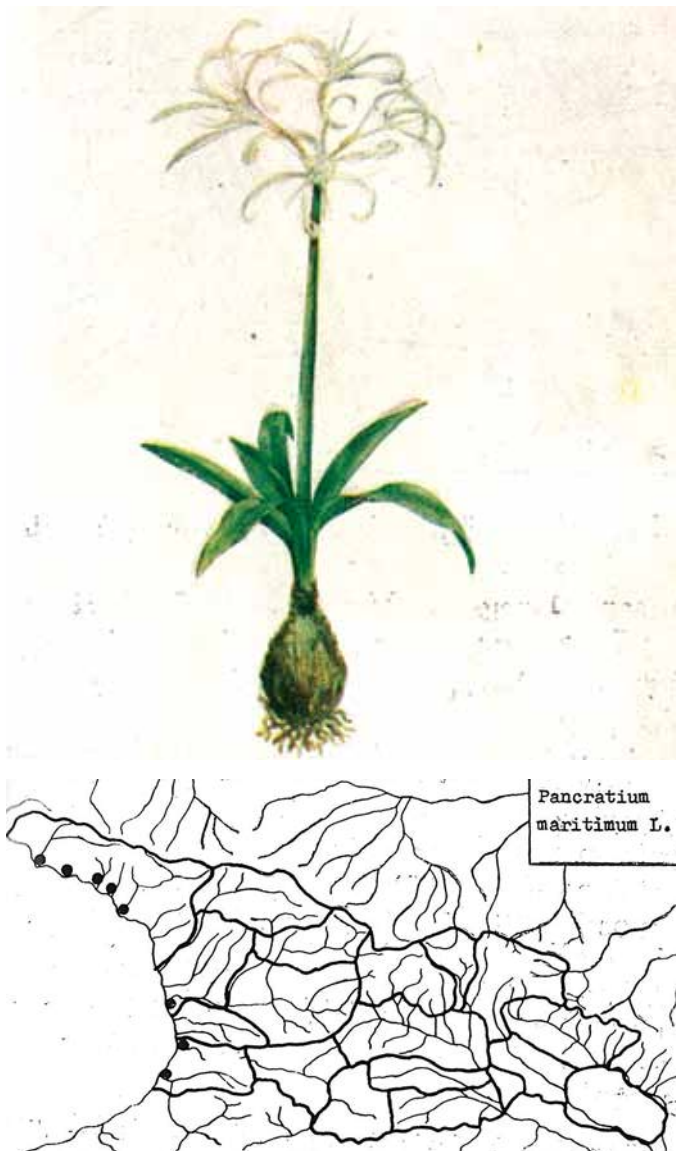
Dioscorea caucasica Lipsky

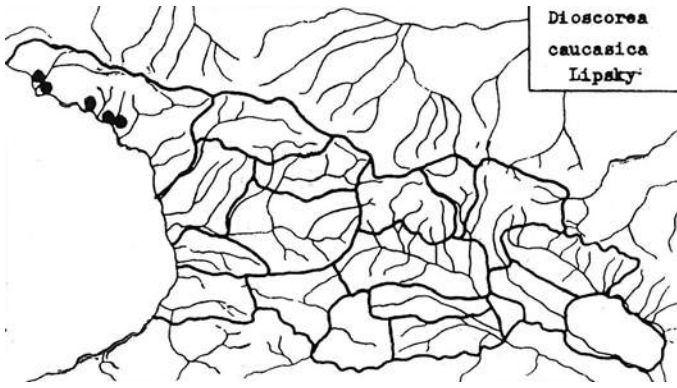
ოჯახი — Dioscoreaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ფესურიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. ლოკალური გავრცელების უძველესი კოლხური რელიქტი და დასავლეთ კავკასიის ენდემური სახეობაა.

გავრცელება. აფხაზეთი (სოხუმის მიდამოები, ფსირცხა, ახალი ათონის მონასტრის მიდამოები, სოფ. ბზიფი, მაჭარას და ბზიფის ხეობები).

ადგილსამყოფელი. იზრდება კარბონატულ, ღარიბ ნიადაგებზე ზღვის სანაპიროდან 1600 მ-მდე ქსეროფილურ დაჯგუფებებში, უპირატესად სამხრეთის ფერდობებზე და დასავლეთ და აღმოსავლეთ ფერდობების კარგად განათებულ ადგილებზე, მუხნარ-რცხილნარებში, მუხნარსა და ჯაგრცხილნარში.

მდგომარეობა. გვხვდება ერთეულებად 2-3 ერთად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ნადგურდება ფესვურების სამეურნეო მიზნით შეგროვების გამო.

არის თუ არა დაცული. დაცული არ არის. კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში, „ლეკრას-პრომ“-ის ქობულეთის განყოფილებაში, სარაევოს (იუგოსლავია) ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ალკვეთილების გამოყოფა მისი ბუნებრივი გავრცელების ადგილებზე და ფართოდ კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Колаковский, 1938; კემულარია-ნათაძე, 1941; Гицба, 1972; Тахтаджян, 1975.

ოქროსვერა

Chrysopogon gryllus (L.) Trin.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

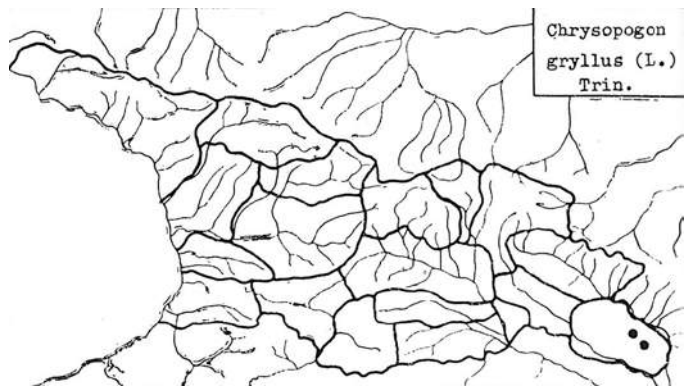
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ფლორის მეტად იშვიათი სახეობაა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში მხოლოდ შირაქიდანაა ცნობილი (კასრისწყალი, ოლევის მთა). საქართვე-

ლოს გარეთ — იმიერკავკასია, აღმოსავლეთ ამიერკავკასია (აზერბაიჯანი), ყირიმი, შუა ევროპა, ხმელთაშუა ზრვის მხარე, მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთისწინების მშრალ ბალახოვან ფერდობებზე ვაციწვერიან-უროიან ველებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება ძალიან იშვიათად, პატარა პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. მის გამხმარ ფესვებს იყენებენ ჯაგრულების დასამზადებლად, ხოლო მინისზედა ნაწილს სახურავად და საწნავ მასალად.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა გადმოტანილი იქნეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის შირაქის საცდელ ბაზაზე. მისი გავრცელების ადგილი (კასრისწყალი ან ოლევის მთის მიდამოები) შემოიღობოს და შეუერთდეს საცდელი ბაზის ტერიტორიას.

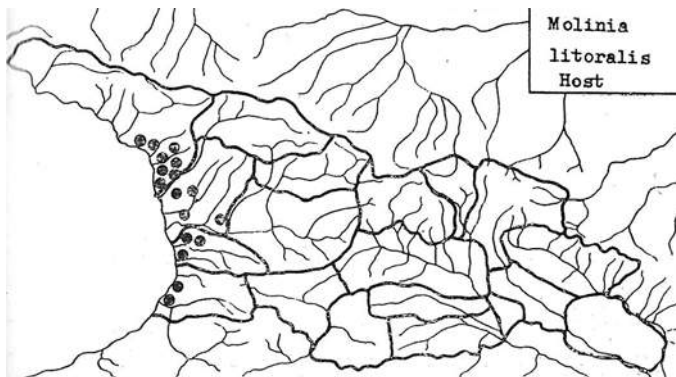
ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1939; სახოკია, 1941, 1969.

ისლი

Milinia litoralis Host

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

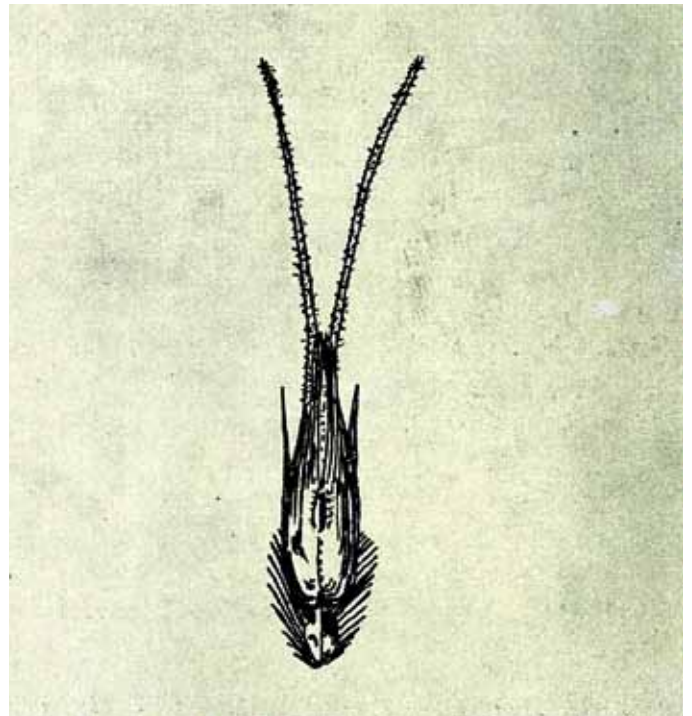
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი**საქართველოს წითელი ნუსხა** — არ არის შეტანილი**სასიცოცხლო ფორმა.** მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.**მნიშვნელობა.** რელიქტური სახეობაა. მეტად საინტერესოა როგორც ეთნობოტანიკის, ისე სამეურნეო თვალსაზრისითაც.**გავრცელება.** აფხაზეთი, სამეგრელო, გურია, იმერეთი, აჭარა. საქართველოს გარეთ — იმერკავკასია (დასავლეთი ნაწილი); შუა ევროპა.**ადგილსამყოფელი.** იზრდება დაჭაობებულ და ტენიან ადგილებზე, მდინარეებისა და ტბების სანაპიროებზე მთის ქვედა სარტყელში.**მდგომარეობა.** გვხვდება პატარ-პატარა დაჯგუფებების სახით.**გამრავლება.** მრავლდება თასლითა და ვეგეტაციურად.**შემცირების მიზეზი.** ტენიან-ჭაობიანი ადგილების ამოშრობა და მათი ათვისება სუბტროპიკული კულტურებისათვის.**არის თუ არა დაცული.** არ არის. უძველესი დროიდან კულტივირებული იყო დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რაიონში (გურია), სადაც ფართოდ იყენებდნენ სახურავებად. დღეს ისლს სახურავად აღარ ხმარობენ და ამიტომ აღარ არის კულტურაში.**დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები.** აღკვეთილების გამოყოფა გურიასა და სამეგრელოში.**ინფორმაციის წყაროები:** მაცაშვილი, 1929; Дмитриева, 1960; Колаковский, 1961.

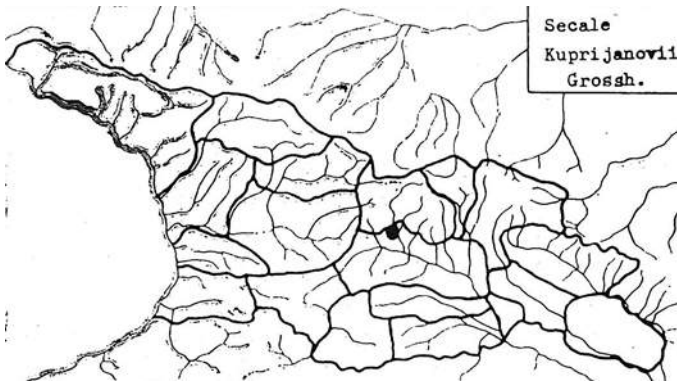
კუპრიანოვის ჭვავი

Secale Kuprijanovii Grossh.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი**საქართველოს წითელი ნუსხა** — არ არის შეტანილი**სასიცოცხლო ფორმა.** მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.**მნიშვნელობა.** კარგი სასელექციო მასალაა.**გავრცელება.** აფხაზეთი; ქართლი (წონა); იმერკავკასია (ყუბანი).**ადგილსამყოფელი.** იზრდება ტყის პირას და ველობებზე მთის შუა და ზედა სარტყლებში.**მდგომარეობა.** გვხვდება მარტოულად ან მცირე დაჯგუფებების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. შეიძლება მოისპოს მიწის სამეურნეო ათვისებასთან დაკავშირებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის და არც კულტივირებულია.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი ადგილსამყოფლის დაცვა და კულტივირება, როგორც საუკეთესო სასელექციო ობიექტებისა.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1939; მაყაშვილი, 1941; „Красная Книга СССР“, 1978.

დოლის პური, რბილი ხორბალი

Triticum aestivum L.

ო ჯ ა ხ ი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. რბილი ხორბლის გენეტიკური ჯგუფის უძველესი სახეობაა; გვალვის კარგი ამტანია; საქართველოში ხორბლის უმთავრესი ჯიში იყო.

გავრცელება. გვხვდება აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში, ხოლო დასავლეთ საქართველოში — უპირატესად მთის ზოლში (სვანეთი, ლეჩხუმი) ითესებოდა.

ადგილსამყოფელი. გვხვება 2000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ითესება მცირე ფართობებზე.

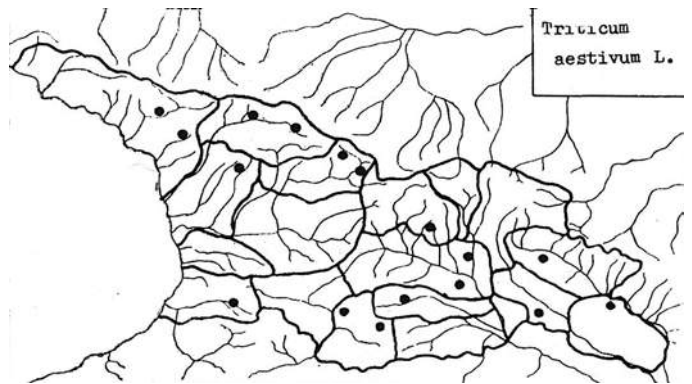
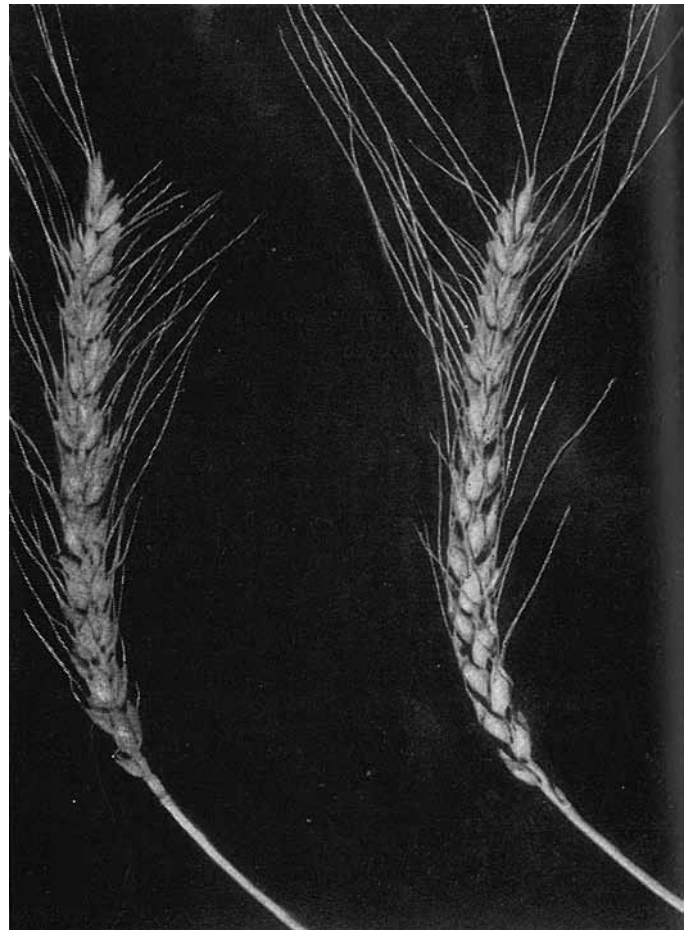
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. ამჟამად შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აღდგეს ამ სახეობის თესვა კულტურაში, ზემოჩამოთვლილ რაიონებში დოლის პურის ქვესახეობანი 5-10% მაინც უნდა ითესებოდეს.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1957; Декапрелевич, 1957.

დიკა, ქართლის ხორბალი

Triticum carthlicum Hevsky

ო ჯ ა ხ ი — Gramineae

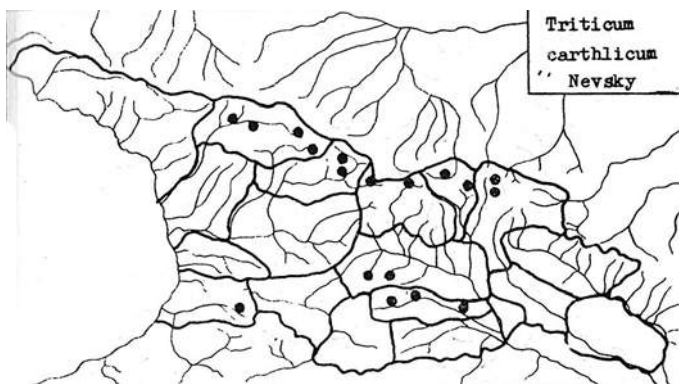
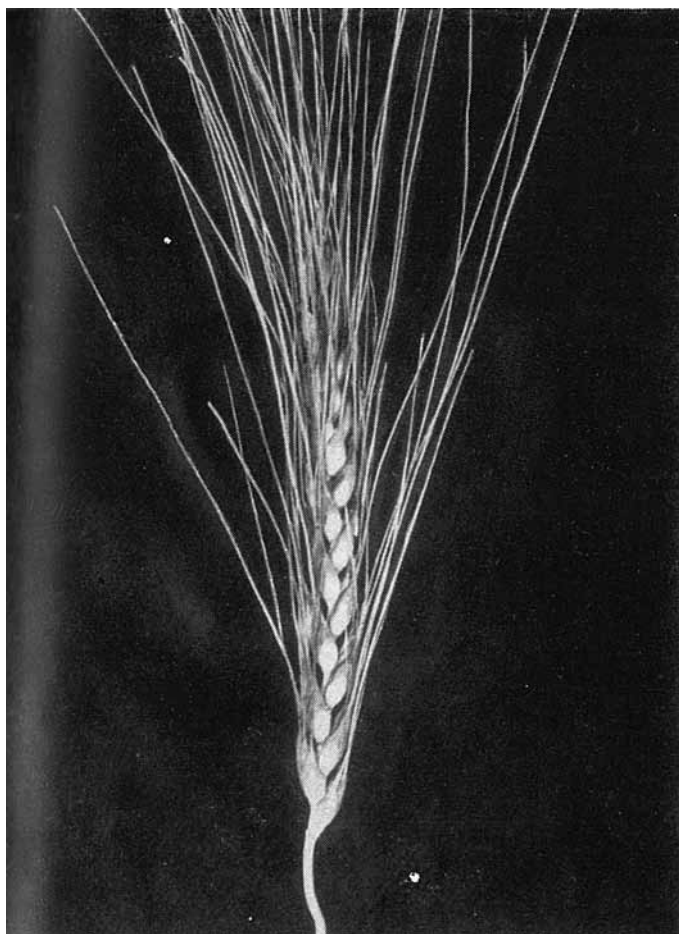
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. ხორბლის ერთ-ერთი უძველესი სახეობაა. საქართველოს ენდემია. საგაზაფხულო ადრემოსავლიანი ხორბალია; მარცვალი ძნელად სცვივა.

სოკოვანი დაავადებების მიმართ მდგრადია. ჯერ კიდევ ახლო წარსულში (1950 წლამდე) საქართველოს მთიან რაიონებში ხორბლებს შორის წამყვანი კულტურა იყო. 1976 წლის გამოკვლევამ ცხადყო, რომ მთაში ეს სახეობა თითქმის განადგურდა.

ადგილსამყოფელი. ითესებოდა 700-2000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

მდგომარეობა. ხორბლის ეს სახეობა ითესება მხოლოდ სამხრეთ საქართველოს ზოგიერთ მთიან რაიონში (წალკა, ბოგდანოვკა) და არაგვ-ქსნის ხეობაში.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. მთის სოფლებში — ფშავში, ხევსურეთში, მთიულეთში, სამხრეთ ოსეთსა, რაჭაში და ზემო სვანეთში უნდა აღდგეს მისი თესვა.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1967; Декапрелевич, 1957.

ჩაბვირა ჰური, ნამბალა ჰური, ქონდარა ჰური

Triticum compactum Host

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. მთის რაიონების ხორბალია.

გავრცელება. ქართლი (მდ. პატარა ლიახვის ხეობა, გვერდის ძირი, სადაც აღრიცხული იყო ნამბალა ჰურის წმინდა ყანები). შერეული ნათესის სახით იგი ითესებოდა ქარელის, გორის, ხაშურისა და კასპის რაიონებში. ამ სახეობების საგაზაფხულო ჯიშში მოჰყავდათ ასევე თეთრინყაროს რაიონშიც. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანისა და სომხეთის მთიანი რაიონები.

ადგილსამყოფელი. მთიანი ადგილები.

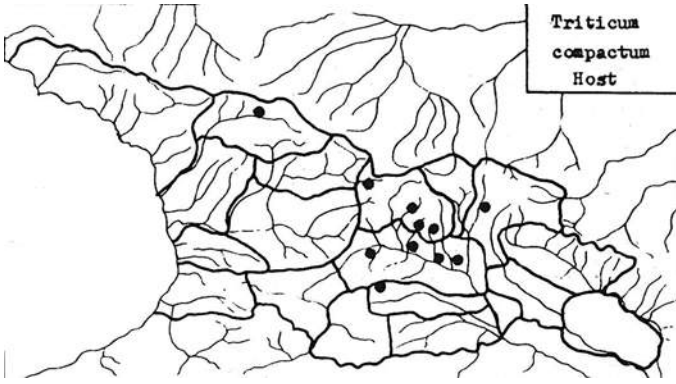
მდგომარეობა. საგრძნობლად შემცირებულია, რადგანაც ამჟამად არ ითესება, ან ითესება მცირე რაოდენობით.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. გვხვდება მხოლოდ კულტურაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ამ სახეობის ნათესი ფართობების გადიდება ქართლის მთიან რაიონებში და კონტროლის დაწესება პოპულაციებზე.

ინფორმაციის წყაროები: კეცხოველი, 1957; Декапрелевич, 1957.

ნამდვილი ასლი

Triticum dicoccum Schübl.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა. საგაზაფხულო ხორბლების ჯგუფს მიეკუთვნება.

მნიშვნელობა. ნეოლითური ხანის კულტურაა. დადასტურებულია უძველესი მინათმოქმედების ქვეყნების (ბაბილონი, ეგვიპტე, ამიერკავკასია, ბალკანეთი, შვეიცარია) მატერიალური კულტურის ძეგლებით. საინტერესოა ობიექტს წარმოადგენს, განსაკუთრებით სინთეზური სელექციისათვის; მდგრადია სოკოვანი დაავადებებისადმი.

გავრცელება. მისი ნათესები იშვიათად გვხვდება ხევსურეთში, ფშავსა და სამხრეთ ოსეთში, სამხრეთ საქართველოში — დმანისის, წალკის, ახალქალაქისა და ასპინძის რაიონებში. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანი.

ადგილსამყოფელი. ითესება 100-1500 მ-მდე ზღვის დონიდან. სითბოსადმი ნაკლებად მომთხოვნია, კარგად იზრდება ღარიბ, ქვიან ნიადაგებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება მხოლოდ კულტურაში.

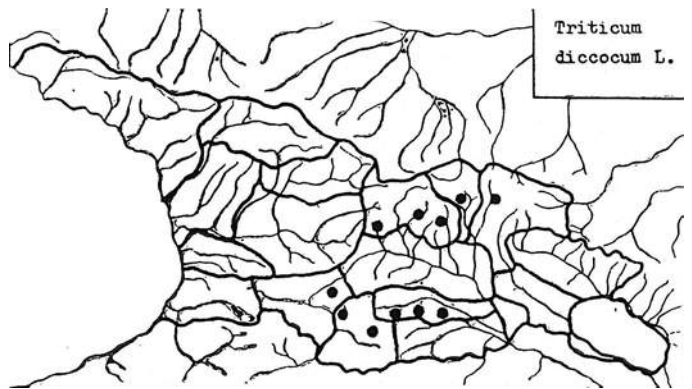
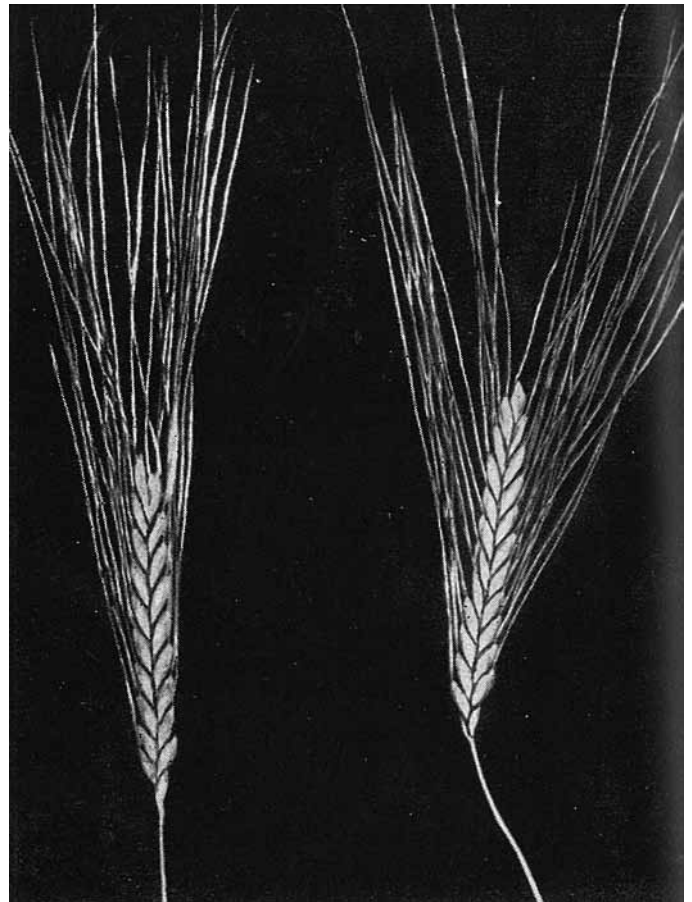
გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. გადაშენება ემუქრება, რადგან შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. ნათესების გადიდება.

ინფორმაციის წყაროები: Менанде, 1948; კეცხოველი, 1957; Декапрелевич, 1957.

თავითუხი, მაგარი ხორბალი

Triticum durum Desf.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, ეკუთვნის მაგარი ხორბლების საგაზაფხულო ჯგუფს.

მნიშვნელობა. გვალვაგამძლეა; მდგრადია სოკოვანი დაავადებების მიმართ; საუკეთესო სასელექციო მალასა წარმოადგენს.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1957; Декапрелевич, 1957.

გვანამასა

Triticum macha Dek. et Men.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არარის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

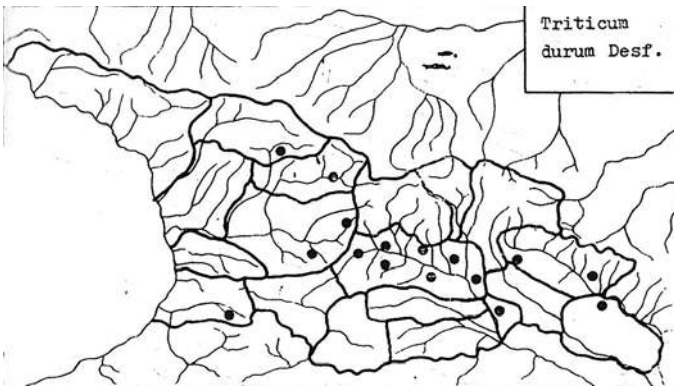
მნიშვნელობა. ხორბლის უძველესი რელიქტური სახეობაა; ძვირფასი გენოფონდის შემცველი ხორბალია, პურს ახასიათებს მაღალი ტექნოლოგიური მაჩვენებლები. ეს ქართული ხორბალი ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ითესებოდა ევრაზიის და აფრიკის მინათმოქმედ ქვეყნებშიც.

გავრცელება. ითესებოდა რაჭა-ლეჩხუმში. ამჟამად აღარ ითესება.

მდგომარეობა. შემორჩენილია მხოლოდ ზოგიერთ სკოლის ნაკვეთზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

გავრცელება. ქვემო ქართლი (ბოლნისი, მარნეული); ქართლი (თბილისის მიდამოები); კახეთი (საგარეჯო, გურჯაანი); თრიალეთი (თეთრიწყარო); სამხრეთ ოსეთი და დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი რაიონი (რაჭა-ლეჩხუმი, იმერეთი, აჭარა), წინა აზია.

ადგილსამყოფელი. მთის შუა და ქვედა სარტყლები.

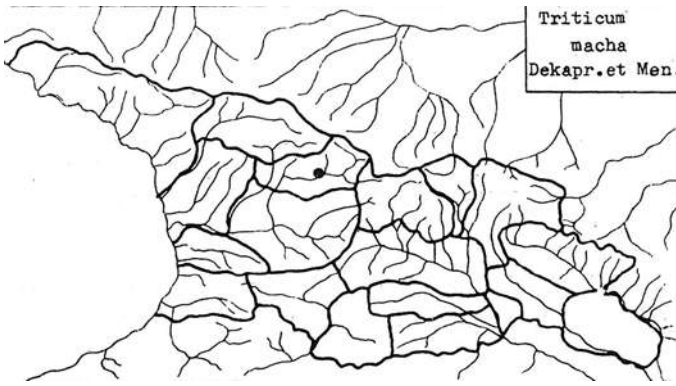
მდგომარეობა. ითესებოდა მეოცე საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აღდგეს თავთუხის კულტურა, რისთვისაც განსაკუთრებით ქვემო ქართლსა და კახეთში უნდა ითესებოდეს მცირე ფართობებზე მაინც, რომ შევინარჩუნოთ მისი გენოფონდი.

არის თუ რა დაცული. არ არის დაცული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა რაჭისა და ლეჩხუმის რამდენიმე სოფელში ყოველწლიურად დაითესოს 0,5 ჰა.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1957; Декапрелевич, 1957.

გვანა-ზანდური

Triticum monococcum var. Hornemanii Clem.

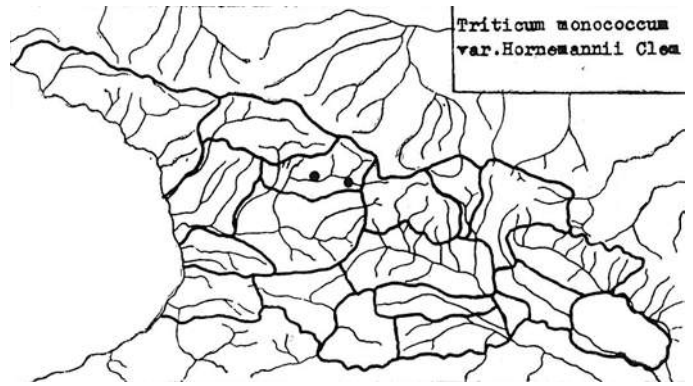
ო ჯ ა ხ ი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. საშემოდგომო ხორბალია.

მნიშვნელობა. ითესებოდა რაჭისა და ლეჩხუმში.

ადგილსამყოფელი. ითესებოდა ჩელტა-ზანდურთან ერთად მთის სოფლებში, ხშირად ნათესებს ერეოდა, როგორც სარეველა.

მდგომარეობა. მისი წმინდა ნათესები აღრიცხული არ ყოფილა, ამჟამად არ ითესება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სასელექციო ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. არ არის, ცნობილია მხოლოდ კულტურაში და გაველურებული.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი აღდგენა კულტურაში რაჭა-ლეჩხუმის მთის ზოგიერთ სოფელში მაინც.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1958; Декапрелевич, 1957.

ჩელტა-ზანდური

Triticum Timopheevii Zhuk.

ო ჯ ა ხ ი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს იშვიათი ენდემია. ერთად-ერთი ხორბალია მსოფლიოში, რომელსაც ახასიათებს იშვიათი გამძლეობა ყველა სახის სოკოვანი დაავადებების მიმართ. მეტად მნიშვნელოვანი სახეობაა სელექციისათვის.

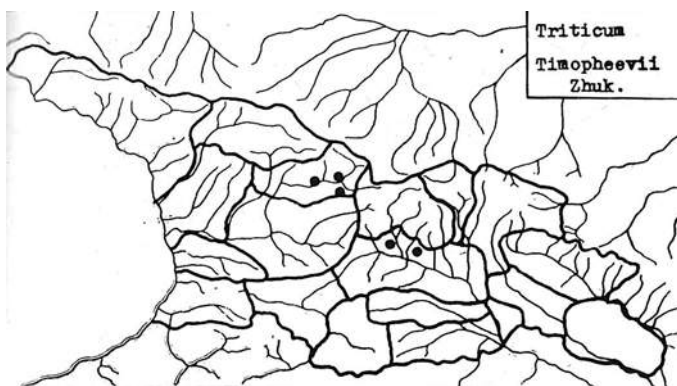
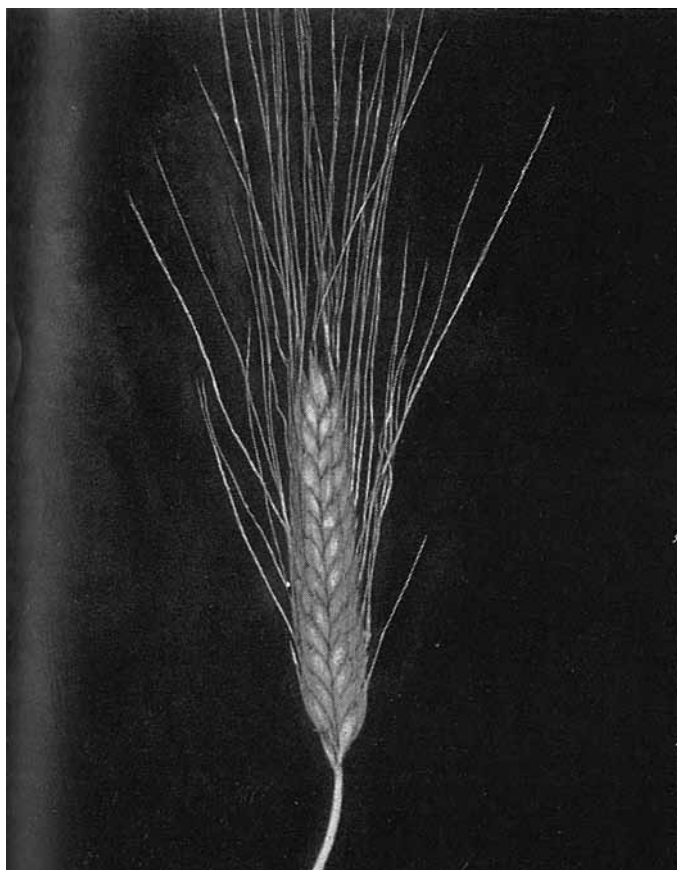
გავრცელება. ითესებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რაიონსა და დასავლეთ საქართველოს მთიან ნაწილში — რაჭა-ლეჩხუმში.

ადგილსამყოფელი. 400-800 მ-მდე ზღვის დონიდან და უფრო მაღლა (რაჭა-ლეჩხუმში).

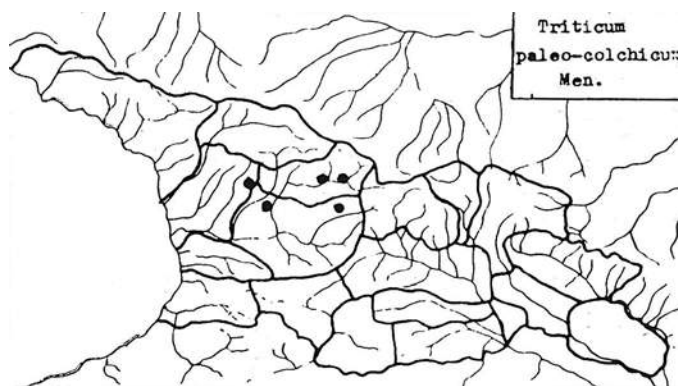
მდგომარეობა. თითქმის აღარ გვხვდება.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

Triticum
Timopheevii
Zhuk.

Triticum
paleo-colchicum
Men.

არის თუ არა დაცული. არ არის. ადრე გვხვდებოდა მხოლოდ ნათესების სახით.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ამ სახეობის სრული დაცვა და კონტროლი პოპულაციების მდგომარეობაზე.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1958; Декапрелевич, 1957.

ქველი კოლხური ასლი
Triticum paleo— colchicum Men.

ოჯახი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. საშემოდგომო ხორბალია.

მნიშვნელობა. ენეოლითური ხანის ცოცხალი რელიქტია, დღემდე შემორჩენილია კოლხეთში. მის უძველესობას ადასტურებს არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ენეოლითური ხანის სამარხებში აღმოჩენილი ხორბლის ნიმუშები.

გავრცელება. რაჭა-ლეჩხუმი და მისი მომიჯნავე იმერეთის რაიონები.

ადგილსამყოფელი. სუბტროპიკული მცენარეა, იზრდება მთის ქვედა სარტყელში.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად მახას ნათესებში.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემეცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. ცნობილია მხოლოდ კულტურაში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა მისი ადგილსამყოფლის დაცვა და ნათესების გადიდება.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, 1948; კეცხოველი, 1958; Декапрелевич, 1957.

ჩელტა-ზანდური

Triticum Zhukowskyi Men. et Eritz.

ო ჯ ა ხ ი — Gramineae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

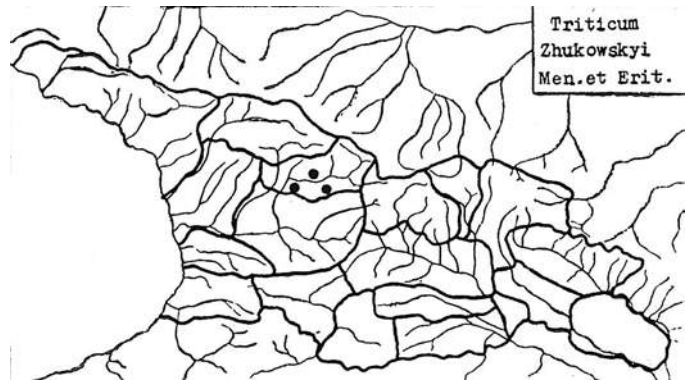
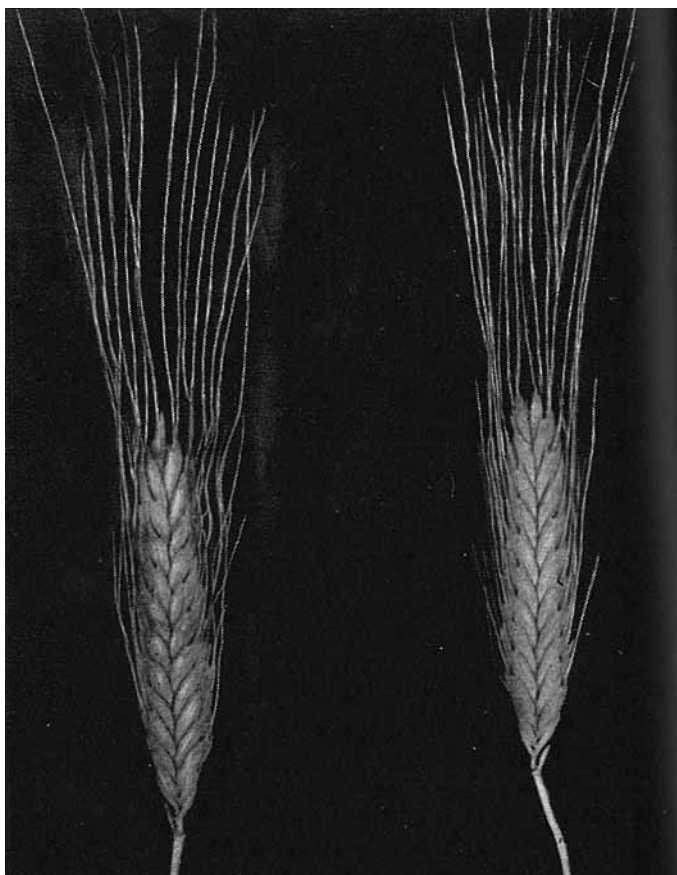
სასიცოცხლო ფორმა. ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. საქართველოს ენდემია, ძვირფასი გენოფონდის შემცველია. გამძლეა სოკოვანი დაავადებებისადმი.

გავრცელება. ამ საუკუნის 40-იან წლებამდე ზანდურის სხვა სახეობებთან შერეული ითვისებოდა რაჭაში და ლეჩხუმში.

ადგილსამყოფელი. მთის ქვედა სარტყელი.

მდგომარეობა. შესაძლებელია მისი უმნიშვნელო ნათესები იყოს შემორჩენილი რაჭა-ლეჩხუმში, მხოლოდ სასკოლო ნაკვეთებზე.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. შეცვლილია სხვა სელექციური ჯიშებით.

არის თუ არა დაცული. დაცული არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა ადგილობრივ მისი კულტურა, რისთვისაც რაჭა-ლეჩხუმის სოფლებში უნდა დაითესოს თითო ჰექტარზე მაინც.

ინფორმაციის წყაროები: Менабде, Ерицяи, 1960.

ჯავახეთის ხმალა

Gladiolus dzhavakheticus Eristavi

ო ჯ ა ხ ი — Iridaceae

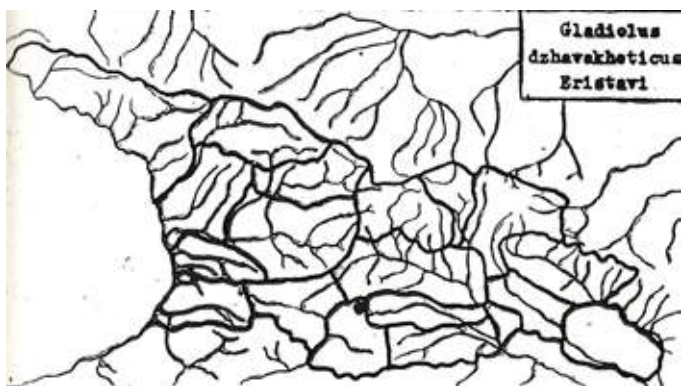
სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ტუბერბოლქვიანი მცენარეა.

Gladiolus dzhavakheticus
Eristavi

მნიშვნელობა. სამხრეთ საქართველოს იშვიათი ვინროლოკალური ენდემური სახეობაა, დეკორატიულია.

გავრცელება. გვხვდება მხოლოდ ჯავახეთში, ტაბანყურის ტბის ნაპირზე სოფ. წითელი საყდრის მიდამოებში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპური სარტყლის მარცვლოვან-ნაირბალახოვან მდელოებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. ტერიტორიის სამეურნეო ათვისება; ძოვება და თიბვა.

არის თუ არა დაცული. გადმორგული იყო ბოტანიკის ინსტიტუტის ცოცხალ მცენარეთა სექტორის ნაკვეთზე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა შექმნას ადკვეთილი და შეტანილი იქნეს კულტურაში, როგორც დეკორატიული მცენარე.

ინფორმაციის წყაროები: Еристави, 1977.

**მინდვრის ყვითელი ზამბახი,
პინობრადოვის ზამბახი
Iridodictyum Winogradowii (Fomin)
Rodionenko (-*Iris Winogradowii* Fomin)**

ო ჯ ა ხ ი — Iridaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

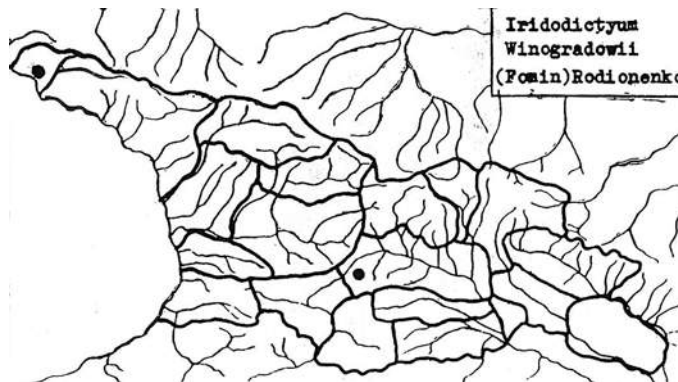
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დეკორატიული ლამაზი ყვითელი ყვავილების გამო. გამოიყენება სელექციაში ჰიბრიდული ფორმების მისაღებად.

გავრცელება. საქართველოს ენდემია, გავრცელებულია სპორადულად აფხაზეთში (გაგრის ქედი), ქართლში (ლომის მთა, ბაკურიანი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება ალპურ მდელოებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება მარტოულად ან ჯგუფებად.

Iridodictyum Winogradowii
(Fomin) Rodionenko

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. დიდი რაოდენობით შეგროვება.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ ნიგნში“. გადმორგული იყო ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. გაგრის ქედზე და ლომის მთაზე საჭიროა ადკვეთილების მოწყობა, აგრეთვე კულტივირება თესლით.

ინფორმაციის წყაროები: Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

**ქართული ზამბახი
Iris iberica Hoffm.**

ო ჯ ა ხ ი — Iridaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირის წითელ წიგნში“. კულტივირებულია თბილისისა და ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღებში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა სრული დაცვა, თბილისისა და რუსთავის შემოგარენში საქონლის ძოვების აკრძალვა, შეგროვებაზე ლიცენზიების შემოღება, აღკვეთილების გამოყოფა.

ინფორმაციის წყაროები: კემულარია-ნათაძე, 1941; „Красная Книга СССР“, 1978.

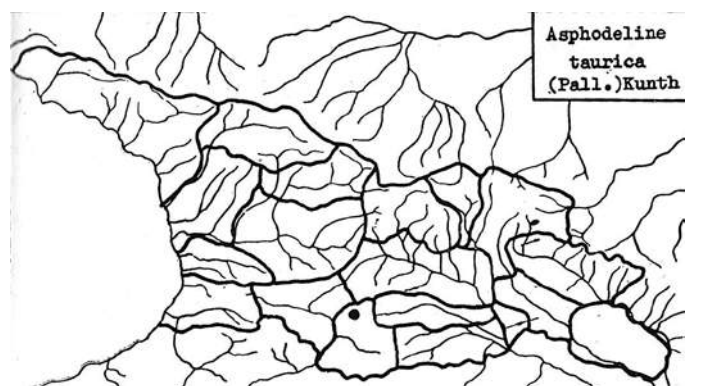
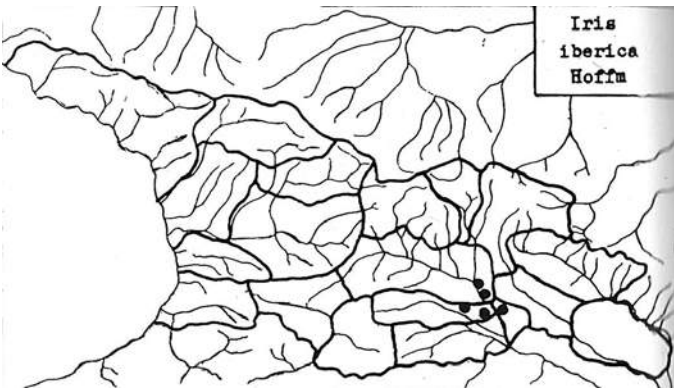
ყირიმის ასფოდელო *Asphodeline taurica* (Pall.) Kunth

ოჯახი — Liliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. რელიქტური მცენარეა, ევქსინური

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ფესურიანი ბალახოვანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დეკორატიულია, გამოიყენება სელექციაში; მნიშვნელობა აქვს გვარის ფარგლებში ჰიბრიდიზაციის პროცესების შესწავლისათვის.

გავრცელება. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ენდემია. გავრცელებულია აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართლში (თბილისისა და რუსთავის მიდამოები, თრიალეთის ქედის აღმოსავლეთის კალთები), მარნეულისა და გარდაბნის რაიონებში. საქართველოს ფარგლებს გარეთ გვხვდება აზერბაიჯანში.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ველებზე და მთისწინების ქსეროფილურ მცენარეულობაში, ავშანიან ნახევრად უდაბნოში გაზაფხულზე ქმნის ასპექტს.

მდგომარეობა. იზრდება ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. მასობრივად ნადგურდება მოსახლეობის მიერ, ამიტომ დასახლებულ პუნქტებში ბუნებრივი რესურსები მცირდება; ნადგურდება აგრეთვე საქონლის ძოვებით.

ელემენტი. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. ჯავახეთი (თეთრობის ქედი); იმიერკავკასია; ამიერკავკასია (დასავლეთი ნაწილი); ყირიმი; ხმელთაშუა ზღვის მხარე; მცირე აზია.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ბალახოვან ფერდობებზე, ქვიან და კლდოვან ადგილებზე, მთის შუა და სუბალპურ სარტყლებში.

მდგომარეობა. *Stipa pulcherrima*-თან ერთად თეთრობის ქედზე ქმნის დაჯგუფებას.

გამრავლება. მრავლდება თესლით.

შემცირების მიზეზი. თეთრობის ქედის ნგრევა კირის მოპოვების მიზნით.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. სასურველია თეთრობის ქედის გამოცხადება აღკვეთილად.

ინფორმაციის წყაროები: კაპელერი, 1941; შხიანი, 1969.

კავკასიის კაბაჭრელა *Erythronium caucasicum* Woronow

ო ჯ ა ხ ი — Liliaceae

სტატუსი

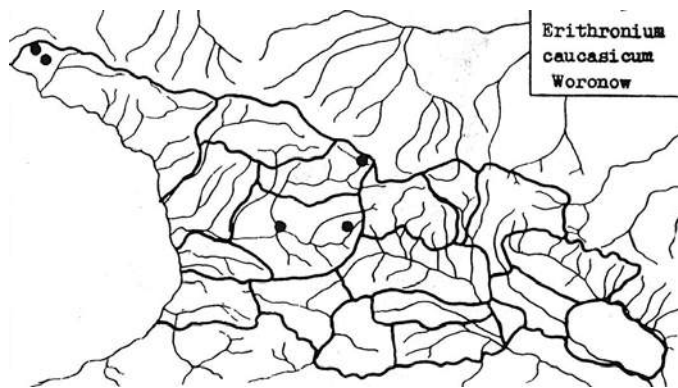
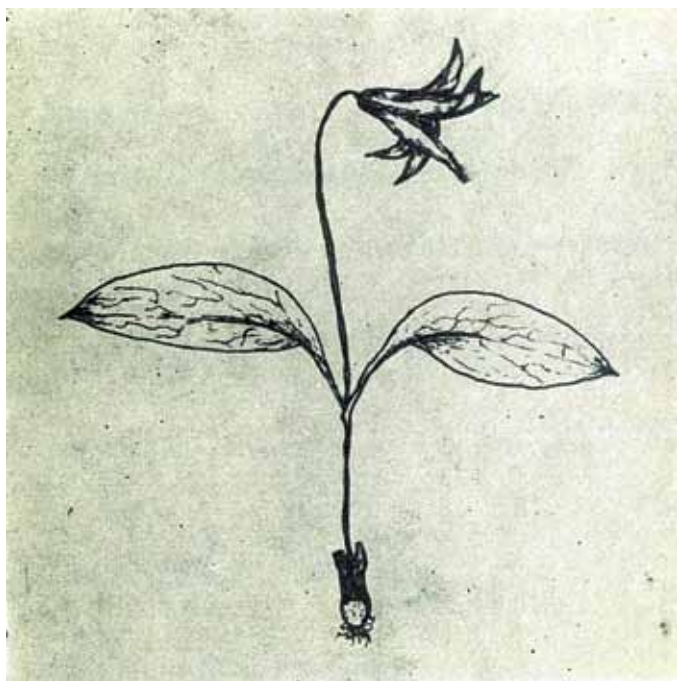
საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის ენდემია.

გავრცელება. გვხვდება აფხაზეთში (ფსოუს სათავე, აიბგა), იმერეთსა (ქუთაისი, კორბოული) და რაჭაში (ონი, გორის ერთ-ერთი უბანი). საქართველოს ფარ-

გლებს გარეთ — სტავროპოლის მხარეში (ყარაჩაი-ჩერქეზეთში).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყლის ტყეებში.

მდგომარეობა. იზრდება პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. მოსახლეობა აგროვებს, როგორც სამკურნალო და დეკორატიულ მცენარეს, ხმარობენ აგრეთვე საკვებად.

არის თუ არა დაცული. შეტანილი იყო „საბჭოთა კავშირი წითელ წიგნში“.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს ყვავილებისა და ბოლქვების შეგროვება. გაძლიერდეს ყურადღება პოპულაციებზე და გავრცელების რამდენიმე ადგილზე მოენყოს აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: მანდენოვა, 1941; Гроссгейм, 1949; Тахтаджян, 1975; „Красная Книга СССР“, 1978.

კავკასიის მთის შროშანი *Lilium caucasicum* (Miscz.) Grossh.

ო ჯ ა ხ ი — Liliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი წუსხა — არ არის შეტანილი

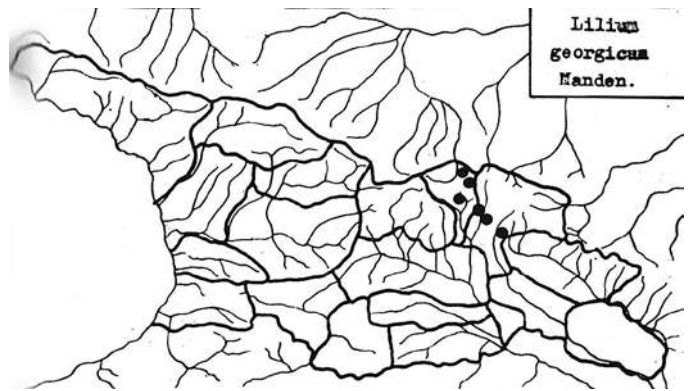
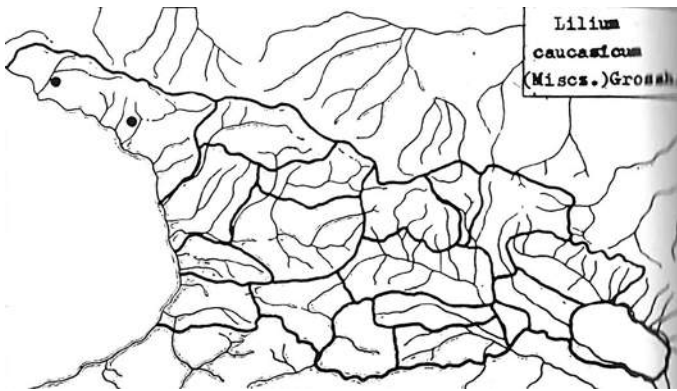
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. კავკასიის იშვიათი ენდემური სახეობაა.

გავრცელება. მხოლოდ აფხაზეთშია გავრცელებული (მთა აპიანჩა, სოფ. ზემო კავაკლუკის ახლოს, მთა მზანგვარა, მთა აშურა, არაბიკას მიმართულებით გზაზე). საქართველოს გარეთ — იმიერკავკასია (დასავლეთი ნაწილი).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის ქვედა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე ტყის პირას და ველობებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. ტერიტორიის სამეურნეო გამოყენება.

არის თუ არა დაცული. ინტროდუქცირებული იყო ბოტანიკის ინსტიტუტისა და ბაკურიანის ბოტანიკური ბაღის ტერიტორიაზე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. შეიქმნას აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1928, 1940; Манденова, 1942; „Красная Книга СССР“, 1978.

ქართული მთის შროშანი
Lilium georgicum Manden.

ო ჯ ა ხ ი — Liliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ საქართველოს იშვიათი ენდემური სახეობაა.

გავრცელება. გავრცელებულია მთიულეთსა (გუდაურის ახლოს, ღუდუშაურის ხეობა, ყანობი, ჯუთა, ყაზბეგი) და თუშ-ფშავ-ხევსურეთში (მალაროსკარი, ლალის მთა, ჩარგალი, თიანეთი, ლართუმის მთა).

ადგილსამყოფელი. იზრდება სუბალპურ მდელოებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად პატარა ჯგუფების სახით.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. უნესრიგო ძოვება.

არის თუ არა დაცული. ინტროდუქცირებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის ყაზბეგის სტაციონარზე და თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის მოწყობა და ინტროდუქცია.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1928, 1940; Манденова, 1942; შხიანი, 1969.

ალპანის ყაზახა

Muscari alpanicum Schchian

ოჯახი — Liliaceae

სტატუსი

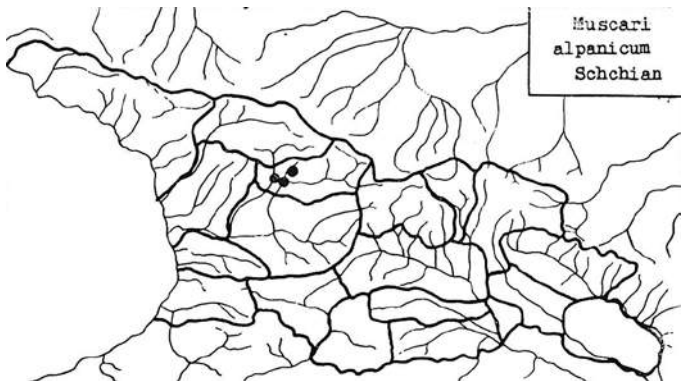
საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

სასიცოცხლო ფორმა. მარავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დასავლეთ საქართველოს იშვიათი, რელიქტური სახეობაა.

გავრცელება. მხოლოდ რაჭა-ლეჩხუმიდანაა ცნობილი (სოფ. ალპანის მიდამოები, ტვიში. მდ. ლაჯანურის ხეობა, სოფ. ორბელთან).

ადგილსამყოფელი. იზრდება მთის შუა სარტყელში კირქვიანებზე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. მცირდება ტერიტორიის სამეურნეო ათვისების გამო.

არის თუ არა დაცული. გადმორგული იყო თბილისის ბოტანიკურ ბაღში.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. აღკვეთილის შექმნა და სახეობის კულტივირება.

ინფორმაციის წყაროები: Шхиан, 1938; Гроссгейм, 1940.

ბიბერშტეინის ტიტა

Tulipa Biebersteiniana Roem. et Schult.

ოჯახი — Liliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

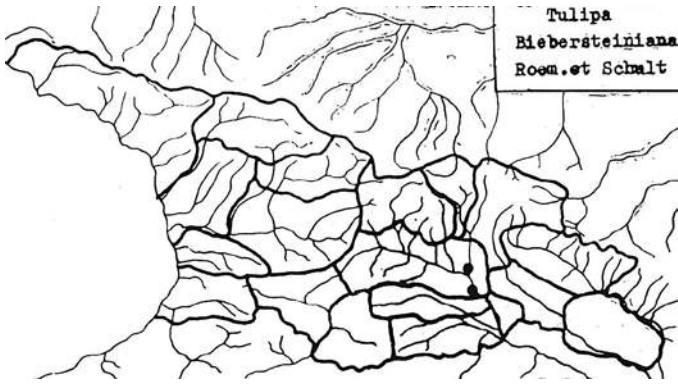
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. დეკორატიულია, მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. დღეისათვის მხოლოდ ქართლიდანაა ცნობილი — თბილისის მიდამოები (თელეთის ქედი) და მცხეთის შემოგარენი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება ტყის პირას და ბურქნარებში, იშვიათად ნათესებშიც, მთის შუა სარტყელამდე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, ერთეულად ან პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად. შემცირების მიზეზი. ყვავილების მასობრივი შეგროვება. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. არ არის.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. უნდა აიკრძალოს მისი მასობრივი შეგროვება. კულტივირებულ იქნეს ბარებში, როგორც დეკორატიული მცენარე. თბილისის მიდამოებში (თელეთის ქედზე) გამოიყოს აღკვეთილი.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1940; მანდენოვა, 1961; მაყაშვილი, 1953, 1957.

ეიხლერის ტიტა, წითელი ტიტა *Tulipa Eichlerii* Regel

ო ჯ ა ხ ი — Liliaceae

სტატუსი

საერთაშორისო წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

საქართველოს წითელი ნუსხა — არ არის შეტანილი

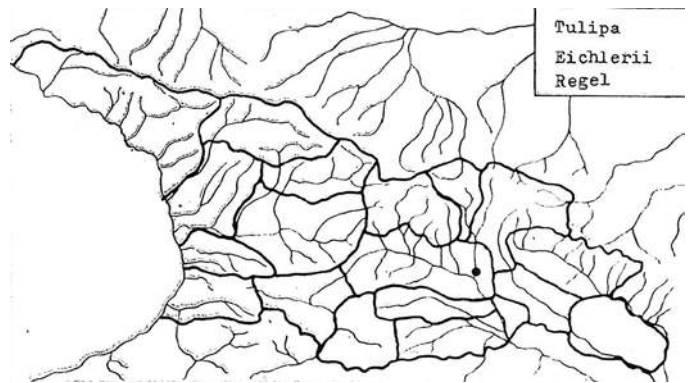
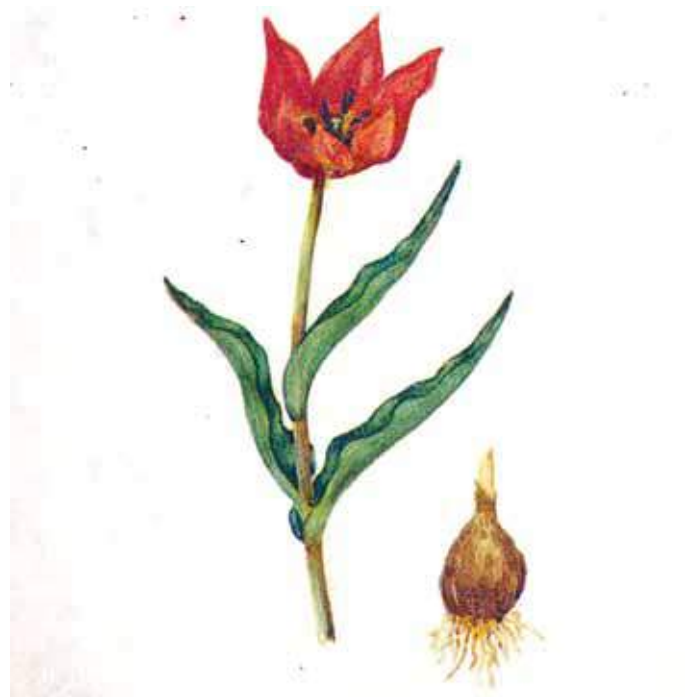
სასიცოცხლო ფორმა. მრავალწლოვანი ბოლქვიანი მცენარეა.

მნიშვნელობა. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ენდემური სახეობაა. დეკორატიული მცენარეა. მნიშვნელობა აქვს ფლორის ისტორიის შესწავლისათვის.

გავრცელება. საქართველოში დღეისათვის მხოლოდ მცხეთისა და საგურამოს მიდამოებიდანაა ცნობილი. საქართველოს გარეთ — აზერბაიჯანი.

ადგილსამყოფელი. იზრდება მშრალ კლდოვან ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, იშვიათად ნათესებში, მთის შუა სარტყლამდე.

მდგომარეობა. გვხვდება იშვიათად, ერთეულად ან პატარ-პატარა ჯგუფებად.

გამრავლება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურად.

შემცირების მიზეზი. მისი ყვავილების მასობრივი შეგროვება. ადგილსამყოფლის პირობების დარღვევა.

არის თუ არა დაცული. დაცულია საგურამოს ნაკრძალში. ასევე გვხვდება როგორც დეკორატიული მცენარე.

დაცვის აუცილებელი ღონისძიებები. საჭიროა აიკრძალოს მისი ყვავილების მასობრივი შეგროვება, განსაკუთრებით საგურამოს სახელმწიფო ნაკრძალში, რომელსაც მრავალი ტურისტი და ექსკურსანტი ჰყვს. უფრო ფართოდ დაინერგოს კულტურაში.

ინფორმაციის წყაროები: Гроссгейм, 1940; მანდენოვა, 1941; მაყაშვილი, 1953, 1957.

ლიტერატურა

აბაშიძე ი., ბიოტა წითელწყაროს ტყეებში, საქართველოს ბუნება, 10, 1971.

გაგნიძე რ., გვარები *Quercus L.*, *Castanea Mill.* საქართველოს ფლორა, 2, III. თბილისი, 1975.

დოლუხანოვი ა., გვარი *Betula L.*, საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1975.

დოლუხანოვი ა., მიქელაძე ი., გვარები *Anogramma Link.*, *Hymenophyllum Smith.*, *Osmunda L.* საქართველოს ფლორა, 2, I. თბილისი, 1971.

დუმბაძე თ., გვარი *Globularia L.*, საქართველოს ფლორა, VII. თბილისი, 1952.

კაპელერი ო., გვარი *Asphodeline Reichenb.* საქართველოს ფლორა, II. თბილისი, 1941.

კაპელერი ო., ოჯახი *Primulaceae*; გვარი *Satureja L.*, საქართველოს ფლორა, VII. თბილისი, 1952.

კაპელერი ო., გვარი *Satureja L.*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Discorea L.*, *Iris L.*, *Paneratum L.*, საქართველოს ფლორა, II. თბილისი, 1941.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Corylus L.*, *Pterocaria Kunth.*, საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1947.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Nymphaea L.*, *Nuphar L.*, *Paeonia L.*, საქართველოს ფლორა, IV. თბილისი, 1948.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარი *Hypericum L.*, საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Paeonia L.*, *Bongardia C.a.mey.* საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარი *Hypericum L.*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Bongardia C.a.mey.*, *Paeonia L.*, *Nymphaea L.*, საქართველოს ფლორა, 2, II. თბილისი, 1973.

კემულარია-ნათაძე ლ., გვარები *Corylus L.*, საქართველოს ფლორა, 2, III. თბილისი, 1975.

კეცხოველი ნ., საქართველოს მცენარეულობის ძირითადი ტიპები, თბილისი, 1935.

კეცხოველი ნ., კულტურულ მცენარეთა ზონები საქართველოში, თბილისი, 1957.

კეცხოველი ნ., ორი ახალი იოდასალამი საქართველოს ფლორისათვის. მცენარეთა სისტემატიკისა და გეოგრაფიის ნარკვევები, ნაკვ. 21. თბილისი, 1959.

კეცხოველი ნ., საქართველოს მცენარეული საფარი. თბილისი, 1960.

კეცხოველი ნ., თხრათვალა მზის ქვეშ. თბილისი, 1968.

კეცხოველი ნ., საქართველოს კონახურები. თბილისი, 1970.

კეცხოველი ნ., არსიანიდან მოვდივარ, მომიხარია. თბილისი, 1974.

კეცხოველი ნ., რამიშვილი მ., ტაბიძე დ., საქართველოს ამპელოგრაფია. თბილისი, 1960.

კვარაცხელია გ., ოჯახი *Ericaceae*, საქართველოს ფლორა, VII. თბილისი, 1952.

ლაჩაშვილი ი., გვარები *Biota D.Don.*, *Juniperus L.*, *Pinus L.*, საქართველოს ფლორა, 2, I. თბილისი, 1971.

ლორთქიფანიძე ა., გვარები *Castanea Mill.*, *Quercus L.*, საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1947.

მანდენოვა ი., გვარები *Erithronium L.*, *Tulipa L.*, საქართველოს ფლორა, II. თბილისი, 1941.

მანდენოვა ი., გვარი *Hedera L.*, ოჯახი *Umbelliferae*, საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

მანდენოვა ი., გვარი *Senecio L.*, საქართველოს ფლორა, VIII. თბილისი, 1952.

მანდენოვა ი., გვარები *Astragalus L.*, *Hedera L.*, *Trapa L.*, ოჯახი *Umbelliferae*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

მანდენოვა ი., გვარი *Senecio L.*, ოჯახი *Droseraceae*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

მაყაშვილი ა., მასალები საქართველოს კულტურული მცენარეების შესასწავლად. „საქართ. ექსპერიმენტული აგრონომიის ინსტიტუტის მოამბე“, VI. თბილისი, 1929.

მაყაშვილი ა., გვარი *Secale L.*, საქართველოს ფლორა, I. თბილისი, 1941.

მაყაშვილი ა., მიხაკის ახალი სახეობა აჭარადან *D. Ketzkhovelii*, „საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის მოამბე“, VIII, 7. თბილისი, 1947.

მაყაშვილი ა., ოჯახი *Droseraceae*, საქართველოს ფლორა, IV. თბილისი, 1948.

მაყაშვილი ა., თბილისის მიდამოების ფლორა, I. თბილისი, 1952.

მაყაშვილი ა., თბილისის მიდამოების ფლორა, II. თბილისი, 1953.

მაყაშვილი ა., ჩვენი ტყისა და მინდვრის ყვავილები. თბილისი, 1957.

მაყაშვილი ა., ჩვენი ხეები და ბუჩქები. თბილისი, 1960.

მემიძე ვ., გვარი *Hymenophyllum Sm.*-ის გავრცელების შესახებ აჭარაში. მცენარეთა სისტემატიკისა და გეოგრაფიის ნარკვევები. თბილისი, 1967. ნაკვ. 26.

მირზაშვილი ვ., დენდროლოგია, I. თბილისი, 1948.

პაპავა ვ., გვარი *Bongardia C.A.Mey.*, საქართველოს ფლორა, IV. თბილისი, 1948.

პაპავა ვ., გვარები *Vitis L.*, *Staphylea I.*, საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

პაპავა ვ., გვარები *Scorzonera I.*, *Alboviodoxa Woronow ex Grossh.* საქართველოს ფლორა, VIII. თბილისი, 1952.

სანაძე ქ., გვარი *Thelycrania (Dum.) Fourr.*, საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

სახოკია მ., გვარი *Chrysopogon Trin.*, საქართველოს ფლორა, I. თბილისი, 1941.

სახოკია მ., გვარი *Genista L.*, საქართველოს ფლორა, V. თბილისი, 1949.

სახოკია მ., გვარები *Ewersmannia Bunge*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

სახოკია მ., გვარი *Chrysopogon Trin.*, საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

სოსნოვსკი დ., გვარები *Biota D. Don.*, *Juniperus L.*, საქართველოს ფლორა, I. თბილისი, 1941.

სოსნოვსკი დ., გვარები *Amygdalus L.*, *Crataegus L.*, საქართველოს ფლორა, V. თბილისი, 1949.

სოსნოვსკი დ., გვარები *Salvia L.*, საქართველოს ფლორა, VII. თბილისი, 1952.

სოსნოვსკი დ., მანდენოვა ი., გვარი *Astragalus* L., საქართველოს ფლორა, V. თბილისი, 1949.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარი *Cytinus* L., საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1947.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარი *Corydalis* L., საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1948.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარი *Halimodendron* Fisch., საქართველოს ფლორა, V. თბილისი, 1949.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარი *Arachne* Neck., საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარები *Arachne* Neck., *Globularia* L., *Halimodendron* Fisch., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

ტერ-ხაჩატუროვა ს., გვარი *Punica* L., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

ქებაძე ზ., მესამეული პერიოდის რელიქტის თურანულას (*Populus caucasica* A. Jarm.) კორომი ვაშლოვანის ნაკრძალში, „საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე“ XXXVII. 3. 1965.

ქუთათელაძე შ., საქართველოს პანტები და ბერყენები, „საქ. მეცნ. აკად. ბოტ. ინსტ-ტის შრომები“, XI. 1947.

ქუთათელაძე შ., გვარი *Pyrus* L., საქართველოს ფლორა, V. თბილისი, 1949.

ქუთათელაძე შ., გვარი *Nitraria* L., VI. თბილისი, 1950.

ქუთათელაძე შ., გვარი *Phyllyrea* L., საქართველოს ფლორა, VII. თბილისი, 1952.

ქუთათელაძე შ., გვარი *Pyrus* L., *Crataegus* L., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, I. თბილისი, 1964.

ქუთათელაძე შ., გვარები *Podospermum* DC., *Scorzonera* L., *Tragopogon* L., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

Белоусова А. С., Денисовва Л. В., Ботанические заказники. В кн.: Примечательные природные ландшафты СССР и их охрана. М. 1967.

Боборов А. Е. Отдел Polypodiophyta. В кн.: Флора европейской части СССР, I. М., 1974.

Берисова А. Г. Род *Astragalus* L., В кн.: Флора СССР, XII. М.-Л., 1946.

Берисова А. Г. Род *Cladochaeta* DC. В кн.: Флора СССР, XXV. М.-Л., 1959.

Буш. Н. А., Пояркова А.И., Семейство Ericaceae. В. кн.: Флора СССР, XVIII. М.-Л., 1952.

Басильев А. В., Род *Junglas* L., В кн.: Дендрофлора Кавказа I. Тбилиси, 1961.

Гагნიдзе Р. И., Ботанического-географического анализ флороценотического комплекса субальпийского высокоотравья Кавказа. Тбилиси, 1974.

Гагნიдзе Р. И., Зуребиани Б. Г., Мукбаниани М. З., Челидзе Д. Т., Новые и редкие виды флоры Сванети. Зам. Сист. Геогр. Раст. Тбилиси, 1978, вып. 35.

Гвинианидзе З. И. Кавказские роды трибы Lychnidaeae Fenzl emendnd. A. Вг. Сем. Caryophyllaceae. Труды Тбилисского Ботанического института, XXI. 1960

Гвинианидзе З. И. Кавказские представители ряда *Versicolores* рода *Dianthus* L., Зам. Сист. Геогр. Раст. Тбилиси, 1972, вып. 29.

Гичба Д. К. Распространение *Dioscorea caucasica* Lipsky и методы ее рацииальной эксплуатации. Растительной ресурсы, 8,4. 1972.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, I. Баку, 1928.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, II. Баку, 1930.

ღვიანიძე ზ., გვარი *Cytinus* L., საქართველოს ფლორა, 2, III. თბილისი, 1975.

ღვიანიძე ზ., გვარები *Charesia* E. Busch, *Dianthus* L., *Gypsophila* L., საქართველოს ფლორა, 2, IV. თბილისი, 1978.

შხიანი ა., გვარი *Papaver* L., საქართველოს ფლორა, IV. თბილისი, 1949.

შხიანი ა., გვარი *Athaea* L., საქართველოს ფლორა, VI. თბილისი, 1950.

შხიანი ა., გვარები *Cladochaeta* DC., *Scabiosa* L., საქართველოს ფლორა, VIII. თბილისი, 1952.

შხიანი ა., გვარები *Ulmus* L., *Papaver* L., *Tulipa* L., *Asphodeline* Reichb., *Zelkova* L., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

შხიანი ა., გვარები *Populus* L., *Ulmus* L., საქართველოს ფლორა, 2, III. თბილისი, 1975.

შხიანი ა., გვარები *Coridalis* L., *Papaver* L., საქართველოს ფლორა, 1, IV. თბილისი, 1978.

ხარაძე ა., გვარი *Cerastium* L., *Dianthus* L., საქართველოს ფლორა, III. თბილისი, 1947.

ხარაძე ა., გვარი *Campanula* L., *Symphyandra* DC., საქართველოს ფლორა, VIII. თბილისი, 1952.

ხარაძე ა., გვარი *Campanula* L., *Symphyandra* DC., საქართველოს მცენარეების სარკვევი, II. თბილისი, 1969.

ხარაძე ა., გვარი *Cerastium* L., საქართველოს ფლორა, 2, IV. თბილისი, 1978.

ხინთიბიძე ლ., სამხრეთ-დასავლეთ ამიერკავკასიის ქსეროფილური ფლორის კომპლექსები. „უმაღლეს მცენარეთა ფლორის ანალიზისა და სისტემატიკის სახითხები“. თბილისი. 1969.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, IV. Баку, 1934.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, I. Баку, 1939.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, II. Баку, 1940.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, III. М.-Л., 1945.

Гроссгейм А. А., Определитель растений Кавказа. М., 1949.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, IV. М.-Л., 1950.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, V. М.-Л., 1952.

Гроссгейм А. А., Флора Кавказа, 2, VI. М.-Л., 1962.

Гулисашвили В. З., Некоторые представители реликтовой флоры Грузинской ССР и задачи их охраны. „Охрана природы и заповедное дело в СССР“, 4. 1960.

Гулисашвили В. З., Род *Castanea* Mill. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.

Гулисашвили В. З., Васильев А. В., Род *Pinus* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, I, Тбилиси, 1959.

Декапрелевич Л. Л., Пшеницы СССР, М., 1957.

Дмитрева А. А., Определитель растений Аджарии. Тбилиси, 1960.

Дмитрева А. А., Манджвидзе Д. В., Рододендрон Смирнова в Аджарии. „Сообщения АН Груз. ССР“. 30,4. 1963.

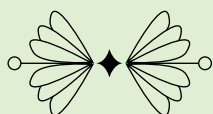
Долуханов А. Г., Род *Taxus* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, I, Тбилиси, 1959.

Долуханов А. Г., Род *Betula* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.

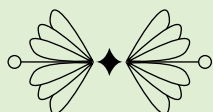
Кемулария-Натадзе Л. М., Кавказские представители рода *Raeonia* L. „Труды Тбилисского Ботанического института АН ГССР“, XXI. 1961.

Колаковский А. А., Флора Абхазии, I. Сухуми, 1938.

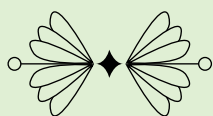
- Колаковский А. А., Флора Абхазии, II. Сохуми, 1939.
- Колаковский А. А., Флора Абхазии, III. Сохуми, 1948.
- Колаковский А. А., Флора Абхазии, IV. Сохуми, 1949.
- Колаковский А. А., Растительный мир Колхиды. М., 1961.
- Колаковский А. А., Новый декоративный колакольчик с известняков Абхазии. „Бюллетень Главного Ботанического сада“, 1976, вып. 102.
- « Красная книга СССР ». М., 1978.
- Кутателадзе Ш. И., заметки о некоторых дикорастущих грушах Грузии. „Сообщения АН Груз. ССР“, III, 9. 1942.
- Кутателадзе Ш. И., Новые виды груши из Восточной Грузии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1953, вып. 17.
- Кутателадзе Ш. И., Кавказские представители рода *Tragopogon* L., Тбилиси, 1957, Сер. А. вып. 2.
- Кутателадзе Ш. И., Кавказские представители потрибы *Scorzonerinae* Dum. Тбилиси, 1978.
- Линчевский И. А., Род *Vupleurum* L., В. кн.: Флора СССР, XVI. М.-Л., 1950.
- Линчевский И. А., Род *Amphoricarpos* Vis. . кн.: Флора СССР, XXVII. М.-Л., 1962.
- Манденова И. П., Лилин Кавказа. “Труды Тбилисского Ботанического института”, VIII. 1942.
- Манденова И. П., Кавказские виды рода *Heracleum* L., Монография Сер. А. Тбилиси, 1950.
- Манденова И. П., Род *Heracleum* L., В. кн.: Флора СССР, XVII. М.-Л., 1951.
- Манденова И. П., Заметки по таксономии некоторых видов рода *astragalus* L., Флоры Турции. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1975, вып. 31.
- Манджavidze Д. В., Род *Arachne* Neck. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, V, Тбилиси, 1970.
- Матикашвили В. И., Материалы к изучению экологии и ценилогии дубов. *Q. imeretina* Stev. и *Q. Hartwissiana* Stev. “Труды Тбилисского Ботанического института”, XII. 1948.
- Матикашвили В. И., Род *Corylus* L., В. кн.: Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.
- Матикашвили В. И., Махатадзе Л. Б., Род *Quercus* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.
- Махатадзе Л. Б., Вид *Quercus macranthera* Fisch. Et mey. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.
- Махатадзе Л. Б., Род *Staphylea* L., В. кн.: Дендрофлора Кавказа, V, Тбилиси, 1970.
- Медведев Я. С., Новый крупноцветный мак *Papaver pseudo-orientale* -, Известия Кавказского музея“, 1918, XI, 34.
- Мемиадзе В. Т., Флора и растительность Кинтришского ущюля. Автореферат канд. Диссертации. Тбилиси, 1971.
- Менабде В. Л., Пшеницы Грузии. Тбилиси, 1948.
- Менабде В. Л., Ерицян А. А., К изучению Грузинской пшеницы зандури.- Сообщ. АН Груз. ССР“, 1960, 25, №6.
- Мирзашвили В. И., Род *Viota* D. Don. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, I, Тбилиси, 1959.
- Мулкиджанян Я. И., Род *Halimodendron* Fisch. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, IV, Тбилиси, 1965.
- Пименов М. Г., Новый вид рода *Angelica* L. из Закавказья – „Бюллетень Московского общества испытателей природы“ (Отд. Биол.) нов. Сер. 1976, 72, 3.
- Попов М. Г., *Hymenophyllum tunbridgense* Sm. – Новый гражданин кавказской флоры. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1940, вып. 9.
- Пояркова А. И., Род *Crataegus* L. В. кн.: Флора СССР, IX. М.-Л., 1939.
- Прилипка Л. И., Род *Pterocarya* Kunth. Дендрофлора Кавказа, II, Тбилиси, 1961.
- Прилипка Л. И., Роды *Crataegus* L., *Ewersmannia* Bunge. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, IV, Тбилиси, 1965.
- Сахокиа М. Ф., Род *Juniperus* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, I, Тбилиси, 1959.
- Сахокиа М. Ф., Новый вид рода *Genista* L. Из Абхазии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1941, вып. 10.
- Сахокиа М. Ф., Роды *Amygdalus* L., *Pyrus* L. В. кн.: Дендрофлора Кавказа, IV, Тбилиси, 1965.
- Сосновский Д. И., Эльдарская сосна. „Вестник Тифлисского Ботанического сада“, 1910, вып. 18.
- Сосновский Д. И., Реликтовые березы Кавказа. “Труды Тбилисского Ботанического института“, I. 1934.
- Сосновский Д. И., К познанию каучуконосных скорцонер Закавказья. Труды Тбилисского Ботанического института“, II. 1937.
- Сосновский Д. И., Критические заметки по дубам Кавказа. - „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1940, вып. 9.
- Сосновский Д. И., Два новых кавказских вида *Podospermum* DC. – „Доклады АН Азерб. ССР“. IV, 5. 1948.
- Сосновский Д. И., Род *Vitis* L., В. кн.: Флора СССР, XIV. М.-Л., 1949.
- Тахтаджян А. Л., (Редактор) „Красная книга – Дикорастущие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране“. Л. 1975.
- Федоров А. А., Род *Primula* L., В. кн.: Флора СССР, XVIII. М.-Л., 1952.
- Харадзе А. Л., Новые и критические виды колокольчиков Кавказа. - „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1947, вып. 13.
- Харадзе А. Л., изучению монотипных родов семейства гроздичных. - „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1955, вып. 18.
- Харадзе А. Л., Род *Sampanula* L. На Кавказе (конспект) „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1976, вып. 32.
- Хинтибидзе Л. С., Новые малоизвестные виды для флоры Кавказа и Грузии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1970, вып. 28.
- Шишкин Б. К., Два новых кавказских вида из сем. „Ботанический журнал“ 33,3. 1948.
- Шишкин Б. К., Род *Polulophium* Boiss. В. кн.: Флора СССР, XVII. М.-Л., 1951.
- Шишкин Б. К., Род *Senecio* L. В. кн.: Флора СССР, XXVI. М.-Л., 1961.
- Шхиян А. С., Новый вид р. *Muscari* из Западной Грузии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1938, вып. 2.
- Шхиян А. С., Систематика и география кавказских видов рода *Muscari* Mill. „Труды Тбилисского Ботанического института“, X. 1946.
- Шхиян А. С., Новый вид рода *Ulmus* из Восточной Грузии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1953, вып. 17.
- Эристави М. И., Новый вид рода *Gladiolus* L., из Грузии. „Зам. Сист. Геогр. Раст“. Тбилиси, 1977, вып. 34.
- Юзепчук С. В. Сем. *Droseraceae*. В. кн.: Флора СССР, IX. М.-Л., 1939.

**სოცხელი ბუნების
ზოგიერთი ძეგლი**

**SOME MONUMENTS
OF ORGANIC NATURE**

რედაქტორ-შემდგენელი — შოთა ბალანჩივაძე

Compiler and Editor — **Shota Balanchivadze**

ფოტოსურათების ავტორი — ალექსანდრე კავკასიძე

ს ი ა
ცოცხალი ბუნების ძეგლები, რომელიც შეტანილია
„საქართველოს წითელ წიგნში“

Texaceae Lindl.

Taxus L.

-Baccata L.

Panaceae Lindl.

Abies Hill.

— nordmanniana (Stev.) Spach.

Salicaceae Lindl.

Populus L.

— hybrid M. B.

— nigra L.

Juglandaceae Lindl.

Juglans L.

— regia L.

Betulaceae C. A. Agardh.

Carpinus L.

-caucasica A. Grossh.

Fagaceae A. Br.

Castanea Mill.

— sativa Mill.

Quercus L:

— iberica Stev.

— longipes Stev.

Ulmaceae Mirb.

Zelkova Spach.

— carpinifolia (pall.) Dipp.

Moraceae Lindl.

Morus L.

-Alba L.

Platanaceae Lindl.

Platanus L.

— orientalis L.

Rutaceae Juss.

C i t r u s L.

— unshiu marc.

— sinensis (L.) Osbeck.

Tiliaceae Juss.

T i l i a L.

— caucasica Rupr.

უთსოვარი

Taxus baccata L.

ოჯახი Taxaceae — უროხლისებრნი

ადგილობრივი მცხოვრებნი „ხე პატრიარქს“ უწოდებენ. ხნოვანება — 1800 წლამდე, სიმაღლე — 30 მ, მკერდის სიმაღლეზე სისმსხო — 1,6 მ.

ადგილმდებარეობა: ახმეტის რ-ნი, ბანარის სახელმწიფო ნაკრძალი.

დასახლებულია კლდიან მონყვეტილ ლოდზე (2,5 მ X 2,5 მ X 2,7 მ). ხნოვანება — 200 წლამდე, სიმაღლე — 5,0 მ, სიმსხო ფესვის ყელთან — 37 სმ, ვარჯის პროექცია — 8 მ X 6 მ. განტოტვა იწყება ფესვის ყელთან. ნაყოფ-მსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ბორჯომის რ-ნი, სოფ. დაბა, რკინიგზის ლიანდაგიდან 30 მ დაცილებით, ზღვის დონიდან 950 მეტრ სიმაღლეზე.

კავკასიური სოჭი

Abies nordmanniana (Stev) Spach.

ოჯახი Pinaecae — ფიჭვისებრნი

გოლიათი ხეა, ხნოვანება 500-600 წლამდე, სიმაღლე — 50 მ, სიმსხო — 3,0 მ, აქვს ლამაზი გარეგნობა, თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: მესტიის რ-ნი, ლახამულა.

ჭალის პერხვი, სვალო

Populus hybrida M. B.

ოჯახი Silicaceae — ტირიფისებრნი

ხნოვანება — 150 წლამდე, სიმაღლე 45 მ, სიმსხო — 2,82 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 12,0 მ, ვარჯის პროექცია — 28 მ X 30 მ. თესლმსხმოიარობს. ახოვნების გამო ადგილობრივი მცხოვრებნი „ხეთა მეფეს“ უწოდებენ.

ადგილმდებარეობა: გარდაბნის რ-ნი, გარდაბნის სახელმწიფო სატყეო-სამონადირეო მეურნეობის დაცული ჭალის ტყის №9 კვარტალი, მდ. მტკვრის მარცხენა მხარეზე, გზის პირას, ზღვის დონიდან 300 მეტრ სიმაღლეზე.

ოჭი

Populus nigra L.

ოჯახი Silicaceae — ტირიფისებრნი

ხნოვანება — 200 წლამდე, სიმაღლე — 32 მ, სიმსხო — 2,20 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა 9,0 მ, ვარჯის პროექცია — 18 მ X 18 მ. განტოტვა იწყება 4 მ სიმაღლიდან. აქვს ლამაზი გარეგნობა. თესლმსხმოიარობს.

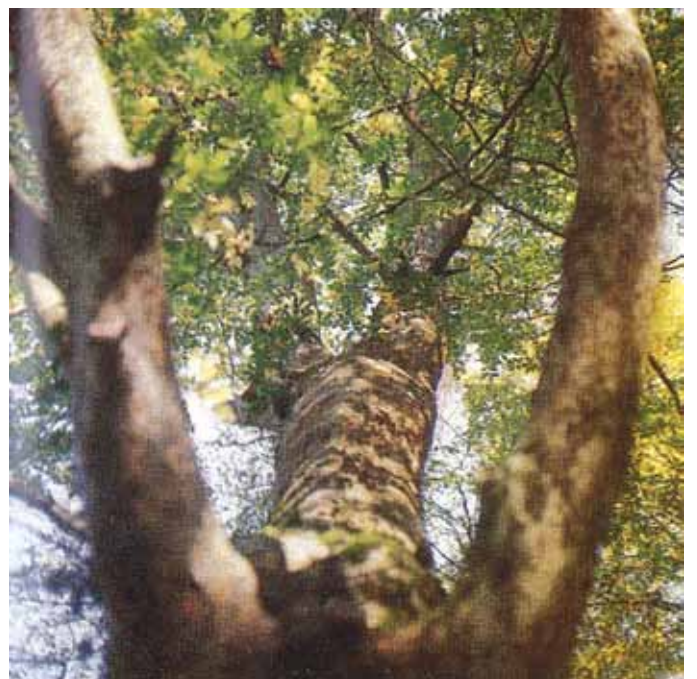
ადგილმდებარეობა: ქ. გორი, სუხიშვილის ქუჩა.

კავკასიური რცხილა

Carpinus caucasica A. Grossh.

ოჯახი Betulaceae — რცხილისებრნი

ასაკი ძეგლისა, რომელიც „კობტა რცხილის“ სახელით არის ცნობილი, 260 წლამდეა. სიმაღლე — 26,0 მ, სიმსხო — 1,3 მ, ვარჯის პროექცია — 31 მ X 30 მ, განტოტვა იწყება ფესვის ყელიდან 3 მეტრზე, განტოტვის ადგილას სიმსხო 2 მეტრს აღემატება. აქვს მოხდენილი განლაგებული 16 მთავარი ტოტი. თესლმსხმოიარობს. ლამაზი გარეგნობისაა.

ადგილმდებარეობა: ყვარლის სატყეო მეურნეობის ტერიტორია (ყვარლის რ-ნი), ბურსის ხეობა, მდ. ბურსისპირა ვაკე, სიმაღლე ზღვის დონიდან 700 მ.

ჩვეულებრივი ნაბლი

Castanea sativa Mill.

ოჯახი Fagaceae — ნიფლისებრნი

ხნოვანება — 500 წლამდე, სიმაღლე — 15 მ, სიმსხო — 2,95 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 10,8 მ, ვარჯის პროექცია — 34 მ X 35 მ. განტოტვა იწყება 2,5 მეტრიდან. აქვს განიერი, ქოლგასავით გაშლილი ლამაზი ვარჯი. ნაყოფმსხმოიარობს. ჯანსაღია.

ადგილმდებარეობა: ხაშურის რ-ნი, სოფ. ქვიშხეთის რკინიგზის ბაქნიდან 200 მ დაშორებით, ლიანდაგის პირას (ტაშისკარის სკოლა-ინტერნატის ეზო). ზღვის დონიდან 700 მეტრ სიმაღლეზე, იმყოფება მისთვის უჩვეულო ზონაში. გადმოცემით, მის ჩრდილქვეშ გიორგი სააკაძეს დაუსვენია.

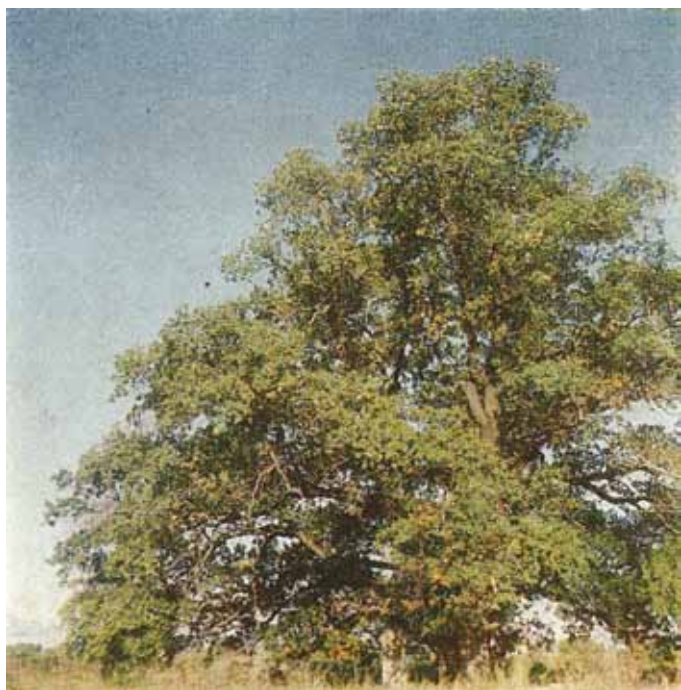
ქართული მუხა

Quercus iberica Stev.

ოჯახი Fagaceae — ნიფლისებრნი

ადგილობრივი მცხოვრებნი უწოდებენ „თევდორე მუხა“-ს, ხნოვანება — 450 წლამდე, სიმაღლე — 30 მ, სიმსხო — 2მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 10,6 მ, ვარჯის პროექცია — 32 მ X 30 მ. ნაყოფმსხმოიარობს. ძირში აქვს გამჭოლი ფულურო.

ადგილმდებარეობა: სიღნაღის რ-ნი, სოფ. ჯუგაანი, გუმბათის ვენახები.

ხნოვანება — 900 წლამდე, სიმაღლე — 32 მ, სიმსხო — 2,6 მ, ვარჯის პროექცია — 37 მ X 40 მ. განტოტვა იწყება 1,5 მ-დან. აქვს 6 მსხვილი ტოტი. უხვად თესმსხმოიარობს 4-5 წელიწადში ერთხელ.

ადგილმდებარეობა: თელავის რ-ნი, თელიანის ვენახებში — წინანდლის პარკის მახლობლად, ზღვის დონიდან 350 მეტრ სიმაღლეზე.

ხნოვანება — 600 წლამდე, სიმაღლე — 18, 0 მ, სიმსხო — 1,8 მ, ვარჯის პროექცია — 32 მ X 30 მ. ნაყოფმსხმოიარობს. ჯანსაღია.

ადგილმდებარეობა: დუშეთის რ-ნი, სოფ. ოძისი, გიორგი ერისთავის სახლ-მუზეუმის ეზო.

ხნოვანება — 600 წლამდე, სიმაღლე — 25 მ, სიმსხო — 2,2 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 9,10 მ, ვარჯის პროექცია — 26 მ X 25 მ, განტოტვა იწყება 4 მეტრიდან, აქვს 9 მსხვილი ტოტი (რომელთა სიმსხო 30-50 სმ-ია) და მცირე ფულურო. ნაყოფმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ამბროლაურის რ-ნი, ს. ლიხეთი, კანთელაძეების უბანი, ლუბა კანთელაძის ეზო, ზღვის დონიდან 1000 მეტრ სიმაღლეზე, გზის პირას.

ხნობანება — 700 წლამდე, სიმაღლე 20, 0 მ, სიმსხო — 1,90 მ, აქვს ძლიერი ვარჯი, კარგად გამოიყურება. ნაყოფმსხმოიარობს. გადმოცემით, ძველად ომების დროს იყენებდნენსათვალთვალ პუნქტად. მისი ვარჯის ქვეშ ხდებოდა სოფლის თავყრილობა.

ადგილმდებარეობა: აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, სოფ. ლიხნი.

ჭალის მუხა

Quercus longipes Stev.

ოჯახი Fagaceae — ნიფლისებრნი

ადგილობრივი მცხოვრებნი „ერასტოს მუხას“ უწო-

დებენ. ხნოვანება — 500 წლამდე, სიმაღლე — 40 მ, სიმსხო — 2,2 მ, ვარჯის პროექცია — 32 X 40 მ, შემორჩენილი აქვს ოთხი მთავარი მსხვილი ტოტი, ფულურო ემჩნევა. სუსტად ნაყოფმსხმოიარობს, ნაყოფის უმრავლესობა დამნიფებამდე ცვივა.

ადგილმდებარეობა: ქ. საგარეჯო, „სახობის ქალა“, მდ. ივრის პირას.

ხნოვანება 550 — 600 წლამდე, სიმაღლე — 14 მ, სიმსხო — 1,62 მ, ვარჯის პროექცია — 25,0 მ X 25,0 მ, განტოტვა იწყება 2,5 მეტრიდან. აქვს კომპაქტური, თანაბრად განვითარებული ლამაზი ვარჯი. სამუალოდ თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ქ. თბილისი, ზემო ავჭალა, ე. ნ. „მუხის ბაღი“, ავჭალის გზატკეცილიდან 0,5 კილომეტრზე.

ხნოვანება — 500 წლამდე, სიმაღლე — 30 მ, სიმსხო — 1,5 მ, ფესვის ყელის გარშემონერილობა — 6,5 მ, ვარჯის პროექცია — 25 მ X 25 მ, განტოტვა იწყება 5 მეტრიდან. აქვს ლამაზი გარეგნობა, ჯანსაღია. ნაყოფმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: გორის რ-ნი, სოფ. ტყვიავი, „წმინდა გიორგის მუხნარი“. ქ. გორიდან 20 კმ მანძილზე, ზღვის დონიდან 750 მეტრ სიმაღლეზე, ტერიტორია შემოღობილია და გამოყენებულია კულტურისა და დასვენების პარკად.

რცხილისებრი ქელქვა
Zelcowa carpinifolia (Pall.) Dipp.

ოჯახი Ulmaceae — თელისებრნი

ხნოვანება — 240 წლამდე, სიმაღლე — 26 მ, სიმსხო — 1,6 მ, ფესვის ყელის გარშემონერილობა — 5,92 მ, ვარჯის პროექცია — 19 მ X 19 მ, სუსტად თესლმსხმოიარობს. შტამბი გადახრილია სამხრეთით 10-15°.

ადგილმდებარეობა: ქ. ქუთაისი, წმინდა გიორგის ეკლესიის ეზო, პოეტ მამია გურიელის საფლავთან, ზღვის დონიდან 185 მეტრ სიმაღლეზე.

ადგილობრივი მცხოვრებნი „ტყის ბელადს“ უწოდებენ. ხნოვანება — 500 წლამდე, სიმაღლე — 31 მ, სიმსხო — 1,0 მ. აქვს მძლავრი, შეკრული ვარჯი.

ადგილმდებარეობა: ახმეტის რ-ნი, ბაბანეულის სახელმწიფო ნაკრძალი.

ჩვეულაბრივი თუთა
Morus alba L.

ოჯახი Moraceae — თუთისებრნი

ხნოვანება — 300 წლამდე, სიმაღლე — 15 მ, სიმსხო — 2,2 მ, ფესვის ყელის გარშემონერილობა — 8, 83 მ. აქვს ფართოდ გაშლილი ვარჯი, წვერხმელია, თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: სენაკის რ-ნი, სოფ. ძველი სენაკი, საკრებულოს შენობის დასავლეთით, სენაკი-მარტვილის გზიდან 0,5 კმ.

აღმოსავლეთის ჭადარი
Platanus orientalis L.

ოჯახი Platanaceae — ჭადრისებრნი

ხნოვანება — 350 წლამდე, სიმაღლე — 18,5 მ, სიმსხო — 2,07 მ, ფესვის ყელის გარშემონერილობა 9,12 მ, ვარჯის პროექცია — 17,5 მ X 17, 0 მ, რამდენჯერმე ნამეხარია, რის გამოც მთავარი ღერო ფესვის ყელიდან 9 მეტრს ზემოთ გასხლეტილია. ამჟამად მას ცვლის 3 მსხვილი ტოტი. თესლმსხმოიარობს. ხის შტამბს შემოვ-

ლებული აქვს მიწის პირიდან 0,7 მ სიმაღლის ნატეხი ქვის ყორე.

ადგილმდებარეობა: ქ. ქუთაისი, ტურისტული კლუბის „ოქროს ჩარდახის“ ეზო, მდ. რიონის მარცხენა ნაპირი, სიმაღლე ზღვის დონიდან — 145 მ.

ხნოვანება — 750-800 წლამდე, სიმაღლე — 27 მ, სიმსხო — 4,40 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 23,7 მ. ვარჯის პროექცია — 16 მ X 14,5 მ. განტოტვა იწყება 8 მ სიმაღლიდან. აქვს ფულურო. თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: სენაკის რ-ნი, სოფ. ძველი სენაკი, ყოფილი სასოფლო საბჭოს შენობის გვერდით: სენაკი-მარტვილის გზის პირას.

ხნოვანება — 320 წლამდე, სიმაღლე — 40 მ, სიმსხო — 4 მ. აქვს მძლავრად გამლილი ტოტები და მკვრივი

ვარჯი. გადმოცემით, ამ ადგილებზე თურქ დამპყრობლებს სიკვდილით დაუსჯიათ ადგილობრივი მცხოვრები, მგზნებარე პატრიოტი ინალიფა, თანამოძმეებს წამებულის პატივსაცემად დასჯის ადგილზე დაურგავთეს ხე.

ადგილმდებარეობა: აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, სოფ. აჩანდარა.

ზემოაღნიშნული ძეგლის მეზობლად დგას ინალიფას ხსოვნისადმი მიძღვნილი მეორე ეგზემპლარი, რომელიც სიმაღლით აღწევს 30 მ, ხოლო სიმსხოთი — 3,5 მ.

ხნოვანება — 800 წლამდე, სიმაღლე — 35 მ, სიმსხო — 3,7 მ. ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 16,8 მ, ვარჯის პროექცია — 23 მ X 28 მ. აქვს 9 ცალი მეტად მსხვილი პირველადი ტოტი. ხასიათდება კარგი გარეგნობით. ნაყოფმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ქ. თელავი, ზღვის დონიდან 750 მეტრ სიმაღლეზე.

ხნოვანება — 300 წლამდე, სიმაღლე — 35 მ, სიმსხო — 2 მ, ვარჯის პროექცია 28 მ X 26 მ. ჯანსაღად გამოიყურება, თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: დედოფლისწყაროს რ-ნი, არხილოსკალოს თემი, სოფელი ზემო ქედი, ჩინარის მშრალი ხევის 45° დაქანების ფერდობზე „ჭადრის წყაროსთან“.

ხნოვანება — 250 წლამდე, სიმაღლე — 35 მ, სიმსხო — 1,2 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 5 მ, ვარჯის პროექცია — 20 მ X 20 მ. განტოტვა იწყება 5 მ-დან. თესლმსხმოიარობს. აქვს კარგი გარეგნობა.

ადგილმდებარეობა: გორის რ-ნი, სოფ. ფლავი, „ეცადაშვილების ნიში“, გარშემო აკრავს ხეხილის ბაღი.

მანდარინი უნშიუ

Citrus unshiu Marc.

ო ჯ ა ხ ი Rutaceae — ტეგანისებრნი

საკმაოდ უნიკალური ეგზემპლარია. ხნოვანება — 65 წელი, სიმაღლე — 7 მ, სიმსხო — 25 სმ. აქვს კომპაქტური, განვითარებული ვარჯი. კარგად ნაყოფმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: აჭარა, ხელაჩაურის რ-ნი, სოფ. გონიო. ქორიძეების საკარმიდამო ეზო.

ფორთოხალი

Citrus sinensis (L) Osbeck.

ოჯახი Rutaceae — ტეგანისებრნი

ხნოვანება — 120 წლამდე, სიმაღლე — 11 მ, სიმსხო — 35 სმ. აქვს შესანიშნავად განვითარებული ვარჯი. კარგად მსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: აჭარა, ხელვაჩაურის რ-ნი, სოფ. გონიო, მუხამედ სარალიძის საკარმიდამო ეზო.

ზემოაღნიშნული ფორთოხლის ბაღში დგას იმავე ხნოვანების მეორე ეგზემპლარი, რომლის სიმაღლე აღწევს 10 მ, სიმსხო — 35 სმ, ხასიათდება კარგი გარეგნობითა და ნაყოფმსხმოიარობით.

კავკასიური ცაცხვი

Tilia caucasica Rupr.

ოჯახი Tiliaceae — ცაცხვისებრნი

ხნოვანება — 150-200 წ. სიმაღლე 35 მ, სიმსხო — 1,68 მ, გარშემოწერილობა ფესვის ყელთან — 12,5 მ, ვარჯის პროექცია — 27, 0 X 27, 0 მ, განტოტვა ინყება 3 მეტრიდან, სადაც სიმსხო 2 მ-ს აღემატება. აქვს თა-

ნაბრად, ლალად განვითარებული 7 მსხვილი ტოტი. არ არის დაზიანებული, ჯანსაღი და მეტად ლამაზი ეგზემპლარია.

ადგილმდებარეობა: ზუგდიდის რ-ნი, სოფ. ორსანტია, ჩხოლარიების ეზო.

ხნოვანება — 300 წლამდე, სიმაღლე — 26 მ, სიმსხო — 1,82 მ, ფესვის ყელის გარშემოწერილობა — 13,7 მ, ვარჯის პროექცია — 30 მ X 26 მ, განტოტვა ინყება 2 მ-დან. ყველაზე დიდი ტოტის სიმსხო 0,8 მ უდრის. აქვს გადაშლილი ლამაზი ვარჯი. ყვავილობს მეზობელ ეგზემპლარებზე 15-20 დღით ადრე. კარგად თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ზესტაფონის რ-ნი, კლდეეთის თემი, სოფ. ალავერდი, იოსებ სიმონიძის ძე ჩხეიძის ეზო.

ხნოვანება — 350 წლამდე, სიმაღლე — 45 მ, სიმსხო — 1,64 მ, ვარჯის პროექცია 25,3 მ X 27 მ, განტოტვა ინყება 2,6 მ-დან, აქვს ძლიერი განტოტვა და მოხდენილი ვარჯი. ჯანსაღად გამოიყურება. კარგად თესლმსხმოიარობს.

ადგილმდებარეობა: ამბროლაურის რ-ნი, ხოტევის თემი, სოფ. წკადისი, ქრისტინე ლეჟავას საკარმიდამო ეზო, ზღვის დონიდან 900 მეტრ სიმაღლეზე.

ყველა ზემოაღნიშნული ცოცხალი ბუნების ძეგლი ექვემდებარება სახელმწიფო დაცვას.

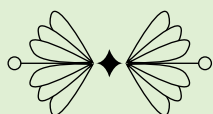
ჩვეულებრივი კაკალი

Juglans regia L.

ოჯახი Juglandaceae — კაკლისებრნი

ხნოვანება — 245 წლამდე, სიმაღლე — 22 მ, სიმსხო — 1,85 მ, ნაყოფმსხმოიარობს. ჯანსაღად გამოიყურება.

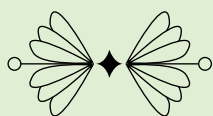
ადგილმდებარეობა: ოჩამჩირის რ-ნი, სოფ. ჯგერდი.

**არამორგანული ბუნების
ზოგიერთი ძეგლი**

**SOME MONUMENTS
OF INORGANIC NATURE**

შემდგენლები:

ილია აფხაზავა, ბორის გერგედავა, თეოფანე დავითაია, აბესალომ ვეკუა, დავით თუშაბრამიშვილი, კარლო ლიფონავა, გივი მაისურაძე, ლევან მარუაშვილი (შემდგენელი და რედაქტორი), გურამ ნადარეიშვილი, სიმონ ნემანიშვილი, ზურაბ ტინტილოზოვი, გიორგი ჩანგაშვილი, არკადი ძიგრაშვილი, რევაზ ხაზარაძე, კობა ხარაძე (შემდგენელი და პასუხისმგებელი მდივანი), ჭიჭიკო ჯანელიძე.

COMPILERS:

Ilia Akhazava, Giorgi Changashvili, Teopane Davitaia, Arkadi Dzigrashvili, Boris Gerdava, Chichiko Janelidze, Koba Kharadze (Compiler and Secretary-in-Chief), Karlo Liponova, Givi Maisuradze, Levan Maruashvili (Compiler and Editor), Guram Nadareishvili, Simon Nemanishvili, Zurab Tintilozov, David Thushabramishvili, Abesalom Vekua.

ნახაზები დაამზადეს: მერი გაგუამ, ანატოლი კუკუშკინმა.

ფოტოსურათების ავტორები:

ილია აფხაზავა, ტარიელ ბერიძე, გივი ვიგინეიშვილი, რამინ გობეჯიშვილი, მერაბ გონგაძე, ომარ ერქომაიშვილი, დავით თუშაბრამიშვილი, შოთა ინაშვილი, ალექსანდრე კავკასიძე, თამაზ კიკნაძე, გენადი კობახიძე, კარლო ლიფონოვა, გივი მაისურაძე, ლევან მარუაშვილი, მუსეიბ მუსეიბოვი, დავით სიმონიშვილი, ზურაბ ტინტილოზოვი, რევაზ ხაზარაძე, კობა ხარაძე, ვარლამ ჯიშკარიანი.

„საქართველოს წითელი წიგნის“ ეს განყოფილება ეთმობა არაორგანული ბუნების იმ ძეგლებს, რომლებსაც გარკვეული ღირებულება გააჩნიათ ესთეტიკური და სამეცნიერო თვალსაზრისით. ეს ძეგლები ორ ჯგუფად იყოფა:

ა) გელოგიური-გეომორფოლოგიური ძეგლები — განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე რელიეფის ფორმები ან ქანთა გაშიშვლებები.

ბ) ჰიდროგრაფიული ობიექტები — ტბები, ჩანჩქერები, ვოკლუზები (დიდებიტიანი მტკნარი და მინერალური წყაროები).

ძეგლების ნაწილი კომპლექსური ხასიათისაა, ე.ი. თითოეული მათგანი რამდენიმე თვალსაზრისითაა მნიშვნელოვანი, ასეთებია: ოლიანგი, ტყარმეთი, დაშაში, ხორხები, ხდე და სხვ. ზოგ შემთხვევაში, ამგვარი კომპლექსური ძეგლები ორი ან რამდენიმე არაორგანული ბუნებრივი ობიექტის შეთანხმებაა, ზოგში არაორგანული ბუნების ძეგლები შერწყმულია ორგანულ ბუნებასთან, ზოგში კი კულტურის ძეგლებთანაც (კაცხის სვეტი, ხორხები); ან ერთთანაც და მეორესთანაც (ოლიანგი).

სიაში შეტანილ ძეგლთა დიდ უმრავლესობას, სამეცნიერო მნიშვნელობასთან ერთად, ესთეტიკური ღირებულებაც აქვს, მაგრამ ზოგიერთი ობიექტი (მაგალითად, ილმაზლო) უმთავრესად მეცნიერული თვალსაზრისით არის საინტერესო.

წიგნში შეტანილია ბევრი ისეთი ბუნებრივი ობიექტი, რომელთაც მათი სიდიდის ან ძნელმისადგომობის გამო ამჟამად განადგურების ან დაზიანების საფრთხე არ ემუქრება, მაგრამ ასეთი საშიშროება შეიძლება წარმოიშვას მომავალში, ქვეყნის სამეურნეო განვითარებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი მოვლენის გამო (გზების გაყვანის დროს, სხვადასხვა ნაგებობის მშენებლობის პროცესში). მათი შეტანა „საქართველოს წითელ წიგნში“ გამართლებულია ძეგლთა პოპულარიზაციისა და მათი კეთილმოსაწყობი ღონისძიებების გათვალისწინების პოზიციებიდან.

წიგნში მოხვედრილი ძეგლები ამჯერად შეადგენს დასაცავი ბუნებრივი ობიექტების მხოლოდ განსაზღვრულ ნაწილს. ამგვარი ობიექტების რაოდენობა საქართველოში გაცილებით მეტია, ვიდრე აღნუსხული გვაქვს „წითელ წიგნში“. საქართველოს მინაწყალი, მასზე არსებული ბუნებრივი ძეგლების განლაგებისა და

თავისუფლებათა თვალსაზრისით, სადღეისოდ სუსტად არის შესწავლილი. ამ ნაკლის გამოსწორება მოითხოვს საფუძვლიან კვლევას, რაც უნდა ახლდეს ჩვენი სამეცნიერო დაწესებულებების მიერ მოწყობილ თითოეულ ექსპედიციას. წიგნის მომავალ გამოცემებში, ალბათ შეტანილი იქნება ბევრი სხვა ობიექტიც. ეს განსაკუთრებით ეხება იმ მღვიმეებს, კანიონებს, ჩანჩქერებს, ვოკლუზებს, რომლებიც საქართველოში ასობითაა მათ შორის ბევრია მნიშვნელოვანი.

არაორგანული ბუნების ძეგლთა დაცვის პასუხიმგებლობა უნდა დაეკისროს, პირველ რიგში, იმ თვითმმართველობებს, რომელთა ტერიტორიაზეც მდებარეობს ესა თუ ის ძეგლი. ამავე დროს ცხადია ისიც, რომ ზრუნვა ბუნების ძეგლთა შენარჩუნებასა და დაცვაზე არ უნდა შემოიფარგლოს „წითელ წიგნში“ შეტანილი ძეგლებით. ამ წიგნის შედგენა სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ მის გარეშე დარჩენილ ობიექტებს შეიძლება უდიერად მოვეპყროთ. ეს ობიექტები, რომლებიც რაიონების საზღვარზე მდებარეობს, ორივე რაიონის საზრუნავი უნდა გახდეს.

წიგნში შესული მთელი რიგი ძეგლები ფართო პოპულარიზაციასა და კეთილმოსწყობის ღირსია. ამ საქმეს ყურადღება უნდა მიაქციონ ტურისტულმა ორგანიზაციებმა და ადგილობრივმა ორგანოებმა. ძნელი არ არის, მაგალითად, საავტომობილო გზებიდან ძეგლები-საკენ მიმავალი გზების ან ბილიკების, გადასახვევებისა და მიმართულებების აღნიშვნა, თვით ძეგლებზე სათანადო წარწერიანი დაფების მიმაგრება, ზოგიერთი ობიექტის შემოღობვა და ა.შ.

„საქართველოს წითელი წიგნის“ ეს ნაწილი შეადგინეს ვახუშტის სახ. გეოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომლებმა. ამ ამოცანის გადასაჭრელად საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ძეგლთა აღწერა-გაზომვისა და ფოტოგრაფირების მიზნით, გაიგზავნა სპეციალური სავლე ექსპედიციები, ხსენებული ინსტიტუტშივე დაიხაზა რუკა ობიექტების ადგილმდებარეობის მისანიშნებლად და სხვა გრაფიკული დანართები; შედგა და ლიტერატურულად გაფორმდა ძეგლთა დახასიათების ტექსტები. მასალა ძეგლების შესახებ მოგვანოდეს აგრეთვე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ალ. ჯანელიძის სახ. გეოლოგიის ინსტიტუტის, პალეობიოლოგიის ინსტიტუტის, ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმისა და „საქნავთობის“ წარმომადგენლებმა.

ს ი ა

საოლიგარქი ბუნების ძნელებისა, ხომლებიც შეტანილია "საქართველოს წითელ ნიღში"

გაოლოგიურ-გაომორფოლო- გიური კაგლეაი

მღვიმეები

აბრსკილის მღვიმე
ახალი ათონის მღვიმე
ახიბოხის „ჯანჯარა“
გარახის მღვიმე
თეკენტერის ჭა
თოვლიანი უფსკრული
კორცხელის მღვიმე
კუდაროს მღვიმოვანი
ნაზოდელავოს მღვიმე
სავეკუოს მღვიმე
სათაფლია
სამსრის ქარიანი ხვრელი
სხვაგვის საყინულე
ურთის მღვიმოვანი
ყალიჩონის მღვიმე
ცუცხვათის მღვიმოვანი
ნონის მღვიმე
ხორხები
ჯრუჭულას მღვიმე

გადაადგილებული და მოქანავე ლოდები

გლოლის ლოდები
დურუჯის ლოდები
ზემო ერმანის ლოდი
ლაპიჭალის ლოდი
მგლისსარბიელის ლოდი (დათუსე-
ლა)
როშკის ლოდები
საკენის ლოდი
ფერხულისქვა
ქუაქანცალია
ჩეგოლის ლოდები
ნებელდის ლოდები
ჯონოულის ლოდები

კლდის სვეტები და კოშკები

ბეთლემისბერი
ბოდორნის სვეტი
კაცხის სვეტი
საირმის ეროზიული მონმე
საირმის მენყერი
უდაბნოს სვეტი
ქვაკაცა

კანიონები და ხეობები

ახაცხის კლუზი
ოკაცე
დაშბაშის კანიონი
ხდის ხეობა

ვულკანური ფორმები

ბედენის „ბუმბერაზთა ქვაფენილი“
ილმაზლოს ლავური მონმე
ტყარშეთი
ჩხიკვთის სამება
ლამურა
ხორისარის ლავური ღვარი

ბუნებრივი ხიდები

სემის ბუნებრივი ხიდი

პერიგლაციალური ფორმები

ყელის ზეგნის პერიგლაციალური
ნარმონაქმნები

ტრავერტინები

ბრიტათის ტრავერტინები
თრუსოს ტრავერტინები

ფსევდოკარსტი

ჭერმის კლდეები

კვარცის კრისტალები

სამშვილდის ინტრუზივი

ნამარხი ტყე და ფაუნა

ბენარის ნამარხი ფაუნა
გოდერძის ნამარხი ტყე
იაღლუჯის ნამარხი ფაუნა
ქვაბების ნამარხი ფაუნა

ობსიდიანის საბადო

ჭიქიანის მთა

არეულშრეებრიობა

მეტეხის „არეულშრეებრივი კონ-
გლომერატები“

ტალახის ვულკანები

მეორე ახტალა (ქილაკუპრა)
ფორფოტები

კარული ველები

გელგელუქის კარული ველი

ჰიდროგრაფიული კაგლეაი

ტბები

აბანოს მინერალური ტბა
ბატეთის ტბა
ერნოს ტბა
რინის ტბა
ტაბისყურის ტბა
ყვარაშის (გორაფის) ტბა

ვოკლუზები

მჭიშთის ვოკლუზი
ოლიანგის ვოკლუზი
ქეთერისის მინერალური ვოკლუზი

ჩანჩქერები

აბაშის ჩანჩქერი
გეგის ჩანჩქერი
ერეთოს ჩანჩქერი
ოჩხომურის ჩანჩქერი
ტობის ჩანჩქერი

LIST

of Monuments of Inorganic Nature entered in the “Red Book of the Georgian”

GEOLOGICAL AND GEOMORPHOLOGICAL MONUMENTS

Caves

Abrskili Cave
Akhali-Athoni Cave
Akhibokhi “Window”
Garakha Cave
Thekentheri Sinkhole
Snowy Aven
Kortskheli Cave
Kudaro Caves
Nazodelavo Cave
Savekuo Cave
Sathaplia
Samsari Windy Gap
Skhvava Ice Cave
Urtha Caves
Qalichona Cave
Tsutskhvathi Caves
Tsona Cave
Khorkhebi
Jruchula Cave

Shifted and perched blocks

Gloa Bolcks
Duruji Block
Zemo-Ermani Block
Lahilachala Block
Mglissarbiela Block
Roshka Blocks
Sakeni Block
Perkhuliskva
Kuakantsalia
Chegola Blocks
Tsebelda Blocks
Jonouli Blocks

Rock columns and towers

Bethlemisberi
Bodorna Column
Katskhi Column
Sairme Farewell Rock
Sairme Landslide
Udabno Column
Kvakatsa

Canyons and gorges

Akhatskha Cluse
Okatse
Dashbashi Canyon
Khde Gorge

Volcanic Forms

Bedeni “Giants” Causeway”
Ilmazlo Lava Farewell Rock
Tqarshethi
Chkhikvthis-Sameba
The Bat
Khorisari Lava Stream

Natural Bridges

Semi Natural Bridge

Periglacial Forms

Periglacial Forms of Qeli Upland

Travertines

Brithatha Travertines
Thruso Travertines

Pseudokarst

Cheremi Rocks

Quartz crystals

Samshilde Intrusive

Fossil woods and fauna

Barena Fossil Fauna
Goderdzi Fossil Wood
Iagluja Fossil Fauna
Kvabebi Fossil Fauna

Obsidian occurrences

Chikiani Mountain

Mingled stratifications

Metekhi “Konglomerates of Mingled Stratification”

Volcanos

Meore Akhtala (Kilakupra)
Porpotebi

Clints fields

Gelgeluki Clints Field

HYDROGRAPHICAL MONUMENTS

Lakes

Abano mineral lake
Batethi Lake
Ertso Lake
Ritsa Lake
Tabisquri Lake
Qvarashi Lake

Vauclisian Springs

Mchishtha Vauclisian Spring
Oliangi Vauclisian Spring
Ketherisi Mineral Vauclisian Spring

Waterfalls

Abasha Waterfall
Gega Waterfall
Eretho Waterfall
Ochkhomuri Waterfall
Toba Waterfalls

ბეოლოგიური-ბეომორფოლოგიური ძეგლები GEOLOGICAL AND GEOMORPHOLOGICAL MONUMENTS

მღვიმეები

Caves

საქართველოში უმთავრესად კარსტული ტიპის მღვიმეებია, რომლებიც კავკასიონის სამხრული ფერდობის პერიფერიაზე და მის მთისწინეთშია გავრცელებული დასავლეთ საქართველოს ფარგლებში. ნაკლები რაოდენობითაა ვულკანური სიღრუეები; მათი განვითარების ძირითადი არე სამხრეთ საქართველოს ზეგანია. გამოკვლეულ მღვიმეთა რაოდენობა 600-ს აღწევს. ახლო მომავალში ეს რიცხვი საგრძნობლად გაიზრდება. მათი უმრავლესობა სასურველია გამოცხადდეს სახელმწიფო დაცვის ობიექტებად. ჩვეულებრივ კირქვულ კარსტულ მღვიმეებთან ერთად ჩვენს ქვეყანაში (ოდიშ-აფხაზეთის მთისწინეთში) ფართოდაა გავრცელებული კლასტოკარსტული, ე.ი. ნგრეულ ქანებში გამომუშავებული მღვიმეებიც, რომელთა განვითარების მხრივ საქართველოს ერთ-ერთი პირველ ადგილზეა მსოფლიოში. სუბჰორიზონტულ მღვიმეებთან ერთად ძალიან ბევრია ე.წ. უფსკრულებიც, რომელთა უმესანიშნავეს ნიმუშად ამჟამად გვევლინება ბზიფის ქედზე გამოკვლეული თოვლიანი უფსკრული.

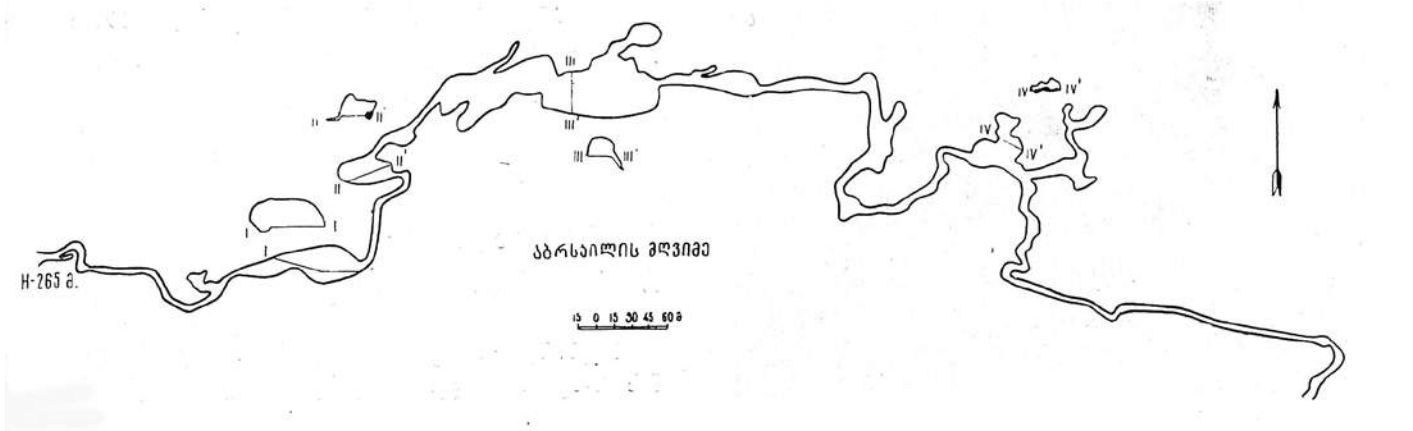
აბრსკილის მღვიმე

Abrskili Cave

მდებარეობა. აფხაზეთი, ოჩამჩირის რ-ნი, სოფელ ოტაფის მიდამოები, ფანავის ქედის სამხრული მთისწინეთი. 260 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ერთ-ერთი უდიდესი და ულამაზესი კარსტული მღვიმეა საქართველოში. გამომუშავებულია ზედაცარცულ კირქვებში.

სუბჰორიზონტული მღვიმე შედგება კლაკნილი, სიღრმეში ოთხად განტოტვილი ტალანისა და მთელი რიგი დარბაზებისაგან. ჯამური სიგრძე 3 კმ. ტალანიც და დარბაზებიც უხვადაა მორთული კალციტის ნალვენებით — სტალაქტიტებით, სტალაგმიტებით, სვეტებით, ფარდებით, ჰელიქტიტებით. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს უზარმაზარი (დიამეტრი 3მ) სვეტი „ფარდებიან დარბაზში“. აფხაზური თქმულების თანახმად, ამ სვეტზე ჯაჭვით მიაბეს ზღაპრული გმირი აბრსკილი თავისი რაშით. მღვიმეში დიდი რაოდენობითაა თიხა. მინისქვეშა ნაკადულს, რომელიც მთავარი ტალანის ფსკერზე გაედინება, აფხაზურად „აჩხიტინგო“ ეწოდება, რაც „ცხენის ნეხვის გამომტანს“ ნიშნავს. მისი ხარჯი ნაშში 30 ლიტრია, წყლის ტემპერატურაა 12,5°C. მღვიმურ ნაფენებში ნაპოვნია პალეონტოლოგიური და არქეოლოგიური ნაშთები.

აბრსკილი მღვიმის დათვალიერება წყალში მსვლელობასთანა დაკავშირებული და ამიტომ იგი ჯერჯერობით ყველასთვის მისაწვდომი არ არის. განზრახულია ახლო მომავალში მღვიმის კეთილმოწყობა, რაც გააადვილებს იქ მოგზაურობას.

მისასვლელი. ქ. ოჩამჩირიდან ს. ოტაფამდე (მოქვზე, ქლოუზე გავლით) საავტომობილო გზატკეცილია, დადის ავტობუსი. ოტაფიდან მღვიმემდე 1,5 კმ ცხენით ან ფეხით არის სავალი.

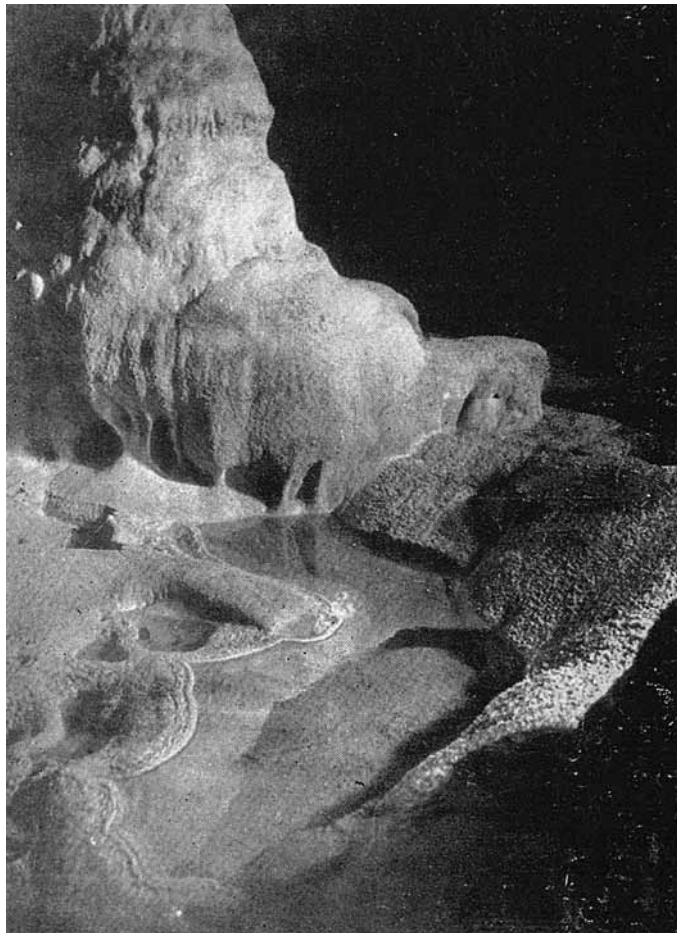
ინფორმაციის წყაროები: Сатуни, 1911-1912; Маруашвили, 1938; Тинтилозов, 1976.

ახალი ათონის მღვიმა

Akhali-Athoni Cave

მდებარეობა. აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, ახალი ათონი, მდ. ფსირცხას ხეობა, კურორტ ახალი ათონის შემოგარენი 40-110 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. მღვიმე გამომუშავებულია ქვედა-ცარცულ სქელშრიან ნაპრალოვან კირქვებში და მიეკუთვნება კომბინირებულ კარსტულ სიღრუეთა ტიპს. ჯამური სიგრძე — 3285 მ. მოცულობის მიხედვით (>1,5 მლნ კუბ.მეტრი) მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი მღვიმეა. ვერტიკალური შახტის სიღრმე, რომლითაც მკვლევარებია თავდაპირველად მოხვდნენ ახალი ათონის მღვიმეში, უდრის 183 მ.

მღვიმე შედგება უზარმაზარი დარბაზებისგან (ქარველ სპელეოლოგთა, აფხაზეთის, თიხოვანი, მოსკოვის, სოხუმის, იმერიის, თბილისის, ჰელიქტიტების დარბაზები). არის პატარა სიფონური ტბები, თიხის ნაგროვები და ფრიად უხვი კალციტური ნალვენთების ნაირნაირი ფორმები.

მღვიმე კეთილმოწყობილია. შიგ შედიან ვინროლიანდაგიანი რკინიგზით. მოწყობილია ფეხით სასიარულო ესტაკადები, აივნები, ელექტროგანათება. საბჭოთა პერიოდში, დამთვარიელებელთა რიცხვის მიხედვით (მილიონამდე ადამიანი წელიწადში), ახალი ათონის მღვიმე პირველ ადგილზე იყო მსოფლიოში.

მისასვლელი. მღვიმის შესასვლელი უშუალოდ კურორტ ახალ ათონშია.

ინფორმაციის წყაროები: ტინტილოზოვი, 1975; Тинтилозов, 1976; Дублянский и др. 1977.

ახიბოხის „ფანჯარა“

Akhibokhi "Window"

მდებარეობა. აფხაზეთი, გუდაუთის და სოხუმის რ-ნების საზღვარი, აჭანდარისა და ფსხუს მიდამოები, ბზიფის ქედის შუა ნაწილის თხემზე მდ. ააფსთის სათავესთან, 2400 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. კირქვული კლდოვანი მასივი ახიბოხი (2515 მ ზღვის დონიდან). რომელსაც ადგილობრივი რუსი მოსახლეობა, მისი მოყვანილოს გამო, „თურქულ ქუდს“ უწოდებს, შესანიშნავია როგორც იშვიათი „სარკმლიანი მთების“ ტიპური წარმომადგენელი. მისი აფხაზური სახელწოდება „ახიბოხ“ მთავრის მთას ნიშნავს და მიგვითითებს იმ გარემოებაზე, რომ ამ მწვერვალის ირგვლივ მდებარე საზაფხულო საძოვრები აფხაზთა ძველი მთავრების — შერვაშიძეების საკუთრებად ითვლებოდა. მთა აგებულია ქვედაცარცული მასივი კირქვებით.

მდ. ააფსთის (ბაკლანოვკის) ხეობიდან შორიდანვე მოჩანს ახიბოხის „ფანჯარა“ — კირქვის კლდეებში გახსნილი გამჭოლი ბუნებრივი გვირაბი ლურჯი ცის ნაგლეჯით (ლამით მასში ვარსკვლავების დანახვაც შეიძლება). ეს „ფანჯარა“ წარმოადგენს ნეოგენში გაჩენილი კარსტული მღვიმის ფრაგმენტს (ზღვის დონიდან 2400 მ სიმაღლეზე). „ფანჯარიდან“ იშლება ვრცელი სანახაობა: ერთ მხარეს — აფხაზეთის სანაპირო, შავი ზღვა, ტრაპიზონის თავზე ამართული ნაწილი პონტოს ქედისა და მეორე მხარეს — აფხაზეთის კავკასიონის მწვერვალები. მსოფლიოში „სარკმლიანი მთები“ ცნობილია არგენტინაში (სიერა დე ლა ვენტანა) და ნირვეგის ნაპირთან (კუნძ. ტორჰატენი).

მისასვლელი. ამჟამად ახიბოხის „ფანჯარა“ საკმაოდ ძნელი მისადგომია როგორც სამხრეთიდან (გუდაუთიდან), ასევე ჩრდილოეთიდანაც (ს. ფსხუდან). საჭიროა ცხენით მგზავრობა 2-3 დღის განმავლობაში და შემდეგ კირქვულ კლდეებზე ხოხვა.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1970.

გარახის მღვიმე

Garakha Cave

მდებარეობა. ჩხორონწყუს რ-ნი, სოფელი ახუთი, ოჩხომურის შენაკადის — ბუმეს ხეობა, ს. გარახის ტერიტორია. აბს. სიმაღლე — 250 მ. შეფარდებითი სიმაღლე — 4 მ.

დახასიათება. ყველაზე უფრო ეფექტური კლატოკარსტული მღვიმეა კავკასიაში. სიგრძე 320 მ. იხსნება ფლატეებში დარბაზის სახით. დარბაზს აქვს 20 მ სიგრძე, 15 მ სიგანე, 7 მ სიმაღლე. დარბაზის ფსკერს კვეთს ანკარა ნაკადული, რომელიც ტალანიდან გამოდის. ტალანში შესული ადამიანი თავს თითქოს მეტროპოლიტენის სადგურში გრძნობს. ვრცელი დერეფნის (სიმაღლე 10 მ) ძველ ფსკერში ჩაჭრილია ეროზიული კანიონი, მის კიდეებს ბრტყელი ტერასები გასდევს. კანიონი მეტროს მატარებლის სამოზრაო „თხრილს“ შეიძლება შევადაროთ, ტერასები კი მგზავრთა სადგომ ბაქნებს.

ტალანის კლდეებში ნეოგენური კონგლომერატისა და ქვიშაქვის შრეები ზოგან დანაოჭებულია და ქმნის მორიგეობით მიკროანტიკლინებსა და მიკროსინკლინებს. სხვაგან კლდეებიდან ლავგარდანებია გამოშვებული, ან ფსკერზე, ჩამონგრევის შედეგად, კონგლომერატის დიდი ლოდებია დახვავებული.

მთავარი ტალანის გვერდით განშტოებაში, სადაც მხოლოდ ხოხვით შეიძლება შესვლა, არის კალციტის საკმაოდ უხვი ნალვენთებით მორთული დარბაზი.

მისასვლელი. მღვიმესთან მისვლა შეიძლება დაბა ჩხორონწყუდან ბილიკით (მანძლი 5 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: დევდარიანი, 1950-1951; მარუაშვილი, 1963; გერგედავა, 1964, 1968; Марушвили, 1947.

თეკენთერის ჭა

Thekentheri Sinkhole

მდებარეობა. ცაგერის რ-ნი, ხვამლის კირქვეული მასივი. ზღვის დონიდან 1400 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. მსოფლიო მასშტაბით უნიკალური ძეგლი — 18 მ სიღრმის მქონე კარსტული სიღრუე, რომლის შესასვლელს წარმოადგენს დიდი ნიფლის ფულურო. ჭა ნიფლის ღეროს გაგრძელებაა ქვემოთკენ და ნიფლის ფესვები ჭის კედლებშია გადგმული. ჭის შესასვლელი მდებარეობს ხვამლის სამხრულ (ქვედაცარცულ) კუესტაზე. მღვიმე გამოიმუშავებულია ურგონულ კირქვებში.

ჭის ფსკერზე გამდინარე ცივ ანკარა წყალს ადგი-

ლობრივი მოსახლეობა (ხის მჭრელები, მწყემსები) იყენებს სასმელად. მასში ჩარჩენილი ძველი თუნგები და სათლები მოწმობს, რომ ჭით დიდი ხანია სარგებლობენ. ჭის ფსკერზე მყოფ ადამიანს მისი სუბჰორიზონტალური გაგრძელებიდან (ტალანიდან) ჩანჩქერის გრიალი ესმის. წყლის სიღრმე ჭაში 2 მეტრამდეა.

თეკენტერის ფენომენის წარმოშობა შემდეგნაირად წარმოგვიდგება: თავდაპირველად აქ უნდა ყოფილიყო ე.წ. „ორღანის მილი“ — ზედა ბოლოში დახშული ვერტიკალური სიღრუე, რომლისთავზე წიფელი ამოვიდა. ხის ფესვებმა ჩაანგრია სიღრუის თხელი თალი. ჰაერში დაკიდულმა ფესვებმა კი შეწყვიტა ზრდა და დროთა განმავლობაში დაიშალა. წიფლის ქვედა ნაწილის შუაგულში, სადაც შეწყდა ნიადაგური საზრდოს მიწოდება, გაჩნდა ფულურო, რომელიც შეუერთდა ჭას.

მისასვლელი. თეკენტერის ჭასთან მისვლა შეიძლება ლეჩხუმის სოფ. ნაკურალეშიდან (მანძილი 4 კმ) ცხენით და ფეხით. დასახლებულ სოფლამდე მიდის საავტომობილო გზატკეცილი ს. ალპანიდან.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1970.

თოვლიანი უფსკრული Snowy Aven

მდებარეობა. აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, სოფელი ღურიში, ბზიფის ქედის თხემი, მ. ძიშრას მიდამოები. ზღვის დონიდან 1950 მ.

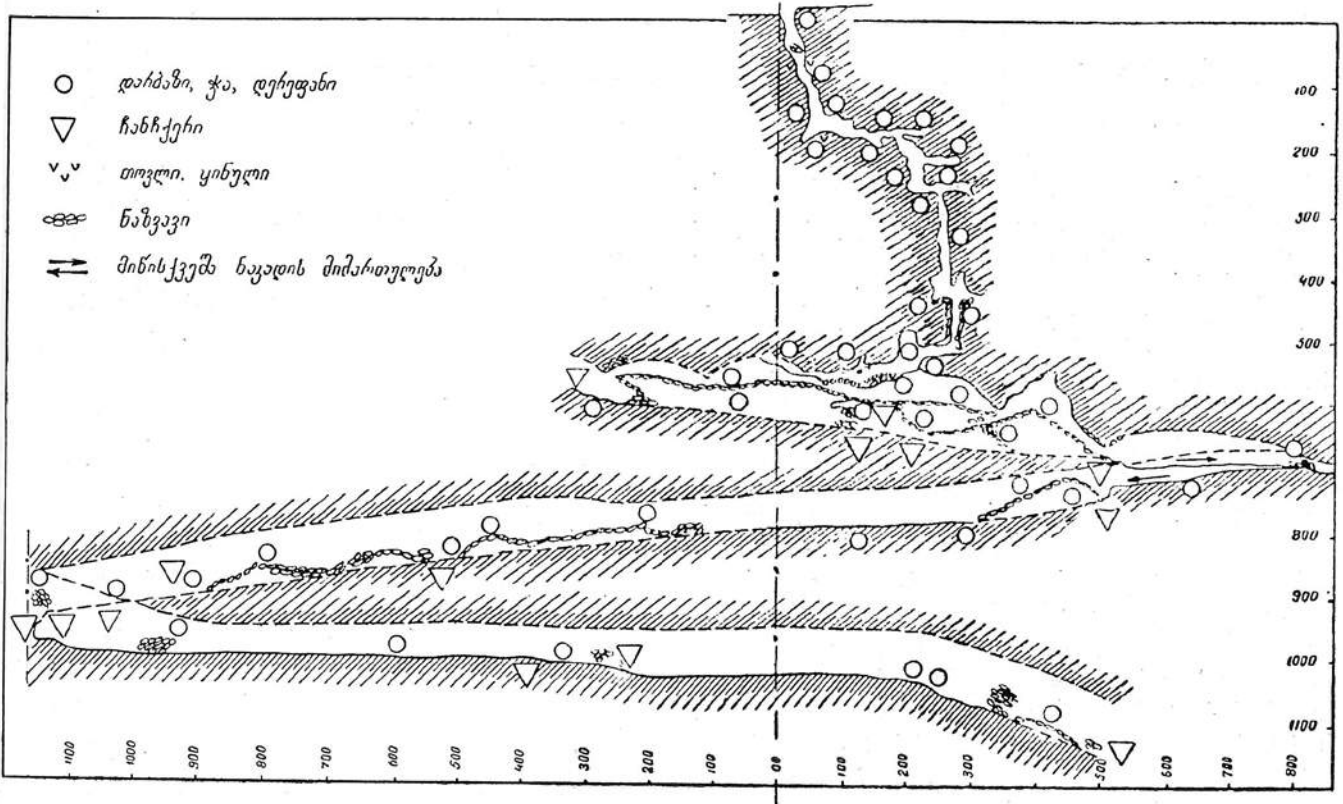
დახასიათება. მღვიმის ჩასასვლელი ბზიფის ქედის დასავლური (კირქვული) ნაწილის უტყეო ზონაშია. სიღრუე გამომუშავებული ზედაიურულ მასივსა და ბრექჩიულ, ძლიერ დანაპრალებულ კირქვებში. დაღმავალი მღვიმეა, რომელშიც ერთმანეთს მორიგეობით ცვლის ჭები, შახტები, დამრეცფსკერიანი ტალანები და დარბაზები.

ჩასასვლელიდან მე-360 მეტრზე იხსნება უფსკრულის უმაღლესი ვერტიკალური საფეხური (160 მ). აქვე ჩნდება მინისქვემა ნაკადი, რომელიც სიღრმესთან ერთად თანდათანობით იზრდება. უფსკრულის ზედა ნაწილში დიდი რაოდენობითაა დაგროვილი თოვლ-ყინული. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა 200 მ სიღრმეში მდებარე „დიდი დარბაზი“. უფსკრული მდიდარია კალციტის ნალვენებითა და ნგრეული მასალითაც.

თოვლიანი უფსკრული ითვლებოდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის უღრმეს კარსტულ სიღრუედ. 1981 წელს სპელეოლოგებმა მასში 1335 მეტრ სიღრმეს მიაღწიეს. უფსკრულს აქვს გაგრძელება, რომელიც ნთქავს წამში 500 ლიტრ წყალს. მოსალოდნელია, რომ აქ ჩალნვეის რეკორდი კიდევ უფრო გადიდეს და იქნებ მსოფლიო რეკორდსაც გადააჭარბოს.

მისასვლელი. გუდაუთიდან მდ. ხიფსთან ან აფსთას ხეობით (2-3 დღის სავალი ცხენით ან ფეხით); სოფ. ფსხუდან (1,5-2 დღის სავალი ფეხით ან ცხენით).

ინფორმაციის წყაროები: Тинтилозов, 1976; Лебедев, 1979.

კორცხელის მღვიმე

Kortskheli Cave

მდებარეობა. ზუგდიდის რ-ნი, მდ. ჯუმის ხეობა, სოფ. კორცხელის მიდამოები. ზღვის დონიდან 150 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კორცხელის კარსტული ღვიმე გამო-მუშავებულია კარაგანულ (შუამიოცენურ) ქვიშაქვებში და ითვლება აღნიშნულ ქანებში წარმოქმნილ უდიდეს მღვიმედ (სიგრძე 790 მ).

გამჭოლი სუბჰორიზონტული ტალანია, თუმცა მისი ზემო ბოლო საკმაოდ ბნელი გასავლელია — ვინ-რო, დაქანებული, ტალახიანი. თანაბარი სიგანითა და მეტწილად წესიერი ფორმით მოგვაგონებს ხელოვნურ გვირაბს. მღვიმის შუა მონაკვეთი თბილისის ფუნიკულორის ლიანდაგის მსგავსად ორადაა განტოტვილი — გვირაბი ჯერ იყოფა, შემდეგ ისევ ერთდება. გვირაბის უმეტეს მონაკვეთს ქერზე ვერტიკალური ნაპრალი გაუყვება. ნათელია ამ ნაპრალის მნიშვნელობა მღვიმის წარმოშობაში. მღვიმის კედლებში ბევრგანაა კოროზიის შერჩევითი მოქმედებით გამომუშავებული თაროები და უჯრები. კალციტის ნალვეთი ფორმები სუსტადაა განვითარებული. მღვიმეში ბინადრობენ ღამურები.

მისასვლელი. კორცხელის მღვიმის მისადგომი ბილიკი იწყება სოფ. კორცხელიდან, ზუგდიდის ჩრდილო-აღმოსავლეთით რომ მდებარეობს 8 კმ დაშორებით (ნალენჯისის გზაზე). სოფლის ცენტრიდან მღვიმემდე 2 კმ მანძილია.

ინფორმაციის წყაროები: დევდარიანი, 1950-1951; მარუაშვილი, 1963; გერგედავა, 1963; Маруашили, 1947.

კუდაროს მღვიმე

Kudaro Caves

მდებარეობა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთი, ჯავის რ-ნი, მდ. ჯეჯორის ხეობა, სოფ. ჩასავლის შემოგარენი, მ. ვე-

ლუამთის კირქვეულ სერზე, ზღვის დონიდან 1500-1700 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კარსტულ მღვიმეთა მრავალსართულიანი სისტემა ზღვის დონიდან 1500-1700 მეტრ სიმაღლეზეა. გამომუშავებულია ზედაიურიულ სქელშიანი კირქვებში, შედგება 6 სართულისაგან. ზოგი მათგანი პრეისტორიული კულტურების ნაშთებს შეიცავს და არქეოლოგიური გათხრების ადგილს წარმოადგენს.

ყველაზე საინტერესოა არქეოლოგიური და პალეონტოლოგიური თვალსაზრისით მღვიმეები I და III (ნომერაცია ვ. ლიუბინის მიხედვით) რომელთა ქვედა შრეებში აშელური კულტურის ნაშთებია გამოვლინებული.

კუდარო I მღვიმე (შეფარდებითი სიმაღლე ჯეჯორის ხეონის ფსკერიდან 256 მ) შედგება ცენტრალური კამერით ერთმანეთთან დაკავშირებული სამი ტალანისაგან. მის ნაფენებში, რომელთა საერთო სისქე 5 მ აღწევს, ნაპოვნია აშელური, მუსტიერული, ზედა პალეოლითური მეზოლითური, ენეოლით-ბრინჯაოსა და ფეოდალური ეპოქების კულტურათა ნაშთები.

კუდარო III მღვიმის (შეფარდებითი სიმაღლე 234 მ) სიღრმეში მინისქვეშა ტბაა. აქაც გათხრილია აშელური და მუსტიერული კულტურული შრეები. ნაფენების სიმძლავრე აღემატება 5 მ.

მისასვლელი. მღვიმოვნის ძირში გადის ცხინვალის საავტომობილო გზატკეცილი, საიდანაც შეიძლება მღვიმეებში ფეხით ასვლა (ბილიკით).

ინფორმაციის წყაროები: ტინტილოზოვი, ყიფიანი, ჯიშკარიანი, სიმონიშვილი, 1973; Любин, Левковская, 1972; Любин, 1959, 1977; Колбутов, 1961.

ნაზოდელავოს მღვიმე

Nazodelavo Cave

მდებარეობა. ჩხორონყუს რ-ნი, სოფელი ახუთი, მდ. ზანას ხეობა, ზღვის დონიდან 230 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ოდიშის და მთლიანად კავკასიის ერთ-ერთი უდიდესი და ულამაზესი კლასტოკარსტული მღვიმეა. გამომუშავებული მეოტურ კონგლომერატებში, სიგრძე — 600 მ.

სუბჰორიზონტული განტოტვილი ტალანი, რომე-

ლიც ქვემო ბოლოში იხსნება შესასვლელი დარბაზით მდ. ზანას დონიდან 35 მ სიმაღლეზე. დარბაზის ჭერიდან ჩამოშვებულია კოლხური სუროს გრძელი გირლანდები, ხოლო ბუჩქებს, რომლებიც შიგ იზრდება, ფოთლები, ჰელიოტროპის კანონის თანახმად, ზედაპირი სინათლისაკენაქვს მიქცეული.

მთავარი ტალანის ფსკერში ჩაჭრილი ეროზიული კანიონით გაედინება მოზრდილი, ცივი ანკარა მიწისქვეშა მდინარე. კანიონის სიღრმე ზოგან 7-8 მ აღწევს. კანიონის ორივე კიდე გასდევს ბრტყელი ტერასები; მათზე სვლა საკმაოდ ადვილია. მღვიმეში ცხოვრობენ ღამურები, ზოგან ჯაგნებივით ერთმანეთზე ასხმულ-მობლაუჭებული.

მთავარ ტალანს გამოეყოფა ორი შტო, რომლებიც მასთან შედარებით უფრო მოკლეა და ვიწრო. ერთ-ერთი ტალანი გაჭოლია (ზემო ბოლოთი ადის სამზეოზე).

მისასვლელი. ჩხორონყუდან ავტომობილით ს. ახუთამდე (11 კმ), შემდეგ ფეხით (5 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: დევდარიანი, 1950-1951; მარუაშვილი, 1963; გერგედავა, 1968; Маруашвили, 1947.

სავეკუოს მღვიმე

Savekuo Cave

მდებარეობა. ჩხორონყუს რ-ნი, სოფ. სავეკუოს მადამოები, მდ. ზანას ხეობა, ზღვის დონიდან 220 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კლასტოკარსტული მღვიმე ნეოგენურ კონგლომერატებში. საერთო სიგრძე 0,275 კმ. წარმოადგენს სუბპორიზონტულ ტალანს, რომელშიც ნაკადული გაედინება. ტალანი ორსართულიანია: ქვედა სართული ძლიერ კლაკნილია (მეანდრებიანი), ზედა კი თითქმის სწორხაზობრივი. ორსართულიანობა იშვიათად ვითარდება კლასტოკარსტულ მღვიმეებში.

მღვიმეს აქვს „შესასვლელი დარბაზი“, რომლის ფსკერშიც მაჩვის სოროებია დათხრილი.

მისასვლელი. ჩხორონყუდან ახუთამდე ავტომობილით (11 კმ), შემდეგ საცალფეხო ბილიკით (3 კმ).

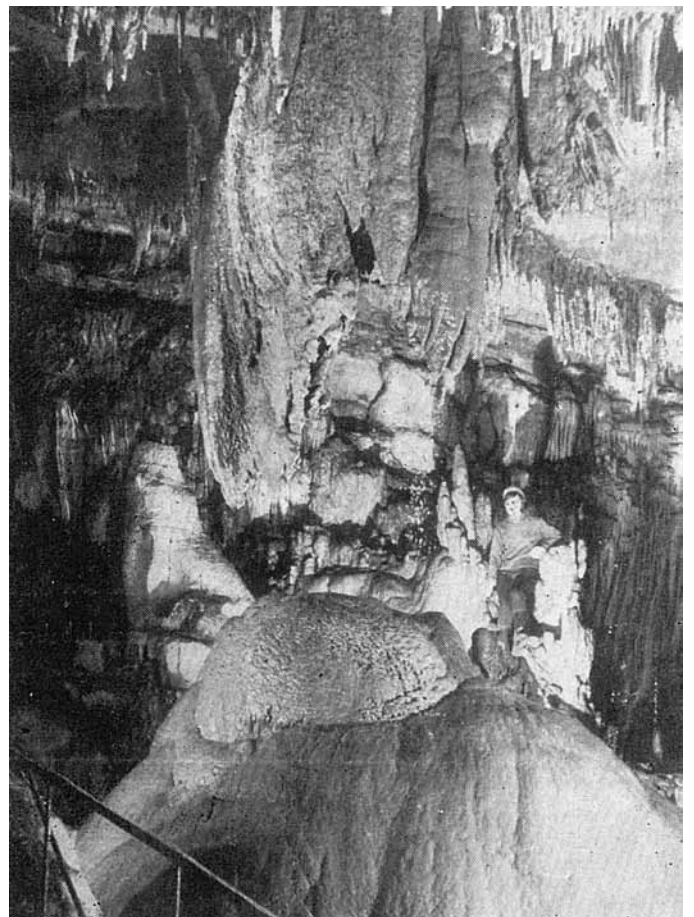
ინფორმაციის წყაროები: დევდარიანი, 1950-1951; მარუაშვილი, 1963; Маруашвили, 1963.

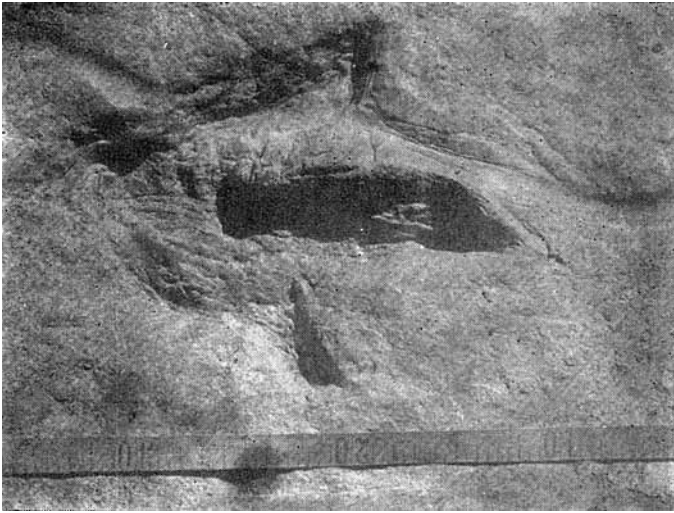
სათაფლია: მღვიმე და დინოზავრის ნაკვალავი

Sathaplia: a cave and dinosaurs footprints

მდებარეობა. წყალტუბოს რ-ნი, სამგურალის სერი, ქუთაისის ჩრდილო-დასავლეთით, ზღვის დონიდან 300-360 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ქვედაცარცულ კირქვებში გამომუშავებული კარსტული მღვიმე. სიგრძე 890 მ. სუბპორიზონტული ტალანი ნაკადულით და მცირე დარბაზებით. უხვადაა შემკული კალციტის ნალვენთების ნაინაირი ფორმებით. კეთილმოწყობილია მისასვლელი საავტომობილო.

მობილო გზით, ელექტროგანათებით და სხვ., ჰყავს ექსკურსიამძღოლის შტატი.

იქვე, სათაფლიას მთის ფერდობებზე, ცარცული პერიოდის შრის ზედაპირზე, აღბეჭდილია ძველი გიგანტი ქვენარმავლების — დინოზავრების ფეხებისა და საყრდენი კუდების ნაკვალევი, განსაზღვრულია დინოზავრების 3-4 სახეობა. როგორც ჩანს, ამ ადგილებში მათ რამდენიმე ჯოგს გაუვლია.

სათაფლიას მთის ლისშესანიშნაობები დიდი პოპულარობით სარგებლობს ქუთაის-წყალტუბოს მოსახლეობასა და ტურისტ-დამსვენებელთა შორის.

სათაფლიას მთის ბუნების ძეგლები აღმოჩენილია ქუთაისელი ენთუზიასტის პეტრე ჭაბუკიანის მიერ 1925 წელს.

მისასვლელი. ქუთაისიდან და წყალტუბოდან ავტოტრანსპორტით შეიძლება უშუალოდ მღვიმის შესასვლელთან მისვლა.

ინფორმაციის წყაროები: ჭაბუკიანი, 1960; Джанелидзе, 1940; Габуния, 1958; Девдариани, 1952.

სამსრის ქარიანი ხვრელი

Samsari Windy Gap

მდგომარეობა. ახალქალაქის რ-ნი, მ. სამსრის ფერდობის ჩრდილო-დასავლურ ძირში, ბარალეთის-იაილოს მიდამოებში. სიმაღლე 2200 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ნაპრალი ლავებში, რომლებიდანაც ცხელ ამინდში უბერავს ცივი ნიავი. ეს მოწმობს ლავებში ჰაერით გამოვსებული მიწისქვეშა სიღრუეების (ლავური გვირაბების) არსებობას.

ცხელი ზაფხულის დღეებში ხვრელთან გასაგრილებლად თავს იყრის ცხვარი. იქვე ახლოს მდებარეობს კახელი მეცხვარეების საზაფხულო ბინა.

მისასვლელი. ქ. ახალქალაქიდან ავტომობილით სოფ. ბარალეთამდე (20 კმ), იქიდან ცხენით ან ფეხით, მეცხვარეთა ბინაზე გავლით ადგილამდე.

ინფორმაციის წყაროები: Марушвили, 1974.

სხვავის საყინულე

Skhvava Ice Cave

მდებარეობა. ამბროლაურის რ-ნი, რაჭის ქედის ჩრდილოეთი ფერდობი, სოფ. სხვავის მიდამოები, სიმაღლე 1350 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. კარსტული სიღრუე ქვედაცარცული კირქვებში, ტყიან ადგილზე. კარსტული ძაბრი ქვევით გადადის დახრილ ტალანში. ქარის მიერ ძაბრში ჩაყრილი თოვლი ქვემოთკენაც ვრცელდება და მღვიმის დახშულ ბოლოში წარმოშობს მიწისქვეშა გლეტჩერს. ნაპრალებიდან და გვერდითი ტალანებიდან შემოსული წყალი ზამთრიდან შემორჩენილ, ჩაგუბებულ ჰაერში იყინება და წარმოშობს ყინულის სტალაქტიტებს, ფარდებს, სტალაგმიტებს, სვეტებს, გაყინულ ჩანჩქერებს.

ადგილობრივი მოსახლეობა სამედიცინო საჭიროებისათვის უხსოვარი დროიდან სარგებლობს აქაური ყინულით.

სიღრუის მთლიანი სიღრმე 80 მეტრამდეა.

მისასვლელი. დაბა ამბროლაურიდან სოფ. სხვავამდე ავტომობილით (10 კმ), იქიდან ტყის ბილიკებით 5-6 კმ საყინულემდე.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941; ფირფილაშვილი, 1962; მარუაშვილი, 1963.

ურთის მღვიმოვანი

Urtha Caves

დახასიათება. ზუგდიდის რ-ნი, სოფელი ცაიში, ურთის კირქვული მასივი, მდ. ჯუმის ხეობა, ს. ურთის და ცაიშის მიდამოები. ზღვის დონიდან 45 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. სამ სართულად განლაგებული კარსტული სიღრუეები. გამომუშავებულია ზედაცარცული კირქვებში. ქვედა სართული გამოვსებულია წყლით,

რომელიც ვოკლეუზის სახით გამოდის ზედაპირზე და შეერთვის მდ. ჯუმს.

მეორე, ანუ შუა სართული, ჩვეულებრივად მშრალია, მხოლოდ წყალდიდობისას (თოვლის ინტენსიური დნობის ან ძლიერი წვიმების დროს) გამოვარდება ხოლმე იქიდან ღვარი. მასში ერთი დარბაზია, სადაც ღამურების დიდი კოლონია ბუდობს, — რამდენიმე ათასი ფრთოსანი ძუძუმწოვარი ვეებერთელა ნახევარსფეროსავით არის ქერზე მობლაუჭებული.

მესამე სართული ყოველთვის მშრალია და აღჭურვილია მომცრო დარბაზით.

მისასვლელი. სოფ ცაიშიდან ბილიკით 2 კმ.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1963.

ყალიჩონის მღვიმე

Qalichona Cave

მდებარეობა. ჩხორონყუს რ-ნი, სოფელი ახუთი, მდ ოჩხომურის შენაკად ბუმეს ხეობა, გარახის მღვიმის ზემოთ, 250-260 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. საქართველოს უგრძესი კლასტოკარსტული მღვიმე. სიგრძე 990 მ. გამომუშვებულია ნეოგენურ კონგლომერატებში. სუბჰორიზონტული ტალანი 18 დარბაზისებურად გაფართოებული უბნით. ტალანი გეგმაში მორკალულია, განშტოებებს თითქმის მოკლებულია. სართულიანობა სუსტად არის გამოსახული.

მღვიმე იხსნება 40 მ შეფარდებით სიმაღლეზე.

კალციტური ნალვენთები უზვადაა მე-15 დარბაზში. მღვიმის დანარჩენ ნაწილებში ჭარბობს ნგრეული მასალა.

მღვიმე ძირითადად უწყლოა. მხოლოდ მე-18 დარბაზშია წყარო, რომელიც პატარა ნაკადულს წარმოქმნის და იქვე იკარგება ქანებში.

გვხვდება ძველი მღვიმური ნაკადის მიერ გამომუშავებული ეროზიული კანიონისებური უბენები.

მისასვლელი. დაბა ჩხორონყუდან 8 კმ ბილიკებით.

ინფორმაციის წყაროები: Шенгелия, 1975.

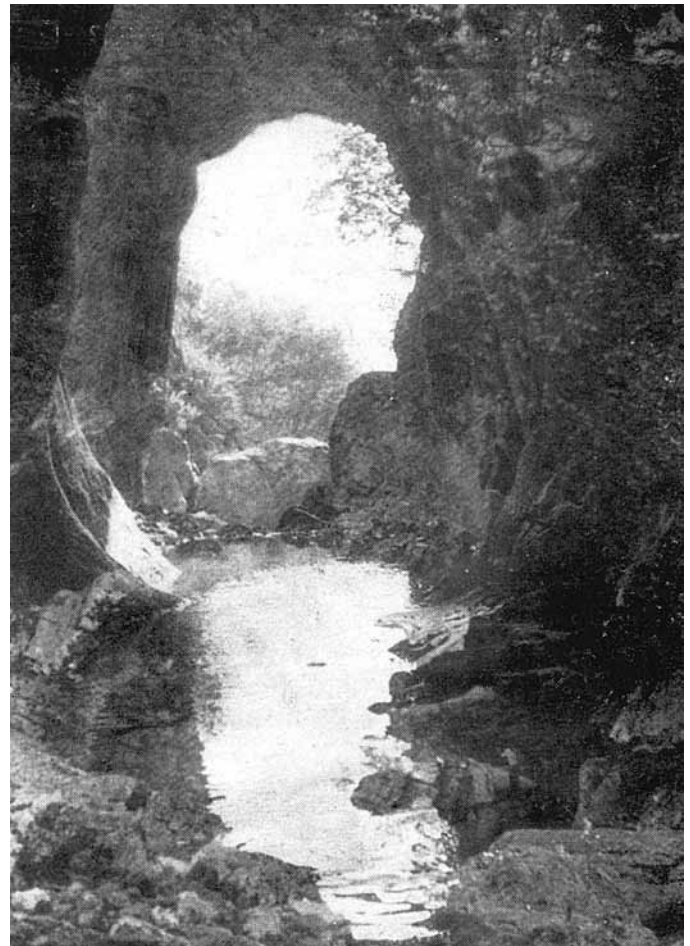
ცუცხვათის მღვიმე

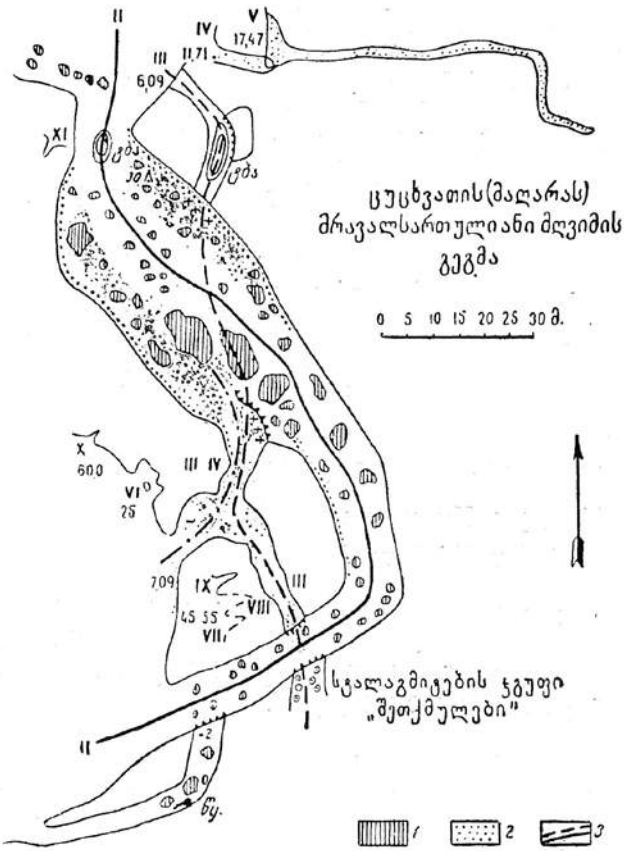
Tsutskhvathi Caves

მდებარეობა. ტყიბულის მუნიციპალიტეტი, სოფ. ცუცხვათის შემოგარენი, ყვირილის მარჯვენა შემდინარის — ჭიშურის აუზი, ზღვის დონიდან 250-400 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ცუცხვათის სამხრეთით, ოკრიბა-არგვეთის ქედში მდებარეობს კარსტულ მღვიმეთა მრავალსართულიანი სისტემა, რომელსაც ადგილობრივი ხალხი „მადარას“ უწოდებს. გამომუშავებულია ურგონულ კირქვებში (ქვედა ცარცი).

მღვიმოვანი შედგება 11-13 სართულისაგან. ქვევი-

მისასვლელი. ცუცხვათის მღვიმოვანთან მისვლა შეიძლება ქუთაისიდან და ტყიბულიდან ავტოტრანსპორტით ძეგლის მისადგომამდე და შემდეგ ფეხით (საჭიროა სამთო ფეხსაცმელი ფერდობზე სასიარულოდ). მღვიმოვნის სრულად დათვალიერებას 1,5-2 საათი სჭირდება.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1973; Изучение пещер Колхиды, 1978; Маруашвили, 1963.

წონის მღვიმა

Tsona Cave

მდებარეობა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთი, ჯავის რ-ნი, სოფ. წონის მიდამოები, მდ. ყვირილის სათავეების რეგიონი, მთა ბუბის (ვალხოხის) სამხრულ ფერდობებზე, 2100 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ზედაიურულ კირქვებში გამომუშავებული სუბჰორიზონტალური ტალანი სამი დარბაზით და კალციტური ნალვენტებით. ქვემო ბოლო იხსნება საკმაოდ ციცაბო ფერდობში, მთის ძირიდან 250 მ სიმაღლეზე. მღვიმის სიგრძე 90 მ-ია.

წონის მღვიმეში გათხრილი კულტურული შრეები მიეკუთვნება შუა აშელს, გვიან მუსტიეს, მეზოლითს, ენეოლითს და ადრეულ ბრინჯაოს. ლითოლოგიური ნიშნების მიხედვით განირჩევა 20 შრე. აბსოლიტური სიმაღლით ეს მღვიმე პალეოლითურ ნადგომებს შორის პირველ ადგილზე იყო ყოფილ საბჭოთა კავშირში.

მისასვლელი. წონის მღვიმის მიდამოებში ავტომობილით მისვლა შეიძლება ცხინვალ-წონის გზატკეცილებიდან (7-8 კმ) იმ შარაგზით, რომლის გადასახვევიც ერწოს ტბასთანაა. ძირიდან ადის საცალფეხო ბილიკი.

ინფორმაციის წყაროები: ტინტილოზოვი, ყიფიანი, ჯიშკარიანი, სიმონიშვილი, 1973; Каландадзе, 1965; Любин, 1977.

სორხები: საყინულე და მეგალითური ნაგებობა

Khorkhebi: an ice cave and megaliths

მდებარეობა. თეთრინყაროს რ-ნი, სოფ. პატარა კლდეისის მიდამოები, მდ. კლდეისისწყლის აუზის ზემო ნაწილი ზღვის დონიდან 1400 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. სოფელ პატარა კლდეისის ადგილზე XVIII საუკუნეში მდებარეობდა სოფელი ხორხები, რომელიც მოხსენიებულია ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებებში და აღნიშნულია რუკებში. ადგილი აგებულია ზედაპლიოცენური დოლერიტული ლავებით.

სახელოვანი ქართველი მეცნიერი აღწერს ამ მიდამოებში მდებარე ყინულოვან მღვიმეს: „ხორხებს არს ქვაბი კლდისა, რომელი არს ზამთარ თბილი, ვითარცა აბანო, და გაზაფხულს დის წყარონი კლდიდამ; მას წყაროს ჰყინავს და არს ყინული ფრიად წმინდა და მრავალი, ზიდვენ ზაფხულს მეფისათვის“.

ხორხების ყინულოვანი მღვიმე დღესაც არსებობს. იგი მდებარეობს ზედენის პლატოს სამხრულ შვერილზე, მდ. კლდეისისწყლის ორ მდგენელს შორის. ლავური

დან პირველი სართული ადამიანისათვის გაუვალი ვინრო ხვრელია, რომელშიც გაედინება მუდმივი ნაკადი (მდ. შაბათალელე). მღვიმის ქვემოთ მდინარეს ჭიშურა ეწოდება.

მეორე სართული (მთავარი ტალანი) ატარებს უზარმაზარი ბუნებრივი გვირაბის ხასიათს (სიგრძე — 200 მ, სიგანე — 10-30 მ, სიმაღლე — 10-28 მ). მასში წყალი მხოლოდ შაბათალელის წყალდიდობისა და მოვარდნის დროს გაედინება. ტალანის განშტოებებში არის წყაროები, პანია ტბა, კალციტის ნანვეთი ფორმები. ჭერთან შენახულია ადამიანის მიერ დამაგრებული ძელები — ძველი საკულტო ნაგებობის ნაშთი.

მეოთხე სართულიდან დაწყებული დაუფრო ზევით მღვიმეები უწყლოა. მათში ნაპოვნია არქეოლოგიური ძეგლები შუა პალეოლითიდან (მუსტიეს ეპოქიდან) ბრინჯაოს ხანამდე და ისტორიულ ეპოქამდე, ცხოველთა ორმოცამდე სახეობის ძვლები. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობენ: 1. ბრინჯაოს მღვიმე (V სართული), რომლის ნაფენთა საერთო სიმძლავრე 12-13 მეტრს აღწევს; მათში აღბეჭდილია უკანასკნელი 140.000 წლის განმავლობაში მომხდარი კლიმატური ცვლილებანი; 2. ზედა მღვიმე (XI სართული), სადაც აღმოჩენილი იქნა პირველყოფილი საკულტო საგნები: საგანგებოდ დალაგებული მღვიმური დათვის თავის ქალები, ბარძაყის ძვლები და კბილები, მსხვერპლად შეწირული სხვა ცხოველთა ძვლები; 3. ქარაფში გახსნილი სამი მღვიმე (მოაჯირიანი, ლამურებისა და დათვის — VII-IX სართულები), რომლებიც ატარებენ ფეოდალიზმის ხანაში სიმაგრეებად გამოყენების ნიშნებს, — შენახული ქვითკირის კედლები, გამოჭრილი საფეხურები, ქვევრების ნატეხები. აქვეა ლამურების დიდი კოლონია.

ღვარის ქვიან ზედაპირში იხსნება ხვრელები, რომლებშიც ადამიანს შეუძლია ჩაძრომა. ხვრელები ლავაში გაჩენილა ტექტონიკური ან გრაფიტაციული პროცესების შედეგად. ერთ-ერთი მათგანი 12 მ სიღრმის მქონე საფეხურებიანი შახტია, რომლის ფსკერზეც ზაფხულობით შეიძლება ბროლივით გამჭვირვალე ყინულის ნახვა. ყინული სხვა ხვრელებშიც ჩნდება. ადგილობრივი მოსახლეობის თქმით, ყინული განსაკუთრებით უხვად წარმოიშობა ცხელ ზაფხულში. ვახუშტის ეპოქასთან შედარებით, ამჟამად ყინული აქ ნაკლები რაოდენობით არის.

იქვე შემონახულია დიდრონი ქვებით ტლანქად ნაგები გვირაბისეული სიღრუე, რომელიც, ალბათ, საიდუმლო სალოცავს წარმოადგენდა მტრის შემოსევების დროს.

მისასვლელი. თეთრინყარო-ხრამჭესის გზიდან ხორხებამდე მანძილი უდრის 7 კმ. ავტომობილი მიდის სოფ. პატარა კლდეისის მისადგომებამდე.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1971; Маруашвили, 1974.

ჯრუჭულის მღვიმე

Jruchula Cave

მდებარეობა. ქიათურის რ-ნი, სოფელი ზოდი, რაჭის ქედის სამხრული ფერდობი, მდ. ჯრუჭულის ხეობა, სოფ. ზოდის სანახები. დაახლ. 600 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ზედაცარცულ კირქვებში გამომუშავებული მღვიმე. იხსნება მდ. ჯრუჭულის კანიონის მარჯვენა გვერდში, 30-35 მ შეფარდებით სიმაღლეზე. მღვიმეს სიგრძე აქვს 17 მ, სიგანე შესასვლელსა და ბოლოში — 8,8 მ, ხოლო შუა ნაწილში — 12,2 მ.

მღვიმური ნაფენების საერთო სისქე — 4,7 მ-ია. ისინი ლითოლოგიური ნიშნების მიხედვით 17 ფენად იყოფა. შეიცავენ შუა და გვიანი მუსტიეს კულტურის ფრიად უხვ ნაშთებს.

მღვიმურ ნაფენებში, 3,35 მ სიღრმეზე, კერის ნარჩენებთან ერთად აღმოჩნდა ნეანდერტალელი ადამიანის ზედა საძირე კბილი.

მისასვლელი. ჯრუჭულასთან მისასვლელი გზა ინ-

ყება ქ. ქიათურიდან. მანძილი — 7-8 კმ. ავტომობილით შეიძლება მღვიმის მისადგომებთან მისვლა.

ჯრუჭულის კირქვულ კანიონშივე იხსნებასხვა კარსტული მღვიმეებიც, რომლებშიც გათხრილია პალეოლითელი ადამიანის ნადგომები — სამგლეკლდე, ძუძუნა და სხვ.

ინფორმაციის წყაროები: ტინტილოზოვი, 1959; თუშაბრამიშვილი, 1963; Любин, 1977.

გადაადგილებული და მოქანავე ლოდები

Shifted and perched blocks

საქართველოში ბევრგან არის დიდი ზომის ლოდები, რომლებიც გადაუადგილებია ძველ მყინვარებსა და ღვარცოფებს. მათი ადგილსამყოფლები ცნობილია კავკასიონზე, აგრეთვე ანტიკავკასიონზეც. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობითაა ეს ერატიული ლოდები აბუდელაურისა (ხევსურეთი) და ჯონოულის (ლეჩხუმი) ხეობებში, ნებელდის მიდამოებში (აფხაზეთი) და სხვ. ამგვარი მასობრივი დაჯგუფების შემთხვევაში დაცვის ობიექტებად მიწნაშენილია აღიარებულ იქნეს მხოლოდ ზოგიერთი, ყველაზე დიდი და ყველაზე მეტად გადაადგილებული ლოდი. რაც შეეხება მოქანავე ლოდებს, ჯერჯერობით მათი ერთადერთი ცნობილი წარმომადგენელი საქართველოში ყვირას მთაზე მდებარე „ქუაქანცალია“.

გლოლის ლოდები

Glola blocks

მდებარეობა. ონის რ-ნი (ზემო რაჭა), სოფ. გლოლა, მდ. ჭანჭახის ხეობა, სოფ. გლოლის შემოგარენი, მდ. ბოცოსწყლის შესართავთან. 1300-1400 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. მყინვარის მიერ გამყინვალების ხანაში მთავარი ქედიდან ჩამოზიდული გრანიტული ლოდები. მათი გადაადგილების დრო უკავშირდება უკანასკნელ ან უკანასკნელიწინა დიდ გამყინვარებას.

ორი უდიდესი მათგანის განზომილებებია: 11x13 x12 და 18 x10 x12 მეტრი. პირველი მათგანი მოსახლის ეზოშია. ლოდები ჩამოტანილია ბოცოს ხეობის ძველი მყინვარის მიერ. ნაკლები სიდიდის ერატიული ლოდები მდ. ჭანჭახის ხეობაში გლოლის ზომით და ქვემოთაც არის.

მისასვლელი. ლოდები ახლოსაა ოსეთის სამხედრო გზატკეცილიდან (საგლოლოს ხიდსა და კურორტ შოვს მორის).

ინფორმაციის წყაროები: Кузнецов, 1931.

დურუჯის ლოდი

Duruji Block

მდებარეობა. ყვარლის რ-ნი, ყვარელი, მდ. დურუჯის რიყეზე, ქალაქ ყვარლის თავში. ზღვის დონიდან 430 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ღვარცოფის მიერ 1899 წელს ჩამოტანილი, გაფიქლებული ქვიშაქვის ლოდი, რომლის სიდიდეა 5,8x4,2x4 მ. რამდენადაც ცნობილია, კახეთის ფარგლებში არსებულ გადაადგილებულ ლოდებს შორის უდიდესია. გადაადგილებულია 6-8 კმ მანძილზე. ნონა დაახლ. 224 ტონა.

ღვარცოფი, რომელმაც კავკასიონიდან ჩამოიტანა ეს ლოდი, კატასტროფულ ხასიათს ატარებდა (ნაილეკა ყვარელი, დაილუპა 6 ადამიანი).

ლოდის მახლობლად გადის ღვარცოფსანინალმდეგო ჯებირი, რომელიც 1907 წელს იქნა აგებული ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით.

მისასვლელი. ყვარლის ცენტრიდან 2,5 კმ საავტომობილო გზით.

ინფორმაციის წყაროები: Раунер, 1903.

ზემო ერმანის ლოდი

Zemo-Ermani Block

მდებარეობა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორია, ჯავის რ-ნი, სოფელი ედისი, დიდი ლიახვის აუზი, მდ. ერმანისწყლის ხეობა, ნასოფლარი ზემო ერმანი. ზღვის დონიდან 2300 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ძველი მყინვარის მიერ ყელის ვულკანური ზეგნის კიდიდან, ხარულის ქედზე გადმოვლით, ჩამოტანილი ლოდი. განზომილებები 9x6x4,5 მ. შედგება ეფუზიური ქანისაგან, რომელსაც მუქი მონითალო ფერი აქვს. მოწმობს ყელის ზეგნის პლეისტოცენური მყინვარის მიერ ხარულის ქედის გადალახვას.

მისასვლელი. ცხინვალ-ედის-ერმანის საავტომობილო გზით სოფ. შუა ერმანში, შემდეგ ბილიკით ზემო ერმანის ნასოფლარამდე.

ლაჰილაჭალის ლოდი

Lahilachala Block

მდებარეობა. მესტიის რ-ნი, სვანეთის ქედის ჩრდ. ფერდობი, მდ. ლაჰილაჭალის ხეობა, ზღვის დონიდან 1500 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ძველი მყინვარის მიერ სვანეთის ქედის უმაღლესი ნაწილიდან ჩამოტანილი ლოდი. სიგრძე-სიმაღლე 9-11 მ. მდებარეობს ტყიან სარყელში, ლატალის თემის სოფლებიდან 3-4 კმ მანძილზე.

მისასვლელი. ლატალის თემიდან, სოფ. ლაჰილთან არსებული ხიდით ლაჰილაჭალის ხეობაში (ცხენით ან ფეხით). მანძილი ლატალის ცენტრიდან 7 კმ.

ინფორმაციის წყაროები: ინაშვილი, ზეპირი ინფორმაცია.

მგლისსარბიელის (დათუსელას) ლოდი

Mglissarbiela Block

მდებარეობა. ამბროლაური რ-ნი, სოფელი სადმელი, ლეჩხუმის ქედის სამხრული ფერდობი, მ.ჭუთხაროს შემოგარენი, მდ. რიცეულის აუზი. ზღვის დონიდან 1800 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. პორფირიტის ერატიული ლოდი ე.წ. ცხენისყბის სერზე, მდ. ჟრინავის ზემო დინებასთან,

ლოდი ჩამოტანილია მყინვარის მიერ ჭუთხაროს მასივიდან და მდებარეობს ალპური სარტყლის ქვედა საზღვარზე, ჟრინავის ხეობის ფსკერიდან 250-300 მ სიმაღლეზე. ლოდი და მისი შესაბამისი მორენა გადაფარებულია ქვედაიური ტერიგენული ფლიშით აგებულ საფუძველზე.

ლოდის ზომებია 20x12x10 მ, რაც მას მსოფლიოს უდიდესი მყინვარული ლოდების ჯგუფში აქცევს. ადგილობრივი მოსახლეობა მას „დათუსელას“ უწოდებს.

მისასვლელი. ოსეთის სამხედრო გზატკეცილთან მდებარე სოფ. სადმელიდან რიცეულის ხეობის აღმა ავ-

ტომობლით, ადგ. წესურის გავლით, ჟრინავის შესარ-
თავამდე; შემდეგ ჟრინავის ალმა, ლეკნარის გავლით
სადმელის საზაფხულო ფერმებამდე და ფეხით ასვლა
გამყოფზე ჟრინავსა და ხეორს შორის.

ინფორმაციის წყაროები: ნემანიშვილი, 1959.

როშკის ლოდები

Roshka Blocks

მდებარეობა. დუშეთის რ-ნი, სოფელი ბარისახო, პი-
რაქეთი ხევსურეთი, მდ. ხევსურეთის არაგვის შემდინა-
რის — აბუდელაურის ხეობა, სოფ. როშკა და მისი მიდა-
მოები. ზღვის დონიდან 1850-1900 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ხევსურთა სოფელ როშკაში არსებუ-
ლი ორი უზარმაზარი ლოდი მიეკუთვნება მსოფლიოს
უდიდესი ერატიული („მოხეტიალე“) ლოდების რიცხვს.
მათი განზომილებებია 19x5x7 და 22x13x10 (სიგრძე, სი-
განე, სიმაღლე). ლოდები შედგება მაგმური ქანისაგან
— დიაბაზი. მათგან შედარებით ხევსურთა სახლები სა-
თამაშო ხუხულებივით გამოიყურება. სოფლის ზემოთ
უფრო დიდი ლოდებიცაა: 22x20x8 და „გახლეჩილი ლო-
დი“ 25x10x11 მ.

შედარებით ნაკლები სიდიდის მაგრამ შთამბეჭდავი
ერატიული ლოდები დიდი რაოდენობითაა მიმოფან-
ტული აბუდელაურის ხეობის უფრო მაღალ ნაწილებ-
ში და აგრეთვე როშკის ქვემოთაც — მდ. ხევსურეთის
არაგვის ხეობაში. მათი გავრცელების ქვემო (სამხრუ-
ლი) ზღვარი თითქმის აღწევს მდ. ორხევის შესართავს.
მსხვილი ლოდოვანი მასალა სოფლების — ღელისვაკი-
სა და ლულის მიდამოებშიც არის, ხეობის ფსკერიდან
200-250 მტრ სიმაღლეზე.

ყველა ეს ლოდი ჩამოტანილია ჭაუხის მასივიდან —
ხევსურების, მთიულებისა და მოხევეების ზეპირსიტ-
ყვიერებაში ხშირად ხსენებული კლდოვანი მთიდან,

რომელიც ერთ-ერთი თავისი ბუნებრივი კოშკით ზღვის
დონიდან 3940 მეტრ სიმაღლეზეა აღმართული. ლო-
დები ჩამოვიდა ჭაუხის უდიდესმა პლეისტოცენურმა
მყინვარმა. ამ მყინვარის ბოლო სოფელ ღელისვაკეს-
თან მდებარეობდა ზღვის დონიდან 1450 მ სიმაღლეზე
(ამჟამად ეს ადგილი აზევებულია 1650 მ სიმაღლემდე).

მისასვლელი. როშკაში ასვლა შეიძლება 5 კმ სიგ-
რძის ბილიკით, რომელიც გამოეყოფა ჟინვალ-მატილი
საავტომობილო გზას ბარისახოს ზემოთ 7-8 კმ მანძილ-
ზე. გადასახვევი ხიდთანაა, გუდანისწყლის შესართავის
ახლოს. საავტომობილო გზიდან როშკამდე აღმართია
(დასაძლევია დაახლოებით 400 მ სიმაღლე).

ინფორმაციის წყაროები: Левинсон-Лесстнг, 1896;
Дзоценидзе, Крестников, 1941; Маруაშვილი, 1978.

საკენის ლოდი

Sakeni Block

მდებარეობა. აფხაზეთი, გულრიფშის რ-ნი, სოფ.
აჟარა, მდ. საკენის მარჯვენა სანაპირო, სოფ. საკენის
ქვემოთ 1,5 კმ მანძილზე, ზღვის დონიდან 920 მ სიმაღ-
ლეზე. ძველი საკენის მყინვარის მიერ ჩამოტანილი ლო-
დი. შედგება დიაბაზისაგან. განზომილებები: 9x8x15 მ.
ლოდი ნაწილობრივ ჩაფლულია ფერდობის დელუვიონ-
ში. მის ზედაპირზე შეინიშნება ეკზარაციული ნაფხაჭ-
ნები. ლოდის ქვედა ნაწილი წყლის ზემოქმედების ნიშ-
ნებს ატარებს; როგორც ჩანს, იგი მყინვარის უკუდახე-
ვის შემდეგ ერთხანს მდინარის კალაპოტში ეგდო, სანამ
მდ. საკენი გაიღრმავებდა ხეობას.

მისასვლელი. საკენის ლოდი მდებარეობს უშუა-
ლოდ იმ საავტომობილო გზასთან, რომელიც აერთებს
სოფ. საკენს სოხუმ-ქლუხორის უღელტეხილის გზატ-
კეცილთან, სოფ. გენწვიშს ზემოთ, მდ. საკენზე გადა-
სასვლელ ხიდთან (სოხუმიდან 133 კმ მანძილზე).

ფერხულის ქვა: ლოდი

Perkhuliskva: a block

მდებარეობა. მესტიის რ-ნი, სოფ. ლალხორი, მდ. ხალდეშქალის ხეობა სოფ. ხალდეს ზემოთ და ხალდეს მყინვარის ქვემოთ.

დასასიათება. ერატიული ლოდი, ჩამოტანილი ხალდეს მყინვარის ძველი გაგრძელების მიერ პლეისტოცენის გამყინვარების ეპოქაში. ლოდის განზომილებებია: 20x20x18 მ. იგი დახრილად ძევს ალპურ მდელოზე. ერთ-ერთი უდიდესი ერატიული ლოდია მსოფლიოში. მისი ჩამოტანა მყინვარის მიერ უნდა მომხდარიყოს „მცირე გამყინვარების ეპოქაში“ (XVII-XIX სს.).

მისასვლელი. მესტიიდან სოფ. ხალდეშქალის საავტომობილო გზა, რომლის იქითაც შეიძლება მხოლოდ ცხენით და ფეხით მგზავრობა.

ქუაქანცალია: მოქანავე ლოდი

Kuakantsalia: aperched block

მდებარეობა. წალენჯიხის რ-ნი, სოფ. ჩქვალერი, მდ. ყვირა, მდ. ინწრას სათავეები. 1800 მ ზღვის დონიდან.

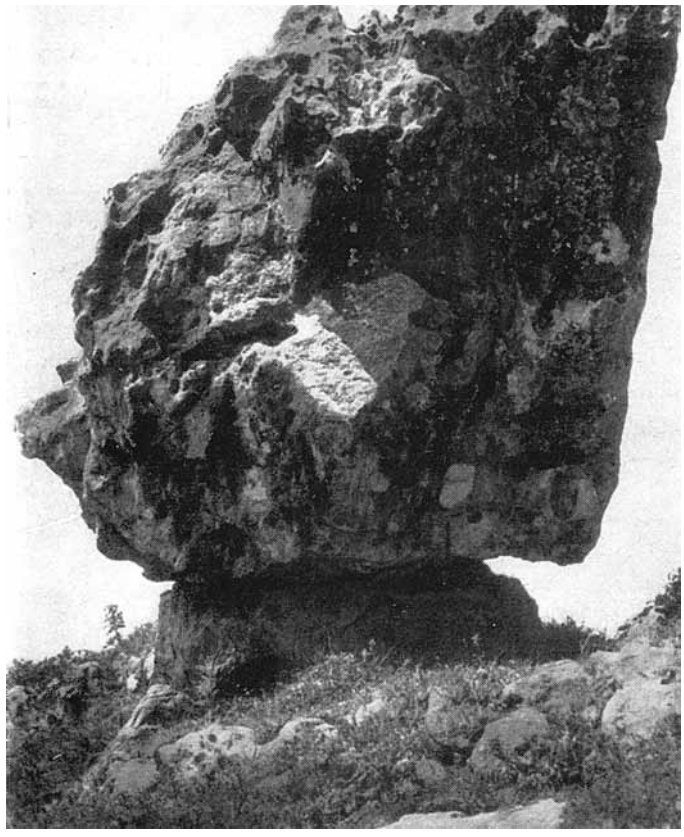
დახასიათება. მთა ყვირას უტყეო თხემურ ზონაში, ამაღლებულ კვარცხლბეკზე „ზის“ კირქვული ლოდი ქვიმებისაგან დახრული ზედაპირით. მას აქვს 1,75-1,45 მ სიმაღლე, სიგანე ერთი მხრივ 1,68 და 2,10 მ, მეორე მხრივ 1,60 მ. ლოდი დახლოებით 10-12 ტონას უნდა იწონიდეს. ყვირას თხემური ზონა, სადაც ლოდი ქვეს, ქვედაცარცული სქელმრიანი კირქვებით არის აგებული.

ქუაქანცალიას ლოდი, მის გარკვეულ წიბოზე თუნდაც სუსტი დაწოლით (მაგალითად, თითის მიბჯენით) ქანაობს და კაკუნის ხმას გამოსცემს. მას ოთხი საყრდენი წერილი აქვს, მაგრამ ერთი მათგანი ყოველთვის უქმადაა. ყოველ მომენტში ლოდი კვარცხლბეკს სამგან ყვრდნობა. ერთი საყრდენი მდებარეობას იცვლის.

მოქანავე ლოდები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნაშია ცნობილი და უმთავრესად მაგმური ქანებისაგან (გრანიტებისაგან, ანდეზიტებისაგან და სხვ.) შედგება. ოდიშის მოქანავე ლოდის — ქუაქანცალიას თავისებურებას განსაზღვრავს მისი შემადგენლობა (კირქვა) და ისიც, რომ იგი დაკარსტულ მასივზე მდებარეობს.

მისასვლელი. ქუაქანცალიასთან მისვლა შეიძლება წალენჯიხის რ-ნის სოფ. ჩქვალერიდან ჯერ ავტომობილით, შემდეგ კი (უკანასკნელ 3 კმ-ზე) ცხენით ან ფეხით. გზა ძირითადად წიფლნარ და სოჭნარ ტყეში გადის.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1963; Геоморфология Грузии, 1971.

ჩეგოლის ლოდები

Chegola Blocks

მდებარეობა. ჩხორონყუს რ-ნი, მდინარე მუხური, მდ. ხობის ზემო დინების მარცხენა შემდინარის — ჩეგოლის ხეობა, ოდიშის ქედის სამხრულ ფერდობზე. სიმაღლე 1900-1950 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ნეოკომური კირქვების იზოლირებული შთენილი მასივიდან — მ. ჩეგოლიდან (2811 მ) ჩამოგორებული და ჩეგოლის ძველი მყინვარის მიერ გადაადგილებული კირქვის ლოდები ხეობის ფსკერზე. დიდი (რამდენიმე მეტრი სიგრძის მქონე) ლოდები აქ დახლოებით ათეულამდეა. ყოფილი გამყინვარების უტყუარი საბუთია. ერატიულ ლოდებზე ფლორა განსხვავებულ ხასიათს ატარებს და შეიცავს სამხრეთი კოლხეთისათვის დამახასიათებელ სახეობებს.

მისასვლელი. ჩხორონყუდან ხობის ხეობის აღმა სვლით ჩეგოლამდე მიღწევა თითქმის შეუძლებელია. ჩეგოლის ხეობაში მისასვლელად საჭიროა მოვლა ტეხურის ხეობაზე (ლებარდეს საავტომობილო გზით), საცხენე ბილიკით ჩეგოლის უღელტეხილის გადალახვა და ჩეგოლის ხეობაში ზემოდან ჩასვლა. ლებარდედან გადასვლას ერთი დღე სჭირდება.

ინფორმაციის წყაროები: Маруашвили, 1959; Сохадзе, Сохадзе, 1959.

წებელდის ლოდები

Tsebelda Blocks

მდებარეობა. აფხაზეთი, გულრიფშის რ-ნი, სოფლები: ხევის, ამტყელის, ჩინის და სხვათა მიდამოები, მდ. ამტყელ-ჯამფალის ქვემო დინების ხეობა. ზღვის დონიდან 350-450 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. დიდი რაოდენობით გაფანტული ლოდები, რომელთა შორის უდიდესებს რამდენიმე მეტრი სიგრძე აქვთ. მათი წარმოშობა (გადამტანი ფაქტორების რაობა) დღემდე სადავოდ ითვლება. მკვლევართა ნაწილი ამ ლოდებს ძველი მყინვარის მიერ მოტანილად თვლის. ეს მყინვარი, მათი ვარაუდით, იწყებოდა მთავარ ქედზე (უღელტეხილების — მარუხისა და ადანგეს მიდამოებში), ამტყელის უღელტეხილის უნაგირათი გადმოდიოდა ჩხალთის ქედის სამხრულ ფერდობებზე და მდ. ამტყელის ხეობით აღწევდა ნებელდის პლატოს რეგიონამდე. სხვა მკვლევარები უარყოფენ ლოდების მყინვარულ წარმოშობას. მათი შეხედულებით, ლოდები მოტანილია მძლავრი ლვარცოფების მიერ, რომელთა გაჩენა დაკავშირებული იყო გაცილებით უფრო მაღლა მდებარე მყინვართა ბოლოების კატასტროფულ დნობასთან. გეომორფოლოგიური ფაქტების საფუძველზე, ეს ეპიზოდი თარიღდება ადრეული ან შუა პლეისტოცენით.

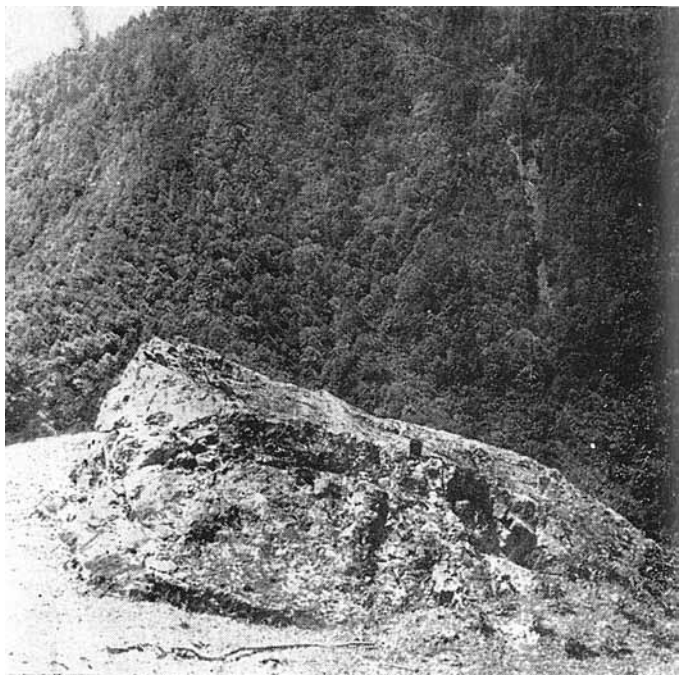
მისასვლელი. ლოდები სოხუმ-აჟარის გზატკეცილთან და მის ახლოს მდებარეობს, სოხუმიდან 35 კმ-ზე.

ინფორმაციის წყაროები: Рейнгард, 1941; მარუაშვილი, 1955; Великовская, Кожевников, Фомин, 1960; Гептнер, Федоров, 1962; მარუაშვილი, ჩანგაშვილი 1964; Березняков, 1965; Церетели, 1966; Соловьев, 1965.

ჯონოლის ლოდები

Jonouli Blocks

მდებარეობა. ცაგერის რ-ნი (ლექსუმი), სოფ. ნიფერჩი, ცხენისწყლის მარჯვენა შემდინარის — ჯონოლის ხეობა სოფ. ქულბაქს ზემოთ (700-1000 მ ზღვის დონიდან). დახასიათება. გიგანტური კირქვული ლოდები (სიგრძე 10-12 მეტრამდე) მიმოფანტული ხეობის ბრტყელ ფსკერზე და ქმნის მყინვარული წარმოშობის ერატიული ლოდნარის მთაბეჭდილებას. სინამდვილეში ლოდები ჩამოზიდულია ლვარცოფული ნაკადის მიერ,

უხსოვარ ხანაში, ასხის კარსტული მასივის ჩრდილო-აღმოსავლური კუთხიდან.

ეს ლვარცოფი უნდა გამოეწვია ხეობის გადაღობვას დიდი მენყერით, ტბის გაჩენას და შემდეგ წყლის მიერ საგუბარის გარღვევას. ამგვარად, ჯონოლის ლვარცოფი დაკავშირებული იყო არა კლიმატურ, არამედ გეომორფოლოგიურ ფაქტებთან. ლოდები რომ მყინვარს ჩამოეტანა, მათ შორის იქნებოდა ოდიში ქედის ამგებელი შუაიურული პორფირიტების ბლოკებიც (ამ ქედის მწვერვალ ცეკურის სამხრულ ფერდობზე პლეისტოცენური მყინვარების მოქმედების მკაფიო კვლეობა შემორჩენილი).

მისასვლელი. ჯონოლის ლოდებთან მისვლა შეიძლება დაბა ცაგერიდან საავტომობილო გზატკეცილით, რომელიც ჯერ მდ. ცხენისწყლის ხეობას დაუყვებას-არენკელას კლდეკარამდე, ხოლო იქიდან აუყვება მდ. ჯონოლის მარჯვენა სანაპიროს (მთლიანი მანძილი 15 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1959.

კლდის სვეტები და კოშკები
Rock columns and towers

დენუდაციის შედეგად წარმოქმნილი სვეტისებური ფორმები საქართველოში რამდენიმე ადგილსაა ცნობილი. მოსალოდნელია მომავალში „ახალი“ ამგვარი ობიექტების აღმოჩენაც. ზოგიერთ სვეტს შეიძლება მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც ანთროპოგენული წარმოშობა ჰქონდეს. ადამიანის მონაწილეობა სვეტების შექმნაში ნაკარნახევი უნდა ყოფილიყო რელიგიური მოსაზრებით (იხ. ბოდორნის სვეტი).

ბეთლემისებრი: სვეტი

Betlemisebri: a column

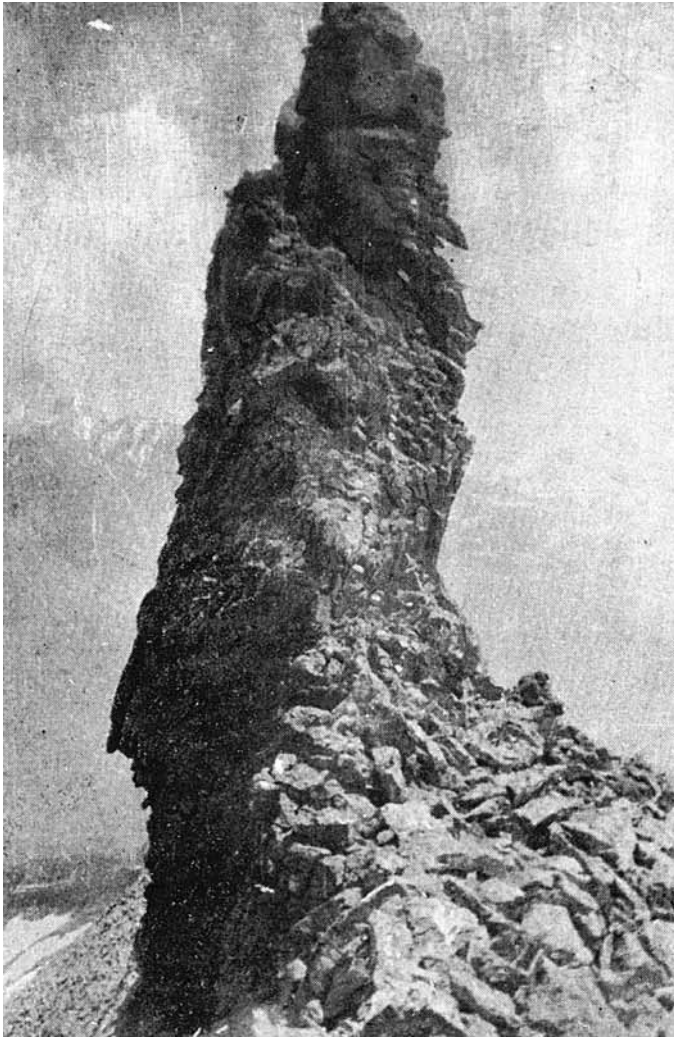
მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, დაბა სტეფანწმინდა, მყინვარწყვერის აღმოსავლური ფერდობი, მდ. ჩხერის აუზი. 3100 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ვულკანოგენური ნგრეული ქანის შთენილი ლიჯეში, მდ. ჩხერისა და მისი მარცხენა შენაკადის — ბლოტას შუამდინარეთში.

ვაკეზე, რომელზეც ზაფხულობით საძოვრებად გამოვებულია მეხევეთა ცხენები, აღმართულია სვეტისებული დენუდაციური მოწმე, რომელიც დასავლეთის მხრიდან ბერის ფიგურასავით გამოიყურება (ისახება კუზიანი ზურგი, წვერი, ცხვირი, თავზე დახურული კუნკული), სვეტის სიმაღლე 12 მეტრია. აგებულია ტუფბრექჩიით.

მისასვლელი. სვეტთან მისვლა შეიძლება ფეხით, ორწვერის, ანუ გერგეტის ქვემო ბოლოს მხრიდან, ლოდნარ-ლორდნალებზე და ალპურ მდელოებზე სვლით. მარჯვე ჯანმრთელ ადამიანებს შეუძლიათ სოფ. ყაზბეგიდან ერთ დღეში ძეგლთან ასვლა-ჩამოსვლა.

ინფორმაციის წყაროები: Геоморфология Грузии, 1971.

ბოდორნის სვეტი

Bodorna column

მდებარეობა. დუშეთის რ-ნი, ბაზალეთისა და ჭონქაძის მიდამოები, არაგვის ხეობის მარჯვენა მხარე, ნასოფლარ ბოდორნის სამხრეთით, სოფ. ნაგლიანთ კარის აღმოსავლეთით 2 კმ. ზღვის დონიდან 750 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ნეოგენური კონგლომერატის მრგვალკვეთიანი მონმე. სიმაღლე 15 მ, ქვედა ნაწილის დიამეტრი — 4 მ. თხემზე ამოსულია ბუჩქები. სვეტის ქვეშეშე ოროთახიანი გამოქვაბულია კედელში გამოჭრილი თახჩით. სვეტი კარგად მოჩანს ბოდორნის ღვთისმშობლის ეკლესიის ტერასიდან და ეზოდან. მისი დანახვა შეიძლება არაგვის ხეობის ფსკერიდანაც (საქართველოს სამხედრო გზატკეცილიდან თანამედროვე სოფ. ბოდორნის სამხრეთით). გამოქვაბულს შესასვლელი აღმოსავლეთიდან აქვს და არ მოჩანს არც არაგვის ხეობის, არც ბაზალეთის პლატოს მხირდან.

სვეტის წარმოშობა დანამდვილებით არ არის დადგენილი. შეიძლება იგი ხელოვნურად არის გამოკვეთილი საკულტო მიზნით (მესვეტის საცხოვრებლად) და დაკავშირებულია ბოდორნის ღვთისმშობლის ეკლესიასთან (XVII— საუკ.), რომელიც უფრო ძველი საყდრის ადგილზეა აგებული. სვეტის გამოკვეთა უნდა განხორციელებულიყო ადრინდელი ქრისტიანობის ხანაში (V—

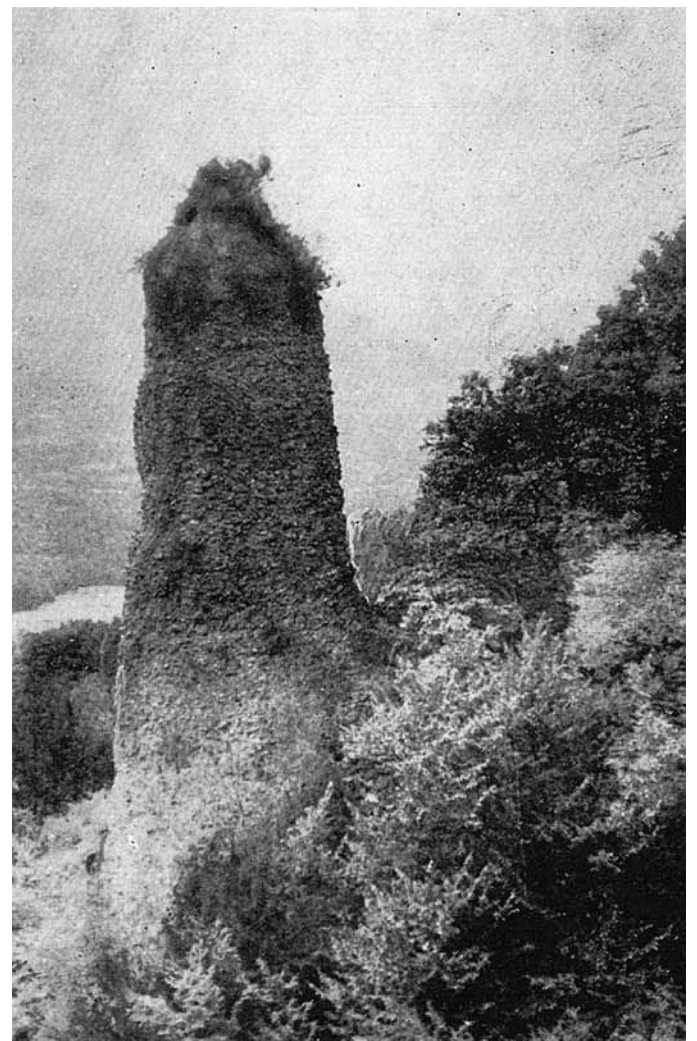
VI საუკ.), მრავალი ადამიანის გაერთიანებული შრომის შედეგად. არც ის არის გამორიცხული, რომ სვეტის გასაფორმებლად გამოყენებულია ბუნებრივი (დენუდაციური) შთენილი.

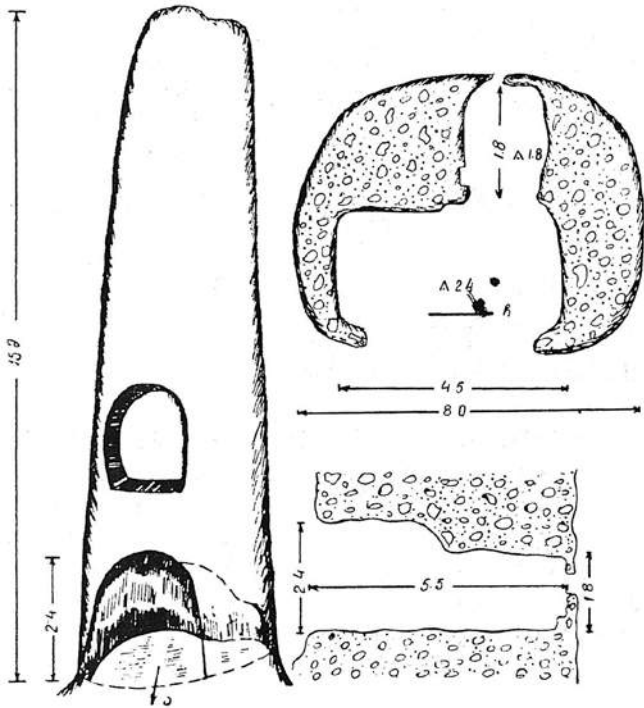
მისასვლელი. სვეტი საკმად ძნელმისადგომ ადგილებზეა. მასთან მიახლოება შეიძლება ბაზალეთის პლატოდან, საავტომობილო გზით (სოფ. ნაგლიანთკარიდან მეფრინველეობის ფერმაზე გავლით). უშუალოდ მის ძირში მისვლა, დათვალირება და ფოტოგრაფირება მოითხოვს საკმაოდ ციცაბო, ტყიან ფერდობზე ჩასვლას. გზის გასაგნებად შეიძლება მიმართონ ბოდორნის ტაძრის მცველს, რომელიც სოფ. ბოდორნაში ცხოვრობს.

სვეტისა და ზემოხსენებული ტაძრის მიდამოებში ბევრია ხელოვნური გამოქვაბულები, გამოკვეთილი ხევებში და ბაზალეთის პლატოს კიდურ ფლატეებში. ეს გამოქვაბულები იხსენიება ისტორიულ წყაროებში თემურლენგის შემოსევებთან დაკავშირებით (თემურლენგის მეომრები თოკებით ეშვებოდნენ მათთან და გამოქვაბულში შეხიზნულ ხალხს ისრებითა და ცეცხლნამკიდი ნივთიერებებით ჟლეტდნენ).

სვეტის შესანარჩუნებლად საჭიროა მისი ძირის (გამოქვაბულის კედლების) გამაგრება.

ინფორმაციის წყაროები: ითხვისელი, 1903; Бакрадзе, 1875; Хаханов, 1898; Геоморфология Грузии, 1971.

კაცხის სვეტი
Katskhi Column

მდებარეობა. ქიათურის მუნიციპალიტეტი, ყვირილის მარჯვენა შემდინარის — კაცხურას აუზი, კაცხის სანახები. სიმაღლე ზღვის დონიდან 650 მ.

დახასიათება. მდ. კაცხურას ხეობა გამომუშავებული ზედაცარცულ კირქვებში. ვერტიკალური ნაპრალები

ბის განვითარების შედეგად, კაცხურას კანიონში ბლომდაა ბუნებრივი კომპისებური ფორმები. ერთ-ერთი მათგანია ისტორიული კაცხის სვეტი, რომელიც V—VI საუკუნეებში რელიგიური პროპაგანდის მიზნით ათვისებულ იქნა მესვეტის საცხოვრებლად. ანალოგიურ მოვლენას ადგილი ჰქონდა ქ. ანტიოქიის (თანამედროვე ანტაკიეს) მოდამოებში (თურქეთი), საბერძნეთში და სხვაგანაც.

კაცხის სვეტის სიმაღლეა 40 მ. იგი ზევითკენ მსხვილდება და ბოლოვდება დახრილი მოედნით, რომ-

ლის ზომებია 10x16 მ. ამ მოედანზე 1944 წ. აღმოჩენილი იქნა ორი პატარა ეკლესია, განდევნილი ბერის საკანი და ჩაფლული ქვევრები. ამრიგად, კაცხის სვეტი ერთდროულად ისტორიული ძეგლიც არის და ბუნებისაც.

სვეტის თავზე ასვლა მოითხოვს ალპინისტურ ტექნიკას და ჩვევებს. კაცხის სვეტზე პირველი ავიდა ალ. ჯაფარიძის ჯგუფი 1944 წელს.

მისასვლელი. კაცხის სვეტთან მისვლა შეიძლება საავტომობილო გზატკეცილით ქ. ზესტაფონიდან (ა. ზოვრეთზე, საზანოზე, თუზზე და ქვაცხებზე გავლით; ბ. საქარაზე, დელიკაურზე, ბელღევზე და კაცხზე გავლით) და ჭიათურიდან (კაცხზე გავლით). მანძილი ზესტაფონიდან 32-35 კმ, ჭიათურიდან — 11 კმ.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941; წერეთელი, 1895; ჯაფარიძე, 1949; ცინცაძე, 1946.

საირმის ეროზიული მოწამე

Sairme Farewell Rock

მდებარეობა. ბაღდათის რ-ნი, სოფ. ნეგერთი; მდ. ნაბლარისწყლის ხეობა, 3 კმ კურორტ საირმემდე და ქალაქ ბაღდათიდან 19 კმ მანძილზე. სიმაღლე 800 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. გზატკეცილის პირას ამართულია 30 მ სმაღლის მქონე კლდის სვეტი, რომელიც შედგება მასიური კვარცხლბეკის. მასზე ფენა-ფენა დალაგებული 5 ლოდისა და მეექვსე, დამაგვირგვინებელი, უფრო ფარ-

თო ლოდისაგან, რომელზეც ნაძვია ამოსული. კვარცხლბეკის ზომებია 12x10 მ, სიმაღლე — 20 მ. ზედა ლოდი ქუდივით ახურავს სვეტისებულ ნაწილს. ლოდების სისქე 1-3 მეტრია. ფორმა გამომუშავებულია ეოცენის ვულკანოგენურ წყებაში.

მისასვლელი. ქალაქ ბაღდათიდან ავტომობილით (19 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: დავითაია, ზეპირი ინფორმაცია.

საირმის მენჯარი: სვეტისებრი კლდეები

Sairme Landslide: Rocky columns

მდებარეობა. ცაგერის რ-ნი, რიონის ხეობის მარჯვენა მხარე სოფლებს — ალპანასა და ჭრებალოს შორის. 900 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. რაჭა-ლეჩხუმის სინკლინის ჩრდილო ფრთიდან (ლაბეჭინას ანტიკლინის სამხრეთი ფრთიდან) სამხრეთისაკენ ჩამოცურებული ეოცენური კირქვის ბლოკი გრავიტაციული და გამოფიტვის პროცესების შედეგად დაშლილა და ქმნის კლდეთა ჯგუფს. მერგელოვანი კირქვებით აგებული ეს მიდამო ხალხში ცნობილია „უდაბნოს“ სახელწოდებით.

კირქვის ცალკეული ნაწილები აჩენენ კომპიკებურსა და რქისებურ ფორმებს, რომლებიც ადამიანს ხიბლავს თავისი სიდიადითა და სილამაზით. კლდეები კარგად მოჩანს ოსეთის სამხედრო გზიდან. გამოდგება საექსკურსიო ობიექტად და კლდეზე ცოცვაში სავარჯიშო ადგილად. ალ. ჯანელიძის სიტყვით, საირმის „ნანგრევისებური კლდეები“ მნახველს საქსონური შვეიცარიის პეიზაჟს მოაგონებს.

მისასვლელი. ოსეთის სამხედრო გზატკეცილიდან ფეხით (რამდენიმე კმ).

ინფორმაციის წყაროები: Джанелидзе, 1940.

უდაბნოს სვეტი

Udabno Column

მდებარეობა. საგარეჯოს რ-ნი, ივრის ზეგნის დასავლურ ნაწილში, მ. დისჟიეს აღმოსავლურ ძირთან. სიმაღლე 500-600 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. დენუდაციური შთენილი, აგებული მკვრივი ნეოგენური ქვიშაქვებით. მდებარეობს დენუდაციურ პედიმენტზე (მოსწორებულ ზედაპირზე). სიმაღლე 5,2 მ, სიგრძე — 2 მ, სიგანე — 1,2 მ.

მისასვლელი. თბილისიდან სართიჭალაზე გავლით სოფ. სათაფლემდე მარშრუტი მიჰყვება გზატკეცილს (ავტობუსების მიმოსვლა). მანძილი 50 კმ. სათაფლიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან უდაბნოს მეურნეობამდე, ტბებთან გავლით ყამირის საავტომობილო გზა (20 კმ). ადაბნოდან მ. დისჟიეს გვერდშემოვლით მოუწყობელი შარაგზით 9-10 კმ.

ინფორმაციის წყაროები: მუსეიბოვი, ზეპირი ინფორმაცია; Геоморфология Грузии, 1971.

ქვაკაცა: სვეტი

Kvakatsa: a column

მდებარეობა. აჭარა, შუახევის რ-ნი, აჭარა-იმერეთის ქედის სამხრულ ტოტზე, ზღვის დონიდან 2350 მ სიმაღლეზე. გეოგრაფიულ რუკებზე აღნიშნულია როგორც „ქვაკაცისშთენილი“.

დახასიათება. დენუდაციური სვეტისებური მონმე, აგებული შუაეოცენური ტუფბრექჩიებით. მთა ხინოდან სამხრეთისაკენ გამონვდილ ქედზე, მდ. ჩვანისწყლის მარჯვენა შემდინარის — ხევასლელის სათავეში ამართულია სხვადასხვა განზომილების სამი შთენილი, რომლებიც გამწკრივებულია ერთ ხაზზე. უდიდესი

მათგანის შეფარდებითი სიმაღლე 7 მეტრია, დიამეტრი — 4,5-5 მ. იგი რამდენიმე მოგვაგონებსადამიანის ქანდაკებას, საიდანაც წარმოსდგა მისი სახელწოდება „ქვაკაცა“ და აჭარლებს შორის გავრცელებული ამავე სახელწოდების თქმულება. მეორე შთენილის სიმაღლეა 5მ, სიგანე — 2 მ. მესამე უფორმო ლოდს წარმოადგენს.

მისასვლელი. შუახევიდან მთის ბილიკებით აღმართში, ან აჭარა-იმერეთის ქედის გადმოლახვით გურიიდან (ბახმაროდან ან ვაკიჯვარიდან). მისვლა შეიძლება მხოლოდ ფეხით ან ცხენით.

ინფორმაციის წყაროები: მაისურაძე, ზეპირი ინფორმაცია.

კანიონები და ხეობები

Canyons and gorges

კანიონები დამახასიათებელია უმთავრესად კირქვებით ან ლავებით აგებული რეგიონებისათვის. საქართველოში რელიეფის ასეთი ფორმები ასობით დაითვლება. „ნითელი წიგნის“ ამ გამოცემაში შეტანილია მხოლოდ რამდენიმე, ყველაზე ეფექტური სადღეისოდ აღწერილ კანიონთა შორის. მომავალში მოსალოდნელია კიდევ სხვა შესანიშნავი კანიონების გამოვლინება და დასაცავი ობიექტების სიაში შეტანა.

ახატხის კლუხი (კლდეკარი)

Akhatskha Cluse

მდებარეობა. აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, მდ. ბზიფის ხეობაში, სოფ. ფსხუს ქვემოთ, 350-400 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

დახასიათება. დიდებული კლდეკარი ბზიფის ხეობის კირქვული მონაკვეთის უვიწროეს უბანში, გამომუშავებულია ზედაიურული და ქვედაცარცული წყებების

საზღვარზე. კლუზის სიგრძეა — 0,7 კმ, სიღრმე — 200 მ, სიგანე ზედა ნაწილში — 7-8 მ (ზოგან ნაკლებიც). ზედ გადებულია პრიმიტიული ხიდი. კლუზის კიდეები ალაგ-ალაგ თითქმის ერთიმეორეს ეხება, ხოლო ერთგან გაჩხირული ლოდი ზედ ამოსული ხეებით ბუნებრივ ხიდს ქმნის (მდ. ფშიცას შესართავთან). სახელი „ახაცხა“ მთავრის ხიდს ნიშნავს და მიუთითებს შერვაშიძეების სამფლობელოზე (აქ ოდესღაც აფხაზეთის მთავართა იდი ბალი იყო).

მისასვლელი. ძეგლს ძლიერ უხერხული მისადგომები აქვს. ამ ადგილებში მოხვედრა შეიძლება სხვადასხვა მხრიდან, მაგრამ ყველა შემთხვევაში საჭიროა სიძნელეთა გადალახვა. ბზიფის ხეობა კანიონს ზემოთ (სოფ. ფსხუსაკენ) და ქვემოთ (გეგას შესართავთან) სრულიად უგზოა, ხოლო ბილიკი, რომელიც ხიდისაკენ ბზიფის ქედიდან ჩამოდიოდა (ულ. ძინიდან) და მდ. ფშიცას ხეობით რიხვას მასივზე ადიოდა (ამ გზით 1890 წელს იმოგზაურა სახელგანთქმულმა რუსმა ბოტანიკოსმა ნ.მ. ალბოვმა), სადღესოდ თითქმის ნაშლილია და თანაც მოითხოვს საკმაოდ მაღალი უღელტეხილების გადალახვას. სამაგიეროდ, ამ ძნელი მარშრუტების დამძლევნი დატკბებიან ახაცხის კანიონის გრანდიოზული სანახაობით.

ინფორმაციის წყაროები: *Альнов, 1893; Геоморфология Грузии, 1971.*

ოკაცე: კანიონი და გორდის პლეისტოცენური ტბიური ნალექები

Okatse: a canyon and pleistocene lake sediments

მდებარეობა. ხონის რ-ნი, სოფ. გორდი, ასხის კირქვული მასივის სამხრეთ-აღმოსავლური სექტორი, სოფ. გორდის მიდამოები. ზღვის დონიდან 500 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. გორდის აღმოსავლეთით, მდ. ცხენისწყლის მარჯვენა შენაკადის — ოკაცის აუზის ქვემო ნაწილში მდებარეობს რთული, კომპლექსური პალეოგეოგრაფიული ძეგლი, რომლის შემადგენლობაში შედის ნეოტექტონიკური სტრუქტურები, ტბიური ნალექები, თვალწარმტაცი კლიუზ-კანიონი. მათი კომპლექსური კვლევების შედეგები საიმედო საყრდენს უქმნის კლიმატური ცვლილებებისა და გამყინვარებების ურთიერთკავშირის ტექტონიკურ თეორიას.

იშვიათი სანახაობაა ოკაცეს კანიონი. მას მხოლოდ მაშინ ამჩნევთ, როდესაც შედგებით „ბოგაზე“ — ხის ტოტებისგან მოწნულ ხიდზე, კანიონის თავზე რომ არის გადებული. ფეხქვეთ იხსნება ჯურღმული, მის ფსკერზე გამდინარე ნაკადით. კანიონის სიღრმე ამ ადგილად 28 მეტრია, სიგანე — 4 მ. უფრო სამხრეთით სიღრმე იზრდება 45-50 მეტრამდე. ზოგიერთ ადგილას კანიონის კიდეები თითქმის უერთდება ერთიმეორეს. კანიონი გამოუშვებელია ზედაცარცულ კირქვებში.

შუა მეოთხეულში ოკაცეს ხეობა გადაიკეტა ტექტონიკური ნასხლტების და მასში გაჩნდა ტბა, რომელშიც თიხა-ქვიშა ილექებოდა. ტბიური ნალექების წყების სისქებ 27 მეტრს გადააჭარბა. მას შემდეგ რამდენიმე ათეულმა ათასმა წელმა განვლო. წყალმა იპოვა გასას-

ვლელი კირქვის ნაპრალებში, გააფართოვა ისინი და დაცალა ტბა. დაიწყო ტბიური ნალექების გადარეცხვა და კანიონის გამომუშავება. ამჟამად ტბიური ნალექები შემორჩენილია ცალკეულ ფრაგმენტებად.

გოგირდის პლეისტოცენურ ტბიურ ნალექებში ნათლადაა გამოსახული სეზონური შრეებრიობა. შრეთა ყოველი წყვილი შეესაბამება ერთ წელს. ტბიური წყების პალინოლოგიური შესწავლით (ნახმარი მცენარეული მტვრისა და სპორების მიკროსკოპული კვლევით) გაირკვა, რომ წყების ქვედა ნაწილში დაცულია ფლორის არქაული, სადღეისოდ გამქრალი სახეობების ნაშთები (ჭაობის კვიპაროზი ანუ ტაქსოდიუმი, ენგელჰარდტია, კარია, ტსუგა, კედარი ანუ ცედრუსი და სხვ.). გოგირდის ტბიური წყების უფრო მაღლა მდებარე შრეებში ეს მცენარეები აღარ არის, რაც არეკლავს ოროგენეზის მიერ გამოწვეულ კლიმატის აცივებას. უკანასკნელი რამდენიმე ასეულ წელს გრძელდებოდა.

მისასვლელი. ქ. ხონიდან სოფ. გორდამდე საავტომობილო გზატკეცილი (მანძილი 21 კმ). გორდის ზემო ნაწილიდან კანიონამდე ბილიკი დაღმართებში მიდის (მანძილი 1,5 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: ჯანელიძე, 1941; მარუაშვილი, მამაძაშვილი, 1975; მარუაშვილი, 1978.

დაშბაშის კანიონი

Dashbashi Canyon

მდებარეობა. წალკის რ-ნი, სოფ. თრიალეთი, მდ. ქციის (ხრამის) ხეობის მონაკვეთი რაიონულ ცენტრს

ქვემოთ, ს. დაშბაშის მიდამოები. სიმაღლე ზღვის დონიდან 1230-1550 მ-მდე.

დახასიათება. ლავებში ჩაჭრილი კანიონი, რომლის გვერდებშიც დიდძალი უხვდებიტიანი წყაროები გამოდის. ეს წყაროები დაკავშირებულია ხრამჭესის წყალსაცავიდან წყლის გაჟონვასთან. წყაროები ბროლის ჩანჩქერებად ცვივიან კლდეებიდან. წყაროებთან ჩამოყალიბებულია ტიპიური ჰიგროფილური მცენარეულობა.

სოფ. დაშბაშთან, რომელსაც ძველად ახალქალაქი ერქვა, კანიონის მარჯვენა ქარაფოვან გვერდში გამოქვაბულთა ჯგუფია. ეს გამოქვაბულები ძირითადად ადამიანის მიერ არის გამოკვეთილი, მაგრამ ზოგიერთ მათგანს ამკარად ემჩნევა, რომ ბუნებრივი სიღრუისაგან გაჩნდა (არის ლავური ნალვენთები; ერთ გამოქვაბულში ნალვენთი ქმნის თაროედის მსგავს ფორმებს).

ვახუშტი ბაგრატიონი აღწერს დაშბაშის კანიონში მდებარე მორევს, რომელიც იმ ეპოქაში თევზით მდიდარი ყოფილა: „ეძანს ქვევით და ახალქალაქს ზეით გარდმოდის ქცია მაღლის კლდიდან, ვითარცა ლარიდამ. ძირს აქუს ტბა დიდი. ამას ზემოთ ვერ აღვალს ორაგული და დიდნი თევზნი... უდ (მე-94) მეფემან ვახტანგ მონიადირა ტბა ესე კირსაგლითა, და იპყრეს ორაგული, თვინიერ კალმახისა და სხვა თევზთა, მათ ერთს დღესა შ (900).

თავისთავად ცხადია, ამჟამად მდგომარეობა აქ არსებითად შეცვლილია (ორაგულის ხსენებაც არ არის).

მისასვლელი. წალკის რაიონული ცენტრიდან ან I ხრამჭესის საგენერატორო სადგურიდან. გავლა შეიძლება მხოლოდ ფეხით.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941; მარუაშვილი, 1974.

ხდის ხეობა

Khde Gorge

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, დაბა სტეფანწმინდის მიდამოები, მდ. ხდისწყლის ხეობა (Кистинка), ზღვის დონიდან 1200-3400 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. დაუსახლებელი ხეობა ხევის ჩრდილო-აღმოსავლურ ნაწილში, სადაც გაედინება თერგის მარჯვენა შემდინარე ხდისწყალი (შეერთვის თერგს დარიალის კლდეკარში; აქ მასზე ჰიდროელექტროსადგურია აგებული). ხეობა მთლიანად ქვედაიურულ ფიქლებსა და ქვიშაქვებშია გამომუშავებული. ხეობას აღმოსავლეთიდან ზღუდავს შავანას (შანის) ქედი, დასავლეთიდან კი ყუროს ქედი. ხეობის ქვემო ნაწილი შემოსილია ფოთლოვანი ტყით, ზედა ნაწილი კი ალპური მდელოებით და ღორღნალებით არის დაფარული. ხდის ირგვლივ ამართული ფიქალოვანი მწვერვალები (შავანა, ქირჩორ-ქორთი, ყურო, შინო და ბევრი სხვა) ქართველის მთასვლელების ასვლათა პოპულარული ობიექტია.

ხდის მყუდრო ხეობა ზამთარში ჯიხვებისა და არჩვების თავშესაფარია, ხოლო ზაფხულობით ალსანიშნავია პეპლების სიმრავლე და მრავალსახოვნება (უქარობის მეოხებით). თუ ყველაფერ ამას დაუმატებთ ბროლივით წმინდა მდინარის ჩანჩქერებს და მარწყვით სავსე მინდვრებს, ამკარა გახდება ჩვენი ქვეყნის ამ განმარტოებული კუთხის ბუნების დაცვის მნიშვნელობა.

მისასვლელი. ხდის ხეობის საუკეთესო მისადგომი დარიალიდანაარის. შეიძლება გადმოსვლა მდ. სნოს-წყლის აუზიდანაც კიბის უღელტეხილით.

ინფორმაციის წყაროები: Духовский, 1915; Преображенская, 1903.

ვულკანური ფორმები Volcanic forms

საქართველოში ახალგაზრდა ვულკანიზმის გავრცელების ძირითადი რეგიონებია სამხრეთ საქართველოს ზეგანი, ხევ-მთიულეთისა და ბორჯომის რეგიონები. მისთვის დამახასიათებელი რელიეფის ფორმები (ლავური კონუსები და ღვარები, ლავის განწვევების ნაირსახეობანი და სხვ.) საკმაოდ მრავლადაა. ამ რიგის იმ ძეგლების გარდა, რომლებიც „წითელი წიგნის“ პირველ გამოცემაშია შეტანილი, მომავალში, საფიქრებელია, სხვა ობიექტებიც იქნება სახელწიფო დაცვაზე აყვანილი. განსაკუთრებით ეს ეხება სვეტებად განწვევებულ ლავის გაშიშვლებებს და მის მიერ ზედაპირზე წარმოქმნილ „ბუმბერაზთა ქვაფენილს“.

ბედენის „ბუმბერაზთა ქვაფენილი“ Bedeni “Giants Causeway”

მდებარეობა. თეთრიწყაროს რ-ნი, სოფ ირაგის მდამოები, ბედენის პლატო, მდინარეების — კლდეისისწყლისა და ჭივჭავის სათავეთა შორის. 1600-1700 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ბუმბერაზთა ქვაფენილები ხატოვნად ენოდება ლავების ისეთ ზედაპირებს, რომლებიც გა-

ცივების ნაპრალოთა სისტემით მრავალკუთხედად არის დანაწევრებული (ეს მრავალკუთხედეები წარმოადგენს სვეტისებური ლავური ბლოკების თავებს). დისლოცირებულ ლავებზე (მაგალითად, მურაკვალის ანტიკლინურ სერზე ჯავახეთში) ქვაფენილებს მნიშვნელოვნად დახრილი ზედაპირი აქვთ.

ბუმბერაზთა ქვაფენილები საქართველოს ვულკანურ რეგიონებში ფართოდაა გავრცელებული. ერთ-ერთი რეგიონი, სადაც ეს ფორმები კარგადაა ჩამოყალიბებული და შემონახული, ქვემო ქართლში ბედენის პლატოა, რომელიც აგებულია ზედაპლიოცენური ფუძე ლავებით (დოლერიტებით).

მრავალკუთხედეების დიამეტრი აქ ზოგან 2-3 მ აღწევს. უმეტესობა ექვსგვერდიანია.

მისასვლელი. ძეგლთან მისვლა შეიძლება თეთრწყაროდან ორი მარშრუტით: ა) დიდ და პატარა კლდეისზე გავლით და ბ) სოფ. ივანოვკაზე გავლით. პირველი მარშრუტით ავტომობილი მიდის დიდ კლდეისამდე (გაჭირვებით — პატარა კლდეისის მისადგომამდე), მეორეით — თითქმის ბოლომდე. მეორე გზა მოკლევანაა.

ინფორმაციის წყაროები: Геоморфология Грузии, 1971; Маруашвили, 1957.

ილმაზლოს ლავური მონაგი Ilmazlo Lava Farewell rock

მდებარეობა. მარნეულის რ-ნი, სოფ. ილმაზლო, მდ. ალგეთის ქვემო დინების ჩრდილოეთით 6 კმ მანძილზე. სიმაღლე 300 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. დოლერიტული ლავის განმარტოებული, უკიდურესი აღმოსავლური გამოსავლები ქვემო ქართლში. მათი ამონთხევის ცენტრი ადგილზე არ არ-

სებობს. დადგენილია, რომ ილმაზლოს ლავა არის ბოლო უზარმაზარი ზედაპლიოცენური ლავური ღვარისა, რომელიც ჯავახეთის ქედიდან ან ბედენის მასივიდან ჩამოვიდა მტკვრამდე, ე. ი. ქვემო ქართლის პლატოს დოლერიტული ლავის გაგრძელებაა.

ილმაზლოს მიდამოებსა და მარნეულს შორის, ზემოაღნიშნული ლავური ღვარის შუალედური მონაკვეთი დამარხულია მარნეულის ვაკის პლიოცენური ალუვიონის ქვეშ, ზედაპირიდან 40-136 მ სიღრმეში, რაც ჭაბურღილებითა არის აღმოჩენილი. ზემოთქმულიდან გაგომდინარეობს, რომ ქვემო ქართლის უგრძესმა ლავურმა ღვარმა ამონთხევისა და გაცივების შემდეგ განიცადა დეფერენციალური ვერტიკალური გადაადგილება, კერძოდ, მარნეულის ვაკის ქვეშ მდებარე მონაკვეთი დაიძირა თეთრინყაროს პლატოსა და ილმაზლოს რეგიონებთან შედარებით.

ილმაზლოს დოლერიტს ადგილობრივი მოსახლეობა საშენ მასალად იყენებდა, ამიტომ აქ დარჩენილია დოლერიტის კარიერები. თუ ზომები არ იქნება მიღებული, დოლერიტის გამოსავლები შეიძლება განადგურდეს და მოისპოს გეოლოგიური მეცნიერებისათვის მნიშვნელოვანი ძეგლი. ამ მიზნით უნდა აიკრძალოს დოლერიტის შინამრეწველურად გამოყენება და გატარდეს ღონისძიებები მისი ხელოვნური ჭრილის გაკეთების, კეთილმოწყობისა და დაცვისათვის.

მისასვლელი. ილმაზლო ერთი კილომეტრითაა დაშორებული გზატკეცილს, თბილისიდან ნითელი ხიდასაკენ რომ მიდის. მისი გადასახვევი მდებარეობს იალღუჯის მალაობის სამხრეთით, სოფ. ქეშალოდან სამხრეთისაკენ 2 კმ მანძილზე.

ინფორმაციის წყაროები: ნერეთელი, 1957; Церетელი, 1966.

ტყვარშეთი: ლავური ღვარი და ნამარხი ტყე

Tqarshethi: a lava stream and fossil wood

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, სოფლების — ტყარშეთის, ვარდისუბნისა და გორისციხის მიდამოები, თერგის ორივე სანაპირო. 1750-1800 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. მყინვარწვერის ვულკანური კერის ერთ-ერთი უახლესი ამონთხევით გაჩენილია ტყარშეთის ლავური ღვარი, რომელიც ამოიღვარა ერთ-ერთი გვერდითი ეროპტიული ცენტრიდან (ტყარშეთის მთა, 3425 მ ზღვის დონიდან), ჩამოჰყვა თერგის მარცხენა შენაკადის ძველ ხეობას და შეაგუბა თერგი. ლავა ანდეზიტური შედგენილობისაა.

ტყარშეთის ლავურ ღვარს კარგად შენახული, ოღროჩოლორ ზედაპირი აქვს. მისი ბოლო გახერხილია თერგის ეროზიული კანიონით. თვით ღვარს ორი მხრიდან „ტყუპ მდინარეთა“ ვიწრო, თითქმის გაუვალი კანიონები ფარგლავს.

ღვარის ბოლოს პირისპირ, თერგის მარჯვენა სანაპიროს ტერასის ფლატეებში გაშიშვლებულია ტბიური ნაფენების წყება, რომელიც ზემოხსენებული ლავით თერგის შეგუბების შედეგად დაგროვიდა. ამ წყებაში განამარხებულა ტყე. ვერტიკალურად მდგომი ხეების ღეროები მოწმობს ტბიური ნალექების დაგროვების

სწრაფ ტემპს. ღეროები ეკუთვნის ვერხვს, არყს, ღვიას და სხვა მაღალმთის მცენარეებს. ნამარხი ტყე გამოჩნდა 1968 წელს, თერგის კატასტროფული წყალდიდობის დროს, როდესაც წყალმა მოარღვია ტერასის კიდე. ადგილობრივი მოსახლეობა გამორეცხილ ხეებს შეშად იყენებდა.

ხის მერქნის რადიონახშირბადულმა ანალიზმა მისი ასაკი 5950 ± 60 წლით განუსაზღვრა, რაც საშუალებას იძლევა მყინვარწვერის ვულკანური კერის აქტივობის ერთ-ერთი უახლესი გამოვლინება (ტყარშეთის ლავური ღვარის ამონთხევა) დაახლოებით 6000 წლით დათარიღდეს.

ზემოაღნიშნული ტერასის ნაფენების ტბიურ ჰორიზონტში კიდე დარჩენილია ნამარხი ტყის ნაშთები, რომლებიც მკაცრად უნდა იქნეს დაცული დიდი სამეცნიერო ღირებულების გამო. მათი ხელოვნურად გაშიშვლება დასაშვებია მხოლოდ უმნიშვნელოვანესი მასობრივი მეცნიერული ექსპურსიების დროს (სადემონსტრაციოდ) და ძეგლის შემდგომი გალრმავებული კვლევების მიზნით.

მისასვლელი. დაბა ყაზბეგიდან გზატკეცილით 10 კმ, შემდეგ ბილიკით 0,5 კმ.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანელიძე, ბურჭულაძე, ტოგონიძე, 1973.

ჩხიკვთის სამება: ვულკანურ-ეროზიული მოხე

Chkhikvthis-Sameba: volcanic-erosive outlier

მდებარეობა. თეთრინყაროს რ-ნი, მდ. ალგეთის ხეობის მარჯვენა მხარე, სოფ. ჩხიკვთის თავზე და თბილის-თეთრინყაროს გზატკეცილთან. სიმაღლე 1196 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. სამება, ანუ გმირთ-ნაკვეთი კონუსი-სებური ბორცვია, რომლის თხემზე დგას სამების საყდარი. ადგილი ძირითადად აგებულია ცარცისა და პალეოგენის წყებით, მაგრამ ბორცვის თავზე ყურადღებას იპყრობს დოლერიტული ლავის უზარმაზარი, ვერტიკალურად დაყენებული ლოდები, რომლებითაც აღნიშნული ეკლესია შემოზღუდულია ორი მხრიდან. აქაური დოლერიტი არ განსხვავდება სამხრეთ საქართველოს პლატოების ამგებელი სხვა ანალოგიური ლავებისაგან. ჰერმანაბიხი სამების ბორცვს ექსტრუზიად თვლიდა, მაგრამ ეს შეხედულება ამჟამად უარყოფილია. მკვლევართა უმრავლესობა ფიქრობს, რომ ეს ლოდები არ არის სხვა ადგილებიდან ამოტანილი, არამედ ნაპოვნია ბორცვის თხემზე. ამ შემთხვევაში დოლერიტის ფრაგმენტი სამების მთის მწვერვალზე უნდა გავიგოთ, როგორც ქვემო ქართლის დოლერიტული პლატოს ნაწილი, რომელიც ეროზიის შედეგად მოსწყდა ძირითად ნაწილს და კიდევაც ტექტონიკურად გადაადგილდა (აზევდა).

ბორცვის მწვერვალიდან ვრცელი გარემოხედია გადაშლილი (ალგეთის ხეობა, ბირთვისი, თრიალეთის ქედი და ა.შ.).

მისასვლელი. თბილის-თეთრინყაროს გზატკეცილი

უშუალოდ სამების მთის კალთაზე გადის (გადასახვევის დაშორება თბილისიდან დაახლ. 60 კმ, თეთრიწყაროდან 3 კმ). ბილიკი ტყეში გადის, აღმართია. კარგ ამინდში შეიძლება ასვლა ორიდიფერიანი ავტომობილით.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941; მელიქსეთ-ბეგი, 1938; Такайшвили, 1904; Геоморфология Грузии, 1971.

ღამურა: გამოქვაბული „ლავური ორღანის“ ქვეშ

The Bat: a cave under “the lava organe”

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, დარიალის ხეობის ზემო ნაწილის მარცხენა მხარე. 1150 მ ზღვის დონიდან.

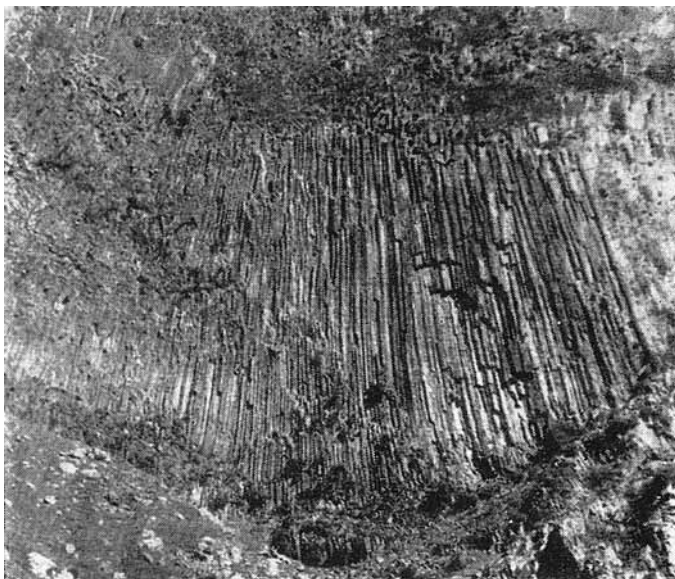
დახასიათება. ტურისტებს შორის ძველთაგანვე პოპულარული „ღამურას გამოქვაბული“ მდებარეობს დაბა ყაზბეგის ჩრდილოეთით 2 კმ-ზე, საქართველოს სამხედრო გზატკეცილიდან ასიოდ მეტრის დაშორებით. მას „ღამურა“ იმიტომ ეწოდება, რომ ადამიანს თავისი მოყვანილობით შორიდან ფრთებგაშლილ ღამურას მოაგონებს.

გამოქვაბულის ჭერი წარმოქმნილია მეოთხეული ანდეზიტ-ბაზალტური ლავით, რომელიც გაციების პროცესში ექვსნახნაგოვან პრიზმებად, ანუ სვეტებად დამსკდარა. ლავის „სვეტისებური განწევრება“ ბევრგან არის ცნობილი. ღამურას გამოქვაბულის თავზე განვითარებული „ლავური ორღანის“ თავისებურება მდგომარეობს სვეტების მაროსებურ განლაგებაში, რაც მას ორიგინალურობას და სილამაზეს ანიჭებს.

გამოქვაბული შექმნილია ლავის ქვეშ მდებარე ფხვიერ დელუვიონში (ღორღში) გამოფიტვის შედეგად და ადამიანის დახმარებით (წინათ აქ ცხვრის ფარებს აჩერებდნენ ღამის გასათევად).

მისასვლელი. დაბა ყაზბეგიდან ღამურას გამოქვაბულში მისვლას, დათვალიერებას და უკან დაბრუნებას 2 საათი სჭირდება.

ინფორმაციის წყაროები: Титов, 1938.

ხორისარის ლავური ღვარი

Khorisari Lava Stream

მდებარეობა. ყაზბეგი რ-ნი, თრუსოს ხეობის მარჯვენა (სამხრული) მხარე, ზღვის დონიდან 2100-2300 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ლავური ღვარის კლასიკური ნიმუშია. ღვარი ამონთხეულია ვულკან მცირე ხორისარის კრატერიდან, ჩრდილოეთისაკენ ჩასულა და მიბჯენია მდ. თერგს. მდინარის მიერ ამ ღვარის ბოლოში გაითხარა კასრისხევის კლდეკარი. ღვარი შედგება ანდეზიტური ლავისაგან.

გასწვრივ პროფილში ღვარი კიბისებურად ეშვება, ციცაბო საფეხურებისა და ჭაობიანი ვაკეების მონაცვლეობით. განივ პროფილში ყურადღებას იპყრობს ღვარის ზემო ნაწილის ორივე მხარეზე ამართული ბუნებრივი „ჯებირები“, რომელთა ჯებირები იმის შედეგად ჩნდება, რომ ღვარის კიდეები უფრო მალე ცივდება, მაგრდება და წყვეტს მოძრაობს, ვიდრე მისი ღერძული შუა ნაწილი. ეს უკანასკნელი განაგრძობს დინებას და გაცივების მომენტისათვის კიდეებთან შედარებით დაბალია.

მისასვლელი. ხორისარის ღვარზე ასვლა შეიძლება თრუსოს ხეობიდან (სოფ. ოქროყანიდან ან კასრისხევის ზემო ბოლოსთან მდებარე ადგილიდან). ღვარის მთლიანი ფოტოსურათის გადაღება შეიძლება თრუსოს მარცხენა მხარეზე ამართული ძეკეთე-ხარის ქედის შტოქედის უსახელო მწვერვალებიდან, რომელთა აბსოლუტური სიმაღლეებია 2880 და 3119 მ.

ინფორმაციის წყაროები: Левинсон-Леессинг, 1914; Ренгартен, 1932.

ბუნებრივი ხიდები
Natural bridges

ბუნებრივი ხიდები ყველაზე უფრო ხშირად კარსტულ რეგიონებში (კირქვებში) წარმოიქმნება. საქართველოში ამგვარი ფორმები რამდენიმე ადგილასაა ნაპოვნი. მოსალოდნელია მათი აღმოჩენა სხვა ადგილებშიც.

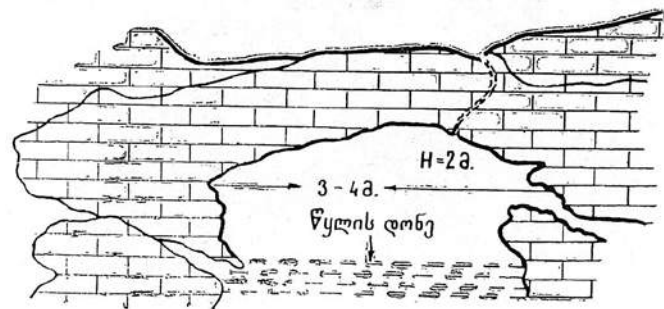
სემის ბუნებრივი ხიდი
Semi Natural Bridge

მდებარეობა. წყალტუბოს რ-ნი, სოფ. ცხუნკურის მიდამოები, მდ. გუბისწყლის ზემო დინების (სემის) ხეობა. სიმაღლე ზღვის დონიდან 235 მ.

დახასიათება. ხიდი აგებულია ცარცული პერიოდის კირქვების ბრექჩიებით. მისი სიგრძეა 3,5 მ, სიმაღლე მდინარის დონიდან — 2 მ, სისქე — 1,5 მ. ბუნებრივი ხიდის შესახებ იხ. აგრეთვე ახაცხა.

მისასვლელი. კურ. წყალტუბოდან ავტომობილით სოფ. ცხუნკურამდე (10 კმ), იქიდან ფეხით (1 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: ჩაგანაშვილი, 1963.

პერიგლაციალური ფორმები
Periglacial Forms

ყინვიანი კლიმატის პირობებში ვითარდება ყინვითა და ნიადაგის მზრალობით წარმოქმნილი მიკრორელიეფური ფორმები — ტუფურები (მზრალობითი ბორცვაკები), მრავალკუთხედები და სხვ. მათი გაჩენის ერთ-ერთი პირობა მოვაკებული ან დამრეცი ზედაპირის არსებობაა. საქართველოში ამ ფორმების განვითარების კლიმატური პირობები არსებობს ზღვის დონიდან 2000 მეტრზე უფრო მაღლა, მაგრამ კავკასიონისა და ანტიკავკასიონის ციცაბო რელიეფი ხელს უშლის პერიგლაციალური რელიეფის ტიპობრივად გამოხატვას. მხოლოდ ისეთ რეგიონებში, როგორცაა ყელის ვულკანური ზეგანი, ჯავახეთის ქედი და ზოგიერთი სხვა, რელიეფის ეს ტიპი მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული.

ყელის ზეგნის პერიგლაციალური წარმონაქმნები

Qeli Periglacial Forms

მდებარეობა. ახალგორის, ჯავის, ყაზბეგისა და დუშეთის რ-ნების მოსაზღვრე რეგიონი; ედისის, ბალაანის, კობისა და ქვეშეთის მიმდებარე ტერიტორიები, ყელის ვულკანური ზეგანი. ზღვის დონიდან 2600-3400 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ყელის ზეგანი თანამედროვე პერიგლაციალური (ყინვითი და მზრალობით) რელიეფის ფორმების ერთ-ერთი უდიდესი მთლიანი არეალია კავკასიაში, რასაც ხელს უწყობს ვულკანიზმით შექმნილი მისი მოვაკებული ზედაპირი და დიდი აბსოლიტური სიმაღლით (2600-3400 მ) შეპირობებული ცივი ჰავა.

პერიგლაციალური ფორმები აქ უამრავი და მრავალგვარია, მაგრამ მათგან დაცვას იმსახურებს შემდეგი წარმონაქმნები:

პოლიგონების განვითარების ადგილი ხარულის ქედის იმ აღმოსავლური ტოტის თხემზე, რომელიც ჰყოფს ყელის ლავური პლატოს ჩრდილო და სამხრულ ნაწილებს და აგებულია ზედაიურული კარბონატული ფიქლებით (სიმაღლე ზღვის დონიდან 3200-3300 მ). მრავალკუთხედების დიამეტრი აღწევს 1,5-3 მ.

ზეგნის აღმოსავლურ ნაწილში, არაგვისთავის სახე-
ლით ცნობილ ადგილში არსებული თერმოკარსტული
ტბები, რომლებშიც, მათ ნაპირებზე ცხენის გავლისას,
პატარა შადრევნები (გრიფონები) ჩნდება იმის გამო,
რომ ტორფიანი ნიადაგი დამატებითი დატვირთვისას
წნევას ახდენს მინისქვეშა წყალზე. სიმაღლე — 2800-
2900 მ.

„დაყოფილი პოლიგონები“ ხარულის ქედის დასავ-
ლეთით, მალრან-დვალეთის ლავური პლატოს აღმოსავ-
ლურ ნაწილში (დიდ მრავალკუთხედებში „ჩახაზულია“
მიკროპოლიგონები).

მისასვლელი. ყელის ზეგანზე ასვლა შეიძლება მხო-
ლოდ ფეხით და ცხენით. უადვილესი მისადგომებია
სოფ. ერმანიდან და სოფ. მლეთიდან, ორივე შემთხვევა-
ში დასაძლევია მნიშვნელოვანი აღმართი.

ინფორმაციის წყაროები: Маруашвили, 1960, 1971;
Геоморфология Грузии, 1971;

ტ რ ა ვ ე რ ტ ი ნ ე ბ ი Travertines

წყაროების მიერ დაღეჭილი კიროვანი ნივთიერება,
ანუ ტრავერტინი საქართველოში ბევრგან გვხვდება.
ხშირად გვხვდება მისი დანაგროვები ყაზბეგის, ჯავის,
დუშეთისა და სხვა რაიონებში. ბევრ მათგანში აღმოჩე-
ნილია მცენარეთა ანაბეჭდები, რაც წარმოადგენს იძ-
ლევა მცენარეულობის ისტორიაზე. აღსანიშნავია, რომ
ტრავერტინები გვხვდება არა მარტო კირქვებით აგებულ
რეგიონებში, არამედ სხვა, უხსნადი ქანების გავრცე-
ლების არეებშიც (დართლო თუშეთი, ჯუთა ხევში). ეს
მონიშნავს გრუნტის წყლის მიერ კიროვანი ქანების გახ-
სნას დედამიწის ღრმა ფენებში და ნაპრალებით ზედა-
პირზე ამოტანას, აგრეთვე იმასაც, რომ ზედაპირული
უხსნადი წყებების ქვეშ ჩამონოლილია ხსნადი ქანების
ფორმაციები.

ბ რ ი თ ა თ ი ს ტ რ ა ვ ე რ ტ ი ნ ე ბ ი Brithatha Travertines

მდებარეობა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორ-
ია, ჯავის რ-ნი, დიდი ლიახვის აუზი, მდ. ბრითათი-დო-
ნის ხეობის ქვემო ნაწილი, სოფ. ბრითათასთან. ზღვის
დონიდან 1900 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. სოფ. ბრითათის მიდამოებში და ნა-
წილობრივ თვით სოფლის ქვეშ კიროვანი ტრავერტი-
ნის დანაგროვებია. ზოგი მათგანი დღესაც განაგრძობს
ზრდას, ზოგს კი შეუწყვეტია განვითარება. ტრავერტი-
ნები შეიცავს მცენარეთა ფოთლებსა და ლეროების ანა-
ბეჭდებს. დანაგროვების სიმძლავრე რამდენიმე მეტრს
აღწევს. ქვემო ბრითათასთან არის მინერალური ტბა
(დიამეტრი 16-18 მ), რომელიც აირის გამოყოფისაგან
თითქოს დულს.

ბრითათა ტრავერტინების განვითარების ერთ-ერთი
უპირველესი რეგიონია საქართველში. ბრითათის ტრა-
ვერტინების წარმოშობა დაკავშირებულია ზედაიურულ
კარბონატულ ფლიშთან.

მისასვლელი. სოფ. ქვემო ერმანიდან, რომელიც
საავტომობილო გზით უკავშირდება ჯავას, ბრითათის
ტრავერტინებამდე 5km არის ცხენით ან ფეხით სასია-
რულო.

ინფორმაციის წყაროები: Устиев, Молева, 1933;
Чихелидзе, 1961.

თ რ უ ს ო ს ტ რ ა ვ ე რ ტ ი ნ ე ბ ი Thruso Travertines

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, თრუსოს ხეობა მდ.
თერგის ზემო დინებაზე, ზღვის დონიდან 2100-2400 მ
სიმაღლეზე.

დახასიათება. თრუსოს ხეობაში — კავკასიონის ჩრდილო ფერდობის ერთ-ერთ გასწვრივ ტექტონიკურ-ეროზიულ ქვაბულში — ბევრგან არის წყაროების მიერ დალექილი კიროვანი ტრავერტინის დანაგროვები. ისინი მეტწილად დაკავშირებულია ზედაიურულ კარბონატულ წყებასთან.

ტრავერტინების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და თვალწარმტაცი ადგილსამყოფელი კასრისხევის ვინტროების ზემოთაა, თერგის მარჯვენა სანაპიროზე. აქ ბლომადაა ინტენსიური განვითარების პროცესში მყოფი, წყლის მიერ მოდელირებული ტრავერტინული „მინდვრები“, თითქოს მოქარგული ზედაპირით. გამჭვირვალე წყალი თხელ ფენად ეფინება ამ თვალისმომჭრელ თეთრ ზედაპირს და აჩენს უამრავ მოკამკამე პანია გუბეს. მიდინართ ტრავერტინებზე და ფეხი თითქმის არ გისველდებათ, რადგან ფეხსაცმლის ლანჩები კიროვანი ტიხრების თხემებს ებჯინება. ეს ადგილი ზღვის დონიდან 2200 მ სიმაღლეზეა. იგი დაშორებულია სოფ. კობს 9 კმ-ით (საავტომობილო გზით).

ტრავერტინის დანაგროვები თრუსოში კასრისხევის ქვემოთაა, სოფ. ოქროყანასთან (2050 მ ზღვის დონიდან). აქ ნაპოვნია მცენარეთა ანაბეჭდები, რომლებიც მოწმობს ამ რეგიონში წინათ უფრო თბილი ჰავისა და ტყის არსებობას. მდ. ესიქომის ხეობაში, რომელიც თრუსოს ხეობას სოფ. აბანოს პირისპირ უერთდება (2350 მ ზღვის დონიდან), ზრდაშენწყვეტილი ძველი ტრავერტინები დაკარსტულია — მათში, დალექვის შემდეგ, ატმოსფერული წყლების მიერ გამომუშავებულია პატარა ძაბრები. ტრავერტინის დანაგროვები არის მდ. სუათისიდონის ხეობაშიც, ხოხის ქედის სამხრეთ ფერდობზე.

მისასვლელი. საავტომობილო გზატკეცილით სოფ. კობიდან.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1964, 1970; Виленкин, Ковалев, 1957, 1961.

ფსევდოკარსტი

Pseudokarst

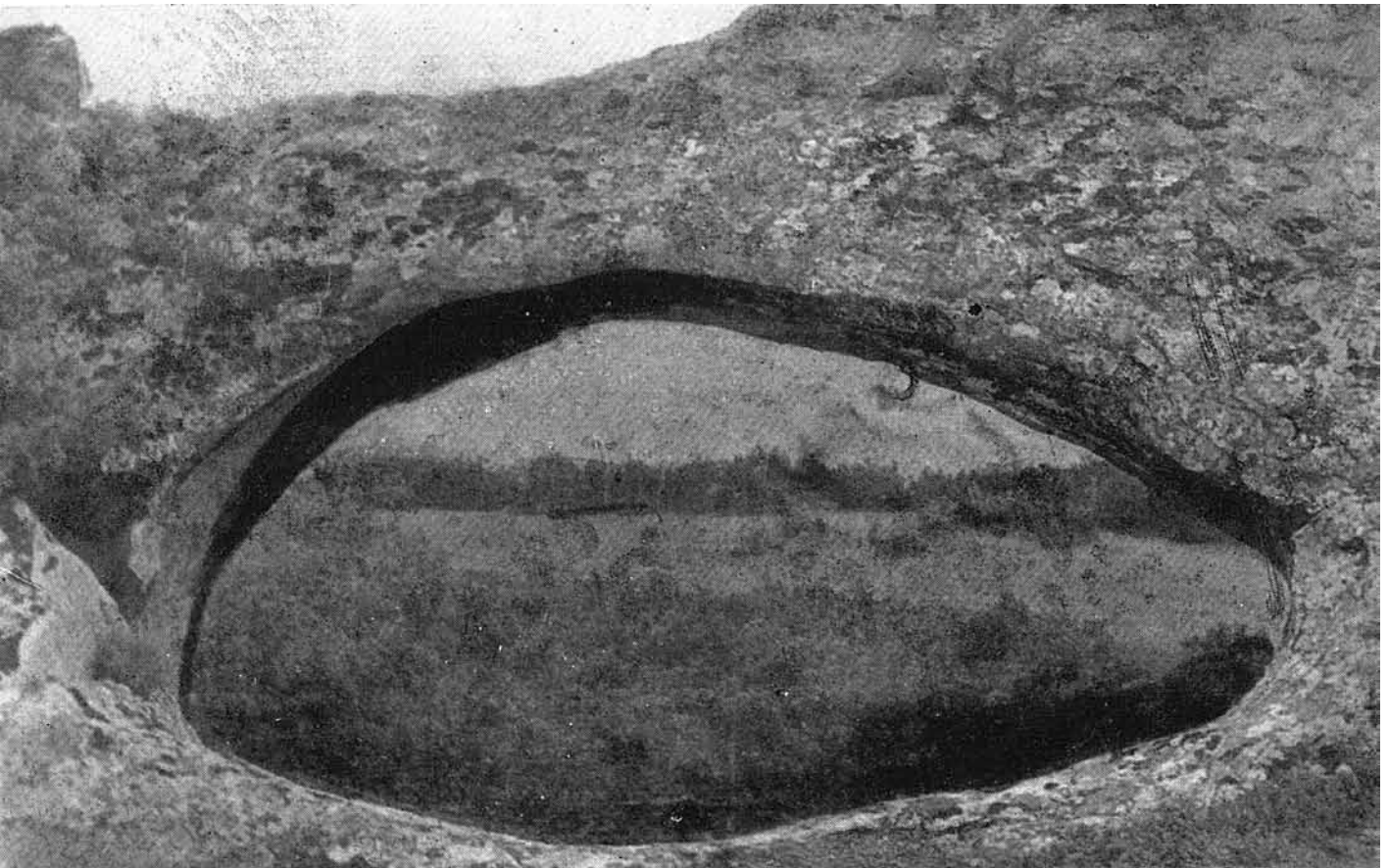
ფსევდო კარსტი, ანუ ცრუ კარსტი საქართველოში ბევრგან გვხვდება და დაკავშირებულია სხვადასხვა არაკარბონატულ ქანთან, — თიხებთან, პიროკლასტოლითებთან, ქვიშაქვებთან. ფსევდოკარსტული რელიეფის ფორმები მხოლოდ გარეგნულად მოგვაგონებს კარსტულ ფორმებს.

ჭერმის კლდეები

Cheremi Rocks

მდებარეობა. მცხეთის რ-ნი, საქართველოს სამხედრო გზა, თბილისიდან მე-17 კილომეტრზე, სოფლებს: მუხათგვერდისა და დილომს შორის, ზღვის დონიდან 550-600 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. მტკვრის ხეობის მარჯვენა ფერდობის კლდეებზე, რომლებიც აგებულია ოლიგოცენ-მიოცენის („მაიკოპის წყების“) არკოზული ქვიშაქვებით, ატმოსფერული ფაქტორების (წვიმების, ქარის) მოქმე-

დების შედეგად წარმოქმნილა — თავისებური ფსევდოკარსტული ფორმები. სახელწოდება „ჭერმის კლდეები“ მიგვითითებს ძველ სოფელ ჭერემზე, რომელიც, დიდძალი მოხუცების ცნობით, არსებობდა წინათ ამ ადგილზე.

ყურადღებას იპყრობს ბუნებრივი კამარა (სიგანე — 3,2 მ, სიმაღლე — 2,6 მ, თალის სისქე — 0,7-1 მ), რომელიც ადგილობრივ მოსახლეობაში „ჩაკიდულის“ სახელითაა ცნობილი. იქვეა რამდენიმე ათეული ქვაბისებური ფორმის ჩაღრმავება, რომელთა დიამეტრი 0,5 -1,5 მ უდრის. ცოტა მოშორებით, მშრალ ხევში შენახულია 3 მ სიგრძის ბუნებრივი ხიდი. არის სხვა უცნაური წარმონაქმნებიც. ყველა ეს ფორმა გამომუშავებულია წვიმის წყლისა და ქარის მიერ ერკოზული ქვიშაქვების დაშლით და მარცვლების გატანით.

ჭერმის კლდეების ორიგინალური ფორმების სახით ჩვენ ვხედავთ ცრუ კარსტის, ანუ ფსევდოკარსტის კარგ მაგალითს.

მისასვლელი. თბილისიდან 17 კმ-ის დაშორებით საქართველოს სამხედრო გზიდან დამრეცად აღის ბილიკი. როდესაც ხელმარცხნივ ბუნებრივი კამარა გამოჩნდება, უნდა გადავუხვიოთ მისკენ.

ინფორმაციის წყაროები: Маруашვილი, Накашидзе, Гонгадзе, Бондырев, 1977.

კვარცის კრისტალები

Quartz crystals

კრისტალები დედამიწის არაორგანული ბუნების საოცარი ქმნილებებია. გავისხენოთ თუნდაც მთის ბროლის მშვენიერი კრისტალები, რომელთაც ხშირად პოულობენ კავკასიონის ფიქლოვან რეგიონებში კვარცის ძარღვებთან. კვარცის საინტერესო კრისტალები დამახასიათებელია მაგმური ქანებისათვისაც. მათი საუცხოო მაგალითი საქართველოშიც არის.

სამშვილდის ინტრუზივი

Samshilde Intrusion

მდებარეობა. თეთრინყაროს რ-ნი, სოფ. სამშვილდესთან. სიმაღლე 1000 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. სამშვილდის მოდამოებში გაშიშვლებული კვარცპორფირის ინტრუზივი (დედამიწის წიაღიდან ქერქში შემოჭრილი მაგმური სხეული) დიდი რაოდენობით შეიცავს ჩანჩინკლული მაგმური კვარცის ჰექსაგონალურ ბიპირამიდულ კრისტალებს.

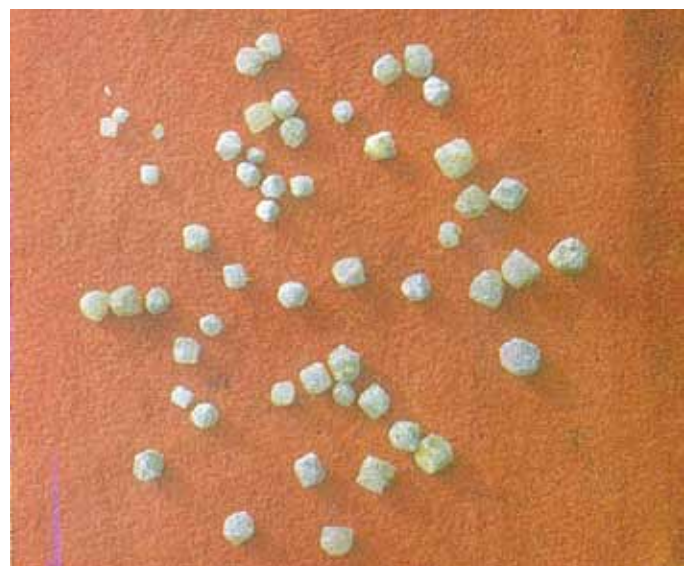
ეს საოცრად ერთნაირი დაკუთხული კენჭები XVIII ს. დასაწყისში შენიშნა და აღწერა დიდმა ქართველმა მეცნიერმა, საქართველოს გეოგრაფიის ფუძემდებელმა ვახუშტი ბაგრატიონმა. იგი წერს: „აქ ჭივჭივასა ზედა არს კლდე სპეტაკი, და მისგან სცვივა ბროლი გათლილი კუთხედ, მწვეტი ორკერძოვე“.

კრისტალები იმდენად მრავალია, რომ მინერალოგიის მოყვარულს ან კოლექციონერს შეუძლია ნახევარი საათის განმავლობაში ასობით შეაგროვოს. კრისტალებისგან სამკაულებისა და სუვენირების დამზადება შეიძლება. გამორიცხული არ არის მათი გამოყენება ტექნიკაშიც.

ინტრუზივთან ახლოს სამშვილდის ისტორიული ნაღველია.

მისასვლელი. ავტომობილით სოფ. სამშვილდის სახეობამდე.

ინფორმაციის წყაროები: ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941; Лемлейн, 1930; Lemblein, 1929.

ნ ა მ ა რ ხ ი ტ ყ ე ლ ა ფ ა უ ნ ა

Fossil woods and fauna

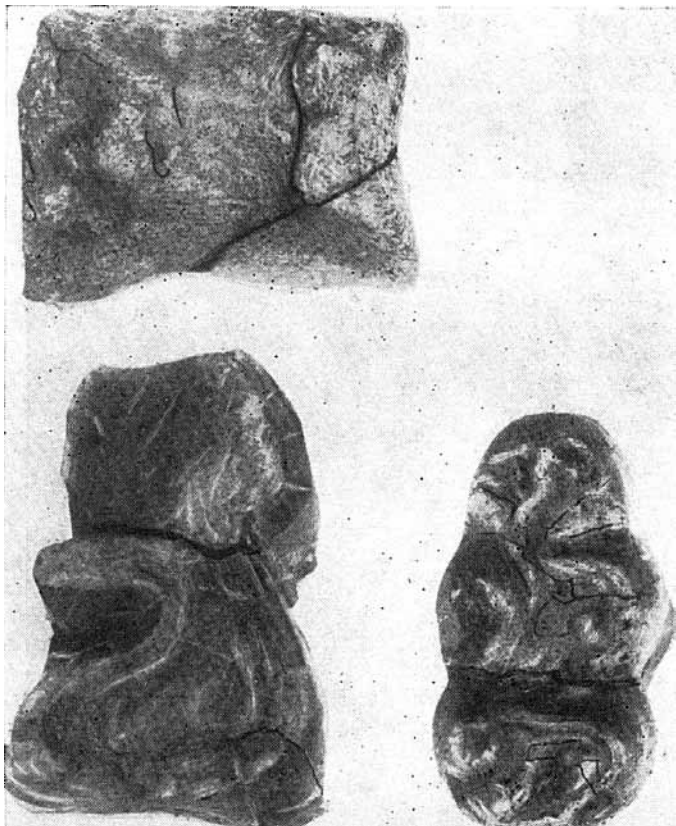
ტყეების განამარხება მეტწილად გამოწვეულია ვულკანური ამოფრქვევებით და მათთან დაკავშირებული კონტინენტური ნაფენების სწრაფი დაგროვებით. საქართველოში ასეთი ძეგლები ჯერჯერობით რამდენიმე ადგილას არის ცნობილი. უფრო მეტი რაოდენობითაა გამოვლენილი ნამარხი ხერხემლიანების ფაუნის ადგილსამყოფლები.

ბ ე ნ ა რ ი ს ნ ა მ ა რ ხ ი ფ ა უ ნ ა

Benara Fossil Fauna

მდებარეობა. ადიგენის რ-ნი, ახალციხის ქვაბულის სოფ. ბენარის მიდამოებში (სოფლიდან სამასიოდე მეტრის მანძილზე, გზის ჩრდილოეთით). აბს. სიმაღლე 1100 მ.

დახასიათება. ზედალიგოცენურ ხერხემლიანთა ნაშთები ქვიშაქვებში, რომლებიც მიეკუთვნება გოდერძის წყების ქვეშ და ლიგნიტიანი წყების თავზე განლაგებულ „ზედა ფერად წყებას“. ნამარხი ფაუნის შემადგენლობაშია ჰიენოდონი (მტაცებელთა გამქრალი რიგის — კრეოდონტების წარმომადგენელი), მარტორქათა მრავალი სახეობა, მათ შორის ბუმბერაზი ურქო მარტორქა (ხმელეთის ყველა დროის უდიდესი ძუძუმწოვარი), მესხოთერიუმი, ბრონთოთერიუმი, სქიზოთერიუმი, კოლოდონი (ტაპირების შორეული წინაპარი), პარაენტოლოდონი (მუალედური ფორმა ღორსა და მტაცებელს შორის), ანთრაკოთერიუმი და სხვ.

მისასვლელი. ქ. ახალციხიდან ადიგენ-აბასთუმნი-საკენ მიმავალი საავტომობილო გზატკეცილით სოფ. ბენარამდე (მანძილი 15 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: გაბუნია, 1962; Габунія, 1951; Габунія, Чихелидзе, 1960.

გოდერძის ნამარხი ტყე

Goderdzi Fossil Wood

მდებარეობა. ადიგენისა (მლაში) და ხულოს რაიონები (რიყეთი), მდინარეების — ქობლიანისა და აჭარისწყლის ზემო შემდინარეთა აუზები. ზღვის დონიდან 1600-2100 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. მდ. ძინძეს ხეობაში, გოდერძის უღელტეხილის შემოგარენში და არსიანის ქედის გადაღმა — აჭარაში ეროზიას გაუშიშვლებია გოდერძის ნეოგენური ვულკანოგენური წყება. ეს უკანასკნელი დიდძალ მცენარეულ ნაშთებს შეიცავს, რაც მოწმობს ვულკანური ამონაფრქვევის დროს ამ ადგილას ტყის არსებობას.

„გოდერძის ფლორა“ შედგენილია ტროპიკული და ზომიერი ჰავისათვის დამახასიათებელი მცენარეების ნარევით (მარადმწვანე და ფოთოლცვენადი სახეობებით). აქ ნაპოვნია პალმები, მაგნოლიები, დაფნები, მირიკასებურნი, საპინდუსისებურნი, მირტიცებურნი, — ერთი მხრივ, და ტირიფისებურნი, არყი, რცხილა, ნიფლისებრნი — მეორე მხრივ. გოდერძის ფლორის ასაკს ქვედაპლიოცენურად განსაზღვრავენ. მცენარეული ნაშთები გამოსახულია ხეების გაქვავებული და ნახევრად გაქვავებული ღეროებით და ფოთლების ანაბეჭდებით, რომლებიც მოქცეულია ნაცრისფერ ვულკანურ ტუფში. ზოგიერთი ხე ვერტიკალურ მდგომარეობაში დამარხული, ზოგი ნაქეცეულია.

გოდერძის ნამარხი ტყე მკაცრ დაცვას მოითხოვს მეცნიერული მნიშვნელობის გამო, მით უმეტეს, რომ არ ერიდება მის ხელყოფას, რადგან ხელნაკეთობისათვის გამოსადეგი მასალაა.

ნამარხი ტყის შესახებ იხ. აგრეთვე ტყარშეთი.

მისასვლელი. საავტომობილო გზატკეცილიდან, ადიგენიდან (10 კმ) ან ხულოდან (30 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: უზნაძე, 1949; Виноградов-Никитин, 1912; Палибин, 1913-1914, 1937.

იალლუჯის ნამარხი ფაუნა

Iagluja Fossil Fauna

მდებარეობა. გარდაბნის რ-ნი, იალლუჯის მაღლობის აღმ. ნაწილში, ქ. რუსთავის პირისპირ (მტკვარგალმა) ეროზიულ ხევში.

დახასიათება. ხევში გაშიშვლებული ნეოგენური (მეოტის — პონტური) ნალექები შეიცავს ნამარხ ძუძუმწოვართა ფაუნას. სადღეისოდ ამ ფაუნის შემადგენლობაში აღმოჩენილია ხმალკბილა ვეფხვის, მასტოდონტის, სამითა ცხენის — ჰიპარიონის, მარტორქის, ჟირაფის, გრეხილქიანი ანტილოპებისა და ფრინველების ნაშთები.

იალლუჯის ფაუნის ადგილსაპოვებელს დიდი სამეცნიერო ღირებულება აქვს. ამგვარი პალეოზოოლოგიური ძეგლები მსოფლიოში რამდენიმეა, ყველა დიდი მნიშვნელობისაა.

მისასვლელი. თბილის-კიროვაბადის გზატკეცილის 26-ე კილომეტრზე ფეხით ჩადიან მტკვრისაკენ მიმართულ ეროზიულ ხევში.

ინფორმაციის წყაროები: Бурчак-Абрамович, Меладзе, 1972.

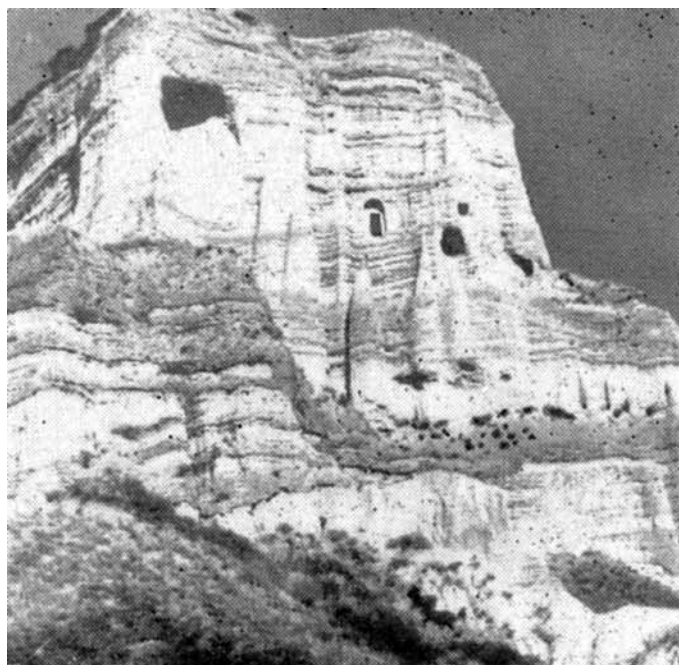
ქვაბების ნამარხი ფაუნა

Kvabebi Fossil Fauna

მდებარეობა. სიღნაღის რ-ნი, ივრის ზეგანი, ქვაბების მთის სერზე, სოფ. მალაროდან 30 კმ.

დახასიათება. პლიოცენური (აღწაგილური) ძუძუმწოვრების უნიკალური ადგილსაპოვებელი.

აქედან აღწერილი ფაუნა, რომელიც 3-4 მილიონი წლის წინათ ცხოვრობდა, მიემსგავსება აფრიკის თანამედროვე ფაუნას. მის შემადგენლობაშია: სირაქლემა, ხმელეთის კუ, მაჩვზღარბი, ხმალკბილა ვეფხვი, მასტოდონტი, ჰიპარიონი, ურქო ძროხა, ხვეულქიანი ანტილოპა, გიგანტური დამანი და სხვ.

მისასვლელი. სოფ. მალაროდან მგზავრობა შეიძლება ავტომობილით. მას იქით კეთილმოუწყობელი გზაა.

ინფორმაციის წყაროები: გაბუნია, ვეკუა, 1978; Габуния, Векуа, 1968; Векуа, 1972.

ობსიდიანის საბადო

Obsidian occurrences

პირველყოფილი ადამიანი საწარმოო იარაღების დასამზადებლად სარგებლობდა უმთავრესად კაჟით, როგორც ადვილად დასამუშავებელი და ადამინისათვის სასურველი ფორმების მიმღები მასალით. მაგრამ იმ რეგიონებში, სადაც ბუნებრივად არსებობდა ვულკანური მინის — ობსიდიანის მარაგი, ჩვენი წინაპრები ამ უკანასკნელს ანიჭებდნენ უპირატესობას. ამგვარი რეგიონების რიცხვს ეკუთვნის აღმოსავლეთი საქართველო, სომხეთი და სხვ.

ჭიქიანის მთა
Chikiani Mountain

მდებარეობა. წალკისა და ბოგდანოვკის რ-ნების საზღვარი, ჯავახეთის ქედი, უღელტეხილ თიქმათაშის სამხრეთით, ზღვის დონიდან 2100-2415 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ჭიქიანის, ანუ ყოიუნ-დალის მთა 2415 მეტრს აღწევს ზღვის დონიდან. ჩამქრალი ვულკანია, აგებული ნეოგენური ლიპარიტ-დაციტური ლავებით. ლავეები გამსჭვალულია ობსიდიანის, ანუ ვულკანური მინის ძარღვებით. მზიან ამინდში ობსიდიანის გამოსავლები არეკლავენ მზის სხივებს და აელვარებენ მთას. მთის სახელი „ჭიქიანი“ დამონმებულია ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ. „ჭიქა“ ძველი ქართულით მინას ნიშნავს. მდ. ვერეს ხეობის ტერასებზე გაფანტულ ობსიდიანის ნატეხებს „ჭიქებს“ უწოდებენ.

ობსიდიანი აქ ნაირ-ნაირი ფერისაა — მოშავო, ნაცრისფერი, ყავისფერი და წითელი (ჭარბობს მოშავო, ნახევრადგამჭვირვალე სახესხვაობა).

ისტორიამდელ ხანაში ადამიანი ობსიდიანს საწარმოო იარაღების დასამზადებლად ხმარობდა. მთა ჭიქიანის ობსიდიანის ნაკეთობებს პოულობენ საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე და მის გარეთ (აფშერონის ნახევარკუნძულამდე და ჩრდილოეთ კავკასიამდე). ჭიქიანის კალთებზე და განსაკუთრებით მის სამხრეთით მდებარე მთა საძროხეზე („ინიაკდალ“) შემორჩენილია ობსიდიანის მოპოვებისა და მისგან იარაღის დასამზადებელი „სახელოსნოების“ კვალი. აქ წარმოდგენილი ნაკეთობების არქეოლოგიური ასაკი ცვალებადობს შუააშელურიდან ნეოლითურამდე.

მისასვლელი. დაბა წალკიდან უღ. თიქმათაშამდე მიდის საავტომობილო გზატკეცილი, შემდეგ ადიან მთაზე ფეხით და ცხენით.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1964; ქიქოძე, ქორიზე, 1978.

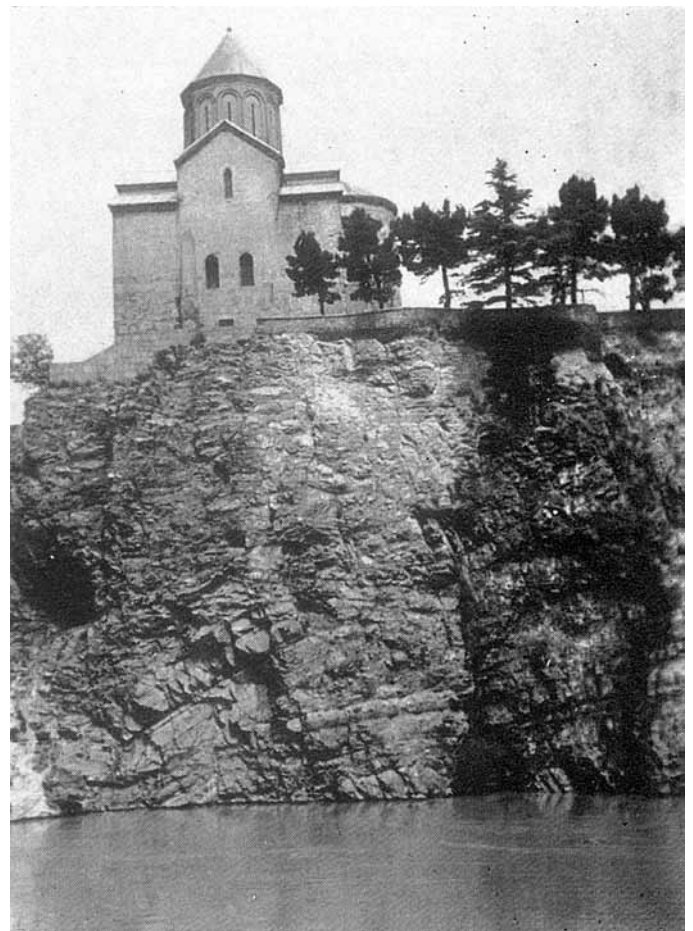
არეულშრეებრიობა
Mingled Stratifications

მეტეხის „არეულშრეებრივი კონგლომერატი“

Metekhi “Konglomerates of Mingled Stratification”

მდებარეობა. ქ. თბილისი და მისი შემოგარენი (მეტეხის ხიდიდან ორთაჭალის ჰიდროელექტროსადგურამდე, მტკვრის მარცხენა ქარაფოვან ნაპირზე).

დახასიათება. ლოდბრექჩიები, რომლებითაც აგებულია მამადავითის ანტიკლინის თალური ნაწილი და რომლებიც მიეკუთვნება შუა ეოცენის ზედა ჰორიზონტებს, გამოირჩევა ფრიად თავისებური სტრუქტურით. ჰერმან აბიხმა მათ „არეულშრეებრივი კონგლომერატი“ უწოდა. მეტეხის ტაძრის ქვეში, შვეულ გაშიშვლებაში მათი სიმაღლე 40 მეტრია. ისინი აგებულია ქოტურად განლაგებული ლოდებით, რომელთა სიგრძე 10-20 მ და ზოგან მეტიც არის, ხოლო სიგანე 1-2 მ-ს არ აღემატება. გვხვდება მცირე განზომილების ლოდებიც. ლოდებში ერთმეორეს მორიგეობით ენაცვლება არგილიტების, ტუფების, ტუფოგენური ქვიშაქვებისა და მერგელების შრეები. ამავე ქანებითაა აგებული ლოდბრექჩიების აუშლელი შრეებრივი საგები, რომელიც მტკვრის წყალმცირობისას გამოჩნდება ხოლმე წყლის

დონის ზევიტ. ქანები ლოდბრეჭიებთან კონტაქტში ხშირად აგლეჯილია შრეებრიობის ზედაპირზე. შრე ზოგჯერ ცალი მხრიდანაა აგლეჯილი, ზოგან კი ორივე მხრიდან.

„არეულშრეებრივი კონგლომერატების“ წარმოშობის შესახებ რამდენიმე განსხვავებული შეხედულება არსებობს. გ. ძონენიძის აზრით, ამ ქანების წარმოქმნა ხდებოდა ისეთ ზღვიურ აუზში, სადაც მიმდინარეობდა ინტენსიური ვულკანური მოქმედება, მძლავრი მიწისძვრები, ცუნამის ტიპის ტალღების გაჩენა, წყალქვეშა მენყრები და სხვა დინამიკური პროცესები.

მისასვლელი. „არეულშრეებრივი კონგლომერატების“ დათვალიერება ადვილად შეიძლება მდ. მტკვრის მოპირდაპირე (მარჯვენა) ნაპირიდან.

ინფორმაციის წყაროები: ჯანელიძე, სხირტლაძე, რუბინშტეინი, 1955; Абиx, 1870; Дзоценидзе, 1969.

ტალახის ვულკანები Mud volcanoes

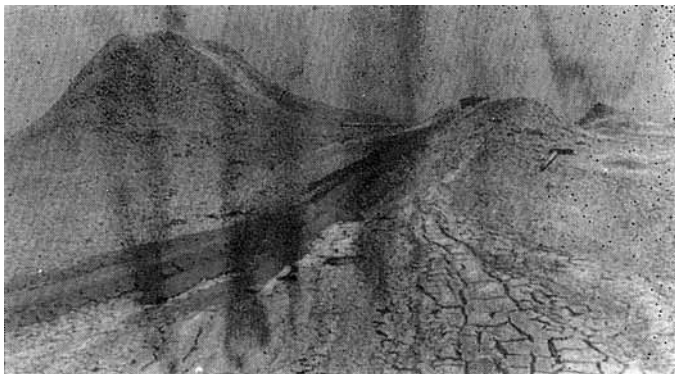
ტალახის ვულკანები — სხვაგვარად ფსევდო ანუ ეგზოვულკანური (სალზები) გვხვდება საქართველოს მხოლოდ უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში (კახეთში), ივრის ზეგანზე, გომბორის ქედის მიდამოებში და ოც-ზე მეტია. სიდიდით კახეთის ტალახის ვულკანები ვერ შეედრება აზერბაიჯანისას; მიუხედავად ამისა მას გარკვეული მეცნიერული და სამკურნალო ღირებულება გააჩნია.

მეორე ასტალის (ქილაკუპრის) ტალახის ვულკანი

Meore Akhtala (Kilakupra): mud volcano

მდებარეობა. დედოფლისწყაროს რ-ნი, ივრის ზეგანზე, ქვაბების სერის ჩრდილოეთ ფერდობებთან. სიმაღლე ზღვის დონიდან 450 მ.

დახასიათება. მოგრძო, ბრტყელთხემიანი მოთეთრო ბორცვი (შეფარდებითი სიმაღლე 15-20 მ); ფერდობები დანაწევრებულია ვიწრო და ღრმა ხრამებით, რომლებიც, ერთი შეხედვით, ნამდვილი ვულკანის ბარანკოსებს მოგვაგონებს. ვულკანის თხემურ სიბრტყეზე, რომლის ფართობი 2-3 ჰექტარს უდრის, განლაგებულია თერთმეტამდე მოქმედი სასულე, მათგან გამუდმებით ამოედინება ტალახი და გაზი. უდიდესი სასულის დიამეტრი 2-2,5 მ აღწევს.

ვულკანს გარს უვლის მშრალი ხევი, რომელშიც ზოგჯერ ერთ ნაკადად თავს იყრის ზემოხსენებული სასულეებიდან ჩამონადენი ტალახი.

ბორცვი და მისი მიდამოები აგებულია აღჩაგილური ნაცრისფერი და ღია მურა თიხებით, რომლებთანაც მორიგეობს კონგლომერატები, ფხვიერი ქვიშაქვები და ნაცრისფერი ქვიშიანი თიხები.

მეორე ასტალის ტალახს სამკურნალოდ იყენებენ ადგილობრივი მცხოვრებლები.

მისასვლელი. რაიონული ცენტრი დედოფლისწყაროდან სოფ. გამარჯვებაში (9 კმ) და იქიდან შარავით ვულკანამდე (10 კმ) შეიძლება ავტომობილით მისვლა. თბილისიდან გამარჯვებამდე მგზავრობა შეიძლება რკინიგზითაც.

ინფორმაციის წყაროები: უკლება, 1954; Гижимкрели и др., 1933; Эбралидзе, 1967.

ფორფოტები — ტალახის ვულკანი

Porpotebi: mud volcano

მდებარეობა. სიღნაღის რ-ნი, სოფ. ბოდბესთან, ჩათმის ველი, ივრის მარჯვენა სანაპიროზე, ყაჯირის ტბის ჩრდილოეთით. სიმაღლე 450 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ვაკეზე ამართული 20 მ სიმაღლისა და 400 მ დიამეტრის მქონე ბორცვი. ზედ განლაგებული 2-3 მოზრდილი წრიული ტალახის „კრატერი“. კრატერები მუდმივად მოქმედებს. არის უფრო მცირე სასულეებიც, რომლებიდანაც ნავთობი და აირი გამოდის. ადგილი აგებულია სარმატული ქვიშაქვითა და თიხით. სახელწოდება წარმოსდგება „ფორფოტისაგან“, რაც ქართლ-კახურ კილოკავში ფუსფუსს ნიშნავს.

მისასვლელი. სოფ. ბოდბიდან მანქანით 35 კმ სამხრეთისაკენ. მდ. ივრის გადასალახავად სარგებლობენ ფონით.

ინფორმაციის წყაროები: Гижимкрели и др., 1933; Эбралидзе, 1967; Кудрявцев, 1932.

კარული ველები Clints fields

კარსტისათვის დამახასიათებელი ზედაპირული მიკროფორმებია. საქართველოში ისინი ფართოდაა გავრცელებული, მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა ცალკეულ რეგიონებში (არაბიკას, ბზიფის ქედის და სხვა კირქვულ მასივებზე) გავრცელებული კირქვული ველები.

თავისი სუბსტრატის (კირქვების) ხასიათის, გეოლოგიური ასაკისა და სხვა ფაქტორების გავლენით კარები ანუ შრატები მორფოლოგიურად დიდმრავალგვარობას იჩენენ და მთელ რიგ ტიპებს ქმნიან.

გელგელუქის კარული ველი

Gelgeluki Clints Field

მდებარეობა. გაგრის რ-ნი, არაბიკას კირქვული მასივი გელგელუქის ბინების ზემოთ, „შრატული ველის ხეობაში“. სიმაღლე 2000-2100 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ქვედაცარცული მასივი კირქვის 10-15 მ სისქის შრის 20°-ით დახრილი შიშველი ბრტყელი ზედაპირი 6 ჰექტარ ფართობზე დაღარულია შრატებით, ე.ი. კოროზიული წარმოშობის ღარებით. საოცარი სანახაობაა ეს ზედაპირი! შრატები ზოგან ზედაპირის დახრილობის მიმართულებით ურთიერთპარალელურადაა გაჭიმული, ზოგან კი ლაბირინთივით იტოტება და გაყოფილია კირქვის ვიწრო ტიხრებით. მათი სიღრმე მეტწილად 1-1,5 მ უდრის, მაგრამ ალაგ-ალაგ მათ ფსკერზე

იხსნება 8-10 მ და მეტი სიღრმის ჭები. შრატები გამოუმუშავებულა უკანასკნელი გამყინვარების მაქსიმუმის შემდეგ. შრატული ზედაპირების კლასიკური ნიმუშია. აქვე ახლოსაა ვახუშტი ბაგრატიონის სახ. კარსტული თოვლყინულიანი უფსკრული.

მისასვლელი. გაგრიდან სოფ. ბაღნარამდე, რომელიც მდებარეობს მდ. ხაშუფსეს ხეობაში, დადის ავტობუსი. აქედან ხე-ტყის საზიდი საავტომობილო გზა ადის საზაფხულო ფერმებამდე. ამის შემდეგ გელგელუქისაკენ და იქიდან კარული ველისაკენ მგზავრობა შეიძლება ცხენით ან ფეხით. საბანაკო ადგილად გამოდგება გელგელუქის მიდამო, სადაც მძლავრი წყარო და ბალახოვანი ვაკეა.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, ტინტილოზოვი, ჩანგაშვილი, 1961; ტინტილოზოვი, ჩანგაშვილი, ოქროჯანაშვილი, 1965.

ჰიდროგრაფიული ძეგლები HYDROGRAPHIC MONUMENTS

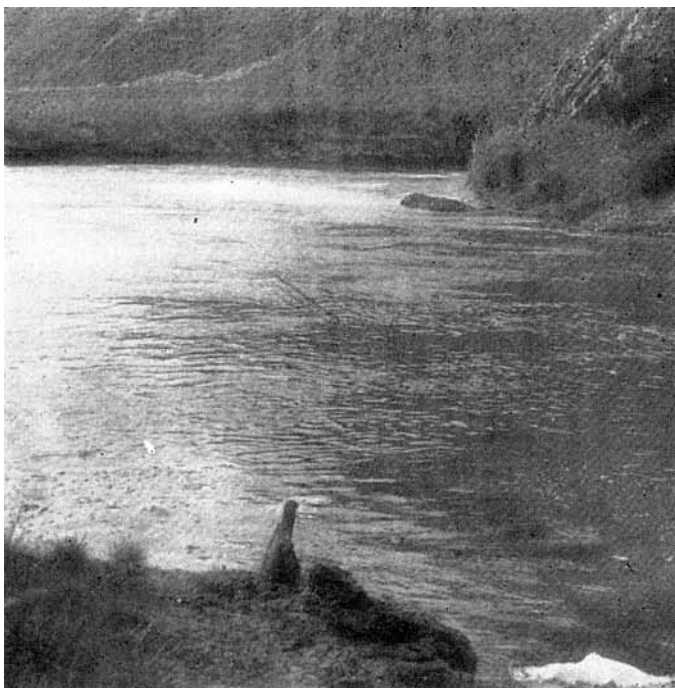
ტ ბ ე ბ ი LAKES

საქართველოში ტბების სიუხვით გამოირჩევა მხოლოდ ჯავახეთისა და ყელის ზეგნები, ნაწილობრივ — კოლხეთის დაბლობი. იშვიათია მინერალური წყლის შემცველი ტბები. ორი მათგანი (იხ. აბანოს მინერალური ტბა და ბრითათის ტრავერტინები) შეტანილია „ნიუელ წიგნში“.

აბანოს მინერალური ტბა Abano Mineral Lake

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, თრუსოს ხეობა, თერგის მარცხენა ნაპირზე ს. აბანოს აღმოსავლეთით, 2300 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ნახშირორჟანგიანი აღმავალი წყარო ზედაიურული კარბონატული ქანებიდან დედამიწის ზედაპირზე ამოსვლის ადგილას ქმნის პანია ტბას, რომელიც შფოთიანად, ხმაურით „დუღს“ ნახშირორჟანგის აირის ბუშტებისაგან. წყალი მიეკუთვნებაჰიდროკარბონატულ-სულფატურ-კალციუმიან ტიპს. აირის წნევის ძალით წყალი აიტყორცნება 10-15 სმ სიმაღლეზე. ტბის ზედაპირს საამური ლაფვარდი ფერი აქვს (კარგად მოჩანს თერგის გალმიდანაც). წყაროს დებიტია 2,5 მნლ ლიტრი დღე-ღამეში.

აირის გამოყოფა უქარო ამინდში ჰაერის ქვედა ფენებში ნახშირორჟანგის დაგროვებას იწვევს. პატარა ცხოველები ტბასთან მიახლოებისას იგუდებიან და ამიტომ აქ ყოველთვის შეიძლება ნახოთ დალუპული თაგვების, ხვლიკების, ბაყაყებისა და ჩიტების გვამები.

მინერალური ტბის შესახებ იხ. აგრეთვე ბრითათა.

მისასვლელი. ს. აბანომდე ზაფხულობით შეიძლება ავტომობილით მისვლა სოფ. კობიდან (12 კმ). სოფლიდან მინერალურ ტბამდე 2 კმ თერგის რიყეზეა სავალი.

ინფორმაციის წყაროები: Цулукидзе, 1873; Ренгартен, 1932; Чихелидзе, 1931.

ბატეთის ტბა Batethi Lake

მდებარეობა. ქარელის რ-ნი, მდ. ძამას აუზი, სოფ. ბატეთის მიდამოებში, თრიალეთის ქედის ჩრდილოეთ ფერდობზე, ზღვის დონიდან 1313 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კლასიკური მენყრული ტბა. სარკის ფართობი 0,02 კვ. კმ, მაქსიმალური სიღრმე — 12 მ, სიგრძე — 190 მ, სიგანე — 150 მ. გარშემორტყმულია წინვანარ-წიფლნარი ტყით შემოსილი მთის ფერდობებით. წყალი გამჭვირვალეა და მტკნარი. ტბიდან გამოდის ნაკადული. მენყერი, რომელმაც ტბა წარმოშვა, სამხრეთიდანაა ჩამოსული, გამოირჩევა ოღოროღორო ზედაპირით და დაფარულია მალალი ტყით. ტბა დეკემბრიდან მარტამდე ყინულითაა დაფარული. ტბაში ცხოვრობს კალმახი.

მისასვლელი. რაიონული ცენტრი ქარელიდან საავტომობილო გზატკეცილით ბატეთამდე (25 კმ). შემდეგ ხვეული აღმართია, სადაც ყველა ტიპის მანქანა ვერ ადის (საჭიროა ორდიფერიანი ავტომანქანა). ბატეთიდან ტბამდე 1,4 კილომეტრია.

ინფორმაციის წყაროები: Апхазова, 1975.

ერწოს ტბა**Ertso Lake**

მდებარეობა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორია, ჯავის რ-ნი, მდ. ყვირილის სათავე, რაჭისა და ლიხის ქედების შესაყართან, სოფ. ერწოსთან. ზღვის დონიდან 1170 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ტექტონიკურ-კარსტული წარმოშობის ტბაა ზედაიურულ კირქვებში. სარკის ფართობი — 0,31 კვ. კმ, წყლის მოცულობა — 650.000 კუბ. მ, უდიდესი სიღრმე — 19 მ, საშუალო სიღრმე — 2,1 მ, წყალშემკრები აუზის ფართობი — 5,85 კვ. კმ.

ტბა მოთავსებულია ტექტონიკურ ქვაბულში, რომლის ფსკერი ინტენსიურად დაკარსტულია. კარსტული ძაბრებით დაცხრილილია როგორც ტბის სანაპიროები, ისევე მისი ფსკერიც. ტბის წყლით გამოვსებულია 4 კარსტული ძაბრი, მათი შემწნევა მახლობელი მთებიდანაც შეიძლება (მაგალითად, ცხინვალ-ონის საავტომობილო გზიდან). 5-19 მ სიღრმის მქონე ძაბრები ტბის ფსკერს უსწორმასწოროს ხდიან. ძაბრებს შორის მდებარე წყალქვეშ სერის თავზე ტბის სიღრმე არ აღემატება 1-1,5 მ, ხოლო დაბალი დონის დროს ეს სერები თითქმის მთლიანად შიშვლდება. ერწოს ტბა საზრდო-

ობს ძირითადად ლანქერი და წვიმის წყლებით. მიწისქვეშა წყლების როლი ტბის მომარაგებაში შედარებით მცირეა. წყალი ტბიდან გაედინება მიწისქვეშა გზით იმ დაბალი კირქვული სერის ნაპრალებში, რომლებიც გამოყოფს ტბას ქვაბულის უფრო სამხრეთული ნაწილისაგან. ტბის წყლით საზრდოობს ყვირილის მარცხენა შენაკადი მდ. ერწოსწყალი. მიწისქვეშა განადენის არსებობა ინვესტების დონის მნიშვნელოვან რხევას, რომლის წლიური ამპლიტუდა 2-2,5 მ აღწევს.

ტბის წყალი სუსტად მინერალიზებულია. ზამთრობით ერწოს ტბა თითქმის 5 თვის განმავლობაში ყინულით არის დაფარული.

მისასვლელი. ტბის სიახლოვეს გადის ცხინვალ-ონის საავტომობილო გზატკეცილი.

ინფორმაციის წყაროები: Анхазавა, 1975.

რინის ტბა**Ritsa Lake**

მდებარეობა. გუდაუთის რ-ნი, მდ. ბზიფის აუზი, მდინარეების — ლაშიფსე-იუშარას ხეობა. 884 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. კლდეზვავით შეგუბებული ტბა, გა-

ჩენილი მ. ფშეგიშხის ჩამონგრევით. ტბის სარკის ფართობი 1,49 კვ. კმ, წყლის მოცულობა — 94 მლნ კუბ. მ, უდიდესი სიღრმე — 101 მ, საშუალო სიღრმე — 63,1 მ. წყალშემკრები აუზის ფართობი — 154 კვ. კმ. ამირეკავკასიის უღრმესი ტბა. ტბას ერთვის მდ. ლაშიფსე. ზედაპირული განადენი რინას არ გააჩნია. წყალი იჟონება ბუნებრივ საგუბარში და წარმოქმნის მდ. იუფშარას. ამასთან დაკავშირებით ტბას ახასიათებს დონის რხევის მნიშვნელოვანი ამპლიტუდა (საშუალოდ 1,66 მ, მაქსიმალურად 2,34 მ).

ტბის წყლის უმცირესი თვიური ტემპერატურა (იანვარში) 3,2°-ია, უთბილესი კი (აგვისტოში) 17,6°. ზედაპირული ფენის ტემპერატურა 28,8° აღწევს. წყალი ძალიან მტკნარია (66 მგ/ლ) და მიეკუთვნება ჰიდროკარბონატული კლასის კალციუმიან ჯგუფს. ტბა მდიდარია ფიტოპლანქტონით. თევზებიდან მხოლოდ კალმახია.

ტბის სანაპიროები გარშემორტყმულია მთის ფერდობებით, რომლებიც დაფარულია წიწვიანი და შერეული ტყეებით, მათ თავზე კი ალპური მდელოებია, რის გამოც რინა ერთ-ერთ ულამაზეს ტბად ითვლება კავკასიაში.

მისასვლელი. რინის ტბა საავტომობილო გზით დაკავშირებულია, ერთი მხრივ — შავი ზღვის სანაპიროსთან (სოფ. ბზიფთან, გაგრასთან და გუდაუთას შორის) და მეორე მხრივ — კურორტ აუადხარასთან.

ინფორმაციის წყაროები: აფხაზავა, 1971; Морозова-Попова, 1914; Апхазава, 1975; Рейнгард, 1914.

ტაბისყურის ტბა

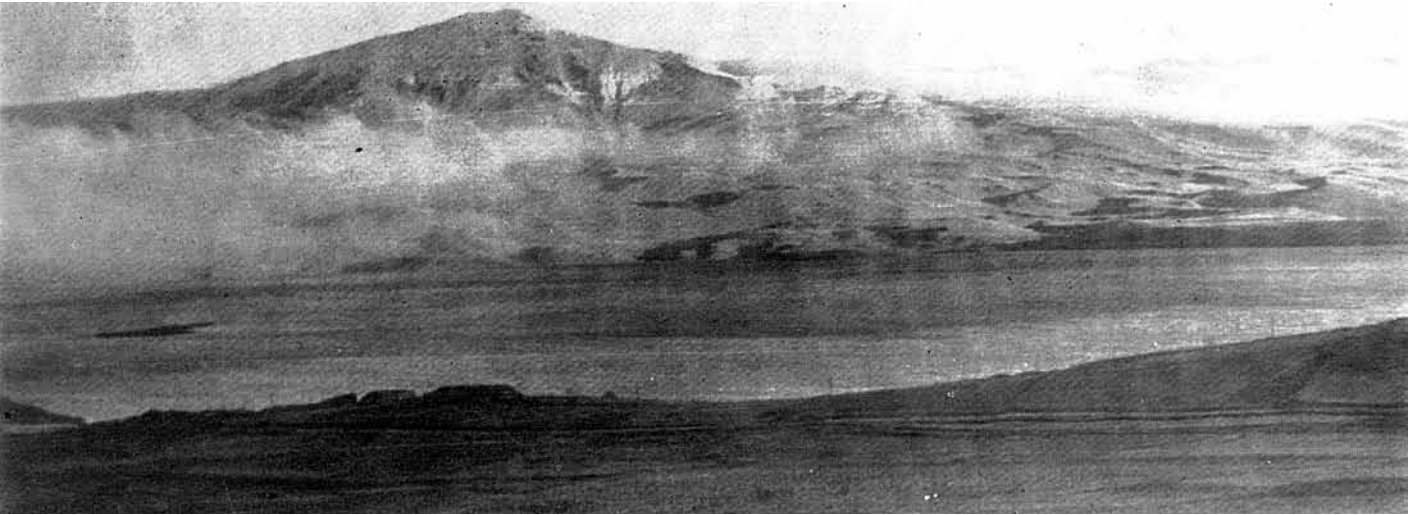
Tabisquri Lake

მდებარეობა. ბორჯომისა და ახალქალაქის რ-ნების საზღვარზე, სოფელ ტაბანყურისა და კოჭიოს ტერიტორიები, ჯავახეთის ზეგნის ჩრდილო-აღმოსავლური ნაწილი. 1190 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ტექტონიკურ-ვულკანოგენური წარმოშობის წყალსატევი მინისქვემა განადენით. წყალი მტკნარია. ფართობი 14,42 კვ. კმ, უდიდესი სიღრმე 40 მ. იყინება ნოემბერ-დეკემბერში, ყინულისაგან თავისუფლდება აპრილ-მაისში. ტბის სათავსი და ნაპირები აგებულია ნეოგენურ-ანთროპოგენის ვულკანური ქანებით. ტბა მდიდარია ფლორითა და ფაუნით. ტაბისყურის კალმახთან ერთად ტბაში ბინადრობს ხელოვნურად შემოყვანილი თევზები (ჭაპალა, სევანის იშხანი). ნეოლითურ ხანაში ტბაზე არსებობდა პირველყოფილი ადამიანის ხიმიწებებიანი სამოსახლო, რასაც მოწმობს კუნძულისა და მასთან მისასვლელი წყალქვეშა ბილიკის ნაშთების არსებობა ტბის ჩრდილო-აღმოსავლურ ნაწილში.

მისასვლელი. საავტომობილო გზატკეცილი ბაკურიანიდან (25 კმ სოფ. ტაბანყურამდე). შეიძლება გადასვლა ნალკიდან და ახალქალაქიდანაც.

ინფორმაციის წყაროები: Каврайский, 1901; Апхазава, 1975.

ყვარაშის ტბა Qvarashi Lake

მდებარეობა. აფხაზეთი, გულრიფშის რ-ნი, ჩხალთის ქედის ჩრდილო-აღმოსავლური ფერდობი, მდ. ჩხალთის მარჯვენა შენაკადის — ყვარაშის სათავე, ზღვის დონიდან 2164 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ტბა მოთავსებულია ძველმყინვარულ ცირკში, რომელშიც აგებულია ბაიოსური ვულკანოგენური წყებით და ჩაკეტილია დიდი „ვერძის შუბლით“. ტბის ფართობია 0,08 კვ. კმ, მოცულობა 560.000 kubmetri, უდიდესი სიღრმე — 15,6 მ, საშუალო სიღრმე — 7,7 მ. წყალშემკრები აუზის ფართობი — 2,8 კვ. კმ.

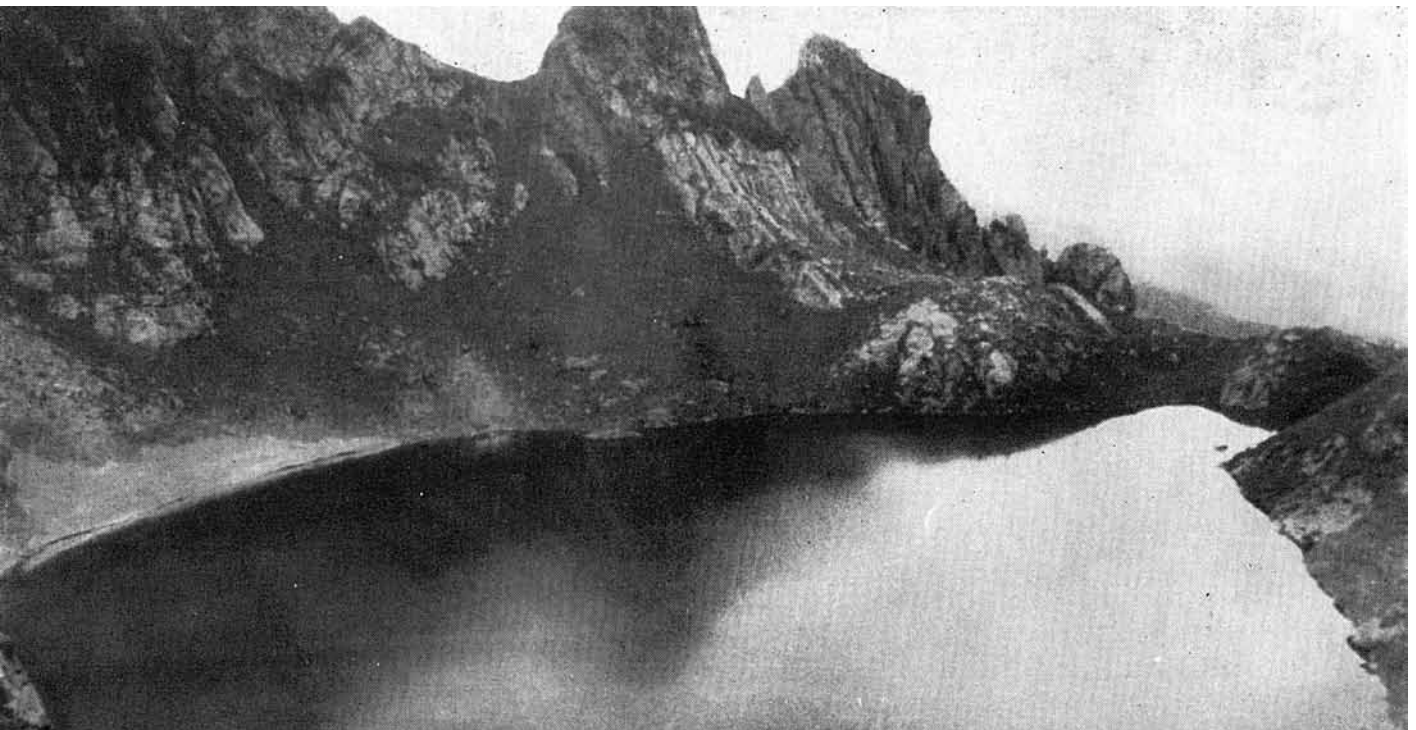
ტბას ორი შენაკადი აქვს. ტბიდან გაედინება მდ. ყვარაში. ტბის წყალი მტკნარი, ნმინდა და გამჭვირვალეა (გამჭვირვალობა 9 მ-მდე). ფერი მოლურჯო.

წყალი ტბაში ზაფხულობით ზედაპირზე 15-16°-მდე თბება; ფსკერთან ტემპერატურა დაახლოებით 4° უდრის. ნოემბრიდან მაისამდე ტბა ყინულის სქელი ფენითაა დაფარული.

ტბაში ბევრი კალმახია. ყვარაში ყველაზე მაღლა მდებარე თევზიანი ტბაა საქართველოში. მისი შემოგარენი ულამაზესია. აქედან ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით აფხაზეთის კავკასიონის მთავარი ქედის მწვერვალთა და მყინვართა თვალწარმტაცი პანორამა იშლება.

მისასვლელი. სოფ. ჩხალთიდან, რომელიც სოხუმ-აჭარის საავტომობილო გზატკეცილზე მდებარეობს, შეიძლება ავტომობილით მისვლა კურორტ აძგარამდე, საიდანაც ყვარაშის ტბამდე საცალფეხო ბილიკით სავალი 12 კმ რჩება.

ინფორმაციის წყაროები: Анхазова, 1975.

ვოკლუზები
Vauclusion Springs

ვოკლუზები ეწოდება მძლავრ წყაროებს, რომლებიც დამახასიათებელი ვულკანოგენური, კარსტვადი და ალუვიური წყებებისათვის. საქართველოში ასეთი დიდდებიტიანი წყაროები ასობითაა. კირქვული ვოკლუზები გვხვდება კავკასიონზე და მის მთისწინეთში (უფრო მეტად დასავლეთ საქართველოში), ხოლო ლავებთან დაკავშირებული ვოკლუზები ძირითადად სამხრეთ საქართველოშია გავრცელებული (ჯავახეთი, ქვემო ქართლი).

მჭიშთის ვოკლუზი
Mchishtha Vauclisian Spring

მდებარეობა. აფხაზეთი, გუდაუთის რ-ნი, სოფ. ოთხარას ტერიტორია, ზღვის დონიდან 70 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კარსტული ვოკლუზი, რომელიც ასაზრდოებს მდ. მჭიშთას, ანუ შავწყალას, ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთ უდიდეს მიწისქვეშა მდინარედ ითვლება. მისი საშუალო წლიური ხარჯი, ხანგრძლივი დაკვირვების საფუძველზე, უდრის 9,12 კუბ. მ/წმ, ხოლო მაქსიმალური ხარჯი (დაახლოებით 100 წელიწადში ერთხელ) აღემატება 300 კუბ. მ/წმ. იგი უნდა იკვებებოდეს ბზიფის ქედის ქვეშ არსებული ვრცელი და რთულად დატოტვილი მღვიმური სისტემის წყლებით.

მჭიშთა გამოჰქუხს ბარემული (ქვედაცარცული) კირქვების მაღალი ქარაფის ძირში. ეს ადგილი ჭეშმარიტად იშვიათ სანახაობას წარმოადგენს. ქარაფში მოჩანს რამდენიმე სართულად განლაგებული, კედელამოშენებული ფარდულები, რომლებიც შუა საუკუნეებში ბერებით ყოფილა დასახლებული (ე.წ. მჭიშთის მღვიმური მონასტერი).

მისასვლელი. მჭიშთის სათავე სოხუმ-სოჭის გზატკეცილიდან 3 კმ-თა არის დაშორებული. საავტომობილო გზიდან 200-300 მ მანძილი რჩება ფეხით სასიარულო (ბილიკი).

ინფორმაციის წყაროები: Владимиров, 1962; Пачулия, 1965.

ოლიანგის ვოკლუზი
Oliangi Vauclisian Spring

მდებარეობა. ნალკის რ-ნი, ზემო ნალკა, სოფ. ბერთა. ზღვის დონიდან 1600 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. ძველი ეკლესიის ქვეშ ვულკანური წყებიდან გამომდინარე დიდდებიტიანი ანკარა წყაროა, რომელზეც უხსოვარი დროიდან მოწყობილია ქვის აუზი. ამ აუზში ძველთაგანვე ბინადრობს კალმახები თავისი ჯიშისათვის უჩვეულო სიზანტით დაცურავენ აუზში. თევზებს თავისუფლად შეუძლიათ მიატოვონ აუზი და გამდინარე ნაკადულით გავიდნენ მდ. ქციაში, მაგრამ არ ტოვებენ აუზს. ეს უნდა აიხსნებოდეს კალმახების ადამიანთან შეგუებით. ადგილობრივი მოსახ-

ლეობა აუზს თევზებითურთ საკულტო ობიექტებად თვლის, მკაცრად იცავს თევზებს საშიშრობისაგან და საკვებით ამარაგებს. მათზე ყოველთვის გაპიროვნებულია სპეციალური მეთვალყურე-მომვლელი.

ადგილობრივი ბერძენი მოსახლეობის გადმოცემით, ოლიანგის აუზი კალმახებიანად უკვე არსებობდა 1829 წლამდე (პასკევიჩის მიერ თურქეთიდან ბექნების გადმოსახლებამდე). ვახუშტი ბაგრატიონის რუკის თანახმად, ოლიანგის ადგილას XVIII ს. პირველ ნახევარში არსებობდა ქართული სოფელი მაჩვთა („მაჩუთა“). შესაძლებელია, რომ აუზი კალმახებიანად თავდაპირველად ადგილობრივი ფეოდალისათვის იყო განკუთვნილი, ხოლო კულტის საგნად უფრო მოგვიანებით გადაიქცა.

მისასვლელი. ოლიანგში მიდის საავტომობილო გზატკეცილი ნალკიდან (მანძილი 20 კმ).

ინფორმაციის წყაროები: ჩიქოვანი, 1976; ხარაძე, 1972; Маруашвили, 1978.

ქეთერისის მინერალური ვოკლუზი

Ketherisi Mineral Vauclisian Spring

მდებარეობა. ყაზბეგის რ-ნი, თრუსოს ხეობა, სოფ. ქეთერისი (კეტერსი, კეტრისი), ზღვის დონიდან 2300 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. კავკასიონის მთავარი ქედის ძირში, ლავური ლოდნარის ქვეშ, ზედაიური კარბონატული ფლიშიდან გამოედინება მძლავრი წყაროების ჯგუფი, რომელსაც მკვლევარებმა „ნარზან-ვოკლუზი“ უწოდოს. ეს ადგილი მდებარეობს სოფ. ქეთერისის სამხრეთ-დასავლეთით, 0,5 კმ მანძილზე. წყარო დღე-ღამეში იძლევა 25-30 მილიონ ლიტრ ჰიდროკარბონატულ-კალციუმიან წყალს, რაც შეესაბამება 300-350 ლ/წმ. მისგან სათავეს იღებს მდინარე, რომელიც გაედინება სოფ. ქეთერისზე, სადაც მინერალურ წყალზე ნისქვილთა კასკადია გამართული.

მისასვლელი. სოფ. ქეთერისში მისვლა შეიძლება ავტომობილით კობიდან (მანძილი 9 კმ). აქედან ფეხით 0,5 კმ წყაროებამდე.

ინფორმაციის წყაროები: Ренгартен, 1932; Чихелидзе, 1961.

ჩ ა ნ ჩ ქ ე რ ე ბ ი
Waterfalls

საქართველოში მთის მდინარეები ბევრგან აჩენს ჩანჩქერებს. განსაკუთრებით ხშირია ჩანჩქერები კირქვული კარსტის, ახალგაზრდა ვულკანიზმისა და ძველი გამყინვარების რეგიონებში, რაც გამოწვეულია ამ ფაქტორების მიერ მდინარეთა ტალღეების ნონასწორობის პროფილების დარღვევით. „ნითელ ნიგნში“ შეტანილი შეტანილი ჩანჩქერების გარდა, დაცვა-კეთილმოწყობას იმსახურებს მრავალი სხვა ჩანჩქერიც (მაგალითად, ლაგოდების ნაკრძალში, ყაზბეგის რაიონი, აფხაზეთში და ა.შ.).

აბაშის ჩანჩქერი
Abasha Waterfall

მდებარეობა. მარტვილის რ-ნი, ასხის კირქვული მასისი, მდ. აბაშის სათავეები, 760 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. მდ. აბაშის ზემო დინების მარცხენა შენაკადი კირქვის ქარაფში გამოდის მღვიმიდან და იქვე ეცემა 30 მ სიმაღლიდან. მოგუგუნე წყალვარდნილს ძირში გაუჩენია ორმო, რომლის დიამეტრი 12 მეტრია. წყალი ორმოში მდულარესავით ბობოქრობს. ჩანჩქერის შხეფებში ხშირად ცისარტყელა წარმოიშობა.

მთავარი ჩანჩქერის მარჯვნივ არის კიდევ ორი სხვა მომცრო ჩანჩქერი. ჩანჩქერებს დაჰყურებს 200 მ სიმაღლის კირქვული ქარაფი.

ჩანჩქერის მიდამოები აგებულია ზედაცარცული კირქვებით და ხშირი ტყითაა შემოსილი. ყურადღებას იპყრობს ბზის სქელი ტევრები, რომლებშიც საკმაოდ ძნელია გავლა.

იმავე სანახებში მდებარეობს ადგილი რაჩხა კარსტული წყლების უხვი გამოსავლებით, ტყეში მოჩუხჩუხებს ანკარა ნაკადულები.

მარტვილის რაიონის ტერიტორია ჩანჩქერების სიუხვით პირველ ადგილზე მთელს საქართველოში.

მისასვლელი. სოფ. ბალდიდან ადგ. რაჩხამდე მიდის 7 კმ სიგრძის ცუდი საავტომობილო გზა. აქედან 1,5კმ რჩება აბაშის ჩანჩქერებამდე, რომელთანაც მხოლოდ ქვეით მგზავრს შეუძლია მისვლა.

ინფორმაციის წყაროები: ჩანგაშვილი, 1963.

გეგის ჩანჩქერი

Gega Waterfall

მდებარეობა. აფხაზეთი, გაგრის რ-ნი, მდ. გეგას აუზი. 650 მ ზღვის დონიდან.

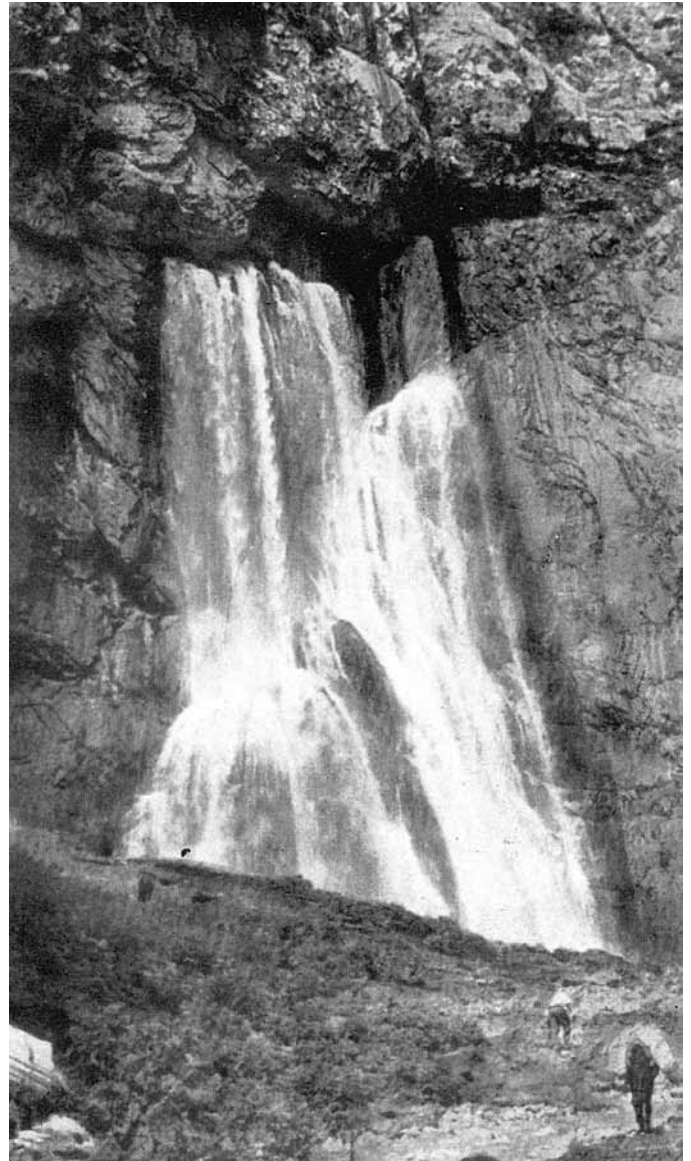
დახასიათება. 50 მ სიმაღლის ჩანჩქერი მდ. გეგის შესართავიდან 6 კმ მანძილზე, რინის ტბის გზატკეცილიდან 4 კმ დაშორებით.

წყალი გამოდის ზედაიურული კირქვის ჰორიზონტალური ნაპრალიდან სამ ნაკადად, რომელთა ერთობლივი დებიტი მერყეობს 0,5-დან 2,5 კუბ. მ/წმ ფარგლებში.

ჩანჩქერი დიდი პოპულარულობით სარგებლობს. ზაფხულობით დიდძალი ხალხი მოდის მის სანახავად და მის ძირში დასასვენებლად. მიდამო შემოსილია კოლხური ტყით. ჩანჩქერის ძირში არის მოხერხებული მოედანი ავტომანქანის გასაჩერებლად.

მისასვლელი. ჩანჩქერთან მისვლა შეიძლება რინის გზიდან ავტომობილით.

ინფორმაციის წყაროები: ტინტილოზოვი, 1969.

ერეთოს ჩანჩქერი

Eretho Waterfall

მდებარეობა. დუშეთის რ-ნი, სოფ. ქვეშეთთან, ყელის ვულკანური ზეგნის სამხრეთ-აღმოსავლურ კიდეებთან, თეთრი არაგვის შენაკადზე — ერეთოს წყალზე, სიმაღლე 2550 მ ზღვის დონიდან.

დახასიათება. ლავის ქარაფიდან გადმომქუხარე ჩანჩქერი. სიმაღლე — 20 მ. მაღალი თეთრი სვეტის სახით მოჩანს საქართველოს სამხედრო გზატკეცილის მონაკვეთიდან სოფ. გუდაურისა და ჯვრის უღელტეხილს შორის (ზვავამრიდ დერეფნებთან მდებარე პუნქტებიდან).

მდ. ერეთოსწყალი სათავეს იღებს ყელის ზეგნის იმ ნაწილში, რომელსაც არაგვისთავი ეწოდება. მდინარე ჯერ წყნარად გაედინება ლავური პლატოს ზედაპირზე და შემდეგ ჩანჩქერად ეცემა ღრმა ხეობაში.

მისასვლელი. სოფ. მღეთიდან არაგვის ხეობის აღმა, სოფლების — განისისა და მექეთის გავლით, საცხენე ბილიკით, არაგვისთავის მიმართლებით (მანძილი 13

კმ, სიმაღლეთა სხვაობა 1200 მ). მარშრუტი მეტწილად გადის ალპურ მდელოებზე (სოფ. განისას, შემდეგ ინყება ალმართი). გზის გაუმჯობესებასთან ერთად, საჭირო იქნება ჩანჩქერებთან მისადგომი კიბეებისა და გადასახედი მოედნების მოწყობა.

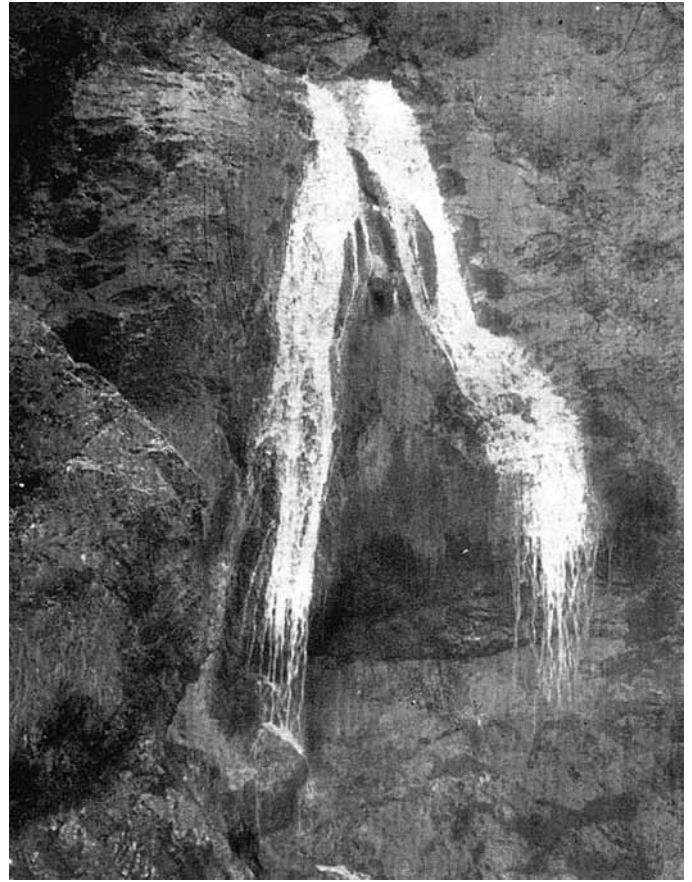
ოჩხომურის ჩანჩქარი Ochkhomuri Waterfall

მდებარეობა. მარტვილის რ-ნი, სოფელ კურზუსთან, მიგარიას კირქვული მასივი, მდ. ოჩხომურის სათავე. ზღვის დონიდან 800 მ სიმაღლეზე.

დახასიათება. მიგარიას მთა ოდიშის ჩრდილოეთ ნაწილში მრავალმხრივ არის ღირშესანიშნავი. მნახველზე დიდ შთაბეჭდილებას ტოვებს ოჩხომურის ზემო დინებაზე არსებული რელიქტური მცენარეების (მაგალითად, მეგრული არყის, სოხადის როდოდენდრონისა და სხვ.) ადგილსამყოფლებია. აქვეა არჩვების იზოლირებული თავშესაფარი მდ. ხიფალის სათავეს კლდეებში და ა.შ.

ჩანჩქერის ერთობლივი სიმაღლე 100-120 მეტრია. იგი შედგება სამი საფეხურისაგან, მაგრამ შორიდან შეხედვისას ერთ მთლიან ბროლის სვეტად გამოიყურება. საფეხურების ძირში პატარა ტბებია, რომლებშიც ანკარა წყალის მდუღარესავით ბობოქრობს. ჩანჩქერი ხშირი კოლხური ტყით მოსილ ადგილშია, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს მის სილამაზეს.

მისასვლელი. ოჩხომურის ჩანჩქერთან მისვლა შეიძლება მარტვილის რაიონის სოფ. კურზუდან მდ. ოჩ-

ხომურის ხეობის აღმა მიმავალი ბილიკით (მანძილი 3 კმ). კურზუ საავტომობილო გზებით დაკავშირებული მარტვილთან, წალენჯიხასა და ჩხოროწყუსთან.

ინფორმაციის წყაროები: მარუაშვილი, 1975.

ტობის ჩანჩქარები Toba Waterfalls

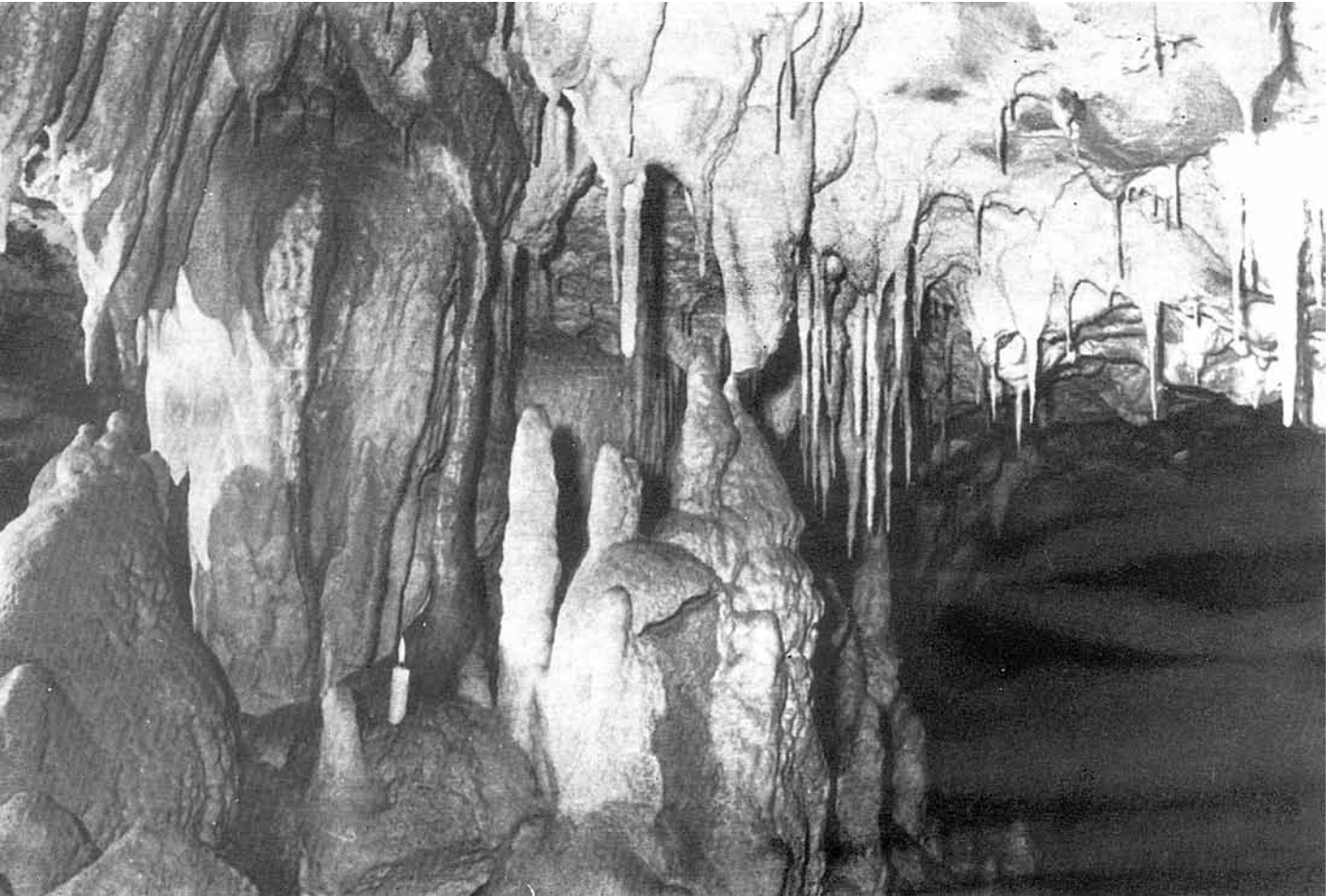
მდებარეობა. მარტვილის რ-ნი, სოფ. გაჭედითან, ასხის კირქვული მასივის სამხრეთ-დასავლეთის სექტორი, მდ. აბაშის მარცხენა შენაკადის — ტობას სათავეს მიდამოები. აბს. სიმაღლე 600-800 მ.

დახასიათება. ტობას სათავეში ამართული ზედაცარცული კირქვის ქარაფი მდიდარია კარსტული მღვიმეებიდან გამომავალი მდინარეების ჩანჩქერებით. არსენ ოქროჯანაშვილის სახ. მღვიმიდან (სიგრძე — 1300 მ, არის რამდენიმე მოზრდილი დარბაზი) გამომავალი კარსტული მდინარე (ხონის რ-ში მდებარე თურჩუს ტაფობის ნაკადულის ერთ-ერთი გაგრძელება) 234 მ სიმაღლის ჩანჩქერს აჩენს. მღვიმე ტობა I-ის ნაკადიც წარმოშობს ეფექტურ ჩანჩქერს. თვით ამ მღვიმის შიგნით წყალი ერთგან 21 მ სიმაღლიდან ვარდება; ამავე მღვიმეში ოთხი ტბაა. აქაური ჩანჩქერები და მღვიმეები ქმნიან ფრიად საინტერესო და პერსპექტიულ ტურისტულ კომპლექსებს.

მისასვლელი. დაბა მარტვილიდან 14 კმ საავტომობილო გზატკეცილით სოფ. მეორე ბალდამდე, შემდეგ ფეხით 4 კმ ტობის სათავეს ქარაფის ძირამდე.

ინფორმაციის წყაროები: ოქროჯანაშვილი, 1965;
ჯიშკარიანი, 1971.

ლიტერატურა

აფხაზავა ილ., რინის ტბა (ლიმნოლოგიური დახასიათება). კრ. „საქართველოს ფიზიკურ-გეოგრაფიული ნარკვევები“, თბილისი, 1969.

გაბუნია ლ., ბენარის ნამარხი ხერხემლიანები. საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის გამოც., თბილისი, 1962.

გაბუნია ლ., ვეკუა ა., ქვაბების გიგანტური დამანი. თბილისი, 1978.

გერგედავა ბ., ცენტრალური ოდიშის დასავლეთი ნაწილის მღვიმეების სპელეოლოგიური დახასიათებისათვის. კრ. „საქართველოს მღვიმეები და გამოქვაბულები“, ტ. 2. თბილისი, 1963.

გერგედავა ბ., გარახის მღვიმის (ოდიში) სპელეოლოგიური დახასიათება. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, ტ. 34, №1, 1964.

გერგედავა ბ., ოდიშის მღვიმეთა ბუნებრივი პირობების კომპლექსური დახასიათება. საკანდიდატო დისერტაცია. თბილისი, 1968.

დევდარიანი გ., მასალები სამეგრელოს ბორცვიანი ზოლის გეომორფოლოგიისათვის. „ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები“, ტ. 10. 1950-51.

ვახუშტი ბაგრატიონი., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. თბილისი, 1941.

თუშაბრამიშვილი დ., ჯრუჭულის ხეობის გამოქვა-

ბულები. კრ. „საქართველოს მღვიმეები და გამოქვაბულები“, ტ. 1, თბილისი.

ითხვისელი., ბოდორნა (ისტორიული ნაშთი). „ივერია“, 1903 №176.

მარუაშვილი ლ., ლეჩხუმის გეომორფოლოგიური დახასიათება. „ვახუშტის სახ. გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. 12, 1959.

მარუაშვილი ლ., ტინტილოზოვი ზ., ჩანგაშვილი გ., არაბიკას კირქველ მასივზე 1960 წელს ჩატარებული სპელეოლოგიური კვლევის შედეგები. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, ტ. 26, №5, 1961.

მარუაშვილი ლ., შუქი ბნელეთში. თბილისი, 1963.

მარუაშვილი ლ., საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია. პირველი გამოცემა, თბილისი, 1964, მეორე - 1969-70.

მარუაშვილი ლ., ნიფლის ფულუროდან კარსტულ მღვიმეში. თეკეთერის ჭა ხვამლის მთაზე. გაზეთი „თბილისი“, 1970, 23 მაისი.

მარუაშვილი ლ., ცა მღვიმის ალყაში. გაზეთი „თბილისი“, 1970, 17 ივნისი.

მარუაშვილი ლ., მღვიმეთმცოდნეობის საფუძვლები. თბილისის უნივერსიტეტის გამოც., 1973.

მელიქსეთბეგი ლ., მეგალითური კულტურა საქარ-

თველოში. „ფედერაცია“, თბილისი, 1938.

ნემანიშვილი ს., ქვემო რაჭის ჩრდილო ნაწილის გეომორფოლოგიისათვის. „ვახუშტის სახ. გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. 12, 1959.

ოქროჯანაშვილი არს., მდ. აბაშის აუზის კირქვული ზოლის სპელეოლოგიური დახასიათებისათვის. კრ. „საქართველოს მღვიმეები და გამოქვაბულები“, №3, თბილისი, 1965.

ტიტნტილოზოვი ზ., ზემო იმერეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილის კარსტული მღვიმეები (გეომორფოლოგიური ნარკვევები). „თბილისის უნივერსიტეტის შრომები“, ტ. 59, 1959.

ტიტნტილოზოვი ზ., ჩანგაშვილი გ., ოქროჯანაშვილი არს., არაბიკას კირქვული მასივის კარსტულ-სპელეოლოგიური თავისებურებანი. კრ. „საქართველოს გეოგრაფიის პრობლემები“. თბილისი, 1965.

ტიტნტილოზოვი ზ., სპელეოლოგიური და ჰიდროგეოლოგიური დაკვირვებები არაბიკას კირქვული მასივის პერიფერიულ ნაწილებში. კრ. „საქართველოს ფიზიკური-გეოგრაფიული ნარკვევები“, თბილისი, „მეცნიერება“, 1969.

ტიტნტილოზოვი ზ., ყიფიანი შ., ჯიშკარიანი ვ., სიმონიშვილი დ., სამხრეთ ოსეთს სპელეოლოგიური დახასიათების ცდა. კრ. „საქართველოს ფიზიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევები“. თბილისი, „მეცნიერება“, 1973.

ტიტნტილოზოვი ზ., ახალი ათონის მღვიმე. თბილისი, 1975.

უზნაძე მ., გოდერძის ფლორის აღწერილობა. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გეოლოგიის ინსტიტუტის შრომები“, გეოლოგიური სერია, ტ. V (X), თბილისი, 1949.

უკლებად დ., „მეორე ახტალის“ ტალახის ვულკანის შესახებ. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, ტ. 15, №1, 1954.

ფირფილაშვილი პ., სოფელ სხვავის ბუნებრივი საყინულე. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მოამბე“, ტ. 29, №6, 1962.

ქიქოძე ზ., ქორიძე ი., ფარავნის დაზვერვითი არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1977 წ. ჩატარებული სამუშაოების მოკლე ანგარიში. „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები“, VI, გამ-ბა „მეცნიერება“, თბილისი, 1978.

ჩანგაშვილი გ., იმერეთ-სამეგრელოს მოსაზღვრე ტერიტორიის გეომორფოლოგიური ნარკვევი. „ვახუშტის სახ. გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. 18, 1963.

ჩიქოვანი თ., თრიალეთი. თბილისი, 1976.

ცინცაძე ვ., კაცხის „სვეტი“. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, ტ. 7, №8, 1946.

ნერეთელი გ., კაცხის სვეტი. „კვალი“, 1895, №40.

ნერეთელი დ., ქვემო ქართლის ბარის რელიეფი და მეოთხეული ნალექები. „ვახუშტის სახ. გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები“, VIII, 1957.

ჭაბუკიანი პ., სათაფლია. თბილისი, 1960.

ხაზარაძე რ., სვანეთის ქედის ჩრდილო ფერდობის თანადროული ყინვარები და ძველი გამყინვარების ნიშნები. კრ. „საქართველოს ფიზიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევები“. თბილისი, 1973.

ხარაძე კ., თრიალეთის ძველი ქართული ტოპონიმები. „მაცნე“ ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, №2, 1972.

ჯანელიძე ალ., ასხის მთის გეოლოგიური კომპლექსი. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, ტ. 2, №1-2, 1941.

ჯანელიძე ა., სხირტლაძე ნ., რუბინშტეინი მ., თბილისის ეოცენის არეულმრეებრივი კონგლომერატების შესახებ. „გეოლოგიური ინსტიტუტის შრომები“, გეოლოგ. სერია, ტ. VIII (XIII), 1955.

ჯაფარიძე ალ., რჩეული ნაწერები. თბილისი, 1949.

ჯიშკარიანი ვ., ასხის კირქვული მასივის ზოგიერთი სპელეოლოგიური თავისებურებანი. „საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. მოამბე“, 64, №1, 1971.

Абих Г., Отчет комиссии, назначенной для исследования Тифлиских источников. Тифлис, 1870.

Альбов Н. М., Отчет о Ботанических исследованиях Абхазии за 1890 г – „записки кавказского отдела Русского Географического общества“, кн. XV, 1893.

Апхазова И. С., Озера Грузии. 1975.

Бакрадзе Д. З., Кавказ в древних памятниках христианства, Тифлис, 1875.

Березняков А. И., Петрографическая характеристика проблематичных обломочных отложений в окрестностях с. Хеви. – Сб, „Материалы Кавказской экспедиции (по программе МП)“, т. 5, Харьков, 1965.

Бурчак-Абрамович Н. И., Меладзе Г. К., Rustaviornis georgicus... „Acta Zoologica“. Gracow, 1972, №16.

Векуа А. К., Квабеская фауна акчагыльских позвончатых Москва, 1972.

Великовская Е. М., Кожевников А. В., Фомин В. И., Еще раз о „морене“ у Цебельды. – „Вестник московского университета. Геология“, сер. IV, №4, 1960.

Виленкин В. А., Ковалев П. В., «Оазис» ископаемой флоры в Трусовском ущелье. – „Известия Кавказского отдела Русского Географич. Об-ва“, т. 21, 1912.

Владимиров Л. А., О карстовых водах Абхазии. – „Труды Ин-та географии им. Вахушти“, т. XVII, Тбилиси, 1962.

Габуния Л. К., Об остатках млекопитающих из третичных отложений Ахалцихского лигнитового района. – „Сообщения АН Грузинской ССР“, т. 12, №3, 1951.

Габуния Л. К., Следы динозавров (по материалам Годы Сатаплиа и данным литературы). Изд. АН СССР. Москва, 1958.

Габуния Л., Чхиквадзе В., Гигантская сухопутная Черепаха из олигоцена Бенары (Южная Грузия). – „Сообщения АН Грузинской ССР“, т. 24, №2, 1960.

Габуня Л. К., Векуа А. К., Квабებская фауна акчагыльских млекопитающих. Международный Геологический конгресс, 23-я сессия. Доклады советских геологов. – Сб. „Граница третичного периодов“, изд. „Наука“, Москва, 1968.

Геоморфология Грузии. Рельеф Грузинской ССР в аспектах пластики, происхождения, динамики и истории. Тбилиси, 1971.

Гептнер А. Р., Федеров П. В., Ледниковые образования Цебелды и их соотношения с террасами Кодори и морскими слоями Черноморского побережья. – „Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел геологии“, №6, 1962.

Гижимкрели, А., Чрелашвили А., Зимберт Г., Нефть. – В сб. „Минеральные ресурсы ССР Грузии“. Изд. „Теника да шрома“, Тифлис, 1933.

Девдариани Г. С., Пещера Сатаплия. – „Природа“ 1952, №7.

Джавнелидзе А. И., Геологические наблюдения в Окрибе и смежных частях Рачи и Лечхума. Тбилиси, 1940.

Джавнелидзе Ч. П., Бурчуладзе А. А., Тогонидзе Г. И., Абсолютный возраст Ткаршенского лавового потока. – „Сообщения АН Грузинской ССР“, т. 72, №2, 1973.

Дзойенидзе Г. С., Крестников В. Н., Геолого-петрографический очерк южного склона Главного Кавказского хребта в пределах Хевсуретии. – Сб. „Материалы по петрографии Грузинской ССР“. Тбилиси, 1941.

Дзойенидзе Г. С. Роль вулканизма в образовании осадочных пород и руд. Изд-во „Недра“, Москва, 1969.

Дублянский В. Н., Тинтилов З. К., Еремин В. И., Шутов Ю. И., Гидрогеологические особенности и происхождение Новофонской пещеры. – Сб. „Природа и хозяйство Грузии“. Изд. „Мейниереба“, Тбилиси, 1977.

Духовской А., Рецензия на статью Ф. С. Красильникова „Через бусарчильский перевал и ледник Кибе-ша“. – „Известия Кавказского отдела Русского Географического общества“, т. 23, №1, 1915.

Изучение пещер колхиды. Цуцхватская многоярусная карстовая пещерная система. „Мецниереба“, Тбилиси, 1978.

Каврайский Ф. Ф., Отчет о командировке для изучения р. Куры и озер Тифлисской губернии и Карсской области. – „Вестник Рыбопромышленности“, 1901, №9.

Каландадзе А., Цонская пещера и ее культура. – Сб. „Пещеры Грузии“, т. 3, Тбилиси, 1965.

Ковалев П. В., О древнем оледенении в бассейне р. Терек. МГГ. – Сб. „Материалы Кавказской экспедиции“, том. III, Харьков, 1961.

Колбутов А. Д., Геологические и геоморфологические условия местонахождения юго-осетинских палеолитических стоянок. – „Труды Комиссии по изучению четвертого периода“, №18, 1961.

Кудрявцев Н. А., Геологические исследования в междуречьи Алазани и Куры. – „Труды Нефтяного геологоразведочного института“, серия Б, вып. 32, 1932.

Кузнецов И. Г., Геологическое строение района курорта Шамшови (бассейн Чанчахи) в Центральном кавка-

зе. – «Труды Всесоюзного геологоразведочного объединения». Вып. 151, 1931.

Лебедев Л., Загадки пещеры Снежной – газ. „Правда“ 9. X. 1979.

Левинсон-Лессинг Ф. Ю., Исследования по теоретической петрографии в связи с изучением изиерженных пород Центрального Кавказа. – „Труды Санкт-Петербургского общества естествоиспытателей“ т. 26, №5, 1896.

Левинсон-Лессинг Ф. Ю., Вулканическая область Центрального Кавказа между перевалами Рокским и Архотским. – В. Нк.: „Геологические исследования в области перевальной железной дороги через Кавказский хребт“, 1914.

Лемлейн Г. Г., О закономерных страданиях вкрапленников кварца из Самшвилде. – „доклады Академии наук“ №26, 1930.

Любин В. П., Высокогорная пещерная стоянка I (Юго-Осетия). – „Известия Всесоюз. Географич. Об-ва“, 1959, №2.

Любин В. П., Левковская Г. М., Пещера Кударо III (Юго-Осетия). – В. Нк.: „Палеолит и неолит СССР“, т. 7, Ленинград, 1972.

Любин В. П., Мустьерские культуры Кавказа. Ленинград, 1977.

Маруашвили Л. И., Пещера Абласкира – замечательное карстовое образование в Абхазии. – „Природа“, 1938, №10.

Маруашвили Л. И., Карст обломочных пород, его геоморфологическая характеристика в свете общего карстования, на примере Центральной Мегрелии. Диссертация, на примере Центральной Мегрелии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук. МГУ, 17 июня 1947 г.

Маруашвили Л. И., Псевдоморена у Цебелды. – „Труды Ин-та географии им. Вахушти“, т. 6, 1955.

Маруашвили Л. И., Геоморфология и палеогеография части Нижней Картли (бассейны рр. Храми выше с. Арухло и Алгети выше с. Марнеули. – „Труды Ин-та географии им. Вахушти“, т. 8, 1957.

Маруашвили Л. И., Древнее оледенение южных склонов Мегрельского хребта. АН Грузинской ССР. Геологический институт. – „Сборник трудов. Академику Александру Илларионовичу Джанелидзе“. Тбилиси, 1959.

Маруашвили Л. И., Периглацальная морфология Кавказа. „Периглацальные явления на территории СССР“, изд. Московского университета, 1960.

Маруашвили Л. И., В краю вулканов, озер и мороза. – Сб. „Советские экспедиции 1959 года“. Географиз, Москва, 1962.

Маруашвили Л. И., Чангашвили Г. З., Новые Данные о предполагаемых следах ледниковой деятельности в районе Цебелды... – „Сообщения АН ГССР“, т. 33, №1, 1964.

Маруашвили Л. И., Морфологический анализ карстовых пещер. – Сб. „Очерки по физической географии Грузии“. Тбилиси, 1969.

Маруашвили Л. И., Вулканические пещеры Грузии. Сб. „Пещеры“, вып. 14-15, Пермь, 1974.

Маруашвили Л. И., Музей на горе Мигариа, - Газ. „Молодежь Грузии“, 27 сентября 1975.

Маруашвили Л. И., Мамацашвили Н. С., Хазарадзе Р. Д., Гордское плейстоценовое озеро (палеогеографические и геохронологические результаты изучения отложений). – „Сообщения АН ГССР“, т. 79, №3, 1975.

Маруашвили Л. И., Накаидзе Э. К., Гонгадзе М. А., Бондырев И. В., Псевдокарст в аркозовых песчаниках Мухаегверди (окрестности г. Тбилиси) – В. Сб. „Природа и хозяйство Грузии“ . „Мецниереба“, Тбилиси, 1977.

Маруашвили Л. И., Загадка олянской форели – „Заря Востока“, 1978, 18 июня.

Маруашвили Л. И., Климатические изменения в позднем антропогене в свете новых по Грузии. – В кн.: „Изучение пещер Колхиды. Цуцхватская многоярусная карстовая пещерная система“. „Мецниереба“, Тбилиси, 1978.

Маруашвили Л. И., Тинтилозов З. К., Кластокарстовые пещеры Грузии. – Сб. „Природные ресурсы Грузии и методы их исследования“, „Мецниереба“, Тбилиси, 1979.

Морозова-Попова Е. М., Озеро рица на Кавказе. – „Землеведение“, кн. III, 1914.

Полибин И. В., Предварительный отчет об исследовании ископаемой флоры Годерзского перевала. – „Известия кавказского отдела Русского Географического общества“, т. 22, №3, 1913-1914.

Полибин И. В., Ископаемая флора Годерзского перевала. – Сб. „Флора и систематика высших растений“, 1937, вып. 4.

Пачулия В. П., Из Сочи в Сохуми. Путеводитель. Профиздат, 1965.

Преображенская М. П., Кистинское ущелье. – „Ежегодник Русского Географического общества“, 3, 1903.

Раунер С. Ю., Селевые потоки Закавказья и способы их регулирования. – „Лесной журнал“, 1903, №1-2.

Рейнгард А. Л., Несколько слов по поводу статьи Е. Морозовой „Озеро рица на Кавказе“. - Рейнгард А. Л., Несколько слов о древней морене у Цебельды на Кавказе. – „Труды Советской секции Международной ассоциации по изучению четвертичного периода“, вып. 5, 1941.

Ренгартен В. П., Геологический очерк района Военно-Грузинской дороги. - „Труды Всесоюзного геологоразведочного объединения“, вып. 148, 1932.

Ренгартен В. П., Минеральные источники района

Вщенно-Грузинской дороги. - „Труды Всесоюзн. Геологораз. объединения“, вып. 156, 1932.

Сатуни К. А., Экскурсия в пещеры Сухумского округа. Пещера великана Абласкира и Адзаба - „Известия Кавказского отдела Русск. Географич. Об-ва“, т. 21, №1, 1911-12.

Соловьев Б. Л., Следы древнений района Цебельды в Абхазии. - „Бюллетень Московского общества испытателей природы“ б Отд. Геологии, 1965, №4.

Сохадзе Е. В., Сохадзе М. Е., О некоторых ботанико-географических особенностях лесной зоны горной части Мегрелии. - „Сообщения АН ГССР“, т. 22, №5, 1959.

Такаишвили Ею, Грузинские памятники окрестностей Белого Ключаю - „Известия Кавказского отделения Московского археологического общества“, вып. I, Тифлис, 1904.

Тинтилозов З. К., Карстовые пещеры Грузии. „Мецниереба“, Тбилиси, 1976.

Титов А., Казбек Изд. „Физкультура и Спорт“. Москва, 1938.

Устиев Е. К., Молева В.А., Минеральные источники Юго-Осетии. – „Труды СОПС АН СССР“, серия закавказская, вып. 9, 1933.

Хаханов А., Экспедиции на Кавказ 1892, 1893 и 1895. – „Материалы по археологии Кавказа“, VII, Москва, 1898.

Цулукидзе Г. Г., Геологическое описание Гудушаурского ущелья и ближайших его окрестностей. – „Записки Кавказского отдела Русского технического общества“. 1873/74, VI.

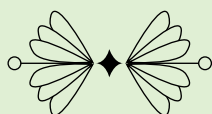
Церетели Д. В., Плейстоценовые отложения Грузии. „Мецниереба“, Тбилиси, 1966.

Чихладзе С. С., Минеральные воды (Грузии). - . „Природные ресурсы Грузинской ССР“, т. III, изд. АН СССР, Москва, 1961.

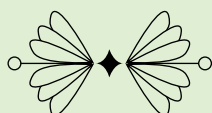
Шенгелия В., Кластокарстовая пещера Каличона... Тбилисский госуд. Университе. XXXVII студенческая научная конференция 6-7 мая 1975 г. Тбилиси, 1975.

Эбралидзе Т. П., Грязевые вулканы Восточной Грузии и их связь с нефтегазоносностью. Автореферат Диссертации. Баку, 1967 (из. Ин-та геологии им. И. М. Губкина АН АзССР).

Lemlein G. G., Sekundäre Flüssigkeitseinschlüsse in Mineralien. „Zeit. F. Krist“, V. 71, H. 3, 1929.

საქმეზელი

ცხოველები

ა	კოჭობურა წითელფრთიანი კუ ხმელთაშუა ზღვის	ფ
არწივი ბეგობის		ფოცხვერი კავკასიური
არწივი ველის		ფულუ
არწივი თეთრკუდა (ფსოვი)	მ	
არწივი მთის	მაჩქათელა	ქ
ასპუჭაკა წითური	მახრჩობელა დასავლური	ქათამი ხონთქარის (პორფირიონი)
აფთარი ზოლებიანი	მგლინავა მოკლეთითა	ქურციკი (ჯეირანი)
	მელამურა გიგანტური	
ბ	მელამურა მცირე	ლ
ბარი (გავაზი)	მლამიბი სამფეროვანი	ლამურა გრძელფრთიანი
ბატკანძერი (კრავიჭამია)	მლამიობი ყურგრძელი	ლაჟო წითელთავა
ბიგა რადესი	მყვარი სირიული	
ბოლოცეცხლა წითელმუცელა	მცურავი გრძელი	შ
		შავარდენი
გ	ნ	შაკი
გედი მყვიანი (ყვითელნისკარტა)	ნარჩიტა წითელთავა	შურთხი კასპიური
გედი სისინა (წითელნისკარტა)	ნიამორი	
გველგესლა კავკასიური		ც
გველგესლა ცხვირრქოსანი	ო	ცხვირნალა მეჭელის
გნოლი	ორბი	
	ოყარი დიდი (დიდი თეთრი ყანჩა)	ძ
დ	ოყარი პატარა (პატარა თეთრი ყანჩა)	ძერაბოტი (გველიჭამია არწივი)
დურაჯი		
ზ	რ	წ
ზაზუნა ამიერკავკასიური	როჭო კავკასიური	წავი კავკასიური
ზუთხი ატლანტური		წაულა კავკასიური
	ს	წერო რუხი
ი	სავათი	წინკანა ულვაშა
ირემი კავკასიური	სალამანდრა კავკასიური	
იშხვარი (ყარყატი)	სარსარაკი	ჭ
	სელაპი თეთრმუცელა	ჭრელტყავა
კ	სვავი	
კბილთეთრა მცირე	სცინკი გრძელფეხა	ჯ
კოდალა სირიული, ანუ ხეკოდა		ჯვრიანა კავკასიური
სირიული		ჯიქი
კოჭობა დიდი	ტ	
	ტრიტონი მცირეაზიური	

A	F	Nyctalus leiseri
Acipenser sturio	Falco cherrug	
Aegyptius monachus	Falco peregrinus	O
Aquila Chrysaëtus	Felis Lynx orientalis	Otis tarda
Aquila heliaca	Felis pardus	Otis tetrax
Aquila rapax	Francolinus francolinus	
		P
B	G	Pandioni halliaëtus
Barbastella barbastellus	Gazella subgutturosa	Panurus biarmicus
	Grus grus	Pelobates syriacus
C	Gypaëtus barbatus	Pelodytes caucasicus
Capra aegagrus	Gyps fulvus	Perdix perdix
Carpodacus rubicilla		Phoenicurus erythrogaster
Cercotrichas (Erythropygia) galactotes	H	Porphyrio porphirio
Certhia brachydactyla	Haliaeetus albicilla	
Cervus elaphus maral	Hyaena heaena	R
Ciconia nigra		Regulus ignicapillus
Circaëtus gallicus	L	Rhodopechys sanguinea
Crocidura suaveolens	Lanius senator	Rhynolophus mehelyi
Cygnus cygnus	Lutra lutra	
Cygnus olor	Lutreola lutreola turovi	S
	Lyrurus mlkosiewiczzi	Sorex raddei
D		Suncus etruscus
Dendrocopos syriacus	M	
	Martensiella caucasica	T
E	Mesocricetus Brandti	Triturus vittatus
Egretta alba	Miniopterus Schereibersi	Testudo graeca
Egretta garzetta	Monachus monachus	Tetraogallus caspius
Elaphe longissima	Myotis emarginatus	
Eryx jaculus	Myotis bechsteini	V
Erythropygia galactotes		Vipera ammodytes
Eumeces schneideri	N	Vipera Kaznakovi
	Nyctalus lasiopterus	Vormela peregusna

მცენარეები

ა	აღმოსავლეთის მუხა	ბ
აკინფიევის ხარეზია	აღმოსავლეთის ტუია	განსაკუთრებული მაჩიტა
ალპანის ყაზახა	აჭარის ანგელოზა	გარეჯული სალბი
ამფორიკარპოსი	აჭარის კურდღლისცოცხა	გვანა-ზანდური
ანოგრამა		გვანამახა
ანხონიუმი	ბ	გლერძი
არაფის ლიგუსტიკუმი	ბენგვაგვილა გლობულარია	გრიგორაშვილის პოდოსპერმუმი
არმაზის მაჩიტა	ბზა	გრძელყუნნიანი მუხა
არმაზის შინდანლა	ბზიფის ქონდარი	
აფხაზეთის კურდღლისცოცხა	ბიბერშტეინის ტიტა	დ
აღმოსავლეთის ბიოტა	ბიჭვინთის ფიჭვი	დიკა
აღმოსავლეთის ბრტყელტოტა	ბრონეული	დიმიტრის ბერყენა
		დოლის პური

ე	კუზნეცოვის მიხაკი კუპრიანოვის ჭვავი	ს
ეიხლერის ტიტა		საკმლის ხე
ელდარის ფიჭვი		სამეგრელოს არყი
ელიფსური თელადუმა	ლ	სამეფო გვიმრა
ენგურის მაჩიტა	ლაგოდების იორდასალამი	სამკურნალო ტუხტი
ეპიგეა	ლაფანი	საოცარი მაჩიტა
ერდელის ბუჩქისძირა		სახოკიას ბერყენა
	მ	საღსაღაჯი
ვ	მაგარი ხორბალი	სვანეთის მაჩიტა
ვინოგრადოვის ზამბახი	მაიკოს იორდასალამი	სმირნოვის შქერი
ვიტმანის იორდასალამი	მაღეევის წყლის კაკალი	სომიეს ასტრაგალი
	მამალი ღვია	სომიეს დიყი
ზ	მარკოვიჩის ქოთანა	სპეტაკი კლადოხეტა
ზღვის შროშანი	მასაგეტოვის თავყვითელა	
	მაღალმთის მუხა	ტ
თ	მახვილქერქლიანი ღვია	ტანას ასტრაგალი
თავდახრილი სიმფიანდრა	მედედევის არყი	ტილჭირფოთოლა დიყი
თავთუხი	მესხეთის ფამფარა	ტურანგი
თეთრი დუმფარა	მინდვრის ყვითელი ზამბახი	ტუხტი
თეთრობის კრაზანა	მლაშობის ჩინგილი	ტყის ვაზი
თელადუმა	მლოკოსევიჩის იორდასალამი	
თურანულა	მრგვალი ნამალი	უ
	მრგვალფოთოლა დროზერა	უთხოვარი
ი	მტკვრის ასტრაგალი	უნგერნის შქერი
იმერეთის მუხა	მუხუდო	ურთხელი
ინგლისური დროზერა	მყრალი ღვია	უსურვაზი
იულიას ფურისულა		უხრავი
	ნ	ფ
კ	ნამგალა პური	ფრთიანნაყოფა ლაფანი
კავკასიის აკაკი	მანდვილი ასლი	ფრთისებრფოთოლა ჯონჯოლი
კავკასიის ასტრაგალი	ნახევრადეკლიანი ევერსმანია	ფურისულა
კავკასიის დიოსკორეა	ნიგვზის ხე	
კავკასიის კაბაჭრელა		ქ
კავკასიის მთის შროშანა	ო	ქართლის იორდასალამი
კაკალი	ოლღას ფოლიო	ქართლის ხორბალი
კაკლის ხე	ოქროსფერი ბონგარდია	ქართული ზამბახი
კევის ხე	ოქრონვერა	ქართული თელა
კეთილშობილი დაფნა		ქართული თხილი
კეცხოველის მიხაკი	პ	ქართული კონახური
კეცხოველის ფამფარულა	პანიუტინის პოლილოფიუმი	ქართული მთის შროშანი
კოზლოვსკის ფამფარულა	პასტუხოვის სურო	ქართული ნეკერჩხალი
კოლხეთის არახნე	პატარა თელადუმა	ქართული ნუში
კოლხეთის ლეპტოპუსი	პონტოს მუხა	ქაცვი
კოლხური ბზა	პონტური პირთეთრა	ქონდარა ქოთანა
კოლხური თხილი		ქონდარა პური
კოლხური ყოჩივარდა	რ	
კოლხური ჯონჯოლი	რადეს არყი	ყ
კოლხური წყლის კაკალი	რბილი ხორბალი	ყამბრო
კორპის თელა	რიშავის ქვაპურა	ყვითელი დუმფარა
კრიკინა		ყირიმის ასფოდელო

შ
შავი არყი
შავი ღვია
შიშველი აკაკი
შიშველი თელადუმა
შიშკინის ასტრაგალი
შობერის ნიტრარია
შუალედური დროზერა

ჩ
ჩაგვერა პური
ჩელტა-ზანდური
ჩელტა-ზანდური
ჩვეულებრივი ხურმა
ჩვეულებრივი ჯონჯოლი

ც
ცრუალმოსავლური ყაყაჩო

d
დაკუს მაჩიტა
ძელქვა
ძველი კოლხური ასლი
ძიშრას მაჩიტა

ნ
ნაბლი
ნვრილფოთოლა ფსევდოსპერმუმი
ნითელი ტიტა
ნითელი ქვებლანდისა
წყავმაზა

ჭ
ჭალის მუხა
ჭოროხის მუხა

ხ
ხარისშუბლა
ხემარწყვა
ხეშიშველი
ხუჭუჭა მაჩიტა

ჯ
ჯავახეთის ფამფარულა
ჯავახეთის ხმალა

ჰ
ჰართვისის მუხა
ჰიმენოფილუმი
ჰირკანული წყლის კაკალი

A
Acer ibericum Biev.
Albiviodoxa elegans (Albov) Woronow
Althaea officinalis L.
Amphoricarpos elegans Albov
Amygdalus georgica Desf.
Anchonium elichrysofolium (DC) Boiss.
Angelica adzharica Pimen.
Anogramma leptophylla (L.) Link
Arachne colchica (Fisch. Et meyer.)
Pojark.
Arbutus andrachne L.
Asphodeline taurica (Pall.) Kunth
Arbutus andrachne L.
Asphodeline taurica (Pall.) Kunth
Astragalus caucasicus Pall.
Astragalus Cyri Fom.
Astragalus Schischkinii Grossh.
Astragalus Sommierii Freyn
Astragalus Tannae Sosn.

B
Berberis iberica Stev. Et Fisch.
Betula Medwedewii Regel
Betula megrellica Sosn.
Betula Raddeana Trautv.

Biota orientalis (L.) Endl.
Bongardia chrysogonum (L.) Boiss.
Bupleurum Rischavii Albov
Buxus colchica Pojark.

C
Campanula armasica Char.
Campanula crispa Lam.
Campanula Dzaaku Albov.
Campanula dzyschrica Kolak.
Campanula engurensis Charadze
Campanula mirabilis Albov
Campanula paradoxa Kolak.
Campanula svanetica Rupr.
Castanea sativa Mill.
Celtis caucasica Willd.
Celtis glabrata Stev.
Cerastium ponticum Albov
Charesia Akinfievii (Schmalh.) E. Busch
Chrysopogon gryllus (L.) Trin.
Cicer arietinum L.
Cladochaeta candidissima (Bieb.) DC.
Corydalis Erdelii Zucc.
Corylus colchica Albov
Corylus iberica Wittm.
Crataegus pontica C. Koch

Cyclamen colchicum Albov
Cyclamen pontikum (Albov) Pobed.
Cytinus ruber (Fourr.) Kom.

D
Dianthus Ketzskhovellii makaschvili
Diantus Kusnetzovii Marcow.
Dioscorea caucasica Lipsky
Diospyros lotus L.
Drosera angillica Huds.
Drosera intermedia Hayne
Drosera rotundifolia L.

E
Epigaea gautherioides (Boiss. Et Bal.)
Takht.
Erithronium caucasicum Woronow
Ewersmannia subpinosa (Fisch.) B.
Fedtsch.

G
Genista abchasica Sachok.
Genista adzharica M. Pop.
Gladiolus dzhavakheticus Eristavi
Globularia trichosantha Fisch. et Mey.
Gymnospermium Smirnowii (Trautv.)
Takht.

- H
Halimodendron Halodendron (Pall.) Voss.
Hedera Pastuchovii Woronow
Hecleum aconitifolium Woronov
Heracleum Sommieri Manden.
Hippophaë rhamnoides L.
Hymnophyllum tunbridgense (L.) Smith
Hypericum Thethrobicum Kem.-Nath.
- I
Iridodictyum Winogradowii (Fomin) Rodionenko
Iris Winogradovi Fomin
Iris iberica Hoffm.
- J
Junglans regia L.
Juniperus foetidissima Willd.
- L
Laurus nobilis L.
Leontice Smirnowii Trautv.
Leptopus colchicus (Fisch. Et Mey) Pojark.
Ligusticum Arafoe Albov
Lilium caucasicum (Miscz.) Grossh.
Lilium georgicum Manden.
- M
Muscari alpanicum Schchian
Molinia litoralis Host
- N
Nitraria Schoberi L.
Nuphar luteum (L.) Smith
Nymphaea colchica (Woronow) Kem.-Nath.
- O
Osmunda regalis L.
Ostrya carpinifolia Scop
- P
Paeonia carthalinica Ketzch.
Paeonia lagodechiana Kem.-Nath.
- Paeonia Majko Ketzch.
Paeonia Mlokozewitschii Lomak.
Paeonia Wittmanniana Hartwiss et Lindl.
Pancratium maritimum L.
Papaver pseudo-orientale (Fedde) Medw.
Phillyrea Wilmoriniana Boiss. et Bal.
Pinus eldarica Medw.
Pinus pithyusa Stev.
Pistacia mutica Fisch. Et Mey.
Platycladus orientalis (L.) Franco
Podospermum Grigorashvili Sosl.
Polyophium Panjutinii Manden. et Schischk.
Populus euphratica Oliv.
Populus transcaucasica A. Jarm.
Primula Juliae Kusn.
Primula megaseifolia Boiss. Et bal. ex Boiss.
Pseudopodospermum leptophyllum (DC) Kuthath.
Pterocarya pterocarpa (Michx.) Kunth
Punica granatum L.
Pyrus Demetri Kuthath.
Pyrus Sachokiana Kuthath
- Q
Quercus dschorochensis C. Koch
Quercus Hartwissiana Stev.
Quercus imeretina Stev. ex maleev
Quercus Longipes Stev.
Quercus macranthera Fisch. et Mey.
Quercus pedunculiflora C. Koch
Quercus pontica C Koch
- R
Rhododendron Smirnowii Trautv.
Rhododendron Ungernii Trautv.
- S
Salvia Garedji Troitzk-
Satureja bzybica Woronow
Scabiosa Olgae Albov
Scorzonera dzhavakhetica Sosn.
- Scorzonera Ketzkhoveli Sosl.
Scorzonera koslovskye Sosn.
Scorzonera leptophylla DC.
Secale Kuprijanovii Grossh.
Senecio Massagetovii Schischk.
Senecio rhombifolius (Willd.) Sch. Bip.
Silene Marcowiczii Schischk.
Selene pygmaea Adam
Staphylea colchica Stev.
Staphylea pinnata L.
Symphyandra pendula (Biev.) DC.
- T
Taxus Baccata L.
Thelycrania armasica Sanadze
Thuja orientalis L.
Tragopogon meskhetikus Kuthath.
Trapa colchica Albov
Trapa hycrana Woronow
Trapa maleevii Vass.
Triticum aestivum L.
Triticum carthlicum Nevsky
Triticum compactum Host
Triticum dicoccum Shübl.
Triticum durum Desf.
Triticum macha Dec. et Men.
Triticum monococcum var. Hornemanii Clem.
Triticum paleo-colchicum Men.
Triticum Timopheevii (Zhuk.)
Triticum Zhukowskyi Men. et Gut.
Tulipa Biebershteiniana Roem. Et shult.
Tulipa Eichlerii Regel
- U
Ulmus ell. Ptica C. Koch
Ulmus georgica Schchian
Ulmus glabra Huds.
Ulmus minor Mill.
Ulmus suberosa Moench
- V
Vitis silvestris Gmel.
- Z
Zelkova carpinifolia (Pall.) C. Koch

ცოცხალი გუნების ქებლები

ვ	ო	ძ
ვერხვი	ოფი	ძელქვა
-ჭალის, ხვალო		-რცხილისებრი
	რ	”
თ	რცხილა	
თუთა	-კავკასიური	წ
-ჩვეულებრივი		წაბლი
	ს	-ჩვეულებრივი
კ	სოჭი	
კაკალი	-კავკასიური	ჭ
-ჩვეულებრივი		ჭადარი
	უ	-აღმოსავლეთის
მ	უთხოვარი	”
მანდარინი	”	”
-უნშიუ		”
მუხა	ფ	”
-ქართული	ფორთოხალი	”
”	”	”
”		
”	ც	ხ
”	ცაცხვი	ხვალო
-ჭალის	-კავკასიური	
”	”	
”	”	
A	-alba L.	-iberica Stev.
Abies Hill.	P	-iberica Stev.
-nordmanniana (Stev.) Spach.	Platanus L.	-iberica Stev.
C	-orientalis L.	-longipes Stev.
Carpinus L.	-orientalis L.	-longipes Stev.
-caucasica A. Grossh.	-orientalis L.	-longipes Stev.
Castanea Mill.	-orientalis L.	T
-sativa Mill.	-orientalis L.	Taxus L.
Cirtus	-orientalis L.	-baccata L.
-sinensis (L.) Osbeck.	-orientalis L.	-baccata L.
-sinesis (L.) osbeck.	Populus L.	Tilis L.
-unshiu Marc.	-hybrida M.B.	-caucasica Rupr.
J	Nigra L.	-caucasica Rupr.
Junglans. L.	Q	-caucasica Rupr.
-regia L.	Quercus L.	Z
M	-iberica Stev.	Zelkova Spach.
Morus L.	-iberica Stev.	-carpinifolia (Pall.) Dipp.
		-carpinifolia (Pall.) Dipp.

არაორგანული გუნების ქიმიები

ა	კ	ტობის ჩანჩქერები ტრავერტინები ტყარშეთი
აბანოს მინერალური ტბა აბაშის ჩანჩქერი აბრსკილის მღვიმე არეულმრეებრიობა ახალი ათონის მღვიმე ახაცხის კლუზი ახიბოხის „ფანჯარა“	კანიონები და ხეობები კარული ველები კაცხის სვეტი კვარცის კრისტალები კლდის სვეტები და კოშკები კორცხელის მღვიმე კუდაროს მღვიმოვანი	უ უდაბნოს სვეტი ურთის მღვიმოვანი
ბ	ლ	ფ
ბატეთის ტბა ბედენის „ბუმბერაზთა ქვაფენილი“ ბეთლემისებრი სვეტი ბენარის ნამარხი ფაუნა ბოდორნის სვეტი ბრითათის ტრავერტინები ბუნებრივი ხიდები	ლაპილაჭალის ლოდი მ მგლისსარბიელის ლოდი მეორე ახტალა (ქილაკუპრა) მეტეხის „არეულმრეებრივი კონგლომერატები“ მღვიმეები მჭიშთის ვოკლუზი	ფერხულისქვა ფორფოტები ფსევდოკარსტი
გ	ნ	ქ
გადაადგილებული და მოქანავე ლოდები გარახის მღვიმე გეგის ჩანჩქერი გელგელუქის კარული ველი გლოლის ლოდები გოდერძის ნამარხი ტყე გორდის ტბიური ნყება	ნაზოდელავოს ღვიმე ნამარხი ტყე და ფაუნა	ქერეთის მინერალური ვოკლუზი ქვაბების ნამარხი ფაუნა ქვაკაცა: სვეტი ქილაკუპრა (მეორე ახტალა) ქუაცანცალია: მოქანავე ლოდი
დ	ო	ყ
დაშბაშის კანიონი დურუჯის ლოდი	ობსიდიანის საბადო ოკაცე:კანიონი ოლიანგის ვოკლუზი ოჩხომურის ჩანჩქერი	ყალიჩონის მღვიმე ყელის ზეგნის პერიგლაციალური ნარმონაქმნები ყვარაშის ტბა
ე	პ	ჩ
ერეთოს ჩანჩქერი ერნოს ტბა	პერიგლაციალური ფორმები	ჩანჩქერები ჩეგოლის ლოდები ჩხიკეთის სამება
ვ	რ	ც
ვოკლუზები ვულკანური ფორმები	რინის ტბა როშკის ლოდები	ცუცხვათის მღვიმოვანი
ზ	ს	წ
ზემო ერმანის ლოდი	სავეკუოს მღვიმე სათაფლია საირმის ეროზიული მონმე საირმის მენყერი საკენის ლოდი სამსრის ქარიანი ხვრელი სამშვილდის ინტრუზივი სემის ბუნებრივი ხიდი სხვაგის საყინულე	წებელდის ლოდები წონის მღვიმე
თ	ტ	ჭ
თეკენტერის ჭა თოვლიანი უფსკრული თრუსოს ტრავერტინები	ტაბისყურის ტბა ტალახის ვულკანები ტბები	ჭერმის კლდეები ჭიქიანის მთა
ი	ჯ	ხ
იალლუჯის ნამარხი ფაუნა ილმაზლოს ლავური მონმე	ჯონოულის ლოდები ჯრუჭულის მღვიმე	ხდის ხეობა ხორისარის ლავური ღვარი ხორხები

A	Ilmazlo Lava Farewell Rock	Qeli Peliglacial Forms
Abano Mineral Lake	Jonouli Blocks	Quartz Crystals
Abasha Waterfall	Jruchula Cave	Qvarashi Lake
Abrskili Cave		
Akhalii-Athoni Cave	K	R
Akhatskha Cluse	Kastskhi Column	Ritza Lake
Akhibokhi "Window"	Keterisi Mineral Vauclusian Springs	Rock columns and towers
	Khde Gorge	Roshka Blocks
B	Khorisari Lava Stream	
The Bat	Khorkhebi	S
Batethi Lake	Kortskheli Cave	Sairme Farewell Rock
Bedeni "Giants' Causeway"	Kudaro Caves	Sairme Landslide
Benara Fossil Fauna	Kvabebi Fossil Fauna	Sakeni Block
Bethlemisberi	Kuakantsalia	Samsari Windy Gap
Brithatha Travertines	Kvakatsa	Sathaplia
Bodorna Column		Samshilde Intrusion
	L	Savekuo Cave
C	Lahilachala Block	Semi Natural Bridge
Canyons and gorges	Lakes	Shifted and perched blocks
Caves		Skhvava Ice Cave
Chegola Blocks	M	Snowy Aven
Cheremi Rocks	Mchishtha Vauclusian Spring	
Chikiani Mountain	Meore akhtala (Kilakupra)	T
Chkhikvthis-Sameba	Metekhi "Konglomerates on Mingled Stratification"	Tabisquri Lake
Clints fields	Mglissarbiela Block	Thekentheri Sinkhole
	Mingled stratificatios	Thruso Travertines
D	Mud volcanoes	Tqarshethi
Dashbashi Canyon		Toba Waterfalls
Duruji Block	N	Travertines
	Natural bridges	Tsebelda Blocks
E	Nazodelavo Cave	Tsona Cave
Eretho Waterfall		Tsutskvathi Caves
Ertso Lake	O	
	Obsidian occurences	U
F	Ochkhomuri Waterfall	Udabno Column
Fossil woods and fauna	Okatse	Urtha Caves
	Oliangi Vauclusian Spring	
G		V
Garakha Cave		Vauclusian springs
Gega Waterfall	P	Volcanic forms
Gelgeluki Clints Field	Periglacial Forms	
Glola Blocks	Perkhuliskva	W
Goderzi Fossil Wood	Porpotebi	Waterfalls
	Pseudokarst	
I		Z
Iagluja Fossil Fauna	Q	Zemo-Ermani Block
	Qalichona Cave	

